

AZ EU KIHÍVÁSA: IZOLÁCIÓ VAGY INTEGRÁCIÓ.

A MAGYAR MÉDIA, AZ ELIT ÉS A KÖZVÉLEMÉNY
AZ EURÓPAI INTEGRÁCIÓRÓL

LENGYEL GYÖRGY (szerk.)

Kiadó: Budapesti Corvinus Egyetem, Empirikus Társadalomkutató Központ

Olvasószerkesztő: Székely Krisztina

Copyright szerkesztő, szerzők

Budapest, 2024

A projektet az Európai Unió H2020 kutatási és innovációs programja támogatta a 101004534 – Mediatized EU – H2020 – SC6 – Transformations – 2020 számú támogatási megállapodás keretében.

DOI 10.14267/978-963-503-966-1

ISBN 978-963-503-965-4 (nyomda) 978-963-503-966-1 (digitális)

Nyomda: CC Printing Kft • ccprinting.hu

Felelős vezető: Könczey Áron

Tördelő: Király Zoltán

TARTALOM

<i>Ilonszki Gabriella – Lengyel György:</i> Bevezető. Az EU a magyar médiában és politikában: politizáció, instrumentalizáció, polarizáció	5
<i>Urbán Ágnes:</i> A magyar médiarendszer átalakítása	27
<i>Göncz Borbála – Lengyel György – Ilonszki Gabriella:</i> Identitás, pragmatizmus és Európa jövője. Magyar médiadiskurzusok a 2020-as évek első felében	53
<i>Melegh Attila:</i> A polarizáció konszolidációja. Magyar migrációs diskurzusok	77
<i>Tóth Lilla:</i> A dezinformáció, a hibrid háború és a Covid-járvány reprezentációja a magyar médiában	107
<i>Bocskor Ákos:</i> Európai Unió, geopolitika, háború	135
<i>Tamássy Réka:</i> Magyarország és az Európai Unió kapcsolatának diszkurzív konstrukciója a 2021. évi ún. gyermekvédelmi törvény tükrében	155
<i>Vancsó Anna:</i> Klímaválság, Magyarország és az EU: van-e sajátos konzervatív megközelítése az éghajlatváltozásnak? Esettanulmány az éghajlatváltozással és az energiapolitikával kapcsolatos médiadiskurzusokról	185
<i>Kurucz Erika – Lengyel György:</i> A Huxit a magyar elitdiskurzusokban. Egy Q-elemzés tanulságai	211
<i>Lengyel György:</i> Az EU, az elit és a média a közvéleményben	239

SZERZŐK

Bocskor Ákos a Cseh Tudományos Akadémia Szociológia Intézetének kutatója.

Kutatási területe: hálózatelemzés, diskurzuselemzés.

E-mail: akos.bocskor@soc.cas.cz

Göncz Borbála tudományos munkatárs, Budapesti Corvinus Egyetem.

Kutatási területe: európai integráció, élitek, identitás, migráció.

E-mail: borbala.goncz@uni-corvinus.hu

Ilonszki Gabriella professor emerita, Budapesti Corvinus Egyetem.

Kutatási területe: összehasonlító politikatudomány, parlamentarizmus, élitek.

E-mail: gabriella.ilonszki@uni-corvinus.hu

Kurucz Erika szociológus, adatfelelős, Budapesti Corvinus Egyetem.

Kutatási területe: Q-elemzés, európai integráció.

E-mail: erika.kurucz@uni-corvinus.hu

Lengyel György professor emeritus, Budapesti Corvinus Egyetem.

Kutatási területe: gazdaságsszociológia, élitek.

E-mail: gyorgy.lengyel@uni-corvinus.hu

Melegh Attila egyetemi docens, Budapesti Corvinus Egyetem,

tudományos tanácsadó, KSH Népeségtudományi Intézet.

Kutatási területe: migráció, demográfia, történetsszociológia.

E-mail: attila.melegh@uni-corvinus.hu

Tamassy Réka Ph. D. hallgató, Budapesti Corvinus Egyetem,

tudományos segédmunkatárs, Budapesti Gazdaságtudományi Egyetem.

Kutatási területe: diskurzuselemzés, kisebbségek.

E-mail: tamassy.reka@uni-bge.hu

Tóth Lilla tudományos munkatárs, Budapesti Corvinus Egyetem.

Kutatási területe: vállalkozás, migráció, szociálpszichológia.

E-mail: lilla.toth@uni-corvinus.hu.

Urbán Ágnes a Budapesti Corvinus Egyetem docense, a Mérték Médiaelemző Műhely igazgatója. Kutatási területe: médiagazdaság, médiapolitika.

E-mail: agnes.urban@uni-corvinus.hu

Vancsó Anna a Szlovák Tudományos Akadémia Szociológiai Kutatóintézetének tudományos munkatársa. Kutatási területe: diskurzuselemzés, környezetszociológia.

E-mail: anna.vancso@savba.sk

BEVEZETŐ. AZ EU A MAGYAR MÉDIÁBAN ÉS POLITIKÁBAN: POLITIZÁCIÓ, INSTRUMENTALIZÁCIÓ, POLARIZÁCIÓ

ILONSZKI GABRIELLA – LENGYEL GYÖRGY

Ebben a kötetben annak a kérdéskörnek a megvilágításához kívánunk hozzájárulni, hogy milyen kép élt az EU-ról, Magyarország és az EU viszonyáról a hazai médiában és az elit körében, és mit gondolt a közvélemény az európai integrációról, az elitekről és a médiáról a 2020-as évek első felében. A magyar eset tanulságai túlmutatnak önmagukon: egy kiépülő autoriter rezsim perspektíváját kínálják, amelyet az EU-tagság korlátoz. A magyar rendszer egyfajta kihívást jelent az EU számára, és az is fontos kérdés, hogy a hazai közszereplők miként élik meg kihívásként a külső korlátokat.

2021 és 2024 között egy nemzetközi kutatás¹ keretében empirikus vizsgálatot folytattunk, amelynek főbb alkotóelemei a hazai média tartalom- és diskurzuselemzése, az elitinterjúk és egy reprezentatív közvéleménykutatás voltak. A kötetben ennek a kutatásnak néhány hazai tapasztalatát adjuk közre.

A bevezető fejezetnek két célja van. Az egyik az, hogy a szakirodalomra és a kutatási előzményekre támaszkodva kontextusba helyezzük a kötet írásait, a másik pedig az, hogy rövid áttekintést adjunk a kutatás módszereiről és a kötet szerkezetéről.

KERET ÉS HÁTTÉR

A békés és zökkenőmentes intézményi átalakulást a 90-es évek eleji rendszerváltás során a kései államszocializmus magyar változatának három jellemzője egyengette.

¹ A kutatás hét országban zajlott: Írország, Portugália, Spanyolország, Belgium, Magyarország, Észtország, és Georgia. A komparatív eredményeket a Lia Tsuladze, Tetyana Lokot és Sonia Boulos, által szerkesztett *Mediatized Discourses on Europeanization and Their Representations in Public Perceptions* c. kötet foglalja össze (2025, Aranzadi, Pamplona).

Először is, a 80-as évek uralkodó politikai diskurzusa a pragmatikus liberális piaci reformoké volt, amely segített meggyőzni a vonakodó politikusokat és a közvéleményt az intézményi változások szükségességéről, és kiemelte a vállalkozói szellem előnyeit. A második politikai összetevő az volt, hogy az elitváltások megelőzték a rendszerszintű változásokat: a 80-as évek második felében felgyorsultak a kádercserék, különösen a minisztériumokban és a bankokban. A harmadik összetevőként pedig rögzíthetjük, hogy az elnyomott demokratikus ellenzék a 70-es évek óta napirenden tartotta a liberális diskurzus emberi jogi változatát.

A rendszerváltást megalapozó kerekasztal-tárgyalások elitjeinek konszenzusos egysége magába foglalta, hogy a fő politikai erők (a kormányzó szocialisták, valamint a politikai ellenzék populista és liberális tábor) legitim partnereként elfogadták egymást, megállapodtak a rendszeres, szabad és fair választások játékszabályaiban, az euroatlanti geopolitikai prioritásokban, az emberi jogok és a tulajdonjogok intézményes garanciáiban. A történetekből kiderül, hogy a rendszerváltás az elitek megállapodásának mintáját követte (Higley – Burton 2006, Higley – Lengyel 2000). Elit alatt azokat értjük, akik személyes döntéseik és véleményük révén döntő befolyást gyakorolhatnak a társadalmi reprodukciós folyamatokra.

Annak ellenére, hogy az első szabad választásokat 1990-ben a konzervatív MDF, a másodikat 1994-ben pedig a szocialista MSZP nyerte, a 90-es években a politikai diskurzus dominánsan liberális volt, amit a legvilágosabban a demokratikus ellenzékből felemelkedő két párt – az ellenzéki politikai életben évtizedes tapasztalattal rendelkező SZDSZ és a frissen alakult FIDESZ – képviselt. Az SZDSZ az első, konzervatív kormánnyal megállapodást kötött az elnökségért cserébe, míg 1994-ben a győztes szocialistákkal lépett koalícióra. A szocialista-liberális koalíció elérte a 2/3-os többséget, de tartózkodott az alkotmány és a sarkalatos törvények megváltoztatásától.

A liberális politikai diskurzus a „harmadik út a harmadik világba vezet” jelszavával kiszorította a „harmadik út” ideológiáját, a populista hagyomány nemrég reaktivált, de marginalizált diskurzuskeretét (Gombos 1992). A liberális vízióban az európai integráció és a határok virtualizálása a populisták kulcsproblémáira – a tragikus történelmi döntések következményeire, az elfojtott nemzeti konfliktusokra és a szomszédos országokban élő magyar kisebbség sérelmeire – is válasszal szolgáltak.

Az új intézmények kiépítése mellett a politikai elitnek szembe kellett néznie az örökölt adósságteher és a gazdasági válság kihívásaival. Szembe kellett néznie továbbá azzal, hogy a beígért szabadság érzése mellett a közgondolkodásban a bizonytalanság motívumai, a munkanélküliségtől való félelem, a gazdasági bűnözés miatti felháborodás és a növekvő egyenlőtlenségek miatti elégedetlenség nyert teret.

Az európai integráció támogatásában megfigyelhető általános tendencia (Haller 2008, Best et al. 2012, Hooghe – Marks 2005), hogy a nemzeti politikai elitek erőteljesebben támogatják az integrációt, hasznosabbnak tartják azt és jobban kötődnek Európához, mint a lakosság. A szakértők ezért beszélnek az elitek Európájáról, és az integrációt elitek által vezérelt folyamatként írják le. A képet némileg árnyalják a magyar tapasztalatok. Ezek azt mutatják, hogy itt az elit és a lakosság közelebb állt egymáshoz az európai kötődés tekintetében, mint az uniós országok átlagában. Sőt, az európai kötődés nálunk mind az elit, mind a lakosság esetében magasabb volt, mint az európai átlag, és ez az európai intézményekbe vetett bizalomra is igaz volt.

A kollektív identitással kapcsolatos kutatások segítettek tisztázni még egy dolgot: a nemzetek feletti és a nemzeti kötődés nem egymásnak ellentmondó, hanem pozitívan korreláló érzések. Az tehát csupán a kollektív identitás egy speciális kognitív konstrukciójának eredménye, hogy feltételezi az ellenségképet, amelyhez képest meghatározza magát, és ebből következően a különböző kollektív kötődések kölcsönösen kizárnák egymást. Vannak olyan társadalmi helyzetek, ahol ez az uralkodó képlet, de ezek leggyakrabban a mozgósító elitideológia által létrehozott csapdák.

Bár a csatlakozás előtti időszakot joggal tekinthetjük az alulpolitizáltság szakaszának – amennyiben az elit nem fordult a társadalomhoz az EU témájában sem a pragmatikus, sem az identitásra vonatkozó tartalmakat illetően – figyelemre méltó a JEL-KÉP folyóirat 2004-es száma, amely képet nyújt a társadalmi tudásról, várakozásokról és véleményekről. Például az EU-val kapcsolatos ismeretekre vonatkozóan megállapítja, hogy ugyan az EU működésével kapcsolatos tudás csekély, de az intézményekre vonatkozóan bővebbek az ismeretek (Tardos, 2004 p.16). A nemzetközi összehasonlítás is fontos információt hordoz. A magyar válaszadók 58%-a tudta, hogy az EU hány tagállamból áll, ami meghaladta a nemzetközi átlagos informáltsági szintet.

A csatlakozási várakozásokkal kapcsolatos kutatások egyebek közt azt találták (Lengyel – Blaskó 2002), hogy a kedvezőbb társadalmi helyzet általában pozitívabb várakozásokkal járt együtt, míg a hátrányos társadalmi helyzet nem jelentette kifejezetten a csatlakozás elutasítását. Az is látható volt, hogy az anyagi erőforrások fontosabb szerepet játszottak a várakozások magyarázatában, mint a kulturális erőforrások. Az anyagi és kulturális erőforrások együttesen azonban általában gyengébb magyarázatot adtak, mint az orientációs erőfeszítések és a politikai szerepvállalás, vagyis a kognitív és politikai mobilizáció készségei.

Egy 2000-ben zajlott átfogó médiakutatás alapján vált láthatóvá, hogy a médiát általában az EU-val kapcsolatos napi aktualitások dominálták, és az írások alig egytizede foglalkozott általános és szubsztantív kérdésekkel, vagy korábbi tapasztalatokkal (Terestyéni, 2002). A hazai belső vitákról is számot adott sajtó:

az egyik vélemény szerint a nemzeti érdek túlhangsúlyozása korlátozhatja a csatlakozást, míg a másik oldal a nemzeti érdek védelmét hiányolta. Azonban egyértelmű volt a kiegyensúlyozott tájékoztatásra törekvés. Ez kiemelkedően fontos szempont az EU helyének meghatározása és a társadalom számára nyújtott EU-kép szempontjából. Érdekes felidézni Orbán Viktor 2002-es megjegyzését, miszerint van élet az Európai Unión kívül is, bár hozzá kell tenni, hogy ezt legalább annyira motiválta és indokolta a csatlakozási tárgyalások elhúzódása miatti csalódottság, mint az EU-val szembeni kritika (<https://uj szo.com/velemen y/orban-van-elet-az-eu-n-kivul-is>).

Az EU-hoz való csatlakozás előtt a magyar lakosság várakozásai felfokozottak és pozitívak voltak. A magyarok az uniós átlagnál jóval nagyobb arányban gondolták úgy, hogy az uniós tagság jó dolog, és hasznára válik az országnak. A 2004-es csatlakozás után ez az arány csökkenni kezdett, és az uniós átlag alá esett.

2001-ben a magyarok 59%-a gondolta úgy, hogy a tagság jó dolog lehet, 71% pedig úgy vélte, hogy az ország számára előnyös lenne. Öt évvel a csatlakozás után, 2009-ben 31% és 38% volt azok aránya, akik a csatlakozást jó dolognak és az ország számára előnyösnek tartották. Hozzá kell tenni, hogy ebben a kritikus évben, a gazdasági válság időszakában még mindig jelentős különbség volt a két puha mutató között: 52% gondolta úgy, hogy a csatlakozás előnyei nem látszanak, de csak egy kisebbség, 22% gondolta úgy, hogy a csatlakozás összességében rossz dolog. A puha euroszkepticizmus negatívan korrelált a kulturális erőforrásokkal, a hazai intézményekbe vetett bizalommal, a jövőre vonatkozó személyes elvárásokkal és az általános elégedettséggel (Lengyel és Göncz 2010).

2007-ben, 2009-ben és 2014-ben a magyar országgyűlési képviselők körében végzett empirikus felméréseink a politikai elit európai integrációval kapcsolatos nézeteinek pragmatikus és szimbolikus aspektusait vizsgálták.²

Ami a politikai hátteret illeti, meg kell jegyezni, hogy 2007-ben és 2009-ben egy szocialista-liberális koalíció volt kormányon, ellenzékben pedig az akkor már konzervatív-populista FIDESZ, amely megkérdőjelezte a kormány legitimitását (Lengyel – Ilonszki 2010, 2012). A gazdasági válság és a felbomló elitkonszenzus miatt a 2010-es választásokon a FIDESZ 2/3-os többséghez jutott, és ezt a többséget az alkotmány, a választási törvény és a médiatörvény módosítására használta fel.

Az elemzők egy olyan autoriter rendszer kialakulásának esélyére figyelmeztettek (Kornai 2016, Körösi – Patkós 2015, Lengyel 2014,

2 E felmérések eredményei, a mintavétel és egyéb technikai információk a Best et al (2012) és Vogel – Teruel (2016) kötetekben találhatók.

Lengyel – Ilonszki 2016, Magyar 2013, Magyar 2019, Ilonszki – Vajda 2021), ahol a hivatalban lévők visszaélhetnek pozíciójukkal, annak érdekében, hogy hatalmukat bebetonozzák. Orbán Viktor egy hívei előtt tartott beszédben már a 2010-es választások előtt kijelentette, hogy célja egy „centrális erőter” létrehozása, és ezt a célt realizálta is. Míg 2007-ben és 2009-ben kiegyensúlyozottabb volt a kormánypárti és ellenzéki, baloldali és jobboldali képviselők aránya, addig 2014-ben a képviselők túlnyomó többsége a kormányzó jobboldali konzervatív-populista FIDESZ-hez és annak kereszténydemokrata szatellitjéhez tartozott. Az ellenzéki pártok között volt egy újonnan alakuló (akkoriban) szélsőjobboldali populista formáció, a Jobbik.

A 2014-es elitfelmérés kontextusa tehát másként alakult mint az előző kettőé. Ezt szem előtt kell tartani, amikor az alábbiakban röviden összefoglaljuk a felmérések eredményeit. Joggal következtethetünk arra, hogy mind az elit változó összetétele, mind a változó elitdiskurzus tükröződik az EU értékelésében.

2007-ben és 2009-ben a magyar képviselők túlnyomó többsége, 85-89%-a úgy vélte, hogy az országnak hasznára vált az uniós tagság. Bár ebben a tekintetben voltak különbségek a bal- és a jobboldal között, a különbségek a magas arányok miatt statisztikailag nem voltak szignifikánsak. 2014-ben ez az érték 79%-ra csökkent, és a pártok közötti különbségek szignifikánssá váltak. Nem úgy, ahogyan arra számítani lehetett, hogy a kormányzó FIDESZ képviselői megváltoztatták a véleményüket. Túlnyomó többségük továbbra is úgy vélte, hogy az uniós tagság előnyös az ország számára. Az átlag csökkenése az akkor még kemény euroszeptikus szélsőjobboldali párt (Jobbik) képviselőinek tudható be. 2014-ben a pragmatikus elitorientáció tekintetében a választóvonal a szélsőjobboldali populista ellenzéki párt, a Jobbik és a többi parlamenti párt között húzódott.

Mint már említettük, a válságkezelés preferált megoldásait illetően eltérések mutatkoztak. 2009-ben a képviselők többsége a nemzetközi pénzügyi intézmények és az EU beavatkozását részesítette előnyben. 2014-ben viszont már a többség a nemzeti kormányok önálló fellépését és kormányközi koordinációját preferálta. Ebben a tekintetben mind a politikai elit változó összetétele, mind a FIDESZ diskurzusa éreztette hatását. Míg korábban a képviselőknek nagyjából csak egyharmada preferálta a szuverenista megoldást, addig arányuk a képviselők háromnegyedére nőtt. A szocialista képviselők preferenciái e tekintetben nem változtak, de arányuk csökkent a parlamentben, és a FIDESZ képviselői körében a szuverenista diskurzus vált a kimondható domináns változáttá. Ez volt az az időszak, amikor a miniszterelnök büszkén jelentette ki, hogy a kormány visszafizette az IMF-hitelt, és megszabadult ettől a nem kívánatos kénysertől.

2007-ben a magyar képviselők 52–58%-os többsége (más kelet-európai képviselőkhez hasonlóan) a gazdasági versenyképességet részesítette előnyben a jobb szociális biztonsággal szemben. Ebben a tekintetben akkoriban nem volt jelentős különbség a konzervatív és a szocialista politikai elit között, mindketten a versenyképes gazdasági liberalizmust preferálták a szolidaritással és a szociális jóléttel szemben. 2014-ben azonban már a FIDESZ-es képviselők 78%-a és a szocialista képviselők 13%-a preferálta a versenyképességet az EU kívánatos céljaként.

2007-ben az 56%-os többség támogatta a további unifikációt, és a pártok közötti különbségek láthatóak voltak, de statisztikailag nem szignifikánsak. 2014-ben már csak a magyar képviselők 26%-a támogatta a további egységesülést. Arányuk a szocialisták körében 86%, a FIDESZ-es képviselők körében pedig 7% volt.

A redisztribúciós preferenciákat illetően az látható, hogy 2007-ben a magyar politikai elit szerint 100 egység adóból 17-et lett volna igazságos uniós szinten elosztani. Ez az arány 2014-re 13%-ra csökkent, de még mindig hatszorosa volt a tényleges, uniós szinten elosztott adónak. Ebben a tekintetben ismét voltak különbségek a FIDESZ és a szocialisták között, de a különbségek statisztikailag nem voltak szignifikánsak (Lengyel et al. 2018).

Ami az identitással kapcsolatos összetevőket illeti, 2007-ben a magyar politikai elit közel fele érezte magát nagyon kötődőnek, és valamivel alatta, valamennyire kötődőnek Európához. Azok aránya, akik azt mondták, hogy nem kötődnek, 10% alatt maradt. E tekintetben nem volt statisztikailag szignifikáns különbség a szocialisták és a konzervatívok között, a kormánykoalíciós liberális SZDSZ-es képviselők pedig átlagon felüli mértékben kötődtek az EU-hoz.

2014-ben a magyar parlamenti képviselők 32%-a nyilatkozott úgy, hogy nagyon kötődik Európához, 54%-a, hogy valamennyire kötődik, 14%-a pedig úgy, hogy nem kötődik. Ez azt jelenti, hogy a magyar parlament többsége továbbra is elkötelezett maradt az identitás szempontjából, csak a kötődés intenzitása csökkent valamelyest. Ez leginkább az összetétel változásával függ össze. A szocialisták kétharmada (és egy kis liberális frakció) magas kötődést vallott, és ebben a tekintetben a kereszténydemokraták is hasonlóan álltak hozzá. Magas szintű kötődés a FIDESZ-képviselők 25 százalékát jellemezte (és további 65 százalékuk valamennyire kötődött. A Jobbik politikusainak több mint fele úgy nyilatkozott, hogy nem kötődik az EU-hoz.

A FIDESZ 2018-as, negyedik választási győzelme után újabb fejleményeket lehetett megfigyelni az elitkeretben (Lengyel – Ilonszki 2019, Lengyel 2020) és a kapcsolódó médiadiskurzusokban (Janky 2020, Kolosi – Hudácskó 2020). A FIDESZ domináns szuverenista diskurzust teremtett a közmédiában, és externalizálta a fenyegetés forrását (Hegedüs 2019). Valamennyi ellenzéki

párt igyekezett rivális és közös diskurzust felépíteni abban a felfogásban, hogy külön-külön, önálló pártként az erős kormányerővel szemben nem képesek megváltoztatni a diskurzust, vagy akár csak valamilyen mértékben befolyásolni azt. Stratégiai céljuk egy új rendszerváltás elérése volt a tekintélyelvűvel szemben. A Jobbik a jobbközép populista álláspont felé mozdult el, elfogadta, hogy az európai integráció előnyös az ország számára, és a párt kész volt csatlakozni az egységes ellenzék koalíciós megállapodásához, hogy a 2022-es választásokon kihívja a FIDESZ-t (Göncz – Lengyel 2021). Ezzel szemben a FIDESZ a szuverenista ideológiát erősítette, és olyan nemzetközi platformot próbált létrehozni, amely diszkreditálja a liberális értékeket és blokkolja az integrációt.

POLITIZÁCIÓ, INSTRUMENTALIZÁCIÓ, POLARIZÁCIÓ

Az alábbiakban először az EU politizációjának nemzetközi tendenciáit, ezt követően pedig hazai fejleményeit tárgyaljuk. A politizáció Kriesi (2016) nyomán három fő jellemzővel bír: az adott jelenség egyre láthatóbbá válik, egyre több szereplő foglalkozik a témával, és a vélemények, álláspontok egyre inkább polarizálódnak. Kriesi azt is hozzáteszi, hogy a teljes politizáció esetén mindhárom dimenzióban meg tapasztalhatóak az említett jelenségek. Joggal mondható, hogy a fenti három szempont alapján az EU iránti figyelem mind nemzetközi, mind pedig hazai szinten jelentős mértékben megnőtt, így átfogó politizációs folyamatnak vagyunk tanui. A politikai elit vélekedésének és a média diskurzus változásának bemutatása sarkalatos ebből a szempontból, mivel alapvetően ezek a szereplők határozzák meg a politizáció mértékét és eszköztárát.

Bár az EU a tagállamok szintjein politizálódik, és ez a jelenség áll a legtöbb kutatás homlokterében, maga az EU is átalakul és a politizációs folyamatban az EU átalakulásának döntő szerepe van. Alábbiakban először ennek néhány vonását vázoljuk fel. Ezt követően a hazai politizációs folyamat elemeit vizsgáljuk meg. Korábbi kutatásainkkal való összevetés lehetővé teszi a politizáció hatásainak értékelését az európai identitás és az EU-val kapcsolatos pragmatikus vélemények és elvárások tekintetében. Több helyütt, így nálunk is megfigyelhető, hogy az európai integráció kérdése kisebb-nagyobb intenzitással a belpolitikai csatározások eszközévé válik. Kutatási eredményeink alapján előre bocsájthatjuk, hogy bár láthatóak a politizációs és instrumentalizációs folyamat következményei, ezek sokkal inkább Magyarország EU-val kapcsolatos

lehetőségeinek szűkülésében, semmint a társadalom EU-val kapcsolatos vélekedéseinek alapvető megváltozásában mutatkoznak meg.

A kiindulópont az EU új szakaszának felismerésében Maastricht lehet, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy az elit kezdeményezte megoldások nem feltétlenül, vagy egyáltalán nem kapnak támogatást – a referendumok kudarcos és kétséges sorsa erre adott válasznak tekinthető. A permisszív konszenzus éveit az európai integráció körüli konfliktusok kiéleződése váltotta fel (Hooghe – Marks 2009), amikor nőtt a jelentősége a belpolitikai folyamatoknak, beleértve a politikai szereplők vélekedését és a közvéleményt is. Mindez rámutatott arra, hogy a vitatott kérdésekben az identitás szempontja fontossá vált, így tévedés a viták, konfliktusok hátterében kizárólag racionális gazdasági szempontokat keresni, ahogy az az integráció korábbi szakaszában volt. Korábban a nemzeti politikai elitek számára joggal tűnhetett úgy, hogy a választókat kevésbé foglalkoztatják az európai integráció kérdései, mint a racionálisan kalkuláló üzleti csoportokat. A kilencvenes évektől a közvélemény számára az integráció kérdései fontosabbá váltak, és megfordítva, az integrációs politikában a *vox populi* is fontosabbá vált.

Az elit és a közvélemény EU támogatottságának mértéke közti távolság sok tagországban nőtt, mindez pedig a populista fordulat keretébe illeszthető. A nemzeti pártpolitikai színterek átalakulásával együtt nemzetközileg is populista pártok lettek a hordozói a politizációs folyamatnak, mind a bal, mind pedig a jobboldalon. A bal és jobboldali EU kritika különbségére rávilágító kutatások (Braun et al 2019) nyomán némi leegyszerűsítéssel azt mondhatjuk, hogy az előbbiek inkább a pragmatikus megvalósítás kritikusai, az utóbbiak pedig a nemzeti és identitás alapú fenntartások szószólói voltak. A szakirodalom felhívja a figyelmet arra, hogy a politizáció mértéke országoként eltérő. Bár az EU szerepének felismerése növekszik, ez nem mindenütt jár együtt növekvő polarizációval és az ágensek számának kiterjedésével.

Ahogy fentebb megfogalmazódott, a válságok nyomán erősödött a politizáció, hatásukra a gazdasági eszközökön túlmutató intézményi megoldások is születtek. Ezek a válságok kifejezett fenyegetést és dezintegrációs veszélyt hordoztak (Schimmelfenning, 2018: 969), ugyanakkor a több integráció révén megvalósuló reform útjának lehetőségét is kijelölték, és az EU az utóbbi irányban folytatta lépéseit. Magyarország már ebbe a helyzetbe érkezett.

Az európai szintén az EU fokozatosan politikai kérdéssé vált a politikai szereplők és a társadalom számára is. Az okok között említésre méltó az EU-t (is) megrázó válságok sora, amikor az európai (olykor globális) folyamatokra adott EU válaszok a társadalom számára is egyre egyértelműbbé tették az EU szerepét. Az EU-nak reagálnia kellett a pénzügyi válságra, a migráció problémájára, a COVID járványra, és Oroszország Ukrajna elleni agressziójára. Ami a hazai politizációs folyamatot illeti, az összkép tekintetében

megállapíthattuk, hogy az az elitkonszenzus, amely az 1989–90-es rendszerváltáskor a fontosabb intézmények és értékek – így egyebek közt a szabadságjogok, a konszolidált parlamenti demokrácia és az euroatlanti orientáció – tekintetében fennállt, a kétezres évek derekától erodálódott.

Az elitek előbb színeltek a liberális demokrácia magatartásmintáit, majd kétségbe is vonták, hogy ezeket kellene követniük (Lengyel – Ilonszki 2010, 2016), sőt a politikai elitcsoportok fontos kérdések kapcsán megkérdőjelezték egymás legitimitását. Az elitkonszenzus zárványai egyre kisebb területre húzódtak vissza, és még e területeket is átszötte az uralkodó elit konfliktusideológiára alapozott retorikája.

Vizsgálatunk egy olyan közegről készít metszetet, amelyben az inkumbens politikai elit a parlamenti demokrácia intézményeit a választási autokrácia feltételeihez igyekszik átszabni, ennek megfelelő médiakörnyezetet teremtve, és tematizálva a közvéleményt. A törekvéseket azonban bonyolítja, hogy EU- és NATO tagként az uralkodó elit akciópotenciálja korlátozott, így szavai és tettei gyakran aszinkronitásba kerülhetnek. A média intézményrendszerének átalakításával a kötetben külön fejezet foglalkozik, itt most csupán azt kívánjuk előre bocsátani, hogy – Hallin és Mancini (2004) terminológiáját alkalmazva – a média a politikával párhuzamosan polarizálódott.

A politizációs jelenséget a nemzetközi szakirodalom több más országban is azonosította. A mi esetünk különlegessége az instrumentalizáció erős jelenléte. Ennek tartalma az, hogy az EU belpolitikai hatalmi-választási eszközként jelenik meg, alárendelődik ezeknek a céloknak. A politizáció önmagában is hordozhatja ezt a tartalmat, hiszen valamely téma széles körű előtérbe helyezéséből adódóan növekedhet az eltérő álláspontok közötti politikai konfrontáció, a téma politikai kitettsége. Az instrumentalizáció azonban több ennél: a folyamatban dominánssá válnak a hatalmi – pártpolitikai szempontok, háttérbe szorulnak a témával kapcsolatos közpolitikai kérdések, a kormányzati kommunikációt az EU propagandisztikus kezelése uralja, továbbá az álhírek használata is meggyökeresedik.

Az EU-val kapcsolatos vélemények és az EU – Magyarország viszony szempontjából három szakaszt lehet elkülöníteni. Nem a csatlakozás évét tekintjük az első szakasz lezárásának, hanem sokkal inkább 2002-t. A második rövid, de annál turbulensebb szakasz 2010-zel ér véget, és ekkor indul a máig tartó harmadik periódus. A dátumok utalnak a viszony permanens belpolitikai kötöttségére – változó tartalmak mellett: mind 2002, mind 2010 kormányváltó év volt. A rendszerváltás utáni évtized kettősséget hordozott magában. Egyrészt jelen volt az identitás diskurzus: milyen lehetőségei vannak Magyarországnak az új politikai helyzetben, mit jelent az EU-hoz való csatlakozás a történelmi örökség szempontjából, a nemzeti identitás szempontjából, lehetnek-e más

utak? Másrészt sokszor a reformalkalmazkodás vagy ahogy gyakran nevezték, a reformkénszner pragmatikus szempontjai is megjelentek (Ágh 2004). Összességében azonban – akár az egyik, akár a másik szempontot tekintjük – az EU a belpolitikai konfliktusok folytatásának terepuma volt, és gyakran vált a felelősség-áthárítás eszközévé: egyszerűbb volt az EU csatlakozáshoz szükséges elvárásokra, normákra, teljesítendő szabályokra hivatkozni, mint érvelni, vitákat vállalni és magyarázatot adni (Lakner, 2004). Ez a kettős diskurzus – vagyis az identitás alapú, illetve a pragmatikus, előnyöket és hátrányokat, társadalmi és gazdasági hatásokat mérlegelő közpolitikai szempontrendszer a mai napig meghatározó az EU hoz való viszonyt illetően. Alapvető kérdés, hogy mit hangsúlyoznak a politikai szereplők és döntéshozók, és mit tartanak fontosnak az állampolgárok, amikor az EU-ról alakítják ki véleményüket. Látni fogjuk, hogy a politizáció és különösen az instrumentalizáció eszköztárában dominálnak az identitás szempontok. Mindez a média által a közvélemény számára sugalmazott EU-képre igaz. Mert – mint az az elitinterjúkra épülő tanulmányból kiderül –, amikor az elit a maga számára értelmezi az EU-val való viszonyt, akkor a szupranacionális identitás kevésbé megosztó jellegű.

A pragmatikus és szimbolikus vonások dualitása, az EU-val kapcsolatos hangsúlyok változása nem kerülte el a korszak hazai elemzőinek figyelmét. A politika és a közpolitika aszimmetrikus dualitásának változnia kellett, mert az EU politizációja a közpolitikát is érinti, amennyiben a kiépülő európai kormányzás hatékonyabbá teheti a közpolitikai gyakorlatot (Ágh 1999). Ami tehát az európai szinten eldőlni látszott, a hazai terepen is kérdés volt – melyek a hangsúlyok, mi lesz a döntő Magyarország és az EU viszonyában. Különösen a későbbi és máig tartó folyamatok szempontjából sarkalatos azonban, hogy nem került kellőképpen megvitatásra, értelmezésre hazánk történelmileg is változó szerepe Európában és az ország Európához való viszonya.

Az általános európai politizációs folyamatokon kívül – amelyek háttérben az EU egészére vonatkozó, válságokhoz, vagy az EU belülről jövő politikai reformjaihoz kapcsolódó események állnak – a szakirodalom amellett érvel, hogy a tagállamok belső politikai folyamatai kiemelkedő hatással vannak a politizációra és ebből a szempontból a magyar eset igazolással szolgál. Ebből a szempontból tehát az a döntő, hogy országok szintjén milyen válaszok és megoldási javaslatok születnek az EU-t érintő problémákra.

A csatlakozási tárgyalások – és a közbeékelte választás és kormányváltás 2002-ben – különösen figyelemre méltóak a későbbi folyamatok szempontjából. Az előzményeket tekintve az elitek viselkedésében két változás volt megfigyelhető: a 90-es éveket a demokratikus konszolidáció magatartásmintáihoz való igazodás jellemezte, amit az évtized végétől kikezdett egyfajta normaszegő magatartás, majd 2010 után ez uralkodóvá vált a vezető elites csoportok részéről.

2006-tól a belpolitikában az elitkonszenzus felbomlott, de az EU-t illetően még kitartott a közös álláspont (Lengyel – Szabó, 2019). A belpolitika szempontjából figyelemre méltó például a parlamenti viselkedés megváltozása, hiszen releváns politikai elitszereplők viselkedésének megváltozása vált ezzel láthatóvá (Várnagy – Ilonszki, 2018). Ez megmutatkozott a kormányzati és ellenzéki szereplők korábbi egyúttiszavazási készségének jelentős csökkenésében és a parlamenten belüli aktivitás (törvényjavaslat, interpellációs tevékenység) radikális csökkenésében is.

A nemzetközi tapasztalatok szerint a politizálódás egyik első jele az elit polarizációja és ennek nyomán új pártpolitikai törésvonal megjelenése a populista pártok erősödése révén. Ez a folyamat nálunk is láthatóvá vált. A parlamenti elit véleménye alapján látható, hogy a kormánypozícióba került FIDESZ álláspontja 2007 és 2014 között (Göncz – Lengyel, 2016) több sarkalatos témában, így a versenyképesség, a gazdasági válság kezelése és a migráció kapcsán is átalakult, szuverenista irányba módosult, ám az EU előnyeinek, hasznos voltának elismerését tekintve változatlanul pozitív maradt.

Az első igazán politizációs momentum lehetett volna a csatlakozási referendum, de nem vált azzá, nem volt kormányzati érdek és szándék. Mindenesetre sokkal szerényebb részvételt jelentett, mint az utóbbi évek adata – hozzátevé, hogy a csatlakozó posztszocialista országokkal összehasonlítva még így is relatíve magas volt a 38,48 %. E kétötödös részvételi arány 2014-re 30% alá csökkent, de ezt követően jelentősen nőtt, majd 2024-ben elérte a háromötödöt.³ A politizációt tekintve tehát a láthatóság, a több szereplő, s a polarizáció szempontjai hangsúlyosan jelen vannak.

E jelenlétet a nemzeti konzultációk, valamint a média- és poszterkampányok instrumentalizációs eszköztára erősíti fel. Az EU beemelése a nemzeti konzultációs tematikába az instrumentalizáció példája. A 2023-as nemzeti konzultációban minden kérdés – ha nem is az EU-hoz, de Brüsszelhez kapcsolódott. A kormánypárti médiában Brüsszel a bürokratikus EU-elit eponímiájaként jelenik meg. Ebben az értelmezésben Brüsszel két, egymásnak ellentmondó módon jelent fenyegetést. Erős fenyegetésként Brüsszel az elnyomó európai birodalmat képviseli. Ebben a narratívában a magyar kormányzó elit egy Dávid–Góliát analógiában jelenik meg. Gyenge fenyegetésként Brüsszel tehetetlen, ineffektív bűnbak, a széteső, hanyatló Nyugat szimbóluma.

3 <https://www.valasztas.hu/europai-parlamenti-valasztasok>

A KUTATÁS MÓDSZEREI ÉS A KÖTET SZERKEZETE

Az itt közölt írások, mint említettük, egy nemzetközi kutatás magyarországi tapasztalataiba engednek bepillantást. Alábbiakban röviden ismertetjük a kutatás módszereit és forrásait. A vizsgálat során az extenzív szakirodalom-feldolgozást követően először a média tartalom- és diskurzuselemzésére kerítettünk sort. Nyolc médiaforrás EU-val kapcsolatos cikkeit (és tv-adásainak átiratait) gyűjtöttük össze a 2021 július 1. és 2022 március 31. közötti időszakra vonatkozóan. A források a következők voltak: Magyar Nemzet (MN); Népszava (NSZ); Heti Világgazdaság (HVG); origo.hu (ORIGO); Magyar Televízió Esti Híradó (M1); RTL Klub Esti Híradó (RTL); ATV Egyenes beszéd (ATV); Hír TV Híradó, Csörte (HÍR TV).

Ezekből a forrásokból összegyűjtöttünk minden olyan elemet, amely a következő kulcsszavak közül egyet vagy többet tartalmazott: Európai Unió, EU, Brüsszel, Európai Parlament, Európai Bizottság, Európai Tanács. A korpusz a fent említett négy újságból és négy televíziós csatornából származó 14 424 egységből állt. Ezen belül a televíziók által szolgáltatott információk aránya egyötöd volt. Az elemek mintegy fele két kormánypárti újságban, az MN és az ORIGO című lapokban jelent meg. Ha ehhez hozzávesszük a köztelevízióban (M1) és a HÍR TV-ben megjelent híreket és beszélgetéseket, akkor azt találjuk, hogy a tételek mintegy kétharmada kormánypárti, egyharmada pedig kormánykritikus vagy semleges csatornában jelent meg.

A kiválasztás alapját jelentő kulcsszavak miatt a korpusz minden darabja kapcsolódott az EU-hoz, de minket az is érdekelt, hogy miként szövődik ez össze más, a hazai médiát foglalkoztató témakörökkel. Tehát, hogy miként bukkan fel az EU fő témaként és más diskurzusok metszetében, amelyek a közvéleményt kiemelten foglalkoztatták. E metszetek mögött felsejlik az uralkodó elit napirendalkotó szándéka, valamint az is, hogy miként reflektál a nemzetközi politikai történésekre és azok politikai kommunikációjára.

A médiaelemzés következő lépésében makrotémánként további kulcsszavak felhasználásával újabb szelekciót végeztünk. Míg a mikrotémák a szövegekben rejlnek, addig a makrotémák lehetővé teszik a szöveg és a társadalmi kontextus közötti kapcsolat elemzését (Wodak-Meyer, 2016, 27). A makrotémákat előzetes kutatás és próbakódolás alapján állapítottuk meg a vizsgált időszak közérdeklődésre számot tartó témái közül. Ezek a következőkben részletesen elemzendő makrotémák a következők: európai identitás, Európa jövője, migráció, világháború, környezet, a háború változatai (beleértve a geopolitikát, a dezinformációt és a hibrid háborút) és a gyermekvédelem az LMBTQ-kérdés kapcsán.

1. tábla A médiaelemzés forrásai

Média	Rövidített név	Televí- zió	Újság	Újság online	Politikai pozíció (kormánytámogató: G; Kormánykritikus: C; Semleges: N)	A cikkek/ vitaműsorok megoszlása (%, N=14424)
Magyar Televí- zió Esti Híradó, V4 Híradó, Uni627	M1	+			G	10
RTL Klub Esti Híradó, Fókusz	RTL	+			N	4
Magyar Nem- zet, magyar- nemzet.hu	MN		+	+	G	31
Népszava, nepszava.hu	NSZ		+	+	C	14
Heti Világgaz- daság, hvg.hu	HVG			+	C	16
origo.hu	ORIGO			+	G	18
ATV Egyenes beszéd	ATV	+			C	3
Hír TV Híradó, Csörte	HÍR TV	+			G	4

Forrás: saját összeállítás

A korpusz átlagosan havonta körülbelül 1600 cikket és beszélgetést tartalmaz, és a témák bizonyos periodicitást mutattak a vizsgált kilenc hónap alatt. Az LMBTQ, a környezetvédelem és a Covid-járvány az időszak elején, 2021 nyarán volt gyakoribb, míg a dezinformáció és a háború az időszak végén. A hibrid háború problémája 2021 novemberében került előtérbe, a fehérórosz-lengyel határon kialakuló migrációs hullámmal. A migráció azonban, mint önálló kérdés a vizsgált időszak egészében nagy gyakorisággal volt jelen.

A makrotémák megoszlása a médiumok szerint is eltérő volt. A migráció mind a kormánypárti, mind a kormánykritikus médiában nagy érdeklődést váltott ki, és a többi témához képest a televíziók is viszonylag nagy arányban foglalkoztak vele. Mégis, a Covid-19 járvány még a migrációnál is jobban foglalkoztatta a közszolgálati televíziót. A dezinformáció volt az egyetlen elemzett makrotéma, amelyet a kormánykritikus sajtó uralt, de nem tudott áttörni, és nem befolyásolta jelentősen a politikai napirendet. A kormánypárti ORIGO és a HÍR TV csak szórványosan foglalkozott a dezinformációs témával. Bár a dezinformáció és a hibrid háború sok tekintetben tartalmi szempontból összefügg, mégis számíthattak a különböző médiumok érdeklődésére. A hibrid háború különösen

gyakori téma volt a kormánypárti MN-ben. A háború és az LMBTQ témák szintén némileg felülreprezentáltak voltak a kormánypárti sajtóban. A HÍR TV különösen az utóbbi téma iránt érdeklődött átlagon felül, ugyanolyan arányban foglalkoztatta, mint Európa jövője. Azoknak a cikkeknek, amelyek az identitás és Európa jövője diskurzusokkal foglalkoztak mintegy háromötöde a két erősen elkötelezett kormánypárti újságban, az MN-ben és az ORIGO-ban jelent meg. Ezek az újságok tehát – legalábbis a cikkek számát tekintve – valóban domináltak az EU szimbolikus kérdéseivel foglalkozó médiadiskurzusokban.

A kutatás keretében 2022 novembere és 2023 márciusa közt készült 60 interjú a politikai és médiaelit tagjaival, az ún. Q-módszertan alkalmazásával. A források és a módszer ismertetésére az elitekkel foglalkozó fejezetben térünk ki. Készült továbbá 2023 július–augusztusában egy országos felvétel is, a felnőtt lakosságot reprezentáló 1021 fős mintán, amelyben a közvélemény EU-val, elitekkel és médiával kapcsolatos nézeteit vettük számba.

A kötet szerkezete nagyjában-egészében követi a kutatás sorrendjét és logikáját. A tanulmányok zöme a hazai média EU-val kapcsolatos diskurzusait tárgyalja. Az aszimmetrikusan polarizált médiaszerkezetben formálódó diskurzusok intézményi feltételeit mutatja be az első tanulmány, amely leírja a média foglyul ejtésének folyamatát és ezáltal segít értelmezni a szereplők megnyilvánulásait. Az ezt követő diskurzuselemzések sorát az az írás nyitja, amely közvetlenül az európai integrációval foglalkozó diskurzusok szimbolikus és pragmatikus aspektusait tárgyalja. Ennek egyik természetes apropóját az Európa jövőjével foglalkozó nemzetközi viták hazai lecsapódása adja. Azt segít értelmezni, hogy az aszimmetrikus médiatérben miként artikulálódnak a szuverenista és az integracionista nézetek, és az instrumentalizált identitás-alapú nézetek miként szorítják háttérbe a pragmatikus érveket. Az ezt követő tanulmányok indirekt módon, kiemelt fontosságú közéleti kérdések metszetében kapcsolódnak az EU-hoz: azokat a makrotémákat állítják fókuszba, melyek a vizsgált 2021–22-es időszakban a hazai médiát különösen foglalkoztatták. Ilyenek a migráció, a pandémia, a háború, az LMBTQ és a klímaválság kérdései. Ezek felbukkanása, mint láttuk, egymástól eltérő periodicitást mutat, s eltérő annak intenzitása is, hogy miként járulnak hozzá az aszimmetrikus médiapolarizációhoz. E makrotémákat itt mindenkor az EU-val kapcsolatos diskurzusok metszeteiben kell értelmeznünk, nem feledve, hogy az elemzett korpusz első szűrőjét az EU kulcsszavai adták. Az a kérdés tehát, hogy e makrotémák milyen átkötésekkel kapcsolódnak az EU-diskurzusokhoz, milyen színben tűnik fel az EU e makrotémák értelmezéseiben, és mindez miként formálja a hazai médianyilvánosságot.

A kutatás következő fázisában visszacsatoltunk az elithez, a politikai és a médiaelit 60 tagját kerestük fel. Egy kötött interjú keretében a médiából

származó, EU-val kapcsolatos állításokkal szembesítettük őket. A feladat az volt, hogy jelöljék meg mennyire értenek egyet az egyes állításokkal és indokolják válaszaikat. A Q-módszertannal készült felmérés tapasztalatait tárgyaló tanulmány felvázolja az EU-val kapcsolatos domináns és marginális EU-diskurzusok sajátosságait, kiemelten tárgyalva a Huxit kapcsán felmerülő pro és kontra érveket, valamint a normatív és kontemplatív beszédmodok felbukkanását.

A kötet zárótanulmánya a 2023-as lakossági felmérés tanulságait összegzi. Azt vizsgálja, hogy milyen kép él a népességben az EU-ról, az elitekről és a médiáról, és hogy ez utóbbi kettőnek van-e befolyása az EU-kép alakulására.

ZÁRÓ MEGJEGYZÉSEK

Egy kormánypárti és egy kormánykritikus napilap (MN és NSZ) 2021-es tartalomelemzése rávilágított az EU-diskurzusnak a média politizálásában és polarizációjában játszott instrumentális szerepére. Azoknak a cikkeknek a – pozitív, negatív, semleges vagy kiegyensúlyozott – jellegét vizsgáltuk, amelyekben az EU domináns téma. Az összehasonlításból kitűnik, hogy a különbség nem a pozitív kép arányában van, ez a két kiadványban egyenlő, és az írások 8%-os kisebbségét jelenti. A fő különbség a negatív EU-reprezentációkban rejlik. Az EU-val mint domináns témával foglalkozó kormánypárti MN-cikkek abszolút többsége (55%) negatív volt. A kormánykritikus NSZ-ben az írások abszolút többsége semleges vagy kiegyensúlyozott jellegű volt (56, illetve 24%), míg a negatív kép a cikkek 12%-os kisebbségét képviselte.

További fontos szempont, hogy az uniós politikusok jelenléte az elemzett médiában aszimmetrikus. Olyan szereplőként vannak jelen, akiknek a tetteit és döntéseit tárgyalják. De ritkán vannak jelen mint szónokok, akiknek szavait idézik és animálják. Ugyanez mondható el a nemzetközi civil szervezetek képviselőiről, például a magyar származású filantróp Soros Györgyről, akinek neve a magyar kormánypárti sajtóban negatív kontextusban, a globalizáció eponímiájaként jelenik meg. A hivatalban lévő magyar politikusok ezzel szemben gyakran olyan megszólalóként jelennek meg, akiknek szavait – akár honlap- vagy Facebook-bejegyzéseit – az újságcikkek is bemutatják. Tetteiket viszonylag ritkán, és ha mégis, akkor szinte kizárólag az ellenzéki sajtóban vetik alá kritikai elemzésnek. Az elemzett korpuszban megjelenő közéleti értelmiségiek és újságírók többnyire kormánypárti beállítottságúak. Álláspontjuk tehát közel áll a hivatalban lévő politikusokéhoz, akikkel szemben apologetikus hangnemet használnak. Kritikájuk többnyire éles az EU és a

nemzetközi partnerek megítélésében, és lesújtóan éles az ellenzékkel és a civil szervezetekkel szemben. Az ellenzéki politikusok megszólalási lehetőségét jelentősen korlátozta az aszimmetrikusan polarizált média. Ráadásul egyszerre kellett demonstrálniuk az egységet és bemutatni saját véleményüket az ellenzéki összefogáson belül, ami további korlátozást jelentett.

A magyarországi médiaviszonyok a polarizált pluralizmus típusába illeszkednek (Hallin – Mancini 2004; Bátorfy – Urbán 2020; Urbán 2022; Martin 2019, Mancini, 2015). Sajátos jellemző, hogy a jelenlegi magyar médiaviszonyok aszimmetrikusan polarizáltak: a közmédiát elfoglalták, és a források jelentős része a kormányzó elitek kezében van. Az ellenzék (szocialisták, liberálisok, zöldek és jobboldali populisták) megjelenési lehetőségei a médiában és különösen a közszolgálati televízióban sokkal korlátozottabbak. A politika-média párhuzamosság miatt az újságok, televíziók és rádiók politikai nézetei jól azonosíthatók, ami erősíti a média külső pluralizmusát. Összességében a külső pluralizmus erős és aszimmetrikus. A belső pluralizmus gyenge, és szintén aszimmetrikus.

A médiával szembeni episztemikus bizalom – az az elvárás, hogy a közvetített tudás hűen mutassa be a társadalmi valóságot (Campbell et al. 2021) – Magyarországon igen alacsony: 2016-ban a lakosság több mint fele tagadta, hogy a nemzeti média megbízható információkat nyújtana (Eurobarométer 452. speciális felmérés, 2016). A magyarok ebben a tekintetben a negyedik legszkeptikusabbak lettek a görög, a francia és a spanyol közönség után.

Egy, az ukrajnai háborúval kapcsolatos felmérés tovább árnyalja ezt a képet. Az uniós polgárok többsége, köztük a magyarok is, bízik az európai hatóságokban a folyamatban lévő háborúval kapcsolatos információk tekintetében. Az európaiak többsége bízott a saját hatóságaiban, a magyarok relatív többsége nem. Az európaiak többsége bízott az újságírókban, a magyarok többsége nem (Flash Eurobarometer 506, 2022).

2023 augusztusi lakossági felmérésünk szerint a lakosság több mint kétötöde elégedetlen az uniós ügyek kormányzati kezelésével, és a lakosság fele elégedetlen a gazdaság állapotával. A többség szerint a média polarizált és torzítja a valóságot. A lakosság médiafogyasztási szokásai a kormánypártiak és nem-kormánypártiak között oszlanak meg, és ez a megosztottság az EU-val kapcsolatos attitűdökben is megjelenik: azok, akik kizárólag kormánypárti médiából tájékozódnak, az átlagosnál nagyobb valószínűséggel gondolják úgy, hogy az EU-tagság nem előnyös az ország számára.

A 2020-as évek első felében kialakult fejlemények politikai kísérletként értelmezhetők. A kormányzó elit szisztematikusan bírálja az európai integrációt, hogy a közvéleményt megfordítsa és saját ideológiai irányultságához hangolja. Ebben az ideológiai keretben az EU egy birodalom, amelynek központja

felhatalmazás nélkül, tehát jogtalanul diktál, elnyomja és kizsákmányolja a szuverén nemzetállamokat. A birodalom olyan idegeneket, migránsokat, LMBTQ-szokásokat kényszerít ránk – mondja –, amelyek idegenek a nemzeti hagyományoktól és a közízléstől. Kétségtelen, hogy a parlamenten kívüli szélsőjobboldali csoportok, amelyek a rend és fegyelem illiberális éveiben a nyilvánosság számára kevésbé voltak láthatóak, most újra megjelenhetnek. Az idegengyűlölő, kisebbségeket diszkrimináló, homofób megnyilvánulások felerősödhetnek a nyilvános diskurzusban és cselekvésekben.

Ebben a diskurzusban a kormányzó elit a szabadságharcos szerepébe sorolja magát, reaktíválva az 1848-as és 1956-os forradalmak hagyományait, amelyek széleskörű pozitív érzelmeket generáltak az emlékezetpolitikában. Ebben az értelmezésben azonban szembetűnő hiányosságok és ellentmondások vannak. Az egyik a végső cél értelmezésének szükségessége: a végső cél a történelmi példaktól eltérően nem a függetlenség elérése, hanem az EU-n belüli szuverén pozíció megőrzése. A stratégiai kérdésekben vétőjoggal rendelkező szuverén nemzetállamokon alapuló uniós struktúrát követel. Ezért szeretnék törölni az alapdokumentumokból az egyre szorosabb unió kifejezést. A másik zavaró tényező ebben a diskurzusban a kormányzó elit kapcsolata az orosz uralkodó elittel. Az egykori orosz birodalom uralkodó elitje döntő szerepet játszott az 1848-as, a szovjet elit pedig az 1956-os forradalom leverésében. Igaz, a történelmi reminiscenciák nem meghatározóak a jelenlegi tömegszimpátiákban. De a véleményformálók számára zavaró lehet az ellentmondás, különösen annak fényében, hogy a magyar uralkodó elit a sajtó szerint olyan bensőséges kapcsolatot ápol az orosz elittel, hogy az még a magyar kormányerőkkel egyébként szimpatizáló lengyel politikai elit részéről is megsemmisítően éles kritikát kapott.

A nemzetközi kutatási eredmények és elméletek arra mutatnak rá, hogy az európai integráció negatív hatással van a hazai pártkonvergenciára és az elit-közvélemény kongruenciára (Devine – Ibenskas 2021). Ebben a tekintetben a magyar tapasztalatok rávilágíthatnak az érem másik oldalára: hogyan befolyásolja a hazai pártpolitika polarizációja az európai integrációra irányuló erőfeszítéseket (és az európai integráció megítélését), és hogyan befolyásolja a kormány és a választók közötti inkongruencia a politikával való elégedetlenséget. A kutatók emlékeztetnek arra, hogy az elit – közönség kongruencia statikus aspektusa mellett a rezponzivitás segíthet áthidalni az elit és a közvélemény közötti szakadékot. Feltételezhető lenne, hogy az elitek intenzíven rezonálnak a lakossági igényekre. A magyar tapasztalatok ismét eltérnek: a kormányzó elit ahelyett, hogy rezponzívabb módon változtatná meg álláspontját, a lakosságnak az európai integrációval kapcsolatos kemény, identitással kapcsolatos attitűdjeit próbálja megváltoztatni. A konfliktusvezérelt napirendállítás, az illiberális

keretezés, a hazai ellenzék és az európai politikustársak számára állított kommunikációs csapdák, valamint annak újradefiniálása, hogy mi a kimondható – ezek a politikai kísérlet eszköztárának legfontosabb elemei.

Hogy a napirend-meghatározás és a kormányzati propaganda hatással lehet a közvéleményre, azt jól példázzák az országokkal szembeni érzelmek. A magyarok szimpátiája a nyugati országok (USA, Egyesült Királyság, Németország, Franciaország) iránt 2018-ban még mindig meghaladta az Oroszország és Kína iránti szimpátiát. Az egy évtizeddel korábbihoz képest azonban a nyugati országok iránti szimpátia csökkent, míg Oroszország és Kína iránt nőtt. A magyarázó modellek tisztázták, hogy a kollektív emlékezet történelmi paneljeinek, valamint a társadalmi-demográfiai háttérnek kevés köze van a változásokhoz. A magyar közvélemény Oroszországgal szembeni érzelmeit közvetlenebbül befolyásolta a pártpolitika: a kormánypárt támogatói körében jelentősen javult a kép (Krekó 2019).

A hivatalban lévő elit a kezdetben lelkesen várakozó, majd lágy euroszkeptikus, végül óvatos eurooptimistán alakuló attitűdöt kemény euroszkeptikussá kívánja formálni. El tudják-e érni, hogy növekedjen azok aránya, akiknek nem fontos az európai identitás, akik szerint a magyar és az európai identitás kizárja és nem erősíti egymást? Milyen áron, milyen eszközökkel próbálják elérni a célt, és milyen szerepet játszik ebben a média? Kutatásunk ezekre a kérdésekre próbált választ adni. Az uralkodó elit mozgósíthatja híveit, klienseit és támogatóit, akiknél eddig a vezető támogatásának belső kényszere nem állt ellentétben az EU-hoz való pozitív hozzáállással. Ha a miniszterelnök nyilatkozatai révén tisztázódik a kép, és felmerül a kérdés, hogy valaki vagy a vezetőt vagy az EU-t támogatja, akkor ez erodálhatja az európai integráció iránti elkötelezettséget a kormányzó párt híveinek körében.

Továbbá a szabadságharcos imázs retorikai arzenáljának reaktiválása az érzelmi alapú politikára fogékonyak körében is eredményt hozhat. Mások fogékonyabbak a miniszterelnök által megfogalmazott utcai harcos imázusra. A szabadságharcos és az utcai harcos szerepek keveredése azonban zavarokhoz vezethet. Különösen akkor, ha az utcai harcos taktikát kizárólag azokkal szemben alkalmazzák, akik a kölcsönösen előnyös megállapodásokhoz vannak szokva, míg az erős autokratákkal való viszonyt a szabadságharc értékeinek erodálása és relativizálása jellemzi. Tematizálódik-e egy ellendiskurzus, amely képes hatékonyan formálni a napirendet és felemelkedik-e olyan ellenelit, amelyik hitelesen képviseli a reszponzivitás és reszponzibilitás egyensúlyát?

Kérdés, hogy a társadalmi szereplők tudatában vannak-e: a kihívás az EU-diskurzusban rejlik. Képesek-e a politikai elit tagjai úgy tematizálni a közbeszédet, hogy a választók számára világossá váljon: a tét az elszigetelődés vagy az uniós integráció? A szimbolikus és a pragmatikus kiindulópont az

lehet, hogy – mint az 2023-as felmérésünkéből kiderül – csak egy kisebbség gondolja, hogy Magyarországnak előbb-utóbb ki kellene lépnie az EU-ból, a lakosság abszolút többsége kötődik az EU-hoz és abszolút többsége szerint az EU-tagság előnyös az ország számára.

HIVATKOZÁSOK

- Ágh, Attila (1999) Europeanization of policy-making in East Central Europe: the Hungarian approach to EU accession. *Journal of European Public Policy*, 6(5), 839–854.
- Ágh Attila (2004) EU csatlakozás és intézményi reformkényszer. *Politikatudományi Szemle*, XIII(1–2): 67–96.
- Bátorfy, Attila – Ágnes Urbán (2020) State advertising as an instrument of transformation of the media market in Hungary. *East European Politics*, 36(1), 44–65.
- Braun, Daniela – Sebastian Adrian Popa – Hermann Schmitt (2019) Responding to the crisis: Eurosceptic parties of the left and right and their changing position towards the European Union. *European Journal of Political Research* 58(3), 797–819 <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12321>
- Best, Heinrich – György Lengyel – Luca Verzichelli (eds) (2012). *The Europe of Elites. A Study into the Europeanness of Europe's Political and Economic Elites*. Oxford U.P., Oxford
- Campbell, Chloe – Michal Tanzer – Rob Saunders – Thomas Booker – Elizabeth Allison – Elizabeth Li – Claire O’Dowda – Patrick Luyten (2021) Development and validation of a self-report measure of epistemic trust. *PLoS ONE* 16(4)
- Devine Daniel – Raimondas Ibenskas (2021) From convergence to congruence: European integration and citizen–elite congruence. *European Union Politics*. doi:10.1177/14651165211024936
- Gombos Gyula (1992). *A harmadik út*. Püski Kiadó, Budapest.
- Göncz, Borbála – György Lengyel (2016) Changing attitudes of Hungarian political elites towards the EU (2007–2014). *Historical Social Research-Historische Sozialforschung* 41(4) :106–128.
- Göncz, Borbála – György Lengyel (2021). Europhile Public vs. Eurosceptic Governing Elite in Hungary? *Intereconomics. Review of European Economic Policy*. 56(2): 86–90.
- Haller, Max 2008. *European Integration as an Elite Process: The Failure of a Dream?* Routledge, N.Y.

- Hallin, Daniel C. – Paolo Mancini (2004) *Comparing Media Systems*. Cambridge: Cambridge University Press
- Higley, John – Michael G. Burton (2006) *Elite Foundations of Liberal Democracy*. Lanham, MD: Rowman and Littlefield
- Higley, John – György Lengyel (eds) (2000) *Elites After State Socialism: Theory and Analysis*. Lanham, MD: Rowman and Littlefield
- Hooghe, Liesbet – Gary Marks (2005). Calculation, Community and Cues. Public Opinion on European Integration. *European Union Politics*, 6(4): 419–443.
- Hooghe, Liesbet – Gary Marks (2009). „A postfunctionalist theory of European integration: From permissive consensus to constraining dissensus.” *British Journal of Political Science* 39 (1): 1-23.
- Hungarian Europe Society (2012): Measuring Perceptions: From Federalists to EU-destructives. Research report. <https://europatarsasag.hu/sites/default/files/open-space/documents/hungarian-europe-society-percweb.pdf>
- Ilonszki, Gabriella (2009) National Discontent and EU support in Central and Eastern Europe. *Europe-Asia Studies* (61):6, 1041-1057.
- Ilonszki, Gabriella – Adrien Vajda (2021) How Far Can Populist Governments Go? The Impact of the Populist Government on the Hungarian Parliament. *Parliamentary Affairs* DOI: 10.1093/pa/gsab007
- Janky Béla (2020). Elit diskurzus, politikai identitás és polarizáció Magyarországon. In: Kolosi et al. (eds.), *Társadalmi riport*. Társi., Budapest., pp. 462-477.
- Kolosi Tamás – Szilvia Hudácskó (2020). Az Európai Unióval és az euróval kapcsolatos vélemények nemzetközi összehasonlításban. In: Kolosi et al. (eds.), *Társadalmi riport*. Társi, Budapest. pp. 453-461
- Kornai János (2016) Még egyszer a rendszerparadigmáról. *Közgazdasági Szemle*, LXIII, pp. 1074-1119.
- Körösényi András – Veronika Patkós (2015). Liberális és illiberális populizmus. Berlusconi és Orbán politikai vezetése. *Politikatudományi Szemle*, XXIV(2): 29-54.
- Krekó, Péter (2019) Russia in Hungarian Public Opinion. In: Tóth, I.Gy. (ed.), *Hungarian Social Report 2019*, TÁRKI, Budapest, pp.357-371.
- Kriesi, Hanspeter (2016) The politicization of European integration. *Journal of Common Market Studies*. 54: 32. https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/44605/Kriesi_JCMS_PP.pdf?sequence=1
- Lakner, Zoltán (2004) A magyar pártok és az Európai Unió. Az EU mint belpolitikai kérdés1990–2004 között. *Politikatudományi Szemle*, XIII(1–2): 140-157.

- Lengyel, György – Zsuzsa Blaskó (2002) Kik félnek az európai integrációtól? In: *Társadalmi Riport 2002*. TÁRKI, Budapest, 404-420
- Lengyel György – Borbála Göncz (2010) A magyar EU-tagság a közvéleményben. In: Kolosi, T.-I. Gy. Tóth eds.), *Társadalmi Riport 2010*. TÁRKI, Budapest, 527-547.
- Lengyel, György – Gabriella Ilonszki (2016) The Illiberal Turn in Hungary. Institutions and Leadership. In: J. Pakulski (ed). *The Visegrad Countries in Crisis*. Collegium Civitas, Warsaw, pp. 30-49.
- Magyar, Bálint (ed.) (2013) *Magyar Polip. A posztkommunista maffiaállam*. Noran Libro, Budapest
- Magyari Péter (2019) Magyarországon épp egy modern autokrácia jön létre. Interjú Tóth István Jánossal. <https://444.hu/tldr/2019/01/26/magyarorszagoneppen-egy-modern-autokracia-jon-leto> Letöltve: 2024.12. 30.
- Mancini, Paolo (2015) News media between volatility and hybridization. In: Jan Zielonka (ed.) *Media and Politics in New Democracies: Europe in a Comparative Perspective*. Oxford, OUP, 25-37
- Martin József Péter (2019) Kéz a kézben a lejtőn. Korrupció és sajtószabadság a magyar trendek tükrében. *Médiakutató*. 7-21.
- Mattila, Mikko – Tapia Raunio (2006) Cautious Voters -Supportive Parties: Opinion Congruence between Voters and Parties on the EU Dimension. *European Union Politics*, 7(4), 427-449. <https://doi.org/10.1177/1465116506069434>
- Palacios, Irene – Christine Arnold (2024) The divided public: Dynamics of heterogeneity of European public opinion towards European integration. *European Union Politics*, 25(4): 698-722
- Patkós, Veronika (2023). Measuring partisan polarization with partisan differences in satisfaction with the government: the introduction of a new comparative approach. *Quality & Quantity*, 57(1), 39-57.
- Schimmelfennig, Frank (2018). European integration (theory) in times of crisis. A comparison of the euro and Schengen crises. *Journal of European Public Policy*, 25(7), 969-989.
- Tardos Róbert (2004) Tudás (és nem tudás) az EU-ról: ismeretek, tapasztalatok, külső beágyazottság. *JEL-KÉP*, 4:13-30.
- Terestyéni Tamás (2002) Az Európai Unió kiemelkedő eseményei a magyar médiában. *JEL-KÉP*, 2: 41-60.
- Várnagy, Réka – Gabriella Ilonszki (2018) Hungary. The (de)construction of parliamentary opposition. in: Elisabetta De Giorgi and Gabriella Ilonszki eds. *Opposition Parties in European Legislatures. Conflict or Consensus?* Routledge: London and New York, 2018. 151-170.
- Vogel, Lars – Borbála Göncz (2018): European integration in the view of political elites and citizens – an increasing gap? In: *National Political Elites, European*

- Integration and the Eurozone Crisis*, edited by Nicoló Conti, Borbála Göncz and José Real-Dato, 88-114. London: Routledge
- Vogel, Lars – Juan Rodriguez-Teruel (eds.) (2016). National Elites and the Crisis of European Integration. Country Studies 2007-2014. *Historical Social Research* Special Issue, 41(4)
- Wodak, Ruth -Michael Meyer (eds.) (2016). *Methods of Critical Discourse Studies*. L.A., Sage

A MAGYAR MÉDIARENDSZER ÁTALAKÍTÁSA

URBÁN ÁGNES

BEVEZETÉS

A magyar médiapiac átalakulása és a média szintér foglyul ejtése számtalan tanulmány, kutatás, nemzetközi jelentés témája. Az ország kis méretéből és a nyelvi sajátosságokból adódóan kifejezetten szokatlan, hogy egy gazdasági vagy társadalmi jelenség kapcsán a hazai fejlemények ennyire kiemelten jelennek meg a szakirodalomban. Magyarország a legtöbb témában csupán a közép-kelet-európai régió elemzésekor merül fel példaként, azonban a média foglyul ejtése abból a szempontból különleges, hogy ma sok szerző számára éppen a magyar az egyik legérdekesebb eset (Dragomir, 2019; Griffen, 2020).

A kiemelt figyelem alighanem két tényezőnek köszönhető. Egyrészt a média foglyul ejtésének páratlan gazdag eszköztára figyelhető meg Magyarországon, a médiarendszer minden elemében tetten érhető az erőteljes állami beavatkozás. Másrészt a helyzetet az teszi különlegessé, hogy Magyarország az Európai Unió tagja. Az Unió olyan stabil értékalapú intézményi környezetet biztosít, ami mellett elképzelhetetlennek tűnt a nyilvánosság erőteljes korlátozása. A magyar példa döbrentett rá sokakat, hogy ezt az Európai Unióban is meg lehet tenni. Az igazán hatékony intézményi válaszok még váratnak magukra, de már sokan felismerték, hogy az Orbán-rendszer médiapolitikájában olyan innovációk vannak, amelyeket korábban még senki nem próbált ki.

A történelemben számtalan példa van arra, amikor a médiarendszer erős politikai kontroll alá került. A konkrét történelmi példák elemzése nélkül elmondható, hogy ezek közös vonása volt a diktatórikus politikai hatalom és az adminisztratív hatalmi eszközök használata, mint például az intézményesített cenzúra, szerkesztőségek bezárása, újságírók bebörtönzése, rosszabb esetben megölése. Ha a sajtószabadság korlátozásának a jelenlegi legsúlyosabb eseteit tekintjük, például Oroszországot vagy Kínát, ott szintén nagy szerepet kap a

cenzúra, illetve a globális online platformok elérhetőségének korlátozása. Természetesen Magyarországon nincs szó ilyesmiről, éppen ez adja a magyar helyzet különlegességét.

A tanulmány azt mutatja be, hogy a piaci jellegű beavatkozások rendszerszintű felépítése hogyan ejtette foglyul a magyar médiát. Nincs központi cenzúra, az online platformok szabadon elérhetőek, lényegében bármit szabadon meg lehet írni, ezek alapján nincs jelentős különbség Magyarország és az Európai Unió többi országa között. Nincs olyan eleme a magyar médiaszabályozásnak, amely önmagában komoly nemzetközi kritikát váltana ki és az Európai Unió versenyjogi alapon hosszú évek óta nem talál fogást az egyes döntéseken. Ugyanakkor az a rendszer, amely 2010 óta felépült, összességében mégis olyan helyzetet eredményezett, amely kiváltja a nemzetközi szervezetek kritikáját és az Európai Unió jogállamisági vizsgálatában is fontos szerepet kapott (Reporters Without Borders, 2024; European Commission, 2024). A tanulmány azt mutatja be, hogy a piaci jellegű beavatkozások sorozata hogyan vezetett olyan rendszerszintű torzuláshoz, amely mind a téma kutatóinak, mind pedig a nemzetközi politika szereplőinek érdeklődését felkeltette.

A MÉDIARENDSZER FEJLŐDÉSÉNEK LEGFONTOSABB JELLEMZŐI

Magyarország az 1989/1990-es rendszerváltáskor nyerte vissza szabadságát. A teljes politikai rendszer átalakulása természetesen együtt járt a médiarendszer átalakulásával is. A szovjet blokk összeomlásával elindult a piacgazdaság kiépítése, megjelentek a külföldi befektetők és beindultak azok a gazdasági folyamatok, amelyek – az akkori remények szerint – egy szabad és gazdaságilag is életképes médiapar kialakulásához vezethet.

A változások első jelei az akkori médiahelyzetben meghatározó lapkiadó vállalatoknál jelentek meg. Mint ahogy a régió több országában, így Magyarországon is megjelent az ún. spontán privatizáció. Ennek lényege az volt, hogy az újságírók kollektíven felmondtak az addigi kiadójuknál, majd szintén kollektíven aláírtak egy új szerződést az általuk alapított kiadóval. Később egyre inkább a menedzselt privatizáció került előtérbe, de az újságírók, szerkesztők ebben a folyamatban is gyakran érintve voltak. Gyorsan kiderült, hogy a kiadóvállalatok nem sokat érnek az újságírói tudás és a lapok márkanéve nélkül, márpedig ezeket a márkanéveket a médiaszabályozás hiányosságai miatt a szerkesztőségek jellemzően könnyen megszerezte (Gálik, 1997).

A lappiacon meglehetősen gyorsan kialakult az új struktúra. Szükség volt tőkeerős befektetőkre és a nagy nemzetközi kiadóvállalatok láttak is üzleti potenciált a magyar piacon, így a lapok jelentős része külföldi tulajdonba került. Ugyanakkor a kiadók és a szerkesztőségek élére magyar menedzserek kerültek, akiknek mind a helyismeretük, mind a nyelvismeretük megvolt. Mint Galambos (2008) rámutatott, a média, azon belül is az újságírás esetében korlátozott volt a külföldi befektetők hatása. Más iparágakban a nyugat-európai vagy az amerikai beruházások a nyugati standardok átvételével jártak, addig ez az újságírás területén nem volt igaz. A külföldi befektetők nem fordítottak figyelmet arra, hogy a megvásárolt lapokat a saját kiadójuk otthoni szakmai színvonalához emeljék, szerkesztőségi elvárásaikat, rendszereiket és módszereiket meghonosítsák. A szakmai befektetők az újságírás területén lényegében pénzügyi befektetőként viselkedtek.

Arádióés televízióspiacon formálisan is sokkal tovább fennmaradt a pártállami struktúra. Az új médiatörvény 1996-ban lépett hatályba és a médiahatóság felállítása után csak 1997-ben zajlottak azok a frekvenciapályázatok, amelyek eredményeként elindulhattak az országos kereskedelmi rádiók és televíziók. Jogi értelemben a közszolgálati műsorszolgáltatás intézményrendszere is az 1996-os médiatörvénnyel született meg, de értelemszerűen ez a korábbi állami rádióra és televízióra épült.

Ha lassan is, de kilencvenes években olyan médiaviszonyok alakultak ki Magyarországon, amelyben benne volt egy demokratikus médiarendszer kialakulásának lehetősége. A ezredforduló időszakában jött el a média aranykora: a rendszerváltás után egy évtized kellett ahhoz, hogy megszilárduljanak a demokratikus berendezkedés és a piacgazdaság legfontosabb intézményei és jellemzői. A bulvárlapok szárnyaltak, ahogyan a kereskedelmi médiumok is. A gazdaság növekedett, a hirdetések pedig örömmel költöztek és növelték a lapok hirdetési bevételeit. A hagyományos médiavállalatok szempontjából már ekkor fenyegetésként jelent meg az internet és ez újfajta kihívást is hozott. Elkezdett kialakulni a jelenleg is ismert felállás: előretört a Google, amely a Youtube videó-megosztó portál 2006-os felvásárlásával gyorsan dominánssá vált a teljes interneten. A Facebook 2008-ban vált magyar nyelven is elérhetővé és innentől robbanásszerű növekedést ért el a hazai felhasználók körében.

A média fejlődésében a fordulópontot a 2008-as gazdasági válság jelentette. A sebezhető közép-kelet-európai országokban megtorpan a gazdasági növekedés, a hirdetési bevételek drámaian zuhanhantak. A gazdasági visszaesés a külföldi befektetőköt sem hagyta érintetlenül, több nagyvállalat is elhagyta a régió országait, mert már nem volt olyan magas a megtérülés, mint korábban. A magyarországi befektetőkről írt fenti megállapítás az értékalapúság hiányáról régiós szinten is igaz volt. „Közép-Kelet-Európában azt látjuk, hogy a nyugati

médiamágnások jönnek és mennek, attól függően, hogy mennyire jövedelmezőek a piacok és nem érdeklődnek a helyi vagy országos politika iránt, sőt, inkább távol tartják magukat ettől” – írja Rantanen (2013), és a külföldi médiabefektetők szerepvállalása valóban sok vitát váltott ki. A befektetési stratégia sok esetben pénzügyi alapú volt, de a nagy médiavállalatok kelet-európai leányvállalatai nem ugyanazokat a szakmai sztenderdeket követték, mint az anyaországban. Ebben minden bizonnyal szerepet játszott az eltérő társadalmi, kulturális és szakmai környezet, de a tulajdonosi elkötelezettség hiánya is.

Ákár növekedésről, akár visszaeséséről volt szó, 2010-ig a magyarországi médiarendszer fejlődése követte a régiós trendeket. Ebben az igazi változás az Orbán-kormány hatalomra jutásával és az új médiatörvények elfogadásával történt. A Parlament 2010-ben két törvényt fogadott el, amely alapvetően meghatározta a médiarendszer átalakítását. Ez a két törvény a 2010. évi CIV. törvény a sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól (Smtv.), amely a kereteket rögzítette, illetve a 2010. évi CLXXXV. törvény a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról (Mttv.), amely a részletes szabályokat tartalmazta. Kialakult egy teljesen új szabályozási környezet, amely a korábbinál sokkal nagyobb állami beavatkozást és ezzel a médiarendszer átalakítását tette lehetővé (Polyák – Nagy, 2015).

A 2010 utáni átalakítás legfontosabb jellemzője a rendszerszerűség: az Orbán-kormányok beavatkozásai egy irányba mutattak és egységes egészzé álltak össze (Polyák, 2022; Benedek, 2024). További jellegzetesség, hogy a politikai beavatkozás nyilvánvaló eszközei mellett, mint például a médiahatóság vagy a közszolgálati média politikai kontrollja, nagyon erős a piaci beavatkozás. Az adminisztratív eszközök helyett a piaci eszközök meghatározóak, így a piactorzítás, a piaci folyamatokba való beavatkozás, illetve egyes szereplők versenyelőnyhöz, más szereplők versenyhátrányba juttatása.

TULAJDONVISZONYOK ÁTALAKULÁSA

Mint korábban már volt szó róla, a rendszerváltást követően a piacgazdaság kialakulásával megjelentek a külföldi befektetők, de senki nem számított arra, hogy a külföldi tulajdon csak két évtizedig marad meghatározó a magyar piacon. A befektetők kivonulásának két fő oka volt.

A 2008-as válság, illetve a digitális platformok növekedésének megindulása után a külföldi befektetők egy része elkezdte értékesíteni a közép-kelet-európai befektetéseit és ezzel együtt megindult a tulajdonosi struktúra átalakulása is a régióban (Dragomir, 2019). Magyarország helyzete annyiban volt különleges,

hogy a 2010-es új médiatörvények elfogadása a szabályozási környezetben is hozott bizonytalanságokat, tehát a globális folyamatok mellett volt egy országspecifikus oka is a tulajdonosi stratégiák megváltozásának.

A 2010 utáni magyar médiarendszert elemző tanulmányok mindegyike kiemelten foglalkozik a médiatulajdonlással és a piaci környezet megváltozásával (Bátorfy, 2022; Polyák, 2022; Kovács et al., 2021). Összességében a mintázat egyértelmű; a külföldi szakmai befektetők helyébe a kormányhoz lojális magyar befektetők léptek, de abban vannak eltérések, hogy ez pontosan hogyan és milyen módon zajlott. Volt, olyan eset, hogy médiatanácsai döntéssel kellett rábírní a befektetőt érdekeltségeinek jelentős részének eladására, de volt olyan is, amikor külső szemmel semmilyen racionális érvet nem lehetett találni amellett, hogy a külföldi tulajdonos miért engedte, hogy a tulajdonában lévő hírportáltól politikai nyomásra kénytelenek legyenek távozni az újságírók. Minden médiacégnek megvan a maga története és a tulajdonosi szerkezet rendszerszintű átalakulásához éppen az vezetett, hogy más-más eszközökkel sikerült ugyanazt az eredményt elérni. Ennek köszönhető, hogy a külföldi befektetők többsége elhagyta a magyar piacot és példátlanul magas lett a tulajdonosi koncentráció.

A nyomtatott lappiacról kivonult az egyik legnagyobb befektető, a finn Sanoma, de emellett két kisebb kiadó is: a Metro ingyenes újságot kiadó svéd Metro International SA, illetve a Funke Gruppe, amelynek portfóliójában volt többek között a nagy presztízsű HVG politikai hetilap is. Az online médiapiacra a legnagyobb kivonuló a Deutsche Telekom volt, amely eladta a vezető hírportált üzemeltető Origo Zrt.-t. A televíziós piacon fontos fejlemény volt, amikor a német ProSiebenSat1 értékesítette a TV2 kereskedelmi csatornát (Urbán, 2016).

Témánk szempontjából különösen izgalmas a Ringier és az Axel Springer portfólió története, az egykori Simicska-médiabirodalom sorsa és természetesen a KESMA létrejötte.

Az Axel Springer és a Ringier összeolvadásának története

A német Axel Springer és a svájci Ringier összeolvadása alapozta meg a magyar médiapiacra a kormányközeli befektetők térfoglalását. Az európai lappiacra is meghatározó két cég 2010-ben jelentette be az összeolvadást és sejteni lehetett, hogy a fúzió Magyarországon problémás lehet, hiszen mindkét kiadó jelentős piaci részesedéssel rendelkezett. Különösen figyelemreméltó volt, hogy az új médiatörvény a médiavállalatokat érintő összeolvadások vizsgálatába a Nemzeti Média és Hírközlési Hatóság (NMHH) Médiatanácsát is bevonta, ún. szakhatósági állásfoglalásban kellett vizsgálni a fúzió média sokszínűsége tét hatását. A Médiatanács a szakhatósági állásfoglalása alapján 2011 tavaszán

elutasította a Ringier és az Axel Springer magyarországi leányvállalatainak fúziós kérelmét. Az eset érdekessége volt, hogy a Médiatanácsnak semmiféle módszertana nem volt arra, hogy az ilyen médiakoncentrációs vizsgálatokat hogyan kéne lefolytatni és mit kellene figyelembe venni az eljárás során (Gálik – Vogl, 2011).

A két cég akkor visszavonta a kérelmet, de természetesen nem mondtak le a magyarországi érdekeltségek összevonásáról. Évekkel később, 2014 januárjában bejelentették, hogy egy osztrák üzletember, Heinrich Pecina tulajdonában álló Vienna Capital Partners (VCP) felvásárolja a Ringier és az Axel Springer médiaportfóliójának meghatározó részét, köztük a megyei napilapokat, a Népszabadságot, a Nemzeti Sportot, a Világgazdaságot, illetve sport-, női és ifjúsági magazinokat. A fennmaradó lapok, így a *Blikk* bulvárújság és népszerű magazinok kiadási joga maradt a fúziós engedélyt így már megszerző Ringier Axel Springer Magyarországnál. Egy hatósági döntéssel tehát sikerült a magyar médiapiac két fontos szakmai befektetőjét rávenni arra, hogy a portfóliójuk értékes részét eladják egy új szereplőnek.

A VCP később a Mediaworks nevet vette fel és 2016 őszén vált igazán ismertté, amikor október 8-án egyik óráról a másikra felfüggesztette a piacvezető politikai napilap, a Népszabadság nyomtatott és online kiadását. Heinrich Pecina gazdasági racionalitásra hivatkozott, de tekintettel az eljárás módjára (online archívum bezárása, a munkatársak megalázása és bizonytalanságban tartása), lényegében mindenki azonnal politikai motivációt sejtett (Fabók et al, 2016). A politikai háttér akkor vált nyilvánvalóvá, amikor néhány héttel később bejelentették a Mediaworks eladását az Opimus Pressnek, amelyről kiderült, hogy Mészáros Lőrinchez, a miniszterelnök barátjához köthető.

Későbbi fejlemény, hogy a közéletileg kevésbé releváns portfólióval rendelkező Ringier–Axel Springer cégnél is történt változás: 2021-ben az Axel Springer eladta részesedését, így az európai szinten is meghatározó jelentőségű nagy német kiadóvállalat teljesen feladta a magyarországi jelenlétét.

A Simicska-médiabirodalom

Az Orbán-rendszer talán leglátványosabb botránya 2015 februárjában tört ki. A miniszterelnök régi barátja, a kormánypárt legfontosabb gazdasági háttérembere, Simicska Lajos – megtörve sok éves hallgatását – egy délután leforgása alatt számtalan interjút adott. Ezekben nyomdafestéket nem tűrő szavakkal illette a miniszterelnököt és látványosan szakított a Fidesszel.

Azonnal tudni lehetett, hogy a Simicska Lajos tulajdonában lévő médiabirodalmat nem hagyja érintetlenül a botrány. Egyrészt a korábban

legendásan kormánypárti szerkesztőségek irányt váltottak és kormánykritikussá váltak, másrészt elapadtak azok az állami hirdetési források, amelyek addig jelentős bevételt hoztak ezeknek a cégeknek.

Simicska a 2018-as választásokig finanszírozta a médiacégeket, utána azonban gyors döntéseket hozott: a választást követő héten bezárta a patinás konzervatív Magyar Nemzet napilapot, igaz, néhány hónappal később újraindult kormánypárti hangvételű lapként. Megszűnt a Lánchíd Rádió, majd hamarosan a Heti Válasz hetilap is. A HírTV-t Simicska korábbi üzlettársának, Nyerges Zsoltnak adta el, aki lojális maradt a miniszterelnökhöz. Szintén Nyerges Zsolthoz kerültek Simicska plakátcégei, amelyek az Orbán-rendszerben a politikai kommunikáció fontos eszközeivé váltak.

Érdekesség, hogy a jobboldali, konzervatív beállítottságú lapok megszűnése után az újságírók egy része új projektbe kezdett. A Magyar Nemzet szerkesztőségének egy része elindította a Magyar Hang hetilapot, míg a Heti Válasz újságírói létrehozták a Válasz Online-t. Az élet, meg minden c. népszerű podcast csatornát is a Magyar Nemzet egy volt újságírója készíti. Ezek a médiatermékek azóta megtalálták a maguk közönségét és a jelek szerint képesek fenntarthatóan működni.

A KESMA létrejötte

A mai magyar médiarendszer talán legszimbolikusabb eseménye a Közép-Európai Sajtó és Média Alapítvány (KESMA) létrejötte volt.

A KESMA alapító okirata 2018 augusztusi keltezésű, az alapító Liszky Gábor volt, egy közismert, Orbán Viktorhoz közelálló médiaszemélyiség. Az alapítvány induló kuratóriumába közismert Fidesz-közelí szemelyeket választottak, és bár a nevek cserélődtek, de a Fidesz-közeliség azóta is változatlan. Az Alapító okirat szerint a KESMA célja, hogy „a magyar tömegtájékoztatás részét képező nyomtatott sajtó, rádió, tv, online felületeinek értékkeremtő valamint a magyar nemzeti öntudat erősödését szolgáló tevékenységét elősegítse” (CEPMF, 2018).

A KESMA létrejöttékor majdnem minden jelentős Fidesz-közelí médiatulajdonos (többek között Mészáros Lőrinc, Habony Árpád, Nyerges Zolt, Schmidt Mária, Matolcsy Ádám) ingyenesen felajánlotta cégét a KESMA-nak. Bátorfy (2018) számítása szerint összesen 476 médiamárka lett a KESMA része és ezzel a lépéssel jelentősen megnőtt a média tulajdonosi koncentrációja Magyarországon.

Valódi piaci körülmények között a szabályozó hatóságoknak vizsgálni kellett volna a fúziót és ez a tulajdonosi koncentráció aligha jöhetett volna létre egy korrekt vizsgálat után. Egyrészt vizsgálnia kellett volna a Gazdasági

Versenyhivatalnak, hogy az összeolvadás csökkentse-e a versenyt a releváns piacon, másrészt a Médiatanácsnak a média sokszínűsége szempontjából kellett volna értékelni a tervezett tranzakciót. Erre nem került sor: 2018. december 5-én egy kormányrendelet nemzetstratégiai jelentőségűvé minősítette a KESMA létrejöttét és így mentesült a vizsgálat és engedélyezés alól (Kovács et al., 2021).

A magyar médiapiacra jelentőssé vált a tulajdonosi koncentráció. A KESMA különösen erős szereplő a nyomtatott napilapok piacán, ez alá tartozik valamennyi megyei napilap (összesen 18 lap), egy politikai napilap (Magyar Nemzet), egy bulvárlap (Bors), és ingyenes napilap (Metropol). A KESMA-birodalomnak vannak nagyon erős márkái más médiaszektorokban is, kiemelendő az Origo (online), a HírTV (televízió) vagy a Retro rádió.

Természetesen vannak olyan médiacégek is, amelyek nem részei a KESMA-nak, ugyanakkor közismerten és tényfeltáró újságírók által bizonyított módon kormányközeli befektetőkhez kötődnek (pl. TV2, Rádió1). A 2023-as árbevétel adatokra épülő számítás szerint a magyar piac hír- és közéleti tartalmakat is megjelentető szereplőit alapul véve a kormánypárti magánmédia és a szintén erőteljesen kormánypárti közszolgálati média részaránya 73,6 százalék volt (Horváth et al., 2024).

A médiatulajdonosi koncentráció Magyarországon kétségtelenül a média foglyul ejtésének alapja lett. Szó nem volt arról, hogy jogtalanul, adminisztratív eszközökkel szerzett volna meg médiacégeket a kormánypárt. Nincsenek ezzel kapcsolatos jogi eljárások, nem ismert, hogy lenne olyan korábbi befektető, amelynek akarata ellenére vagy áron alul kellett volna megválni a cégtől. Ráadásul nemcsak a külföldi befektetők kiszorításával és felvásárlással épült ki a kormányközeli médiabirodalom, hanem új termékek indításával is (pl. 888.hu, pestisracok.hu, Ripost). A felszínen minden piaci tranzakciók keretében zajlott, a végeredmény mégis a külföldi befektetők többségének kivonulásához, a kormánypárti médiabirodalom folyamatos növekedéséhez és a magas tulajdonosi koncentráció kialakulásához vezetett.

A MÉDIAHATÓSÁG SZEREPE

A magyar médiahatóság (Médiatanács) működése hosszú évek óta kritikák tárgya, de jelen vizsgálatunk csak a piacsabályozással kapcsolatos kérdésekre szűkül. Egyrészt a fúziók engedélyezése, másrészt pedig a rádiós frekvenciapályázatok lebonyolítása az a két eszköz, amellyel a Médiatanács közvetlenül is tudja befolyásolni a piaci folyamatokat.

Mint korábban is szó volt róla, a Médiatanács hatásköre, hogy szakhatósági

állásfoglalással engedélyezze vagy megtiltsa a médiapiaci fúziókat [Mttv. 216. § (5)]. A Médiatanács gyakorlata az elmúlt másfél évtizedben igencsak szelektívnek bizonyult. Engedélyezte azokat a felvásárlásokat, összeolvadásokat, amelyek a kormányközeli szereplőket érintették, így a Fidesz-közei médiabirodalom folyamatosan növekedhetett (egyedül a KESMA létrejöttekor nem volt módja a Médiatanácsnak vizsgálatot indítani, mint ahogy erről korábban szó volt).

Érdekes módon két esetben döntött úgy a Médiatanács, hogy a tervezett fúzió sértette a média sokszínűségét. Először 2011-ben két nagy külföldi lapkiadó, az Axel Springer és a Ringier fúzióját akadályozta meg, ezzel tehát lehetetlenné tette, hogy egy jelentős külföldi szakmai befektető vezető szerepet játsszon a magyar lappiacon. Néhány évvel később, 2017-ben ismét úgy érezte a Médiatanács, hogy meg kell védenie a magyar média sokszínűségét: ekkor az Magyar RTL Televízió Zrt. és a Central Digital Média Kft. összefonódását akadályozta meg, azzal a nyilvánvaló céllal, hogy az RTL ne erősítse meg a digitális üzletágát.

Sokatmondó, hogy a 14 éve működő Médiatanács még nem érezte szükségét annak, hogy módszertant dolgozzon ki a sokszínűség vizsgálatára. A feladat egyáltalán nem könnyű, de nyilvánvalóan ennyi idő alatt lett volna mód a külföldi legjobb példák tanulmányozására és egy, a magyar piac jellegzetességeit figyelembe vevő metodológia kialakítására. Ennek elmaradása közvetett módon azt üzeni, hogy a Médiatanács nem feltétlenül akarja egységes módon megítélni a fúziós ügyeket és a szakhatósági eljárások ad-hoc döntésen alapulnak.

A frekvencia pályázatok miatt a Médiatanács szerepe kiemelkedően fontos a rádiós piac alakításában. A folyamat nagyon jól dokumentált, az elmúlt hosszú évtizedben látványos volt, ahogy a politikai széljárásnak megfelelően változtak a rádiós frekvenciapályázatok nyertesei. A 2010 előtti időszak rádiói közül több eltűnt a piacról, más szereplők azonban annyira sikeresek voltak, hogy lényegében országos lefedettséget sikerült elérniük. Az egyik legnagyobb sikertörténet a Simicska Lajos tulajdonában lévő Lánchíd Rádió volt, amely jelentősen tudta növelni a vételkörzetét, egészen addig, amíg a tulajdonos konfliktusba nem került a miniszterelnökkel (Nagy, 2016). Ezután az Andrew G. Vajna tulajdonában lévő Rádió1 volt az egyik nagy kedvezményezett, majd a KESMA részeként működő Karc FM talk-rádió szerepelt legsikeresebben a Médiatanács pályázatain. A 2023-as év rádiós pályázatait vizsgálva kiderült, hogy a lezárt 24 pályázatból 21 volt érvényes. Ebből nyolc frekvenciát Mészáros Lőrinc érdekeltségei szereztek meg, további 6 frekvenciát vallási tematikájú rádiók. Különösen fontos adat, hogy a 24-ből 20 pályázaton – a pályázati eljárások 83 százalékában – egyetlen pályázó nyújtott be ajánlatot, tehát a pályázat verseny nélkül zajlott (Horváth et al., 2024).

A KÖZSZOLGÁLATI MÉDIA

A magyarországi közszolgálati médiával kapcsolatos kritikák ismertetése meghaladja jelen tanulmány kereteit, de ezek jellemzően a tartalommal kapcsolatosak. Kétségtelen, hogy a közszolgálati média tájékoztatási gyakorlata nagyon távol áll attól, amit a szakirodalom kiegyensúlyozott, objektív jelzőkkel szokott leírni (OSCE, 2022; Urbán et al., 2023; Szávai et al., 2024). Szintén nem térünk ki azokra kiszivárgott anyagokra, hangfelvételekre, amelyek a közszolgálati média működésében jelen lévő nyílt politikai beavatkozást és a szakmai döntések háttérbe szorulását bizonyítják (Keller – Alánt, 2020; Wirth, 2022).

Fontos azonban vizsgálni, hogy maga az intézményrendszer mennyire fedl el a közszolgálati média finanszírozásának törvénytelen voltát és szintén figyelmet érdemel a közszolgálati média egy speciális szolgáltatása, a rádiók számára gyártott hírblokkok szerepe.

A közszolgálati média jelenlegi szabályozási környezete a 2010-es médiatörvény (Mttv) elfogadásával és ennek a törvénynek a 2015 nyarán hatályba lépő módosításával alakult ki. A szabályozás sajátossága a kettőzött intézményrendszer, ami átláthatatlan működéshez és felelősség elfedéséhez vezetett.

A médiatörvény szerint a Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap (továbbiakban MTVA) a közszolgálati vagyon kezelője, és ez finanszírozza a közszolgálati tartalmak előállítását. Az MTVA vezérigazgatóját a Médiatanács elnöke nevezi ki pályázatás nélkül, és bármikor indoklás nélkül vissza is hívhatja, de semmilyen felügyeleti szerv nem ellenőrzi a tevékenységét. Szintén a médiatörvény szerint a közszolgálati média a Duna Médiaszolgáltató Nonprofit Zártkörű Részvénytársaság (továbbiakban Duna), amely minden közszolgálati televíziós, rádiós és online tartalomszolgáltatás, illetve a közszolgálati hírügynökségi tevékenység szolgáltatója. Míg a Duna működése fölött van intézményi kontroll (Közszolgálati Közalapítvány Kuratóriuma, Közszolgálati Költségvetési Tanács, Közszolgálati Testület), addig az MTVA fölött kizárólag a Médiatanács áll.

A Duna valójában csak egy kirakatszervezet, nincsenek érdemi erőforrásai, nem gyárt és nem vásárol tartalmat. A 2023 éves költségvetése 2,2 milliárd forint volt, az átlagos létszám 92 fő, a költségek közel 80%-a személyi jellegű ráfordítás volt (Duna, 2024). Emellett ott van az MTVA, amely felett nincs érdemi külső kontroll, ugyanakkor 2023 évi költségvetése 127,8 milliárd forint, átlagos létszáma 2144 fő volt (MTVA, 2024).

Az Európai Unióban a közszolgálati média finanszírozásának megvannak a szabályai, éppen azért, hogy tiltott állami támogatással ne lehessen torzítani a

piaci versenyt (European Commission, 2009). Erősen kérdéses, hogy magyar közszolgálati médiarendszer mennyire felel meg ezeknek a szabályoknak. A Mérték Médiaelemző Műhely emiatt 2016-ban tiltott állami támogatás miatt panaszt nyújtott be az Európai Bizottságnak, de az végül 2024-ben lezárta a vizsgálatot. Az Európai Bizottság érvelése alapján erősen kétséges, hogy a Bizottság teljesen megértette-e a magyar helyzet problémáit (Horváth et al., 2024).

Szintén a sajátos magyar helyzet eredménye, hogy a közszolgálati média által készített hírblokkok kereskedelmi rádiókban is megjelennek és ez az egyik legjelentősebb eszköz, amellyel a közszolgálati média befolyásolni tudja a nyilvánosságot. A gyakorlatban ez úgy működik, hogy a hírblokkot óránként az MTVA-ban rögzítik, az eljut a szerződéses partnerekhez és így az érintett rádióknak nem kell saját hírszerkesztőt foglalkoztatni. Tekintettel arra, hogy a rádiózásban magas a hírszolgáltatás költsége, hiszen gyakorlatilag folyamatosan biztosítani kell egy hírszerkesztőt, sok kereskedelmi rádió az MTVA-ban készült hírblokkot sugározza.

Erről a szolgáltatásról igen keveset lehet tudni, az MTVA 2021-es éves jelentése mindössze egy félmondatot ír erről: „Hangzó híryanagot szolgáltatunk továbbá 32 darab rádiós frekvencia számára” (MTVA, 2021 115–116 o.). A 2023-as éves jelentésből ennél is kevesebb derül ki: „[Az M1] csatornaigazgatóság készíti azokat a hírblokkokat is, amelyek több vidéki és fővárosi rádióban hallhatók” (MTVA, 2024 78 o.). Mindenesetre a megoldás igencsak innovatív, hiszen így a közszolgálati média tartalma a kereskedelmi szereplők műsorkínálatában is megjelenik és így a helyi rádiók óránként ugyanazokat a híreket sugározzák. Ez a megoldás jó példa arra, hogy az adminisztratív eszközökkel cenzúrázott tartalom helyett hogyan lehet olyan médiarendszert kialakítani, amelyben a pénzügyi ösztönzők biztosítják a központilag készített és így erősen kontrollált tartalmat.

ÁLLAMI REKLÁMKÖLTÉS

Az állami reklámköltés piactorzítása alaposan kutatott téma volt az elmúlt évtizedben és valóban példátlan mértékben érvényesültek a politikai preferenciák az állami hirdetések döntéseiben. Ugyanakkor a probléma nem magyar sajátosság, a szakirodalomban bőven találni példát arra, hogy a politikai hatalom birtokosai a hozzájuk lojális médiát jutalmazza a hirdetési helyek megvásárlásával.

Bátorfy (2022) szerint az állami reklámköltéssel megvalósított piactorzítás a politikai gazdaságtan szempontrendszere szerint racionális jelenség, ennek

veszélyeit azonban egy egészséges médiapiac kompenzálni tudja. Ehhez azonban egyrészt nagy, sokszereplős piacra van szükség, másrészt arra, hogy a kormány fölött legyen demokratikus kontroll, amely átláthatóságot és elszámoltathatóságot biztosít, tehát egyfajta korlátot jelent. A magyar kormány hirdetési gyakorlatát vizsgáló cikkében a szerző megállapítja, hogy a hagyományos közgazdaságtanból levezetett logika nem érvényesül akkor, ha egy kormánynak szinte korlátlan és kontroll nélkül felhasználható források állnak a rendelkezésére.

A magyarországi állami reklámköltés gyakorlata valóban látványosan torzítja a piacot és erre számtalan adat és számítás áll rendelkezésre. A jelenség négy fő irányból vizsgálható (1) az állami reklámköltés volumenének növekedése (2) az 2010-es évektől a költség növekvő koncentrációja (3) a különböző médiaszegmensekben a kormánypárti szereplők helyzetbe hozása, a független szereplők esetében az állami költség hiánya és (4) egyes médiumoknál az állami reklámköltés kiemelkedően magas aránya.

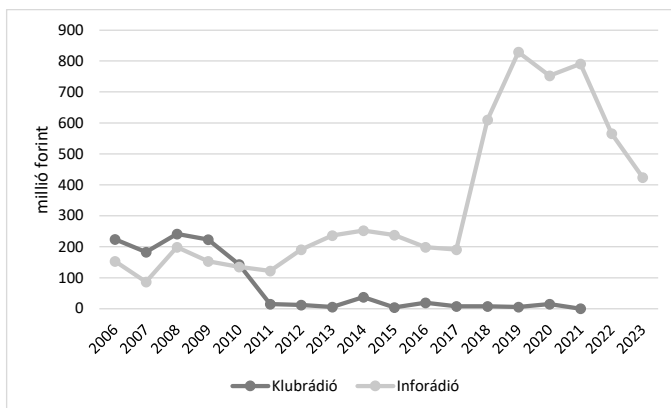
Az első kérdés az állami reklámköltés volumenének növekedése. A Mérték Médiaelemző Műhely és az Átlátszó közös adatvizualizációs projektje 2006 és 2018 között vizsgálta az állami költségeket. Az ábrákon jól látható a költség összegének látványos növekedése, de ez nem 2010-ben kezdődött, hanem később, a 2014-es kormányzati ciklusban (Bátorfy – Urbán, 2019). Ez csak első látásra meglepő, valójában nem, hiszen a 2014-es választás után jelentősen átalakultak a médiaviszonyok, a korábbi Simicska-korszak után sokkal diverzifikáltabb portfóliót hozott létre a kormánypárt. Azzal, hogy a Simicska-botránnyal a Fidesz elvesztette a média háttország jelentős részét és több új médiamárkát kellett felépíteni, a finanszírozási költségek is nőttek. Minél inkább terjeszkedett a kormányközeli médiabirodalom, annál többbe került.

A második fontos jelenség a költség növekvő koncentrációja. Urbán (2015) hat médiaszegmensben vizsgálta az állami reklámköltés Herfindahl-Hirschman indexét (HHI) és a C4 koncentrációs együtthatót 2006 és 2013 között. A napilapok piacán, a magazinpiacon, a rádiós piacon és a közterületi hirdetések piacán egyaránt megfigyelhető volt a koncentráció erőteljes növekedése 2010 után, vagyis míg a szocialista kormány idején az állami hirdető többféle médiumban hirdetett, addig a Fidesz-kormány idején az említett szektorokban leginkább néhány kiválasztott médiumba áramlottak az állami források. Ebben az időszakban a televíziós piacon nem volt megfigyelhető ilyen változás, az online piac pedig némileg más, hullámszerű trendet mutatott a koncentrációs mutatókat tekintve.

A harmadik jól leírható jelenség a piactorzító hatás. Ez az alapja annak a panasznak, amelyet a Mérték Médiaelemző Műhely – más panaszosokkal együtt – az Európai Bizottsághoz adott be 2018-ban. A beadvány többek között

összehasonlításokat végzett olyan médiamárkák között, amelyek nagyjából hasonló méretűek és hasonló közönséget vonzanak, így a hirdetési értékük formális logika szerint körülbelül hasonló. A kutatás a Kantar Hungary reklám monitoring adatbázist használta, amely a listaáras reklámköltést mutatja. Az alábbiakban a panasz két idősoros ábrája látható, frissített adatokkal.

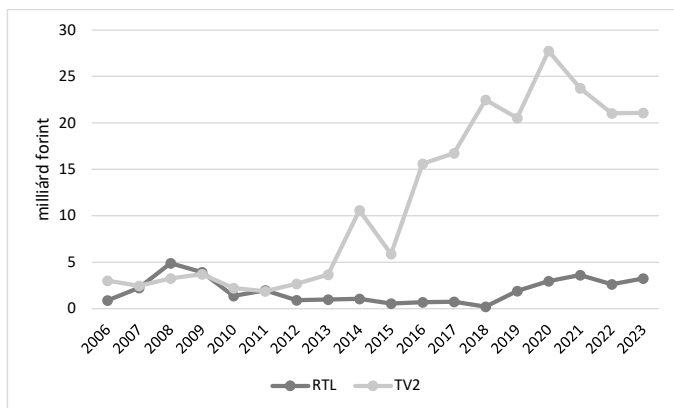
1. ábra. A Klubrádió és az Inforádió bevétele állami hirdetésekből listaáron (2006–2023)

Forrás: saját szerkesztés a Kantar Hungary adatai alapján

Az ábrán két budapesti talk-rádió, az Inforádió és a Klubrádió adatai láthatók. A két rádió vételkörzete, hallgatottsága hasonló volt (amikor még részt vettek a rádiós mérésben, a Klubrádió hallgatottsága még magasabb is volt) és 2010 előtt hasonló volt a két rádió állami hirdetésekből származó bevétele is. Mint közismert, a Klubrádió baloldali/liberális értékrendű rádió és erősen kritikus a 2010 óta hatalomban lévő Fidesz-kormánnyal, az Inforádió pedig jobboldali irányultságú, a Fidesz-kormányhoz meglehetősen lojális. Alighanem ez magyarázza, hogy 2011-től alig jutott állami hirdetés a Klubrádióba, ugyanakkor az állami intézmények hirdetési döntései látványosan kedveztek az Inforádiónak. A Klubrádió 2021-ben elveszítette a frekvenciáját, azt követően a Kantar adatbázisából is kikerült. Külön érdekesség, hogy az Inforádióba jutó állami reklámpénz csökkenni kezdett, miután a Klubrádió elveszítette a frekvenciáját.

2. ábra. Az RTL és a TV2 bevétele állami hirdetésekből listaáron (2006–2023)

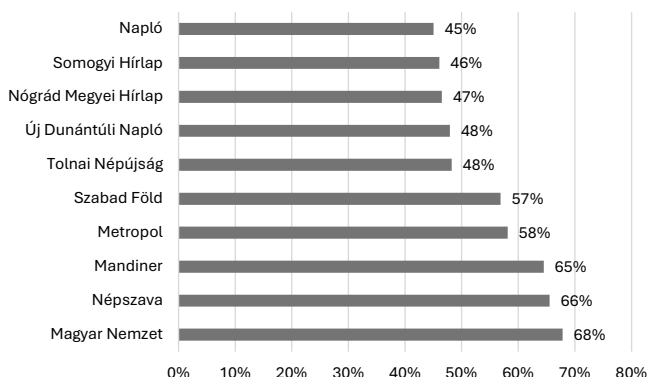
Forrás: saját szerkesztés a Kantar Hungary adatai alapján

Mint az közismert, az RTL és a TV2 Magyarország két vezető kereskedelmi televíziója, a vizsgált években a közönségaránya és az árbevétele is hasonló nagyságrendű volt. Sokáig az RTL volt a piacvezető csatorna, de a TV2 2017-ben először az árbevételt tekintve vette át a vezetést, majd nem meglepő módon 2018-ban közönségarányt tekintve is. Ennél is érdekesebb, ami az állami hirdetésekkért folyó versenyben látható: a két csatorna a 2010-es évek elejéig hasonló bevételt ért ebből a forrásból, ezután viszont elszakadtak egymástól a grafikonok. Az RTL-nél nem volt tulajdonosváltás, továbbra is a nemzetközi RTL Group a tulajdonos, a TV2 viszont 2013 végén a kormánypárt érdekkörébe került, és ez azóta sem változott. Mint az ábrából jól látszik, 2013 után elindultak a TV2 felé az állami hirdetési pénzek, az RTL pedig ebből adódóan versenyhátrányba került.

A fenti példák illusztratív jellegűek, de a mintázat jól azonosítható: hasonló közönségeléréssel rendelkező, egymással szoros versenyben álló vállalatok közül azokhoz a médiumokhoz mennek a hirdetések, amelyek bizonyíthatóan a kormánypárt érdekkörébe kerülnek (TV2), de legalábbis szerkesztési elveiket tekintve lojálisak a kormánypárttal (Inforádió).

Végül, és ez a negyedik jól azonosítható jelenség az állami reklámköltés kapcsán, vannak olyan médiacégek, amelyek esetében a hirdetési bevételeken belül kiemelkedő az állami hirdetések részaránya.

3. ábra. *Néhány médiamárka magas állami hirdetési bevétel aránnyal (2023)*

Forrás: Horváth et al., 2024

A 3. ábrán jól látszódik, hogy vannak olyan médiumok, amelyeknél a hirdetési bevétel jelentős része állami forrásból érkezik. Ezek jellemzően kormánypárti médiumok, a KESMA részei (10-ből 9 médiamárka) és nyilvánvalóan komoly kihívást jelentene számukra, ha tisztességes piaci körülmények között kellene versenyezniük. Valódi piaci körülmények között elképzelhetetlen, hogy egy médiavállalat a hirdetési bevételeinek jelentős részét az államtól kapja: az állami hirdetési bevétel részaránya jellemzően csak néhány százalék.

Feltűnő lehet, hogy a baloldali Népszava is előkelő helyen szerepel ezen a listán. A Népszavában kettősség figyelhető meg: a tartalom kormánykritikus és vannak jó újságírói teljesítmények, de látható kormányzati szándék a lap fenntartása és így az újságírói szabadságnak megvannak a maga korlátai. Az állami források elapadása esetén a Népszava alighanem hasonló nehézségekkel nézne szembe, mint a kormánypárti lapok.

A fent vizsgált tényezők mindegyike, tehát az állami reklámköltés volumenének növekedése, a költség magas koncentrációja, a kormánypárti médiatermékek erőteljes preferálása, és egyes médiumok kiemelkedően magas állami kitettsége jól bizonyítja az állami hirdetések piactorzító hatását. Bátorfy és Urbán (2020) leírta, hogy az állami források önkényes felhasználása torzítja a versenyt és a valóban piaci működésű cégek nem tudnak versenyezni azokkal, amelyek mögött lényegében korlátlan állami erőforrások állnak. Ez könnyen vezethet piaci alapon működő hírforrások megszűnéséhez és ezen keresztül a sokszínűség csökkenéséhez, a demokrácia sérüléséhez.

A MÉDIA ÖKOSZISZTÉMA SZEREPE

A magyarországi médiarendszer egyik sajátossága, hogy az állami beavatkozás sokkal szélesebb körű, mint az egyszerű tulajdonszerzés, illetve a kormányhoz lojális média finanszírozása állami reklámköltségen keresztül. A rendszer igazi sajátossága, hogy a szűken vett médiaipar mellett az ún. média ökoszisztémában is jelentőssé vált a kormányközeli befektetők szerepe és ez tovább növelte a független médiacégek kiszolgáltatottságát. A média ökoszisztéma alatt azokat a vállalatokat, szektorokat értjük, amelyek nem tartalomelőállításal foglalkoznak, mégis jelentős hatással vannak a médiavállalatok működésére (Kovács et al., 2021). Ide tartoznak például a médiaügynökségek, a terjesztőcégek és a nyomdák is.

A médiaügynökségeket közvetítő szerepet töltenek be a médiavállalatok és a hirdetőik között. Az ügynökségeket a hirdetőik bízzák meg a kampányok megtervezésével, lebonyolításával, tehát a médiaügynökségek vásárolnak hirdetési helyet a médiavállalatoktól, vagy a médiavállalatok hirdetési helyeit értékesítő kereskedőházaktól. Klasszikus kereskedelmi piacról van tehát szó, amelyben az államnak alapesetben nincs érdemi szerepe.

Magyarországon az állami hirdetések kezelése 2014 után lett igazán koncentrált, amikor a kormány létrehozta a Nemzeti Kommunikációs Hivatalt (NKOH). Ez a hivatal felelős minden állami hirdetésért: a közintézmények, állami vállalatok csak ezen keresztül vásárolhatnak hirdetési helyet, így a rendszer teljesen központosítottá vált. A konstrukció alapján NKOH kiír egy közbeszerzést, keretmegállapodást köt a nyertes médiaügynökségekkel és a teljes állami szféra kommunikációs tevékenység ezeken a keretmegállapodásokon keresztül zajlik. A helyzet sajátosságát az adja, hogy az NKOH nem a kereskedelmi hirdetőik körében is elismert médiaügynökséggel kötött megállapodást, hanem bizonyíthatóan kormányközeli szereplővel.

Nincs mód arra, hogy az NKOH közbeszerzési pályázatainak és keretmegállapodásainak történetét alaposan megvizsgáljuk, mindenesetre 2018 óta a New Land Media – Lounge Design konzorcium az NKOH egyetlen szerződéses partnere. A konzorcium mindkét cégének ugyanaz a tulajdonosa, Balásy Gyula, így egyetlen szereplő kiemelkedően erős pozícióba került a médiaügynökségi piacon.

Az ökoszisztémában kiemelkedően fontosak a terjesztő vállalatok. Ezen a területen is történtek változások az elmúlt években. A televíziós műsorterjesztési piacon és ezzel párhuzamosan az internet szolgáltatás piacán jelentősen nőtt a tulajdonosi koncentráció. A kormányközeli 4iG már korábban részesedést szerzett az Antenna Hungária műsorszóró vállalatban és a Digi Távközlési és Szolgáltató Kft.-ben, de az igazi szintlépés 2023 januárjában történt. A magyar állam és a 4iG megvásárolta a 3,8 millió előfizetővel rendelkező Vodafone

Magyarországot, így a korábban relatíve sokszereplős magyar piacon két nagy cégcsoport maradt: a 4iG és a német tulajdonban lévő Magyar Telekom. Ezzel a kormányközeli befektetői csoport és maga az állam kifejezetten erős pozíciókkal rendelkezik egy olyan infrastruktúrában, amelyen keresztül a tartalomfogyasztás és a kommunikáció zajlik (Madzin, 2022).

A nyomtatott lapok piacán is megfigyelhető az ökoszisztéma jelentősége. Az előfizetési lapterjesztésben két fontos szereplő van, az állami tulajdonban lévő Magyar Posta, illetve a MédiaLOG-DMHM Zrt., amely a Mediaworks leányvállalata, így a kormányközeli KESMA része. A két szereplő közül egyre inkább meghatározó az utóbbi szerepe: 2021-ben a Magyar Posta befejezte a napilapok házhoz szállítását, majd 2023-ban megszűnt a postahivatalokban a nyomtatott lapok értékesítése. Ez egyrészt nehezíti a lapokhoz való hozzáférést, különösen a kisebb településeken, másrészt a lapterjesztésben különösen erős pozíciót biztosít egy kormányközeli cégnek.

A nyomtatott lapok piacán maga a nyomtatás is erős kontroll alá került azáltal, hogy a nagy példányszámú lapok elkészítésére alkalmas nyomdák a KESMA-hoz kerültek. A 2018-ban indult kormánykritikus Magyar Hang hetilapot Szlovákiában kell nyomtatni, mert a kiadó egyetlen magyarországi nyomdával sem tudott leszerződni. A koronavírus-járvány kitörésekor, a logisztikai nehézségek miatt ismét igyekezett a kiadó magyarországi nyomdát találni, az ajánlatkérést azonban mindenhol elutasították, így a lap azóta is Szlovákiában készül.

A FÜGGETLEN MÉDIÁRA GYAKOROLT NYOMÁS

A magyar média foglyul ejtése és a piactorzítás nemcsak az kormányközeli médiavállalatok megerősítésével történik jelenti, hanem legalább ennyire fontos elem a független média gyengítése. Ebbe beletartozik a független szereplőkre helyezett nyomásgyakorlás, a lejárató kampányok rendszeressé válása és az újságírói munka nehezítése.

Jogi eljárások, hatósági zaklatás

Magyarországon a legújabb és egyben legaggasztóbb nyomásgyakorlási eszköz a 2023-ben megszavazott szuverenitásvédelmi törvény¹ és az ennek

¹ 2023. évi LXXXVIII. törvény a nemzeti szuverenitás védelméről

nyomán felállított Szuverenitásvédelmi Hivatal. Szerkesztőségek, szakmai szervezetek és civilek egyaránt kifejezték aggodalmukat a törvény miatt és 2024-ben a Hivatal el is indította az első vizsgálatokat. Az Átlátszó oknyomozó portálról írt jelentés olyan valótlanságokat állított, amikért a kiadó beperelte a Hivatalt (Átlátszó, 2024).

Az elkövetkező években fog kiderülni, hogy a Szuverenitásvédelmi Hivatalnak milyen eszközei lesznek a média és a civil szféra elleni fellépésre: elsősorban megfélemlítéssel és lejárató anyagok készítésével próbál majd hatást gyakorolni, vagy ennél súlyosabb következményei is lesznek a Hivatal működésének.

A magyarországi szerkesztőségeknek már van tapasztalatuk abban, hogy milyen az, amikor az állam ellenséggként kezeli az újságírókat és minden eszközzel megpróbálja akadályozni a munkájukat. A Pegasus-botrány során kiderült, hogy a magyar titkosszolgálatok kémfegyvert vetettek be újságírók és egy médiatulajdonos ellen. A 2021 nyarán indult cikksorozat feltárta egy nemzetközi nyomozás magyarországi szálait, ennek során kerültek nyilvánosságra az érintettek nevei, köztük ismert magyar tényfeltáró újságíróké (Panyi – Pethő, 2021). A titkosszolgálati eszközök alkalmazása nemcsak közvetlenül érinti az újságírói munkát, hanem közvetett hatása is van. A források nagyon óvatossá válnak, ha nem hisznek abban, hogy az újságíróval folytatott találkozások, beszélgetések valóban titokban maradhatnak. Ez értelemszerűen nehezíti az információszerezést és az ügyek feltárását.

Kevésbé súlyos, de a szerkesztőségek életét nagyban befolyásoló gyakorlat, amikor a cikkek miatt helyreigazítási vagy rágalmozási per indul. Ezt természetesen egy médiavállalatnak el kell fogadnia és az újságírás szakmai sztenderdjeit betartva arra kell törekedni, hogy ilyen jogvitákra ne kerüljön sor. Előfordulhat ugyanakkor az is, hogy a perek megalapozatlanul indulnak, kifejezetten azzal a céllal, hogy lekössék egy újságíró erőforrásait, hogy lehetőleg ne tudja folytatni az újságírói munkáját. Legendás eset volt, amikor a 444 online lap parkolási korrupcióról szóló cikksorozata után Ferencváros Önkormányzata 50 pontban támadta meg a cikkeket. Végül három esetben helyreigazításra kötelezték a lapot, de egyik sem volt kapcsolatban a cikkek lényegi állításaival. Ács Dániel, a parkolási korrupciót felgöngyölítő újságíró így foglalta össze a perek célját: „(...) a perelt pontokból tisztán látszik, hogy nem is a lényegi állítások cáfolata volt a cél. Sokkal inkább a kifárasztás, az elterelés és az ügyek eltussolása. Úgy számoltak, egyébként helyesen, hogy a kerületi adófizetők jóvoltából, az önkormányzat nagyságrendekkel nagyobb kapacitást, több anyagi forrást, sokkal több helyreigazítási ügyben járatos ügyvédet és PR-szakembert tud mozgósítani, mint a 444. És amíg bíróságra járunk, bizonyítékokat rendszerezünk, addig nem írunk cikkeket.” (Ács, 2018)

Az újságírók megbélyegzése és zaklatása

A független média ellenségeként való ábrázolása már a szuverenitásvédelmi törvény előtt is jelen volt a kormánypárt kommunikációjában: a független újságírókat gyakran nevezik külföldi ügynöknek, hazaárulónak. Már a 2010-es években elindult ez (Sorosozás), de az elmúlt években új lendületet kapott, és ma már inkább a dollármédia kifejezést hallani.² Egy, a 2024-es választási kampányban készült kutatás azt bizonyítja, hogy a Facebookon és a Google-n megjelent politikai hirdetések 47 százaléka ellenségeképző narratívát közvetített és ezek között jól azonosítható volt az is, amely a kormány kritikusai, többek között az újságírók lejáratását célozta. Figyelemreméltó, hogy a politikai hirdetések nagy részében nem pártok vagy politikusok voltak a hirdető, hanem a kormányhoz köthető szervezetek és a kormánypárti média (Political Capital et al, 2024).

Az évek óta tartó hangulatkeltés ellenére is Magyarország alapvetően biztonságos hely az újságírók számára: nincsenek újságírók elleni támadások, főleg nem fordul elő újságíró gyilkosság. Az újságírók zaklatására, fenyegetésére vannak példák és természetesen ezek is hatással vannak az újságírói munkára.

A legátfogóbb tanulmány Tófalvy (2022) készítette a témában, igaz, cikke egy eredetileg 2017-ben publikált kutatás magyar nyelvű összefoglalója. A kutatás során összesen 20 online újságírót kérdeztek meg (14 férfi, 6 nő), interjú, mélyinterjú és fókuszcsoporthozos beszélgetés formájában. A cikk nyolc alapvető internetes agresszióformát különít el: a retorikai agressziót, a trollkodást, a bullyingot, a fenyegetést, a nyilvános megszégyenítést, a kibertámadást vagy hekkélést, a magánszféra megsértését és a rosszindulatú közösségimédia-tevékenységeket. A megkérdezett újságírók leggyakrabban a retorikai agresszióval és a bullyinggel találkoztak ezekről szinte minden megkérdezettnek volt tapasztalata. Figyelemreméltó, hogy fenyegetést a megkérdezettek 40 százaléka élt át. Varga Attila, az Index korábbi újságírója számtalan fenyegető üzenetet kapott munkája során, „köztük halálos fenyegetéseket és olyanokat is, amelyekben a gyermekét fenyegették vagy feleségét riogatták szexuális erőszakkal”.

A zaklatások háromféle módon hathatnak az újságírókra. Egyrészt megjelenik egyfajta dermesztő hatás (akár öncenzúra), amelynek következtében az olvasók és az újságírók is hajlamosak kerülni az egymással való interakciót, párbeszédet. A második hatás az úgynevezett érzéketlenítő hatás, vagyis az

2 A Magyar Nemzet kormánypárti napilap online oldalán először 2022. december 13-án jelent meg a dollármédia tag, 2025 januárjáig 81 cikk kapta meg ezt az címkét. A szintén kormánypárti Origo hírportálon 2022. december 12-én jelent meg a kifejezés, azóta 91 cikkhez került ez a címke.

újságírók fokozatosan érzéketlenné válnak az offenzív és agresszív üzenetekkel szemben. Ennek különösen káros következménye, hogy egy teljesen elfogadhatatlan viselkedés normalitássá válik és ezt mind az újságírók („ez a munka része”), mind a társadalmi környezet elfogadja. A harmadik fő probléma a hagyományosan eleve hátrányos helyzetű társadalmi csoportok ellen irányuló agresszió intenzitása, ami a kutatás esetében a női újságírók elleni erőszakot jelenti. A nők gyakrabban válnak zaklatás célpontjává, mint a férfi újságírók, és ez gyakran szexuális erőszakkal való fenyegetésben nyilvánul meg (Tófalvy, 2022).

Jó okunk van feltételezni, hogy az elmúlt években nem javult, inkább romlott a helyzet. Emlékezetes történet volt, amikor a kormányközeli médiában egymás után jelentek meg a gyalázkodó cikkek Miklósi Gáborról, az Index újságírójáról, mert a magyar válogatott mérkőzése előtt nem állt fel a Nélküled c. dal, a futballszurkolók kedvelt nótájának éneklésekor. Néhány nappal később zsidózó falragaszok jelentek meg Budapest utcáin, Miklósi és egy másik indexes újságíró, Dezső András fotójával (Narancs.hu, 2019).

Könnyen belátható, hogy ezek a zaklatások akkor is nagyon károsak, ha eddig nem vezettek közvetlen fizikai támadáshoz. A zaklatást elszenvedő újságírók munkájára kihat az, ami velük történik, időt és energiát visz el a zaklatás feldolgozása, pszichológiailag meg kell küzdeni a helyzettel.

Az újságírói munka akadályozása

A szerkesztőségeknek szembe kell nézni azzal, hogy az újságírói munka végzése egyre több jogi munkával és ezzel párhuzamosan a jogi költségek növekedésével jár. Ennek gyakoribb esete az, amikor egy állami intézmény nem adja ki azokat a közérdekű adatokat, amelyeket egy újságíró igényel és az újságíró jogi útra tereli az ügyet. Ennek egyrészt időköltsége van, hiszen évekbe telhet az adatok kiperlése, másrészt pénzügyi terhet is ró a médiacégekre.

Ma már szinte közhelyszerű megállapítás, hogy az újságírók munkavégzését számtalan módon nehezíti a kormánypárt. A kormányzati politikusok kivételes helyzetet leszámítva nem adnak interjút, a minisztériumok nem válaszolnak az elküldött kérdésekre, az intézmények dolgozói (beleértve iskolákat vagy kórházakat is) nem nyilatkozhatnak. Gyakori, hogy független médiumokat nem engednek be fontos eseményekre, akár sajtótájékoztatóra sem (TASZ, 2020). Az újságírói munka nehezítésének emblemikus példája volt az, hogy a koronavírus-járvány idején az újságírók a legalapvetőbb információkhoz sem férhettek hozzá, nem voltak elérhetőek alapvető fontosságú adatok és az egészségügyi személyzetre pedig nyilatkozatstop vonatkozott. A helyzet azért

is volt különleges, mert abban a helyzetben kifejezetten közérdek lett volna az információk megosztása: nemcsak a közhatalom ellenőrzéséről volt szó, hanem a járvány elleni küzdelmet és az emberi életek megvédését segítette volna a tájékoztatás.

Az elmúlt időszakban új kihívásokkal is szembesülniük kellett a szerkesztőségeknek. Rendszeresen indulnak kibertámadások a független média ellen, ami gyakran elérhetetlenné teszi a weboldalakat. Az olvasók ebből csak a múltó kellemetlenséget érzékelik, de a helyzet ennél súlyosabb, hiszen a kiadóknak növelniük kell az IT biztonságra fordított erőforrásokat, ami természetesen költségnövekedéssel jár. A helyzet annyira súlyos, hogy az International Press Institute (2023) már egyfajta digitális cenzúraként azonosítja a támadássorozatot.

KONKLÚZIÓ

A magyar médiarendszer 2010-es években végbement átalakulása szomorú példája annak, hogy egy fejlődési pályán vissza lehet fordulni. A rendszerváltás idején magától értetődőnek tűnt, hogy a demokratikus intézmények és a piacgazdaság olyan keretet biztosítanak Magyarországon, ami hosszútávú stabilitást és prosperitást hoz.

Ma mind a szakmai diskurzusban, mind a közbeszédben gyakran felmerül, hogy a jelenlegi magyar médiarendszer sok szempontból hasonlít a pártállami diktatúra nyilvánosságára. A jól látható különbségeken, például a technológia fejlettségén túl mindenképpen fontos kiemelni, hogy míg a pártállam adminisztratív tiltásokkal és közvetlen beavatkozással, cenzúrával kontrollálta a nyilvánosságot, ma sokkal inkább a piaci beavatkozás jellemző.

Ezek a piaci beavatkozások sokfélék lehetnek. Vannak köztük olyanok, amelyek bizonyos szereplők helyzetbe hozását és a forrásokhoz való hozzáférést garantálják, ilyen például a közszolgálati média finanszírozása, a rádiós frekvencia pályáztatási gyakorlat, a politikai befektetők tulajdonszerzése vagy az állami reklámköltés. Ezek azok a megoldások, amelyekhez hasonlókkal más országokban is lehet találkozni, a magyarországi helyzet különlegességét inkább a beavatkozás mértéke és a piactorzító hatás ereje adja.

Vannak olyan eszközök is, amelyek a piaci mechanizmus működésébe avatkoznak be olyan módon, hogy elsőre nem is igazán látszik a jelentőségük és ezért sokkal kisebb szerepet kapnak mind a szakirodalomban, mind pedig a politikai diskurzusban. Jó példa erre a médiapiaci fúziók engedélyezésének módja vagy a média ökoszisztémába való beavatkozás. Ezek a mai magyar

kormányzati médiapolitika kevésbé látványos, de mégis meghatározó fontosságú eszközei.

Végül, de nem utolsósorban szót kell ejteni a szűkülő független médiáról is. A megmaradt független szereplők eleve versenyhátrányban vannak amiatt, hogy a kormányközeli szereplők indokolatlan gazdasági versenyelőnyhöz jutnak, tehát sérül a tisztességes verseny. Vannak azonban olyan politikai, jogi vagy éppen pszichológiai nyomásgyakorlási eszközök, amelyek tovább gyengítik a független médiát, egyszerűen azzal, hogy lekötik a vállalati és egyéni erőforrásokat, elvonják a figyelmet az alaptevékenységtől, az újságírói munkától.

A magyarországi médiarendszer sajátosságát részben az adja, hogy a bemutatott eszközök páratlanul rövid idő alatt épültek ki, egy évtized elég volt a médiaszintér megváltoztatására. Az eszközök külön-külön nem lennének alkalmasak a médiarendszer átalakítására, együttesen azonban elegendőnek és igen hatékonyak bizonyulnak. A foglyul ejtett magyar médiarendszer összességében véve ma már nem a közjót szolgálja, hanem azzal, hogy a vállalatok jelentős része politikailag jól körülhatárolható kör befolyása alá került, a magánérdeket képviseli.

Az átalakulás másik sajátossága, hogy mindez az Európai Unión belül, az európai intézmények szeme láttára történt. Nehéz megmondani, hogy miért nem éltek az uniós intézmények azokkal az eszközökkel, amelyek rendelkezésükre állnak, de kétségtelen, hogy nem történt érdemi kísérlet a magyar médiapiac foglyul ejtésének megakadályozására. Ebben alighanem szerepe van annak is, hogy a rendszer kifejezetten komplex, az egyes lépések valódi célja sok esetben nem is volt nyilvánvaló.

Egyelőre senki nem tudja megmondani, hogy mikor adódik lehetőség a jelenlegi médiarendszer átalakítására. Előbb-utóbb eljön ez az idő, de egyelőre nincs igazi szakmai diskurzus egy esetleges új médiapolitika céljáról, főbb elemeiről és a megvalósítás módjáról. Elfogadva a magyarországi adottságokat (kis piac, izolált nyelv), szükséges lenne egy olyan médiarendszer körvonalainak felvázolására, amely ellenálló a jövőbeni foglyul ejtési kísérleteknek és képes megvédeni a demokratikus nyilvánosság alapértékeit.

IRODALOMJEGYZÉK

Ács, Dániel (2018) Ügyvédek és tanácsadók hadát küldte ránk Ferencváros, de nem sokra mentek vele. <https://444.hu/2018/01/18/ugyvedek-es-tanacsadok-hadat-kuldte-rank-ferencvaros-de-nem-sokra-mentek-vele>

- Átlátszó (2024) Bepereljük a Szuverenitásvédelmi Hivatalt. <https://atlatszo.hu/impakt/2024/11/04/bepereljuk-a-szuverenitasvedelmi-hivatalt/>
- Bátorfy Attila (2018) Data visualization: this is how the pro-government media empire owning 476 outlets was formed <https://english.atlatszo.hu/2018/11/30/data-visualization-this-is-how-the-pro-government-media-empire-owning-476-outlets-was-formed/>
- Bátorfy Attila (2022) Egy autoriter médiarendszer felé tartó ország: Magyarország. *Médiakutató*. 23(3-4), 49-58. https://mediakutato.hu/cikk/2022_03_osz_tel/04_egy_autoriter_mediarendszer_fele.pdf
- Bátorfy, Attila – Urbán Ágnes (2019) Állami reklámköltés 2006-2018. Mérték Médiaelemző Műhely – Átlátszó. <https://mertek.atlatszo.hu/allami-reklamkoltes-2006-2018/>
- Bátorfy, Attila – Urbán Ágnes (2020) State advertising as an instrument of transformation of the media market in Hungary, *East European Politics*, 36(1) 44-65. <https://doi.org/10.1080/21599165.2019.1662398>
- Benedek, István (2024) Transforming the political public sphere: the media system of the Orbán regime in Hungary. *Partecipazione&Conflitto* 17(2) 469-489.
- CEPMF (2018) A Közép Európai Sajtó és Média Alapítvány honlapja. <https://cepmf.hu/>
- Dragomir, Marius (2019) Media Capture in Europe. Media Development Investment Fund. <https://www.mdif.org/wp-content/uploads/2019/07/MDIF-Report-Media-Capture-in-Europe.pdf>
- Duna (2024) Duna Médiaszolgáltató Nonprofit Zrt., Éves beszámoló és Kiegészítő melléklet 2023 <https://e-beszamolo.im.gov.hu/oldal/kezdolap>
- European Commission (2009) Communication from the Commission on the application of State aid rules to public service broadcasting. 2009/C 257/01 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:C:2009:257:FULL&from=EN>
- European Commission (2024) Rule of Law Report. Country Chapter on the rule of law situation in Hungary. SWD(2024) 817 final. https://commission.europa.eu/document/download/e90ed74c-7ae1-4bfb-8b6e-829008bd2cc6_en?filename=40_1_58071_coun_chap_hungary_en.pdf
- Fabók, Bálint – Pethő András – Szabó András (2016) Ilyen volt a Népszabadság halála belülről. Direkt36.hu <https://www.direkt36.hu/ilyen-volt-a-nepszabadsag-halala-belulrol/>
- Galambos, Márton (2008) A német kiadók és a magyarországi újságírás. Volt-e hatásuk az elmúlt 18 évben az újságírói munka minőségére a magyar sajtóban domináns német kiadótulajdonosoknak? *Médiakutató* 9(4) 23-37. https://mediakutato.hu/cikk/2008_04_tel/03_nemet_kiadok_magyarorszagon/

- Gálík, Mihály (1997) The Development of Media Economics in Eastern Europe. In: Heinrich, Jürgen & Gerd G. Kopper (eds): *Media Economics in Europe*. Berlin, Vistas Verlag, pp. 25-38.
- Gálík, Mihály – Vogl Artemon (2011) Az új médiakoncentráció-szabályozás első vizsgálja: az Axel Springer és a Ringier kiadói csoport meghiúsult összeolvadása a magyar piacon. *Médiakutató*. 12(3) 83-97. https://www.mediakutato.hu/cikk/2011_03_osz/06_mediakoncentracio_szabalyozas/
- Griffen, Scott (2020) Hungary: a lesson in media control. *British Journalism Review*, 31(1), 57–62. <https://doi.org/10.1177/0956474820910071>
- Horváth, Kata – Polyák Gábor – Urbán Ágnes (2024) Egy magára hagyott médiarendszer. A magyar média: ostromolva, támogatás nélkül. Lágycenzúra 2023. Mérték Médiaelemző Műhely, Budapest. https://mertek.eu/wp-content/uploads/2024/11/Mertek_fuzetek_38.pdf
- International Press Institute (2023) Hungary: DDoS cyberattacks pose major new threat to media freedom. Independent media battling dangerous new form of digital censorship. <https://ipi.media/hungary-ddos-cyber-attacks-pose-major-new-threat-to-media-freedom/>
- Keller-Alánt, Ákos (2020) Szerkesztői utasítás a köztévénél: „Ebben az intézményben nem az ellenzéki összefogást támogatják”. Szabad Európa. <https://www.szabadeuropa.hu/a/szerkesztői-utasítás-a-koztevenel-ebben-az-intezmenyben-nem-az-ellenzéki-összefogást-támogatják-mtva-fidesz/30940923.html>
- Kovács, Ildikó – Polyák Gábor – Urbán Ágnes (2021) Médiatájkép egy hosszú vihar után. Médiapolitika 2010 után. Mérték Médiaelemző Műhely, Budapest. <https://mertek.eu/wp-content/uploads/2021/12/MertekFuzetek24.pdf>
- Madzin, Emilia (2022) 4+1 kérdés a nagy 4iG-üzletről – ezentúl az állam minden Vodafone-ügyfél adataihoz hozzáfér? <https://forbes.hu/uzlet/vodafone-4ig-adatvedelem-jaszai-gellert/>
- MTVA (2021) A Médiatanács 407/2022 (V.3.) számú döntése a Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap 2021. évi beszámolójáról. (MTVA-30/2022). https://mtva.hu/wp-content/uploads/sites/17/2022/05/2021_%C3%A9vi-besz%C3%A1moló%C3%B3_MTVA_30_k%C3%BCldhet%C5%91_d%C3%B6nt%C3%A9ssel.pdf
- MTVA (2024) A Médiatanács 229/2024 (III.26.) számú döntése a Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap 2023. évi beszámolójáról. (MTVA-17/2024). <https://mtva.hu/wp-content/uploads/sites/17/2024/06/Az-MTVA-2023.-evi-beszamoloja-es-mediatanacsi-elfogado-hatarozata.pdf>
- Nagy, Krisztina (2016) Abnehmende Vielfalt auf dem lokalen Radiomarkt. In: Holznagel, B. - Polyák, G. (eds.) *Medienfreiheit unter Druck: Medienregulierung und Medienpolitik in Ungarn*. Berlin: B&S Siebenhaar Verlag 183 pp. 108-122.

- Narancs.hu (2019) Antiszemita plakátok jelentek meg az Index újságíróiról Budapesten. <https://magyarnarancs.hu/feketelyuk/antiszemita-plakatok-jelentek-meg-az-index-ujsgairoirol-budapest-124786>
- OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (2022) Parliamentary Elections and Rerendum 3 April 2022 ODIHR Election Observation Mission, Final Report. <https://www.osce.org/files/f/documents/2/6/523568.pdf>
- Panyi, Szabolcs – Pethő András (2021) Lelepleződött egy durva izraeli kémfegyver, az Orbán-kormány kritikusait és magyar újságírókat is célba vettek vele [https://telex.hu/direkt36/2021/07/18/leleplezodott-egy-durva-izraeli-kémfegyver-az-orban-kormány-kritikusait-es-magyar-újságírókat-is-celba-vettek-vele](https://telex.hu/direkt36/2021/07/18/leleplezodott-egy-durva-izraeli-kemfegyver-az-orban-kormany-kritikusait-es-magyar-ujsgirokat-is-celba-vettek-vele)
- Political Capital – Mertek Media Monitor – Lakmusz (2024) Fidesz & Co. flooded social media with anti-Western hostile disinformation in Hungary's election campaign, reaching EU spending records. https://politicalcapital.hu/pc-admin/source/documents/Uncovering_analyzing_debunking_and_researching_sponsored_disinfo_project_summary_2024.pdf
- Polyák, Gábor – Nagy Krisztina (2015) Hungarian Media Law. Budapest: Mertek Media Monitor. https://mertek.eu/wp-content/uploads/2016/11/mertek_booklets_vol_1_hungarian_media_law_2015.01.23.pdf
- Polyák, Gábor (2022) Magyarország: Az illiberális médiapolitika három pillére *Médiakutató*. 23(3-4) 33-47. [https://mediakutato.hu/cikk/2022_03_osz_tel/03_magyarország_az_illiberális_médiapolitika.pdf](https://mediakutato.hu/cikk/2022_03_osz_tel/03_magyarország_az_illiberális_mediapolitika.pdf)
- Rantanen, Terhi (2013) A critique of the systems approaches in comparative media research: A Central and Eastern European perspective. *Global Media and Communication*. 9(3) 257-277.
- Reporters Without Borders (2022). Press Freedom Index. Hungary. <https://rsf.org/en/country/hungary>
- Szávai, Petra – Bódi Jenő – Horváth Kata – Kovács Ildikó – Timár János (2024). Hírek, narratívák, médiumok 2023-2024. Két időszak és nyolc hírforrás összehasonlító tartalomelemzése. Mérték Médiaelemző Műhely, Budapest. [https://mertek.eu/wp-content/uploads/2024/10/Merték_Fuzetek_37.pdf](https://mertek.eu/wp-content/uploads/2024/10/Mertek_Fuzetek_37.pdf)
- TASZ (2020) „A plébános és a kocsmáros marad az egyedüli nyilvánosság” Kutatás az újságírók akadályoztatásáról. https://tasz.hu/wp-content/uploads/2024/01/Kutatasi-jelentes_final_20200226.pdf
- Tófalvy, Tamás (2022) Újságírók online zaklatása Magyarországon. Formák, megküzdési mechanizmusok és a sajtószabadsággal való összefüggések. *Médiakutató*, 23(3-4) 79-88. [https://mediakutato.hu/cikk/2022_03_osz_tel/06_újságírók_online_zaklatasa_magyarorszagon.pdf](https://mediakutato.hu/cikk/2022_03_osz_tel/06_ujsgirok_online_zaklatasa_magyarorszagon.pdf)
- Urbán, Ágnes (2015) Distortions in the Hungarian Media Market: The Impact of State Advertising on Competition in the Media. In: Herrero, Mónica;

- Wildman, Steve (eds.) *The business of media: change and challenges*. Porto, Formalpress, pp. 157-166.
- Urbán, Ágnes (2016) Recent changes in media ownership. Mertek Media Monitor. https://mertek.eu/wp-content/uploads/2016/11/mertek_media_owners2016.pdf
- Urbán, Ágnes – Polyák Gábor – Horváth Kata (2023) How Public Service Media Disinformation Shapes Hungarian Public Discourse. *Media and Communication*, 11(4) 62-72. <https://doi.org/10.17645/mac.v11i4.7148>
- Wirth, Zsuzsanna (2022) Kiszivárgott iratok mutatják, hogyan diktálnak Orbánék a nemzeti hírügynökségnek. Direkt36 <https://www.direkt36.hu/kiszivargott-iratok-mutatjak-hogyan-diktalnak-orbanek-a-nemzeti-hirugynoksegnek/>

IDENTITÁS, PRAGMATIZMUS ÉS EURÓPA JÖVŐJE A MAGYAR MÉDIADISKURZUSOKBAN

GÖNCZ BORBÁLA – LENGYEL GYÖRGY – ILONSZKI GABRIELLA

BEVEZETÉS

A jelen tanulmány célja az európaizációval kapcsolatos szimbolikus és pragmatikus megközelítések médiakeretezésének vizsgálata. A tanulmány a nemzeti identitásról szóló médiadiskurzusokat, Európa különböző értelmezéseit, valamint az Európai Unió intézményi szerkezetéről alkotott elképzeléseket elemzi. A témák nyilvánvalóan összefüggenek egymással, de különböző fogalmi kontextusokhoz kapcsolódnak. A nemzeti identitás és az Európához kapcsolódó jelentéstartalmak a kollektív identitás és a többszörös identitás kérdésköréhez kapcsolhatók, és gyakran egy szimbolikus diskurzusban jelennek meg. Az Európai Unió tényleges vagy ideális működésével kapcsolatos kérdések ezzel szemben inkább pragmatikus jellegűek, bár gyakran a korábbi víziók és eszmék alakítják őket.

A nemzeti és az európai identitás viszonya az 1990-es években kezdett a tudományos érdeklődés középpontjába kerülni, amikor a kollektív kötődésnek az európai integrációs projektekre gyakorolt hatását vizsgálták (pl. Duchesne – Frogner 1995, Hooghe – Marks 2005, Bruter 2005, Risse 2010). Az európai integráció posztfunkcionalista megközelítése szerint a csoporttagság vagy a lojalitás sikeres alternatív keretet biztosít az európai integráció megértéséhez és értelmezéséhez, szemben a racionális értékelés összetett feladatával, ahol bizonyos szintű kognitív képességeket, ismereteket és erőfeszítéseket kellene mozgósítani ahhoz, hogy egy olyan absztrakt konstrukcióhoz, mint az EU, viszonyulni lehessen (Hooghe és Marks 2009). Az Európai Unióról alkotott különböző felfogások ezzel szemben, a jelen tanulmányban, a deliberatív kutatás hagyományaira támaszkodnak, és a vizsgált időszakban a kérdésről folytatott uniós szintű vitákból táplálkoznak. 2021 márciusa és 2022 májusa

között egy többnyelvű online deliberatív rendezvénysorozatot tartottak, amelynek keretében kérdéseket tettek fel és javaslatokat tettek Európa jövőjével kapcsolatban (Council of the European Union 2022). A beérkezett javaslatokat a kiegyensúlyozott deliberatív viták módszertanát követve vegyes összetételű, polgárokból álló panelek vitatták meg és dolgozták fel. A kötetünk bevezetőjében említett médiakorpusz ennek az időszaknak egy jelentős részét lefedte, a 2021 július és 2022 március közötti időszakra terjedt ki. Ezért a sajtóban megjelenő diskurzusok, ha közvetve is, de tükrözték az eseményeket, bár maga a deliberatív kezdeményezés nem kapott nagy sajtóvisszhangot.

A magyar médiában az EU-val kapcsolatos diskurzusokat vizsgáló korábbi tanulmányok szerint a csatlakozás előtti és utáni időszakot a téma pragmatikusabb és technokrata megközelítése jellemezte (Terestyéni 2004). Mindazonáltal a Magyarország Európába való „visszatéréséről” szóló diskurzusok, a magyar föld, a magyar etnikai kisebbségek, az EU, mint bizonyos normák és értékek védelmezője, de az EU, mint a nemzeti identitásra való fenyegetés is szimbolikusabb diskurzusokként voltak jelen a kezdetektől (Vidra 2006). A 2010-es kormányváltás azonban a politikai és gazdasági kontextus változásával együtt az általános médiadiskurzusokban is szimbolikus változást hozott, a populizmus és az illiberális demokrácia térnyerésével (Körösényi és Patkós 2015, Enyedi 2015). A technokrata retorika átadta helyét a forradalmi metaforáknak arról, hogy Magyarország nem lesz az EU gyarmata vagy a keleti nyitás retorikájának (Martin 2013). Az identitás, elsősorban a nemzeti identitás lett az általános Európa-felfogás értelmezési kerete. Az EU-t célzó negatív, kormányzati kampányok ellenére azonban az EU-val kapcsolatos pozitív közvélekedés mégsem erodálódott. Az adatok 2012-ig a magyarok kiábrándulásának általános tendenciáját mutatják, míg azóta a pozitív megítélés aránya növekvő tendenciát követ. 2004-ben Magyarország az EU pozitív megítélése tekintetében az uniós átlag körül volt, majd az uniós átlag alá esett 2012-re, és a kevésbé pozitívak közé tartozott, hogy 2020-ra ismét az átlag körüli szintre emelkedjen. Az európai projekthez való kötődés tekintetében a magyarok 2021-re Lengyelországgal, Lettországgal és Luxemburggal együtt a leginkább eurofil országok közé kerültek (Göncz – Lengyel 2021). Annak jobb megértéséhez, hogy a közvélemény megítélését látszólag nem befolyásolták a negatív médiadiskurzusok, fontos ezen médiadiskurzusok részletesebb vizsgálata.

Eredményeink tükrözik a magyar média általában véve is polarizált jellegét, a nemzeti identitás és az Európai Unióról alkotott különböző értelmezések tekintetében, a médiumtól függően, egymással ellentétes médiadiskurzusokat találtunk. Két fő diskurzust azonosítottunk, a nemzeti szuverenitásról szóló kormányzati diskurzust a kereszténységen alapuló kulturális/primordiális

identitás elemeivel, a nemzet és a család fontosságával, a tagállamokat az európai konstrukció középpontjába állítva, az EU különböző mértékű elutasításával; és egy, általában kevésbé hangsúlyos diskurzust, amely a független médiában van jelen a magasabbrendű európai értékekről és az inkább integrációpárti álláspontokról.

A vizsgált sajtócikkek mintája a MEDIATIZED EU korpuszának korrigált kvótáján alapult, kiszűrve a pusztán híreket és ismétléseket, ha azok nem tartalmaztak lényeges új információt. A nemzeti identitásról és a különböző Európa-értelmezésekről szóló minta 71, az Európa jövőjéről, azaz az Európai Unió jellegének, intézményi felépítésének kérdéseiről szóló médiaközlemények mintája pedig 120 cikket, illetve átiratot tartalmazott. Az identitással kapcsolatos tételek kétharmada és az Európa jövőjével kapcsolatos tételek háromnegyede a kormánypárti médiában jelent meg.

NEMZETI IDENTITÁSDISKURZUSOK ÉS EURÓPA KÜLÖNBÖZŐ ÉRTELMEZÉSEI

Az európai identitás vizsgálatakor felmerül a kérdés, hogy a különböző területi szintekhez való kötődés hogyan kapcsolódik egymáshoz. A nemzeti és az európai identitás vajon erősítik vagy gyengítik egymást, vagy az európai identitás „vékonyabb” identitásként, másodlagos kötődésként értelmezhető, amely egyfajta állampolgári, civil kötődésként értelmezhető, a politikai és jogi elvek, demokratikus jogok mentén, szemben a primordiális és kulturális tartalmakkal, amelyek inkább a nemzethez való kötődésben jelennek meg (Habermas 1998; Delanty 1995; Cederman 2001 Bruter 2004, Favell 2005, Risse 2010, Göncz és Lengyel 2016).

Már megállapításra került, hogy a különböző Európa-értelmezések nemzeti kontextusba ágyazódnak, így Európa jelentése nemzetenként eltérő lehet. Az a keret, amelyben Európa megjelenik, az eltérő kulturális hagyományokon alapszik, az eltérő nemzetfejlődést és államalakulást, valamint a közelmúlt történelmi eseményeit is figyelembe véve (Díez Medrano 2003).

Risse szerint a modern értékeken és befogadáson alapuló európaiságon túl, amely továbbra is egy képzettebb kisebbség sajátja, egy kirekesztőbb nacionalista álláspont sem vezet feltétlenül Európa-ellenességhez, hanem egy kirekesztőbb, nacionalista Európa-értelmezéshez (például az Európai erődd gondolata). Risse a nemzethez való viszony Európára való kivetítésére utal, amikor azt az európai identitás nemzeti identitásba való beágyazottságáról szól (Risse 2010).

A nemzet- és államalakulás elméletei mellett a szociálpszichológia és a csoportok észlelésével foglalkozó elméletei is módot adnak a nemzeti identitással kapcsolatos kérdések bizonyos aspektusainak értelmezésére. A társadalmi identitáselmélet (Tajfel 1981) a társadalmi identitást az én azon részeként határozza meg, amely egy csoporthoz való tartozásból és az ehhez kapcsolódó értékekből és érzelmekből fakad.

Mindezeket is figyelembe véve két fő diskurzust azonosítottunk, a nemzeti szuverenitásról szóló kormányzati diskurzust a kereszténységen alapuló kulturális/primordiális identitás alkotó elemeivel, a nemzet és a család fontosságával, annak különböző aldiskurzusaival, és egy, általánosságban sokkal kevésbé hangsúlyos, a független médiában jelenlévő diskurzust a magasabbrendű európai értékekről. A független médiában megjelent cikkek egy része azonban nem tudott kitörni a domináns diskurzus kereteiből, annak kritikus megközelítése ellenére sem.

A nemzeti vagy európai identitásról szóló diskurzusokat a médiában gyakran bizonyos események váltották ki: egy nemzeti vagy nemzetközi konferencia a témában, egy könyvbemutató, az Európai Bíróság döntése, egy európai párt nyilatkozata, az európai migrációs stratégia közzététele, de ott volt a magyarországi választások és a hozzá kapcsolódó népszavazás (2022. április 3.), az ukrajnai háború, a különböző közvélemény-kutatásokra való hivatkozás is. A kormánypárti média inkább kormányközeli közvélemény-kutató intézetek (KINCS vagy Századvég) közvélemény-kutatásait kommentálta, míg a független média nemzetközi forrásokat, például az Eurobarométert említette, mindemellett az eredmények európai kontextusba helyezése az origo.hu-n és a hvg.hu-n is megjelent. 2021 májusától novemberéig Magyarország volt az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának (amely nem uniós intézmény) elnöke, amelynek fő célkitűzése a nemzeti kisebbségi jogok előmozdítása a család és a kereszténység témaköreinek előtérbe helyezésével együtt. Emellett a franciaországi választásokra is többször történt hivatkozás a vizsgált időszakban.

Az identitással kapcsolatos diskurzusok nagyon gyakran politikusok, közértelmiségiek, szakértők megnyilvánulásain alapultak, különösen a televízióban, valamint a kormánypárti médiában (MN, ORIGO), míg az újságírói cikkek a független médiában voltak gyakoribbak. A független média több nemzetközi vagy európai szakértőre is hivatkozott.

A kormánypárti média identitással kapcsolatos diskurzusai azonban gyakran a független médiában is jelen voltak, hasonló tartalommal, gyakran reflektálatlanul.

A racionális-instrumentális érvelés, az előnyök és hátrányok összegyűjtése vagy a konkrét politikai kérdésekre való hivatkozás egyfajta pragmatikus logikát képvisel, míg a kultúrán, történelmen, a téma ideológiai vagy

érzelmi megközelítésén alapuló diskurzusok a témához való viszonyulás szimbolikus módjaként értelmezhetők. A nemzeti vagy európai identitásról szóló diskurzusok gyakran szimbolikus diskurzusként jelennek meg, főleg a kormánypárti médiában. A nemzet és Európa különböző értelmezései, az általuk képviselt értékek ugyanakkor olyan diskurzusokon keresztül is megragadhatók, amelyek kevésbé direkt módon jelenítik meg a kérdéskört a téma keretezésével, vagy európai kontextusba helyezésével (például egy Európai Bírósági döntés bemutatásával, vagy, hogy milyen témakörök kerülnek bemutatásra egy közvélemény-kutatásból). Az európai értékek ilyen közvetett említései inkább a független médiaforrásokban (NSZ, HVG) voltak jelen, illetve a pragmatikusabb érvelést és témaválasztást megjelenítő kormánypárti ORIGO-ban.

A nemzeti szuverenitás és identitás védelme

A nemzeti szuverenitásról szóló kormányzati diskurzus fő jellemzője, hogy a kulturális identitás elemeit állítja előtérbe annak primordiális és örökölt jellegével. Fő elemei a vallás, különösen a kereszténység, a család és a hagyományos nemzeti szerepek az „Isten, haza, család,” háromszögre való gyakori hivatkozással. A nemzeti identitás központi elem, de Európa továbbra is fontos hivatkozási pont marad. A kormányzati diskurzusnak Magyarország Európához való viszonyát tekintve három aldiskurzusa különböztethető meg. A témával foglalkozó konferenciák, könyvbemutatók, nemzeti ünnepek mind-mind lehetőséget adnak a diskurzus aktivizálására.

A magyarnemzet.hu (MN) volt az a médium, amely ezt a domináns, főként szimbolikus nemzeti szuverenitás-diskurzust közvetítette a különböző intenzitással megjelenő Európa-semleges vagy -ellenes aldiskurzusokkal. Ezekben az aldiskurzusokban az Európához való viszony a kölcsönös tisztelettől és együttéléstől, az Európa eszméjét és magát Európát megmentő Magyarország elképzelésén át, a nyílt EU-ellenességig megjelenik. A szimbolikus elemek mellett pragmatikusabb megközelítések is helyet kapnak az origo.hu írásaiban gazdasági kérdésekkel foglalkozva (például a magyar gazdaság sikeres teljesítménye). Az elemzett időszakban a televízióban (M1 és HírTV) kevésbé jelentek meg az identitással kapcsolatos diskurzusok, ha mégis, akkor a (nemzeti identitás kérdéseiről szóló) konferenciákon elhangzottak bemutatásához kapcsolódóan, például az EU migrációs stratégiájának bemutatásán keresztül. Mindezek lehetőséget adtak a nemzeti szuverenitásról szóló domináns kormányzati diskurzus fő elemeinek előtérbe helyezésére.

Az EU mint egyenrangú fél: „Erős Európát csak erős nemzetekre alapozva lehet építeni” (A nemzeti szuverenitás és identitás védelme diskurzus egy aldiskurzusa).

Ez az aldiskurzus semleges álláspontot képvisel Európával és az EU-val szemben, és annak intézményi felépítését tekintve egy kormányközi megközelítésen alapul, amely elutasítja az európai szuperállamot vagy az EU föderalista elképzelését. Magyarországot és az EU-t egyenrangú félnek tekinti, kapcsolatuk a kölcsönös tiszteleten alapul, mindkét fél tanulhat egymástól. Magyarországot, a maga másfajta, hagyományos értékeken alapuló nemzeti identitásával alternatívának tekintik, amelyet az EU-nak el kell fogadnia. Ez a diskurzus gyakran hangzik el a külföldi közönség előtt vagy uniós rendezvényeken.

[...] nem egy szuperállamra, hanem az erős nemzetek erős Európájára van szükség – jelentette ki az igazságügyi miniszter [...] láthatjuk, hogy azok a természetes közösségek, amelyek a nemzeteket alkotják, amelyek a nemzeti identitás letéteményesei, mint a család, mint a nemzet, a regionális együttműködés, itt a V4-ekre is gondolhatok. Ezek az erős közösségek hordozzák azt a népszuverenitást, amelynek a döntésére alapozottan erős tagállamok tudnak egymással kölcsönösen együttműködve egy erős Európai Uniót létrehozni (HÍR TV 2021.07.22.)

Magyarország, mint a megtévedt EU / Európa megmentője: *„Újraindítjuk Európát” (A nemzeti szuverenitás és identitás védelme diskurzus egy aldiskurzusa).*

Az EU vagy Európa általános eszméjét ez a diskurzus nem utasítja el, csak a hamis európaiságot. Magyarország a maga értékeivel (kereszténység, család, a nemzet és a hagyományok fontossága) az igazi értékek hordozója, míg Európa identitásválságon megy keresztül abban az értelemben, hogy elhagyta keresztény gyökereit és hagyományos értékeit. Ebben az aldiskurzusban az EU-t és Európát meg kell menteni: Magyarország jelenik meg megmentőként, küldetése van, ebben az értelemben Magyarországot magasabbrendűnek tekintik.

A diskurzus egy másik változata a közös európai démosz és a közös nyelv hiányát rója fel az EU-nak, amely ezért szorul megerősítésre kulturális dimenzióiban.

Európának a megerősödéshez vissza kell térnie saját klasszikus értékeihez [...] – jelentette ki Szijjártó Péter külgazdasági és külügyminiszter a tárca szerint kedden Strasbourgban. Az Európa

Tanács (ET) magyar elnöksége által szervezett vallásközi konferencián, valamint az ET Parlamenti Közgyűlésén a külügyminiszter hangsúlyozta: Magyarország élen jár a klasszikus európai értékek védelme terén. Kiemelte, hogy a kontinensen a nemzetközi liberális mainstream nagyon komoly támadásokat indított a családok, a vallásszabadság és a nemzeti kisebbségek védelme terén, s mára gyakorlatilag véleménydiktatúra, véleményhegemónia alakult ki. Ha valaki ma fel mer szólalni ezen, az egész európai létet meghatározó értékek mellett, azt kiközösítik, gyakran bírálat vagy akár neveltség tárgyává teszik, és valamifajta múltba ragadt személynek állítják be – vélekedett. Szijjártó Péter kijelentette: ez ellen fel kell lépni, hiszen Európa legyengült, veszít a népességéből és a világgazdaságban betöltött súlyából, és a klasszikus értékekhez való visszatérés nem is fog tud újra megerősödni. Ha ez nem sikerül, akkor Európa rendkívül nagy bajban lesz, el fog veszíteni mindent, ami az európai identitáshoz, örökséghez köt minket – mondta. Aláhúzta, hogy Magyarország élen jár az említett értékek védelme terén. – Megvédjük a családokat, Ferenc pápához hasonlóan világosan beszélünk arról, hogy a család apából, anyából és gyermekekből áll, nem engedjük ennek a relativizálását [...] Hangsúlyosan ki merünk állni a keresztény közösségek védelme mellett [...] Emellett pedig a történelmünkől fakadóan természetesen érzékenyek vagyunk a nemzeti kisebbségek jogainak tiszteletben tartására is – közölte. – Európa klasszikus értékeihez az egykori vasfüggönytől keletre jobban ragaszkodnak, mint attól nyugatra – fogalmazott. (MN 2021. 09. 29.)

Veszélyben a nemzeti identitás: „Aki korpa közé keveredik, felfalják a disznók” (A nemzeti szuverenitás és identitás védelme diskurzus egy aldiskurzusa).

Ebben az aldiskurzusban az EU (vagy más ellenségek) szándékosan a kulturális elidegenedésen, az individualizmus terjesztésén és az olyan erős közösségek, mint a család vagy a kereszténység lebontásán dolgozik. Magyarország állandó harcban áll identitása megőrzéséért, a „támadások” sokfélék (lásd a külső csoportról szóló részt). Ez a diskurzus a kormánypárti helyi közönségnek szól. Ilyen módon, ez a leginkább a kormánypárti helyi közönségnek szóló, s elsősorban az MN-ben megjelenő aldiskurzus, összhangban van a szimbolikus fenyegetés gondolatával és a kulturális identitás elvesztésétől való félelemmel.

Ki az a „mi”? (A nemzeti szuverenitás és identitás védelme diskurzusban megjelenő saját csoport)

Számos értelmezése létezik a saját csoportnak a nemzeti szuverenitásról szóló domináns diskurzus keretében, amelyek mind a nemzet különböző értelmezéseinek valamilyen kiterjesztései a már említett aldiskurzusok esetében. Számos esetben nincs explicitté téve, de implicit módon egyértelmű, hogy a mi, a saját csoport a magyarok. Emellett Közép-Európa is megjelenhet, mint az a regionális közösség, ahová Magyarország tartozik, szemben a tágabb Európával. Közép-Európát olyan régióként jelenítik meg, amely világnézeteik, hasonló történelmük és közös értékeken alapuló nemzeti identitásuk tekintetében különbözik mind keleti, mind a nyugati szomszédaitól, és amely például a migránsválságra adott hasonló válaszokhoz vezethetett az egyes országok részéről. A hasonló szükségleteken és érdekeken alapuló pragmatikus együttműködésükkel ezek az országok megkerülhetetlen politikai tényezővé váltak az EU-n belül. Pragmatikus érvelés esetén inkább V4-országokként hivatkoznak rájuk. Közép-Európa, illetve a V4-országok, mint saját csoport elsősorban az ORIGO-ban megjelenő cikkeken jelennek meg.

Az elemzett időszakban azonban a V4-ek közül leginkább Lengyelország és Magyarország került előtérbe, különösen a kereszténységgel és a jogállamisággal kapcsolatos kérdések tekintetében. Ezen kérdéskörök mentén a két országnak hasonló, az EU részéről érkező kritikával és szankciókkal kellett szembenéznük. A Közép-Európával vagy a V4-ekkel kapcsolatos diskurzusok pragmatikus és szimbolikus elemeket egyaránt tartalmaznak, néha az EU mozgatórugójaként jelennek meg, néha, magasabbrendűségük okán kihívásként jelennek meg az EU számára.

A saját csoport egy másik értelmezésében a magyar nemzet a határon túli magyar kisebbségeket is magukban foglalhatja. A magyar etnikai kisebbségek a magyar nemzet fontos részeként jelennek meg, s gyakran hivatkoznak a Kárpát-medencei magyarokra. Az EU-nak ebben az esetben szerepe a kisebbségek megőrzése.

Amikor Oroszország ukrajnai háborújával nehezen védhetővé váltak a keleti nyitásról és az Oroszországgal való szorosabb kapcsolatról szóló diskurzusok, szükség volt a domináns diskurzusban az ukrajnai magyar kisebbség helyzetére való reflektálás – hogyan lehet támogatni Oroszországot, amikor az általa kezdeményezett háborúban az ukrajnai magyar kisebbség is szenved. Az inkonzisztencia feloldására született a magyarázat, hogy a magyar kisebbség Ukrajnában már a háború előtt is nehézségekkel küzdött az ukrán kormány és annak korlátozó intézkedései miatt.

A domináns diskurzusban az etnikai hovatartozás kérdésének fontosságát mutatja, hogy az általában is az emberi jogok részének tekintendő, és ez nem csak a magyar kisebbségekre vonatkozik, más nemzetiségekre, például a Magyarországon élő német kisebbségekre is kiterjesztik.

Kik az „ők”? (A nemzeti szuverenitás és identitás védelme diskurzusban megjelenő külső csoport)

A nemzeti szuverenitásról szóló diskurzusban különböző külső csoportok vagy veszélyforrások léteznek. Ezek a külső csoportok mindig fenyegetik a magyar nemzeti identitást, és megpróbálják aláásni annak elemeit (kereszténység, hagyományos értékek, család). A saját csoport különböző definícióihoz hasonlóan ezek is megtalálhatók az összes említett nemzeti szuverenitás aldiskurzusban. A Brüsszelre hivatkozás általában az EU intézményeit jelenti, amelyek a konkrét pragmatikus, szakpolitikai intézkedések során fenyegetik a magyar szuverenitást. Ritkábban, de fenyegetésként jelenhetnek meg nemzetközi és nemzeti civil szervezetek, mint például az Amnesty International, a Helsinki Bizottság, a TASZ, vagy a Transparency International. Amikor az általános értékeinket veszélyeztetik, a külső csoport a nyugati vezetők, a dekadens Nyugat, a globalizáció, az európai/globalizált baloldal vagy akár a nemzeti identitást és annak alkotó elemeit (kereszténység, család) aláásó ateisták formájában jelenik meg. Soros György általános fenyegetést jelent. Néha ideológiákat hibáztatnak, amikor az identitáskonfliktusokat ideológiák háborújaként mutatják be, ahol a magyarokat marxista vagy liberális eszmék támadása éri. A migránsok, az illegális bevándorlók szintén nagyon fontos fenyegetést jelentenek, amelyek tönkre tehetik Európa kulturális identitását, bizonyos esetekben a népességszere szándékolt jelenség. Néha a migránsok kifejezetten a muszlimokra utalnak (a keresztény univerzalizmust aláásva). A migrációval kapcsolatban Európát néha a Nyugatrómai Birodalomhoz hasonlítják, elsősorban annak a hanyatlása kapcsán. Az EU-t gyakran hasonlítják még a Habsburg Monarchiához nemzetek feletti és globalizált jellegéből adódóan, amely szembe helyezkedik a nemzeti értékekkel és érdekekkel. Érdekes, hogy a muszlimok esetében kritika a keresztény univerzalizmus aláásása, de máshol ugyanez az univerzalizmus jelenti a fenyegetést.

Ezeket túl a családokat, a hagyományos nemi szerepeket és konkrétan a gyerekeket fenyegeti még a homoszexuális / LMBTQ propaganda és a gender ideológia, amelyekre, hamisan, Európában értéknek tekintenek. A kulturális fenyegetésen túl a Nyugat a magyar életformát is fenyegeti dekadens materializmusával. A nyugati materializmus elítélése, amely pragmatikus

jellege mellett, jelentős szimbolikus diskurzuselemeket is mozgósít amennyiben a Nyugatot disznófejű Nagyúrnak nevezik Ady Endre versére utalva, aki „megöl, ha hagyom”.

A történelmi összehasonlításokon túl számos hivatkozás van Franciaországra a muszlim invázió példaként. Franciaország visszatérő hivatkozási pont volt a vizsgált időszakban: a francia jobboldal példája, amikor kritizálta, hogy Franciaország uniós tanácsi elnökségének elfoglalásakor az EU zászlaját tüzték ki a francia zászló helyett; számos utalás arra, hogy a Magyar kormány hogyan támogatja Marine Le Pent, a hasonló szuverenista üzenettel rendelkező francia szélsőjobboldal vezetőjét a 2022 tavaszán tartott franciaországi elnökválasztás kapcsán.

A nemzeti szuverenitás és identitás védelme diskurzus pragmatikus elemei

A nemzeti szuverenitásról szóló diskurzusoknak pragmatikus vagy álpragmatikus elemei is vannak, amelyek mind az MN, mind az ORIGO hasábjain megjelenik. A jogi szakkérdésekkel foglalkozó diskurzusok például pragmatikusnak tűnnek. A magyarországi jogállamisággal kapcsolatos uniós kritikákra adott válaszként született meg az alkotmányos identitás fogalma. Nevében hasonlóságot mutat Habermas alkotmányos patriotizmus (Habermas 1992) fogalmával, amely egy politikai entitáshoz való polgári jellegű kötődésen alapul, és amely a szerző szerint lehetővé teszi az identitás kialakítását az etnikai hovatartozáson és a közös kulturális vagy történelmi hagyományokon túl is, nemzetek feletti szinten, például az EU esetében. Az alkotmányos identitás fogalma azonban ennek az ellenkezőjét jelenti, a magyarok jogát arra, hogy az EU ellenére, nemzeti identitásuk megerősítéseként megőrizték alkotmányukban a hagyományos elemeket és a kereszténységre való hivatkozást.

A Magyarország gazdasági teljesítményével és gazdasági érdekeivel kapcsolatos diskurzusok szintén pragmatikusabb megközelítésnek tekinthetők, ugyan a keleti országok gazdasági fölényéről szóló keleti nyitás globális irányultságú diskurzus, az EU-t néha meg sem említik, vagy súlytalanak tartják. Ebben a diskurzusban Magyarország magasabbrendűségét erősíti, hogy az országot a gazdasági mutatók (növekedés, foglalkoztatás), az egészségügyi rendszer és a védőoltások tekintetében (a COVID válság kapcsán) jól, a többi uniós országnál jobban teljesítőnek látják. A nemzeti szuverenitás ebben a diskurzusban veszélybe kerül, amikor a rezsicsökkentés eredményei vagy Magyarország orosz energiafüggősége kerül elő. Magyarország jó gazdasági teljesítményét elsősorban az ORIGO-ban tárgyalták a vizsgált időszakban.

Nagyon fontos (ál)pragmatikus diskurzus a demográfiai aldiskurzus, amikor a magyar szuverenitás a népességdinamikán, migráción, születési arányszámon stb. keresztül kerül szóba. A témában rendezett konferenciáról való tudósítás alkalmat adott a nemzeti identitás tematizálására a médiában. A családot és a hagyományos nemi szerepeket, valamint a gyermekek védelme mellett ezek a hírek újabb lehetőséget jelentenek arra is, hogy a migrációs kérdésekről és az európai identitásválságról szó essen utalva arra, hogy Európában alacsonyabb a születési ráta, mert a nők a karriert választották az anyai szerep helyett. Ezen hírek üzenete, hogy Magyarország a népességdinamika és a bevándorlókkal való bánásmód tekintetében is felülmúlja a többi uniós országot.

Ellendiskurzus: a kormányzati domináns diskurzus diszkreditálása

A független médiában (NSZ, HVG) megjelenő diskurzusok gyakran reaktívak: a cél a kormányzat lejárátása, kritizálása vagy ellenpéldák nyújtása, de mindig az utóbbi által meghatározott keretek között maradván.

Ezek az ellendiskurzusok általában a kormányzati diskurzus egy fontos elemét átvéve egy alternatív értelmezését adják annak. A Népszava például azt állítja, hogy a kereszténységre épülő diskurzus a valóságban posztkeresztény: felhívják a figyelmet arra, hogy a jobboldal nem keresztény, hanem ősmagyar szimbólumokat használ, a diskurzus a valóságban az újpogányság elemeit jeleníti meg. A kormányzati domináns diskurzus konstruktivista logikával a történelmet használja fel a nemzeti narratíva megalkotására, és ezeket olyan korábban megbízható forrásokon keresztül terjeszti, mint a Nemzeti Múzeum, vagy olyan rendezvényeken, mint a Nemzeti Lovarda 2018-as avatása, amennyiben a lovak kulcselemei az ősi magyar életformát hirdető diskurzusoknak.

Siklaci István szociálpszichológus szerint eléggé nyilvánvaló, hogy valamiféle konzervatív hagyományt próbál teremteni a miniszterelnök, de mivel fantáziája nincs, elcsépett, holtidőbeli formákhoz nyúl vissza – olyan hagyományra hivatkozik, amelynek a szocializmushoz és a polgári demokráciához sincs köze. Arra épít, hogy a magyar népléleknek fontos része a hit, hogy különlegesnek képzeljük magunkat és a történelmünket. Ezt erősíti fel az önbecsülést hizláló kommunikációval, amelynek egyik eszköze a történelem tendenciózus felidézése. Az, hogy az egész a falvédők világát idézi, követi a tömegizlést. Ahogy Kádár János a nép atyja volt, úgy igyekszik ő is betölteni ezt a szerepet. A drága háttér, környezet mind azt hirdeti, azt kommunikálja, hogy mi, magyarok

nagyszerűbbek vagyunk, mint bárki más, valójában tőlünk tanul, minket csodál az egész Nyugat. És az önfelnagyító kommunikációnak bizony táptalaja a magyar néplélek, hiszen az kitakarja a teljesítményhiányt, és felmentést ad a hiú ábrándozás bűne alól. (NSZ 2021.09.19.)

Egy másik példa a diszkreditálásra, amikor a Népszava azt részletezi, hogy a keleti nyitás diskurzus, amely látszólag egy pragmatikus, Magyarország gazdasági érdekeit előtérbe helyező diskurzus, valójában egy értékalapú diskurzus. Hasonlóképpen, úgy érvelnek, hogy a kormány deklarált célja ellenére a nemzeti szuverenitás megőrzése a (antiliberális) demokrácia nevében valójában kevesebb demokráciához vezet, és az identitást állandó háborúként mutatják be.

Európai magasabbrendűség, európai értékek diskurzus

A független médiában (NSZ, HVG) nem jelent meg valódi alternatíva a nemzeti szuverenitásról szóló domináns primordiális-kulturális kormányzati diskurzussal szemben. Valójában a nemzeti szuverenitás vagy a nemzeti identitás említése nagyon ritkán fordult elő a HVG-ben. Sokkal kevésbé hangsúlyos diskurzusokban Európa példaként, bizonyos értékek őrzőjeként jelenik meg, amelyek Magyarországon veszélyben vannak vagy eltűntek, holott Magyarország az EU-hoz való csatlakozáskor elfogadta ezeket az értékeket (például, hogy nem lesz negatív diszkrimináció az LMBTQ közösséggel szemben).

Hogy mely értékekre gondolnak onnan látható például, hogy mely közvélemény-kutatások eredményeit mutatják be, és milyen szempontok alapján. Olyan tényezőket részleteznek mint, hogy mit gondolnak az emberek a demokrácia megőrzéséről, az emberi jogok védelméről, de azt is, hogy mit gondolnak a migrációról, a nemzeti identitás fontosságáról, a nemek közötti egyenlőségről. Ezekben a cikkekben a magyar közvélemény európai összehasonlító kontextusban jelenik meg, és nem annyira az számít, hogy ténylegesen mekkora az ezen értékek támogatóinak aránya, hanem a véleménynek a bemutatott vagy nem bemutatott dimenziói; hiszen nem esik szó a kereszténységről, a családról vagy a nemzeti kisebbségekről alkotott nézetekről. Meg kell azonban jegyezni, hogy nem világos, hogy ezeknek a témáknak a hiánya magából a felmérésből ered, vagy ezek a cikk által kihagyott témák, ebben az értelemben a közvélemény-kutatásoknak is megvan a diskurzusok keretezésének képessége.

Az európai értékek előtérbe helyezésének másik közvetett megnyilvánulása, amikor a Népszava az európai identitásválságról szóló kormányzati diskurzus lejárataására törekedve elismeri, hogy Európa valóban válságban van, bár más

okokból. Nem a család vagy a kereszténység csökkenő jelentősége mutatja az európai nemzetek vagy Európa identitásválságát, hanem a jogállamiság válsága, az illiberális rendszerek egyre gyakoribb megjelenése és a populizmus terjedése Európa-szerte. Ha az EU, amely a demokrácia és a jogállamiság értékeit képviseli, mindezt válasz nélkül hagyja megtörténni, az a tekintélye és hitelessége elvesztéséhez vezethet.

Az európai értékeket konkrét példákon keresztül is bemutatják. A korrupciómentességet európai értéként jelenítik meg, amikor a litvániai Kaunas városának esetét ismertetik Európa kulturális fővárosaként: az ellenpélda Pécs, amelyet számos korrupciós esettel hoztak összefüggésbe 2010-ben kulturális fővárosként. Ez a példa alkalmat adott arra is, hogy a litván szervezőkre hivatkozva kijelentsék, hogy Európa kulturális fővárosa az európai identitás megerősítését is jelentheti, és a gazdasági együttműködésen túl annak a kulturális vonatkozása is előtérbe kerül. Egy másik példában a gyermekjogok védelmének egy alternatív, európai felfogása kerül bemutatásra az Európai Bíróság (EB) egy döntésének bemutatásán keresztül, amely – anélkül, hogy a cikk ezt kifejezetten kifejtene – közvetett válasz lehet a gyermekvédelemről szóló kormányzati diskurzusokra, amelyek a hagyományos családfelfogást és a LMBTQ-ellenes álláspontokat képviselik.

Ez a diskurzus gyakran hasonlítja és összekapcsolja Orbánt Putyinnal. Különösen a nemzeti önrendelkezésért folytatott antiliberális küzdelmeik tekintetében.

EURÓPA JÖVŐJE

A következőkben röviden bemutatjuk az EU alternatív elképzeléseivel kapcsolatos diszkurzív stratégiák legfontosabb elemeit. Két fő, egymásnak ellentmondó diskurzus azonosítható: a szuverenista és az integracionista diskurzus. Ezek a nemzet és a nemzetek feletti entitás viszonyulási módjairól szóló alternatív víziók, amelyek számos pragmatikus problémával járnak, és fontos szimbolikus tartalmat is hordozhatnak. Tartalmaznak olyan diskurzus-töredékeket is amelyeknek egyik típusa az integráció intenzitásával foglalkozik, másik típusa pedig az integráció és a tagság szükségességét kérdőjelezi meg általában.

A leírás esetenként érinti a Nyugat reprezentációjával és más diszkurzív témákkal (mint a világvándorlás, a migráció, a biztonság) való kapcsolódási pontokat. Ahol szükséges, hivatkozunk politikai nyilatkozatokra és közösségi médiaforrásokra is.

Nem az Európai Egyesült Államokra egy szuperállamra, hanem az erős nemzetek, erős Európájára van szükség, mondta Varga Judit igazságügyminiszter. Ezt az álláspontot képviselve a magyar politika példát mutathat más országok választói számára is – tette hozzá (HÍR TV 2021.07.22). Közben konstruktív párbeszédre van szükség Európa jövőjéről, az uniós intézmények azok, amelyek konfliktusai miatt ma kiszámíthatatlan az EU jövője – utalt az EP és a Bizottság közötti konfliktusra (ORIGO 2021.07.24).

A szuverenista álláspont – a nemzetállami perspektívát hangsúlyozva – nagy gyakorisággal van jelen a kormánypárti sajtóban egységes és egyszerű kifejezőmódban, pozitív tartalommal. Az integracionista álláspont nem kap hasonlóan strukturált kifejtést egyetlen megfigyelt fórumon sem, ellendiskurzusként jelenik meg a kormánypárti sajtóban.

Ebben az értelmezésben az integráció mint birodalmi fenyegetés jelenik meg, összefonódva a szuverenista álláspont pozitív kifejtésével. Képviselői többnyire politikusok, akiknek beszédeit és közösségi média-bejegyzéseit az itt elemzett média veszi át. Az EU birodalomként való ábrázolása – bár ennek több változata is van – gyakran az euroszeptikus kritikai diskurzus jellegzetes része. A kommentátorok másik típusa a közéleti értelmiségieké, akik az integracionista koncepció kritikáját az EU szétesésének és a hanyatló Nyugatnak a diszkurzív témáiba illesztik. A többszereplős Európa-képe itt a föderalizmus ellentétéként, a szuverén nemzetállamok kormányközi együttműködésén alapuló köztes pragmatikus megoldásként jelenik meg.

A miniszterelnök jogi huliganizmusnak nevezte, hogy az EU kötelezettségzegési eljárást kezdeményezett a magyar kormány ellen az úgynevezett gyermekvédelmi törvény miatt, amely megtiltotta a szexuális felvilágosítással foglalkozó civil szervezeteknek, hogy megjelenjenek az iskolákban. Az érvelés szerint az oktatás és a családjog nemzeti hatáskör, az EU-nak nincs beleszólási joga, a gyermek szexualitása pedig a szülő kizárólagos felelőssége. Az úgyszólván az RTL Klub kommentár nélkül, az ATV pedig kritikus kommentárral számolt be egy politikai vitaműsorban. Utóbbiban a kritikai kontextus arra hívta fel a figyelmet, hogy a kormány a közelgő választások miatt ellenségképként akarja használni Brüsszelt. Továbbá ezzel a vitával a miniszterelnök e kritikai értelmezés szerint el akarta terelni a figyelmet arról, hogy a kormány nem reagált az EU által kezdeményezett korrupciós vizsgálatokra (ATV 2021. 07.16.).

A rádió- és televíziós nyilatkozatok, a közösségi médiában megjelenő megjegyzések gyakran válnak a kormánypárti médiumok hírforrásává. A kormányközi együttműködést mint követendő modellt egy kormánypárti

agytörőst munkatársai elemezték egy rádióműsorban. Az EU nagyon népszerű a magyarok körében – ismerték el. De az EU központi intézményei nem – tették hozzá –, ezért van szükség az erős legitimitással rendelkező nemzeti intézmények közötti koordinációra, hangzott érvelés (MN 2021.07.14.).

A széteső EU vízióját felvázoló politikai elemzők egyik érve az volt, hogy a válsággal küzdő országok élére megválasztott politikusok az EU és az IMF által kirendelt, nemzetközi gazdasági tapasztalattal rendelkező szakértők. Itt a görög és az olasz példát említették, szemben a magyar esettel, ahol a magyar kormány unortodox lépéseket tett a gazdasági válság kezelésére és a nemzetközi szervezetek befolyásának csökkentésére (MN 2021.07.26.).

Az integrációpárti álláspont a független sajtóban is megjelenik, de ritkábban, kisebb súllyal, többnyire mérlegelő módon. Ilyenek a közvélemény-kutatások eredményeit ismertető hírek, amelyek arról számolnak be, hogy a magyar lakosság túlnyomó többsége jónak tartja az uniós tagságot és erősen kötődik az EU-hoz.

A másik végtet, a Huxit mellett szóló egyik alapvető érv egybecseng az uniós döntéshozókat vádoló kormányzati retorikával, miszerint az Európai Uniót a maastrichti szerződés óta továbbra is lopakodó föderatív törekvések jellemzik, amelyek során különböző területeket és politikákat igyekeztek nemzetek feletti szintre emelni.

Ebből a szempontból a Huxit a szuverenista diskurzus marginális toposza. Bár eredeti megfogalmazása (van élet az EU-n kívül is) az EU-csatlakozás előtti, türelmetlenségről és frusztrációról árulkodó, a nemzeti büszkeséget hangoztató miniszterelnöki nyilatkozatból származik (<https://ujso.com/velemen/orban-van-élet-az-eu-n-kivul-is>), napjainkban, ha egyáltalán szóba kerül, a közértelmisségek elsősorban pragmatikus szempontokra hivatkozva tárgyalják.

– [A Huxitot] meg kell vitatni, mert ez az unió messze van attól az uniótól, amelybe beléptünk, és jelenleg arra készülnek, hogy... megbüntessenek minket...

– [L]átva a brit tapasztalatokat, látva az átlagpolgár küzdelmét, azt, amit a Brexit okozott, nem mondhatjuk józan ésszel, hogy ki kell lépünk...

– A magyar kormány álláspontja éppen az, hogy azok az országok, amelyek mélyíteni akarják az integrációt, azok nyugodtan haladjanak előre, hagyják nyitva az ajtót a későn jövők előtt, mint amilyen Magyarország is. És ha ez jó, a nemzeti érdekeket szolgálja, és az emberek többsége támogatja, akkor nyilván a magyar kormány is csatlakozik. Ilyen az európai hadsereg...

– *Az Európai Unió elfogadottsága magas, de nagyon-nagyon erodálódott, és sok-sok tekintetben az emberek nem tudják, hogy milyen Európát akarnak. És még egy dolgot felvetnék... Szerintem hazugság, hogy a magyar kormány a tőke és a multik ellen akar fellépni, és ez egy sajátosan magyar álláspontot képvisel. Ha megnézzük az elmúlt tíz évet, soha nem volt olyan magyar kormány, amely ennyire kiszolgálta volna a tőkés érdekeket. Nézzük a globális minimumadó ügyét, Magyarország és az Orbán-rezsim foggal-körömmel ragaszkodik ahhoz, hogy adóparadicsom legyen. (ATV 2021. 08. 16.)*

Tanulságos megfigyelni, hogy a Huxit – amelyet mind a konzervatív, kormánypárti, mind a kritikus baloldali újságírók elutasítanak – hogyan illeszkedik a többsésséges Európa, illetve a globalizáció keretei közé, és hogyan fonódik össze ezekkel. Az EU elfogadottságának erodálódásáról szóló állítás nem felel meg a tényeknek, de mindkét narratívába jól illeszkedik. Az értékközösségre utaló szimbolikus érv csak szórványosan jelenik meg, utalva a keresztény-konzervatív és antiglobalista értékek összeegyeztetésének szükségességére és nehézségeire.

Kormánypárti beszédekben az hangzik el, hogy az EU döntéshozói (a brüsszeli bürokraták) ideológiai alapon diszkriminálnak és kettős mércét alkalmaznak. Másrészt az EU képviselői a korrupció lehetőségét csökkentő jogállami normák, a médiaszabadság és az átláthatósági feltételek működésképtelenségéről beszélnek.

A nagycsaládosokat támogató civil szervezeteket tömörítő konferencián az igazságügyi helyettes államtitkár úgy érvelt, hogy a gyermekek értékei határozzák meg a jövő értékeit. Ezt nem szabad elvont és veszélyes ideológiákra alapozni, és a demográfiai kihívásokat nem a bevándorlással kell kezelni. A megoldás egy erős nemzeteken alapuló, erős Európa, amely tiszteletben tartja a hagyományos közösségeket, a családot és a nemzetet (MN 2021. 11. 04.).

A korpusz másik jellemzője, hogy közvetlen vagy közvetett módon, nagyrészt politikusok kijelentéseit tartalmazta. Ez a jelenség több tényezővel is magyarázható. Az egyik, hogy a sajtó polarizálódása erősen összefonódik a pártpolitika polarizálódásával (Hallin – Mancini 2004). A második tényező az, hogy az Európa jövőjével kapcsolatos kérdések természetüknél fogva kevésbé pragmatikus és inkább szimbolikus szempontokat tartalmaznak. Mindehhez járul még az a fent említett tény, hogy az itt vizsgált időszak a választások előtti időszakra esett, ami növelhette a politizált nyilatkozatok arányát.

A nem kormányzati RTL Klubban viszonylag ritkán jelentek meg uniós témájú hírek. A magyarországi választások kampányidőszakában két EP-képviselő szólalt meg az oligarchikus befolyás elleni uniós szintű fellépéssel

kapcsolatos javaslatról. A fő érv az volt, hogy az oligarchák megvásárolhatják a média jelentős részét, és így befolyásolhatják a demokratikus választásokat. Kormányzati források úgy reagáltak a javaslatra, remélik, hogy Soros Györgyön, a világ első számú oligarcháján és hálózatán kezdik a szigorítást (RTL, 2022.02.10.).

Ugyanebben az EU-val kapcsolatos kérdésben az ellenzéki NSZ megjegyzi, hogy az EP költségvetési bizottságának jelentése név szerint említi Orbán Viktort és Magyarországot. Magyarország kapta a legtöbb ajánlást az EU Csalás Elleni Hivatalától a 2015–2019-es időszakra. A közbeszerzésekben rendszerszintű hiányosságok vannak, és kiemelkedően magas volt az egyetlen ajánlattevőnek ítélt közbeszerzések aránya. Ezt a problémát már korábban is feltárták, és maga a miniszterelnök is megemlítette egy sajtótájékoztatón, a kritikát megelőzve, hogy az utóbbi időben csökken az egyfordulós közbeszerzések aránya. Itt több kutatási probléma együttes megjelenésével találkozunk. Az egyik az elsüllyedő és újra felbukkanó témák jelensége. Ez azt illusztrálja, hogy a politikai eszköztárban nemcsak hosszabb történelmi időszakokban, hanem viszonylag rövid időn belül is előfordulhat a süllyedés és az újbóli megjelenés.

A másik jelenség a médiakeretezés, a bürokrácia racionális-jogi diskurzusa és a politikai akarat hármas felosztásának problémája. A megkülönböztetés alapvetően a szakpolitika és a pártpolitika nyelvezte közötti különbségből fakad. A médiakeretezés itt a bürokratikus diskurzusra támaszkodik, és kevésbé mobilizáló, mint az olyan keretezés, amely közvetlenül a vélt vagy valós politikai akaratot célozza – ami a populista retorikából ismerős. Ez így van, bár a pragmatikus beszédmód a maga módján erős kijelentéseket is tartalmazhat. Többek között azt állítják, hogy a magyar miniszterelnök az uniós agrártámogatások segítségével központosította és újraosztotta a vagyont egy klientúra számára.

Az ellenzéki sajtó a nem kormányzati szervezetekre támaszkodva hozta összefüggésbe a korrupciót és a személyes szabadság elnyomását. Egy magyarországi civil szervezet (TASZ) vezetője az Európai Néppárt frakcióülésének vendégeként a titkosszolgálati megfigyelés magyarországi engedélyezéséről beszélt. Felmerül a kérdés – mondta –, hogy ha ilyen különbségek vannak az uniós tagállamok jogalkalmazásában, akkor az EU egyáltalán tudja-e garantálni polgárai számára a szabadságot, a biztonságot és a jog érvényesülését.

Az EU és a tagállamok közötti viszony értelmezésének egy alternatív módja jelenik meg a miniszterelnök egyik posztjában, amelyben méltatta a magyar Alkotmánybíróság döntését, miszerint nemcsak a migránsok, hanem az itt élők emberi méltósághoz való jogát is figyelembe kell venni. Továbbá, ha az EU nem képes érvényt szerezni a jognak, akkor azt a nemzeti hatóságoknak

kell megtenniük. *„Végző soron, alapjogi értelemben ma az európaiaknak nincs joguk hazájukhoz, nyelvükhöz, kultúrájukhoz, családjukhoz és istenükhöz.”* – írta karácsony előtt (<https://www.szabadeuropa.hu/a/orban-ab-eu-unios-birosag/31617368.html>), és a blogot – pozitív vagy kritikus keretben – széles körben idézte a kormánypárti és az ellenzéki média egyaránt.

Egy másik probléma azzal kapcsolatos, hogy az EU hogyan tematizálódik más diskurzusok metszéspontjain. Egyértelmű, hogy az EU-t ritkán dicsérik. Inkább kritika tárgya, de a kritikának többféle módja és iránya van. Van egy pragmatikus kritika, miszerint az EU egyébként kívánatos hatásai nem érvényesülnek eléggé, az eljárások nem hatékonyak vagy elhibáztak. A másik fajta kritika az, amely az EU létjogosultságát ideológiai értékek alapján kérdőjelezi meg, mondván, hogy a nemzeti és nemzetek feletti érzelmek összeegyeztethetetlenek.

A diszkurzív stratégiák és a kommunikáció hangneme tekintetében is vannak különbségek. Egyrészt vannak, akik feltételezik, hogy lehetséges egy olyan megoldás, amely kölcsönös előnyöket biztosít a résztvevők számára. Másrészt vannak, akik a harc retorikájában hisznek, és feltételezik, hogy óvatosnak és ravasznak kell lenni, mert mások rá akarják szedni őket. Azok, akik meggyőződésük, érdekeik vagy egyszerűen csak habitusuk miatt így gondolják, a harc retorikáját próbálják alkalmazni az alkudozásban is, és ez vegyes fogadtatásra talál.

Az ilyen magatartás érthető okokból népszerűtlen a tárgyalófelek körében. Részben, mert megkérdőjelezi a partnerek tárgyalási szándékának őszinteségét, s gyakran egyszerű zsarolásnak tűnik. A választók körében azonban ez a fajta diszkurzív teljesítmény olyannak tűnhet, mint egy vezető, aki a végletekig kiáll az ország érdekeiért. A politikai színtér nemzetközi szemlélője számára pedig úgy tűnhet, hogy durva stílusa ellenére értékalapú és hatékony politikát folytat. Ez a stílus azonban nem egyformán kemény a nemzetközi politika minden területén. Feltűnően harcias ott, ahol a kompromisszumok nyelvét beszélik, és kompromisszumkész ott, ahol a nyers erő nyelve dominál.

A jobboldali pártok madridi találkozóját értékelve egy, a magyar kormányhoz közel álló agytröszt, egy eurorealista konzervatív szövetség megalakításáról beszélt. Azt állították, hogy a brüsszeli elit alkalmatlan a válságok kezelésére, amit a 2008-as gazdasági válság, a migrációs válság és a világválság is bizonyított. A világpolitikában is veszít jelentőségéből, és az elit érdekeit képviseli, nem pedig a polgárokét. E nézet szerint egy új konzervatív szövetségre van szükség, amelyben a kereszténység, a család és a nemzeti szuverenitás a legfontosabb. Ezért elleneznek minden olyan kísérletet, amely megkérdőjelezné a nemzeti jogalkotás elsőbbségét. Ugyanakkor azzal érvelnek, hogy erős Európára van szükség, amit szerintük az erős nemzetállamok garantálnak. Ez a megközelítés tükrözi a magyar miniszterelnök nézeteit, aki egyfajta

hivatásetikára támaszkodva egy erős Európát képzelte el, amely erős, sokféle perspektívát képviselő nemzetállamokon alapul.

A magyar kormányzó elitnek ez a régóta hangoztatott nézete nyitva hagyja, hogy mi garantálhatja az erős Európát, ha a döntéshozatalt az erős nemzeti elitiek alkudozása korlátozza. Ami viszont hangsúlyos, az az EU és a nemzetállamok közötti kölcsönös tisztelet kultúrájának helyreállítása. A küzdelem és a tisztelet visszatérő kulcsszavak a magyar miniszterelnök retorikájában.

Ugyanakkor a korábbi évek „van élet az EU-n kívül is” EU-ellenes retorikáját 2021 utolsó negyedéve körül szuverenista belső kritika váltotta fel. Ez összefügghet azzal, hogy a magyar választók döntő többsége kötődik az EU-hoz. Hozzá kell tenni, hogy ez az arány a kormányzó elitiek EU-kritikus retorikája ellenére is nőtt. A kilépési opció lebegtetésének belülről kritizáló szuverenista diskurzussal való felváltását a miniszterelnök következő kijelentése foglalta össze:

Az Európai Unió működése rossz irányt vett az elmúlt években. Mi, magyarok úgy látjuk, hogy recseg-ropog az unió építménye. De mi ott fogunk állni az utolsó pillanatig, és tartani fogjuk az utolsó gerendát. A nyugat-európai barátainknak is meg kell érteniük, hogy a közép-európai országok nem feltett kézzel érkeztek az unióba, hanem minden erővel azt a politikát képviselik, amire a választópolgárok felhatalmazták a kormányokat. Ha tetszik Brüsszelnek, ha nem. A nemzeti függetlenség, identitásunk védelme, a családok támogatása és a gyermekek védelme olyan alapelvek, amelyekből senki kedvéért nem engedünk. A lengyel parlamentben is megtárgyalt elemzés világosan kimutatja: nem mi kapunk támogatást Nyugatról, hanem a nyugat-európai országok keresnek rajtunk, és viszik ki a profitot az országainkból. S közben kioktatást kapunk európai értékekből. Álljon meg a menet!... Pragmatikus, egymás szuverenitását tisztelő, kölcsönösen előnyös gazdasági együttműködést tartunk kívánatosnak. Ehelyett ma a neomarxista ideológia foglyul ejtette a brüsszeli intézményeket, és válságok követik egymást. A régi tagállamok konzervatív erői időközben elsorvadtak. A mi feladatunk, hogy helyreállítsuk az egyensúlyt: térjünk vissza az eredeti Európa-eszményhez, koncentráljunk a jól működő és racionális együttműködési területekre, például a gazdasági és a katonai együttműködésre. A brüsszeli bürokráciát vágjuk vissza, a politizáló és értelmetlen feszültségeket keltő intézményektől adjuk vissza a hatáskört a tagállamoknak. (<https://miniszterelnok.hu/orban-viktor-interjuja-az-info-cz-csehorszagi-hirportalnak/> 2021. 11. 04.).

A kormánypárti média hangot adott annak, hogy a magyar kormány (ebből a perspektívából: az ország) külföldi megítélése torzított. A külföldi sajtó azt állítja, hogy a magyar politikai rendszer diktatúra jellegű, ami hamis kép – érvelt a kormánypárti média. Ez részben azért van így, mert a külföldi sajtóra Soros György hálózata és a liberális elveket valló civil szervezetek e nézet szerint befolyással vannak. Részben azért, mert a külföldi újságírók többsége nem beszél magyarul, csak másodlagos forrásokból szereznek információkat, és ezek a források szűkszavúak és torzítottak. A kormánypárti média értelmezésében a Freedom House-hoz hasonló nemzetközi NGO-k nem független elemzői munkát végeznek, hanem propagandát folytatnak, kettős mércét alkalmaznak, és diszkriminálják a velük nem azonos ideológiai platformon lévőket. Az NGO-k befolyásolják az újságírókat azáltal, hogy a megfelelő interjúalanyokkal hozzák össze őket.

A közösségi média sok tekintetben közvetlenül kapcsolódik a hagyományos újságíráshoz. A kormánypárti sajtó rendszeresen és azonnal átvette Varga Judit igazságügyi miniszter Facebook-bejegyzéseit, akinek tízezer körüli rajongótábora volt. Ő 2022. február 10-én azt jegyezte meg, hogy a Magyarország ellen indított uniós kötelezettségszegési eljárások száma 60, ami nemzetközi összehasonlításban alacsony, többek között Írország és Luxemburg adatai is meghaladják ezt. Különösen alacsony az irányelvek át nem ültetése miatt indított eljárás, ennél kedvezőbb csak a német és a dán adat. Nem tisztességes tehát, hogy a baloldali-liberális ellenzék rossz színben tünteti fel Magyarországot.

A több mint ezer hozzászólás, amely az internetes közönség valós idejű reakcióit tükrözi, néhány jellegzetes vonást mutat. A legtöbb hozzászólás sűrített, érzelmileg telített és polarizált véleményt képvisel. A bejegyzések jelentős része a szimpátia és az antipátia kifejezése. Kisebb részük tartalmaz véleményeket, a véleményeknek csak töredéke utal érvekre. „Szégyen, hogy hazánk európai képviselői hazugságokat terjesztenek hazájukról” – érvelt egy kormánypárti hozzászólás. A válasz különbséget sugallt: *„Itt az alapvető félreértés! A baloldali-liberális oldal nem hazánkat támadja, hanem a kormányt kritizálja”*. Vagy egy keményebb változatban: *„Az Uniónak nem az országunkkal van baja, hanem a tolvaj vezetőivel”* (<https://www.facebook.com/VargaJuditJogsagugyiMiniszter> 2022 02 10 , utolsó letöltés 2022. 03. 05.).

ZÁRÓ MEGJEGYZÉSEK

A tanulmány célja az volt, hogy a nemzeti identitással, az Európai Unióval és Európa jövőjével foglalkozó médiadiskurzusokról adjon áttekintést, egy ilyen tárgyú korpuszra támaszkodva.

Mivel a nemzeti identitásról szóló ellentétes médiadiskurzusokat és az Európai Unióról alkotott eltérő értelmezéseket azonosítottunk a médiaközlegektől függően, eredményeink valóban tükrözik a magyar médiater általános polarizáltságát. Két fő diskurzust találtunk: az egyik, sokkal kevésbé hangsúlyos, a független médiában jelen lévő, a magasabbrendű európai értékekről és az inkább integrációpárti álláspontról szól; a másik, a kormány diskurzusa a nemzeti szuverenitásról, a kereszténységen alapuló kulturális/primordiális identitás elemeivel, a nemzet és a család fontosságával, valamint a tagállamok középpontba állításával, az EU különböző mértékű elutasításával.

Annak ellenére, hogy 2010 óta az EU-t célzó kormányzati kampányok negatív szimbolikus üzenetekre építenek, az EU pozitív megítélése a közvéleményben mégis növekedett. Elemzésünk eredményei azt mutatják, hogy a nemzeti szuverenista médiadiskurzusban Magyarország EU-tagságának nyílt elutasítása a kritikus hozzáállás ellenére ritkán jelenik meg, és a kritikák főként európai keretben fogalmazódnak meg a jelenlegi európai intézményekkel és azok teljesítményével szemben, valódi európai értékek alapján, az európai kereteinek elutasítása nélkül. Ezek az elképzelések inkább a puha euroszkepticizmus (Taggart és Szczerbiak, 2002) fogalmának felelnek meg, vagy az euroszkepticizmus kemény formája helyett diffúz támogatást (Kopecky és Mudde, 2002) képviselnek.

Továbbá eredményeink rávilágítanak a jelenlegi média egy sajátos jellemzőjére, amely a médiában megjelenő tartalmak jellegét is meghatározza. Az összehasonlító elemzések azt mutatják, hogy az audiovizuális médiafogyasztás (szemben az újságolvasással) növeli a perszonalizált politika iránti fogékonyságot (szemben a programalapú politikával). Hasonló hatása lehet a közösségi média elterjedésének, amely a médiafogyasztás hibridizációjával hozható összefüggésbe (Mancini 2015). Az elemzett magyar médiában egy ehhez kapcsolódó jelenségnek lehetünk tanúi. A közösségi média tartalma beszívárog a hagyományos médiába, az átvétel szelektív és aszimmetrikus. A közmédia is szelektíven és aszimmetrikusan veszi át az online újságírás cikkeit. A politikusok honlapjai és Facebook-bejegyzései hozzájárulnak a politikai élet megszélyesítéséhez.

A politikus személyes tulajdonságai, megjelenése és gesztusai felerősítik az affektív reakciókat, így kevesebb hely marad a programok tartalmának és a racionális érvelésnek. A közösségi médiában való szereplés általában leegyszerűsítő és megosztó reakciókat vált ki. Mindez hozzájárul a polarizációhoz és a populista politika terjedéséhez. A politikusok közösségi médiás bejegyzései aszimmetrikusan kerülnek át az újságok weboldalaira. Nem tartalmazzák a rajongók és a kritikusok megjegyzéseit, hanem annak a személyre szabott politikai miliőnek a kommunikációs stílusát adják át, amelyre készültek.

Elvileg a közösségi médiának valós idejű, kiegyensúlyozott kapcsolatot kellene biztosítania az üzenet küldője és címzettje között. A tapasztalatok szerint azonban jelenlegi formájában nem felel meg ennek a lehetőségnek. Az online politikai kommunikáció sem műfaja, sem stílusa révén nem járul hozzá a racionális politikai kommunikáció elterjedéséhez, hanem inkább a személyesség válás, a polarizáció és a populizmus jelenségeit erősíti.

Az EU és a brüsszeli bürokratikus elit közötti különbségtétel átfedésben van az Európa jövőjéről szóló vita egyik központi kérdésével: az integráció megítélésével. Azok, akik úgy vélik, hogy az integráció már túl messzire ment, gondolkodhatnak az EU keretein belül, vagy elutasíthatják az EU-t. Az elemzett korpusz nagyrészt az EU keretein belüli kritikát képviseli. Az érvkészlet azonban keveredik az EU-t teljesen elutasító nézetek olyan fogalmi apparátusával, mint például a hanyatló, erőtlén Nyugatról szóló érvek.

HIVATKOZÁSOK

- Bruter, Michael (2005), *Citizens of Europe? The Emergence of a Mass European Identity* Houndmills, New York, Palgrave Macmillan
- Council of the European Union: General Secretariat of the Council, *Conference on the Future of Europe – Report on the final outcome – May 2022*, Publications Office of the European Union, <https://data.europa.eu/doi/10.2861/607246>
- Delanty, Gerard (1995), *Inventing Europe: Idea, Identity, Reality*. New York, St.Martin's Press
- Diez Medrano, Juan (2003), *Framing Europe: Attitudes to European Integration in Germany, Spain, and the United Kingdom* Princeton, Princeton University Press
- Duchesne, Sophie – André-Paul Frogner (1995), 'Is there a European Identity?', in O. Niedermayer- R. Sinnott (eds) *Public Opinion and International Governance*. Oxford, Oxford University Press, 193–226.
- Enyedi, Zsolt (2015) Plebeians, Citoyens and Aristocrats or Where is the Bottom of the Borrom-up? In: Kriesi, H. – T.S.Pappas (eds) *European Populism in the Shadow of the Great Recession*. Colchester: ECPR Press, pp. 235-250
- Favell, Adrian (2005), 'Europe's Identity Problem', *West European Politics*, 5, 1109 – 1116.
- Göncz, Borbála – György Lengyel (2021). Europhile Public vs. Eurosceptic Governing Elite in Hungary? *Intereconomics. Review of European Economic Policy* 56 (2): 86–90
- Göncz, Borbála – György Lengyel (2016) National Elites' Conceptions of National and European Identity. in: Bettina Westle – Paolo Segatti (eds.)

- European Identity in the Context of National Identity*, Oxford, Oxford U.P., 31-62
- Habermas, Jürgen (1998), *The Inclusion of the Other – Studies in Political Theory*. Cambridge: Polity Press
- Hallin, Daniel, C. – Paolo Mancini (2004). *Comparing Media Systems*. Cambridge: Cambridge University Press
- Hooghe, L. – Marks, G. (2005), 'Calculation, Community and Cues. Public Opinion on European Integration', *European Union Politics*, 6 (4): 419–443
- Hooghe, Liesbet – Gary Marks (2009), 'Postfunctionalist Theory of European Integration – from permissive consensus to constraining dissensus'. *British Journal of Political Science* 39, 1–23.
- Kopecky, Petr – Cas Mudde (2002) The Two Sides of Euroscepticism. Party positions on European integration in East Central Europe. *European Union Politics* 3(3): 297–326
- Körösényi, András – Veronika Patkós (2015) Liberális és illiberális populizmus. Berlusconi és Orbán politikai vezetése (Liberal and illiberal populism. Political leadership of Berlusconi and Orbán) *Politikatudományi Szemle*, vol. XXIV, no. 2, 29-54
- Lengyel, György – Borbála Göncz (2010) A magyar EU-tagság a közvéleményben In: Kolosi Tamás, Tóth István György (eds): *Társadalmi Riport 2010*. TÁRKI, Budapest., 527-547
- Mancini, Paolo (2015). News media between volatility and hybridization. In: Jan Zielonka (ed.) *Media and Politics in New Democracies: Europe in a Comparative Perspective*. Oxford, OUP, 25-37
- Martin József Péter (2013): Az euroszkepticizmus útjai Magyarországon: Gazdaságpolitika és európai uniós percepciók válságkörülmények között. *Competitio* 12(1):5-22
- Risse, Thomas (2010), *A Community of Europeans? Transnational Identities and Public Spheres* (New York: Cornell University Press)
- Taggart, Paul – Aleks Szczerbiak (2002) The Party Politics of Euroscepticism in EU Member and Candidate States, *SEI Working Papers*, 51.
- Tajfel, Henri (1981). *Human Groups and Social Categories*. Cambridge: Cambridge University Press
- Terestyéni, Tamás (2004): "Az Európai Unióval kapcsolatos közérdeklődés". *JEL-KÉP* 2004/4: 53-70
- Vidra Zsuzsanna (2006): "Az EU reprezentációja a magyar médiában a csatlakozási folyamat alatt" In: Hegedűs I. (szerk.): *A magyarok bemenetele. Tagállamként a bővülő Európai Unióban*. DKMKKA, Budapesti Corvinus Egyetem, Politikatudományi Tanszék, 45-70

A POLARIZÁCIÓ KONSZOLIDÁCIÓJA. MAGYAR MIGRÁCIÓS DISKURZUSOK

MELEGH ATTILA

BEVEZETÉS

Magyarország az egyre izzóbb migrációs vitában kulcsszereplővé lépett elő. Ez nem csak abban érzékelhető, hogy a napi politikában a magyar kormány nyíltan az egyik oldal mellé áll a nemzetközi és helyi vitákban, hanem abban is, hogy – ahogy a European Social Survey adataiból látszik – a magyar társadalom (több Kelet-Európai országgal együtt) 2002 óta súlyosan negatív véleménnyel van a migrációról, és legtöbbször csak kevés vagy egyenesen nulla bevándorlót szeretne befogadni nem európai országokból (Melegh 2023, 262, Messing – Ságvári 2017, 2019). A médiában megjelenő diskurzusok tekintetében pedig ismétlődően megfigyelhetjük, hogy a média újságírói és szereplői a menedékkérők bevándorlását túlnyomó többségben kulturális és biztonsági veszélyként keretezték (Bernáth – Messing, 2016, Sík 2016). Azt is bizonyítékokkal tudtuk alátámasztani, hogy a magyar média polarizáltabb más országokhoz képest, és a szereplők különböző álláspontjaikat más országokkal szembeni pozicionálásban fejtik ki (Maneri, 2023, Melegh et al 2019).

Amikor azt próbáljuk elemezni, hogy a diskurzusok hogyan fejlődnek, akkor egy összetett stratégiát szükséges alkalmaznunk, ami az elemzés részévé teszi a materiális struktúrákat és folyamatokat (Fairclough 2001). Nagyon gyakran szerzők azzal érvelnek, hogy a változások egyszerűen bizonyos diskurzusok instrumentalizálására és normalizálására vezethetők vissza. Ezt leginkább a korábbi normákon átlépő populista nacionalizmus elemzése során teszik (Wodak 2015). Néhány szerző morális pánikgombokról, vagyis az ilyen típusú reakciók használatának instrumentalizációjáról, beszél (Sík 2016, Lázár – Sík 2019). Több szerző azt is állítja, hogy mindez az autoriter fordulat része, és

alapvetően a politikai racionalitás és a nemzetközi politikai kontextus alapján az élitek irányítják (Levitsky – Way, 2020).

Ezek az érvélek természetesen megragadnak bizonyos elemeket, de nemcsak a nem jobboldali (azaz általánosan liberálisnak nevezett) diskurzusok szerepét és a velük való kölcsönhatásokat hagyják figyelmen kívül, hanem a komplex történelmi fejlődést is, amely nélkül nem látjuk, hogyan alakulnak ki és hogyan fejlődnek a különböző hegemon és ellenhegemon diskurzív blokkok. Ennek az összetett feladatnak csak néhány elemére tudunk itt koncentrálni, bár utalást azért majd teszünk néhány itt nem részletezett elemre is. A magyar diskurzusok elemzésekor tehát a migrációról, az európai eszméről és az európaizációról szóló különböző, történelmileg kialakuló struktúrákat és diskurzív kereteket szükséges megvizsgálnunk. A kognitív mintákat az általános gazdasági és társadalmi változásokkal is össze kell kapcsolnunk. Ebből kifolyólag a tanulmányban három elméleti perspektívából elemezzük a fejleményeket.

Az első ilyen, az európai hegemonia posztkoloniális elmélete, amit több szerző Kelet Európára is alkalmazott (áttekintésért lásd: Kołodziejczyk-Huigen 2023) a korábbiakban. Ezen perspektíva kulcseleme egy hosszabb távon fennálló hierarchikus képzet elemzése, amely szerint a 19. századtól kezdve a világ különböző gyarmatosított vagy korábban gyarmatosított részei és népei úgy ábrázolódnak, mint amelyek kognitív és társadalmi alsóbbrendűségük miatt szükségszerűen alá vannak vetve az európai uralomnak és irányításnak. Ugyanez a hierarchikus gondolkodás Európán belül is jelentkezik a 19. századtól kezdve, ahol Kelet-Európa és a Balkán mindig is egy Európa és nem Európa közötti területként volt láttatva. Ez egy civilizációs lejtőként értelmezendő, ami közvetlenül jelentkezik különböző eurocentrikus népesedési diskurzusokban (Melegh 2006). Ebben az elméletalkotásban Böröcz úgy érvel, hogy a „jóság” monopolizálására összpontosított Nyugat-Európa, és a migráció tekintetében, a bevándorlók befogadásának humanitárius jellegét hangoztatták, amelyet az „alsóbbrendű” kelet-európaiaknak is követniük kell (Böröcz 2020).

Ez a konstruált kulturális dominancia kelet-európai szereplők meghatározott reakcióihoz vezet, amelyben elfogadhatják, de meg is kérdőjelezhetik azt. Ezek a mintázatok lecsorogtak a közgondolkodásba is, és az a szabály, hogy a fejlődést hierarchikusan kell értelmezni, jól látszik az úgynevezett menekültválságot közvetlenül megelőző közvéleménykutatásokban Magyarországon, Romániában és Bulgáriában (Kiss 2017, Melegh et al 2016). A vélt alacsonyabb szintű besorolás miatti kapaszkodási vágy vagy éppen az ez elleni tiltakozás is jól látszik a média diskurzusokban. Még ez a tanulmány is foglalkozik majd olyan a brüsszeli és európai dominancia elleni tiltakozásokkal, amelyek leginkább a migráció kérdésével vannak összefüggésben. Az EU-hoz való csatlakozás és az azon belüli manőverezés kontextusában a kelet-európai nacionalizmus fellázadt

a másodrendűség és a mások általi kormányzás ellen. Az európai dominancia megkérdőjelezése központi elemmé vált a felemelkedő nacionalizmus és az abból fakadó kelet európai kompetitív autokrata rezsimek számára (Levitsky – Way, 2020, Krastev 2022, Melegh 2006, 2023). A hierarchikus szabályozás más szabályokhoz is vezethet (például az európapártisághoz kapcsolódó), amelyek tisztázzák mi mondható ki, és mi nem, valamint megadják a lehetséges diszkurzív manőverezési technikákat.

Arra is vannak adataink, hogy a migráció megosztó kérdéssé vált a népesedési diskurzusokban, hiszen két történetileg jól beazonosítható, egymással szemben álló, eurocentrikus blokkot hozott létre (Melegh 2023). Az egyik blokk alapvetően piac- és bevándorláspárti és a piaci racionalitás nevében olyan globális kapitalista intézmények hirdetik ezeket a nézeteket, mint a Világbank vagy az OECD. Ezzel a blokkal szemben áll az úgynevezett a bevándorlásellenes nacionalista blokk, ami rossz szemmel nézi a bevándorlás méretét és a szelekciós lehetőségeit. Mindkét blokk Európa és a Nyugat dominanciáját és érdekeit kívánja szolgálni (Melegh 2023).

Az elemzés második perspektívája azoknak a kapcsolatnak a feltárása, amelyek magyarázatot adnak arra, hogy ezek a diszkurzív mechanizmusok, legfőképpen azok, amelyek a kulturális dominanciát megkérdőjelezzik miért kerekedhetnek felül, és válhatnak dominánsá. Ehhez segítségül hívjuk Polányi Károly meglátását, miszerint a piaci utópiák periódusait bizonyos kettős mozgások követik, köztük a nacionalizmus is (Polányi 2001, 1945/2018). A nacionalizmus felemelkedésének még egzaktabb történelmi-materiális háttére több különböző tanulmányban is kidolgozták már (Kalb 2011, Hann 2019, Fábrý 2019, Mihályi – Szelényi 2019, Messing – Ságvári 2017, 2019, Andor 2017, Böröcz – Sarkar 2017). A migrációval is összefüggésben és annak magyarázataként a szerzők többször rámutattak az Európa különböző részei közötti egyenlőtlen gazdasági és társadalmi cserékre, a nemzetállamok lázadására a piacok megnyitása és a társadalmak piacosítása ellen, az államhatalomba és a politikai intézményekbe vetett bizalom hiányára, a jövedelmi és jóléti különbségekre. Emellett, a migrációval kapcsolatos kiemelkedően negatív társadalmi attitűdöket mértek régiós szinten, de leginkább Magyarországon, Csehországban és Észtországban, ahol a népességszökkenés, illetve a migránsokkal szembeni relatíve erős félelem mind hozzájárultak ahhoz, hogy pánik alakuljon ki és elkezdődjön a nyugat hibáztatása azért, hogy úgymond a törékeny kelet-európai államokra erőlteti az egyre növekvő migrációt (Melegh 2023).

A harmadik perspektíva a polarizációra és fejlődési diskurzusokra koncentrál. Ezzel kapcsolatban két meglátással operálunk. Ez ahhoz kapcsolódik, hogy a globalizációs nyitás következtében kialakult egy absztrakt migrációs koncepció, ami a migránsokat absztrakt, főként a piaci kereslet-kínálat és a munkaerőpiaci

„értékékkal” összefüggésben értékeli (Melegh 2023). A migráció fogalmának ilyen piacosítása (reifikációja) azért fontos, mert a társadalmilag konstruált absztrakcióval könnyen visszaélhetnek a polarizált vita résztvevői (pl. az egész csoportot becsmérelhetik a kiválasztott részcsoportok alapján), és olyan erők radikalizálódásához vezethet ez el, amelyek megpróbálják negatív vagy pozitív módon, politikai célokra felhasználni az átfogó migrációs folyamatokat és a kapcsolódó félelmeket (Wodak 2015). Ez a taktika különösen sikeresnek bizonyult a menekültügyi és migrációs szabályozásban intézményesült normák és értékek megkérdőjelezésében.

A politikai rendszerek és a média polarizációjához kapcsolódik egy további pont. Hallin és Mancini ezzel összefüggésben megalkottak néhány nagyon fontos érvet a médiarendszerek összehasonlításáról szóló klasszikus könyvükben (Hallin és Mancini, 2004). Ebben amellett érvelnek, hogy a polarizált pluralizmus rendszerében sok a politikai párhuzamosság a sajtó termékek tekintetében, a média magasan polarizálttá válik, és kulcselemként működik magában a politikai küzdelemben is. Magyarország tökéletesen illik ebbe a mintázatba, és ezek a fejlemények nagyon fontos lépéseknek bizonyultak az ország autoriter fordulata során (Polyák – Urbán 2024).

Összességében, az elemzési irányok és perspektívák komplex használatával, ez a tanulmány azt a kérdést kívánja megválaszolni, hogy a mely diszkurzív struktúrák, interakciók és kapcsolódó materiális feltételek segítették a diszkurzív blokkok közötti polarizáció konszolidációját, illetve az ultranacionalista ellenhegemonia felemelkedését, az Európa, európaizáció és migráció közötti diszkurzív kapcsolatok tükrében. A tanulmány úgy érvel, hogy a polarizáció megszilárdulása az elképzelt hierarchiák szimbolikus használata, és a migráció kifejezés manipulatív kezelése, anyagilag kondicionált specifikus kapcsolat eredményének tekinthető, amely kombináció a népességen belüli különböző szorongások és félelmek alapját képezi. Ezt a vizsgált médiumokban együttesen megjelenő diszkurzív formációk elemzésével teszteljük, illetve azzal, hogy megfigyelhető-e szignifikáns összefüggés különböző közvélemény-kérdésekre adott válaszok között, amennyiben a diszkurzív blokkok szerinti állítások közötti asszociációt elemezzük.

ADATOK ÉS MÓDSZERTAN

A vizsgált orgánumok között voltak állami és magán, online és nyomtatott, kormányközeli és ellenzéki termékek is. Először 2 tv-csatorna, az M1 és az RTL esti híradóját választottuk ki. Ezt követte két napilap, a kormányközeli

Magyar Nemzet (MN), illetve a kormánykritikus Népszava (NSZ). Mindkét napilap online és nyomtatott formában írott cikkeit is figyelembe vettük. A fentiek mellett két népszerű online újság cikkei is bekerültek az elemzésbe, a kormánykritikus HVG-jé, illetve a kormánypárti Origójé. Végül, miután arra a megállapításra jutottunk, hogy csak ezek a médiumok nem fedik tökéletesen a magyar közbeszéd minden spektrumát, ezért az elemzést kiegészítettük a HírtVTV illetve az ATV tartalmaival is. Az előbbi nyíltan kormánypárti, míg az utóbbi bár korábban liberális-kormánykritikus vonalat vitt, azonban ez a pozícionálizálás több médiakutató által is megkérdőjeleződött, legfőképpen a csatorna tulajdonosváltása, illetve az ebből következő megváltozott hangnem miatt.

Heti szinten összesen 50–100 cikket találtunk a különböző kormányközeli és kritikus sajtótermékekben, ahol szerepelt a migráció, migráns, menedékkérő, bevándorló, kivándorló, migrációs kvóta kulcsszó és kifejezés. Ezek a számok az Orosz-Ukrán háború kirobbanásával kiugróan megnöttek (volt, hogy heti 400 cikk fölé is), illetve a korábban ritkán használt menekült kifejezés is újra általánossá vált. Ez utóbbi kulcsszót kiegészítettük az ukrán szóval, hogy könnyebben nyomon követhessük a háborúhoz kapcsolódó fejleményeket. Minden héten 3–4 cikk került kiválasztásra, lefedve a legfontosabb témákat, médiumokat, illetve a korábban vagy újonnan talált mintázatokat (Bernáth – Messing, 2016, Melegh et al 2019, Melegh 2006, Melegh et al 2016). Végül összesen 91 cikket kódoltunk és elemeztünk a kutatás során.

A tanulmány másik empirikus adatforrása a Mediatisált EU projekt keretében készült közvéleménykutatás. Az 1022 válaszadó körében végzett országos reprezentatív felmérés célja az volt, hogy leírja a magyar felnőtt lakosság európai integrációval, elitekkel és médiával kapcsolatos nézeteinek és attitűdjeinek főbb jellemzőit. A kutatás terepmunkája 2023. 07. 21. és 2023. 08. 02. között zajlott, CAPI-módszerrel. A mintát háromlépcsős valószínűségi mintavételi módszerrel képezték. A munkát a TÁRKI, egy tapasztalt közvélemény-kutató cég omnibusz felmérésében végezték el. A minőségellenőrzést 10 %-os visszahívás formájában biztosították. A nyers adatok nem, életkor és településtípus szerint kerültek súlyozásra.

A materiális feltételek és folyamatok tekintetében azokra folyamatokra koncentráltunk, amelyek leginkább tudják befolyásolni a magyar közvélemény migrációval kapcsolatos témáit és érzékenységét. Ezek a materiális folyamatok szorosan kapcsolódnak a lejjebb bemutatott kulcsdiskurzusokhoz, kiegészülve a lehetséges elhallgatással is. Például a nyitott piac problémája bár többször is felmerült a közéleti vitákban, azonban annak szisztematikus kritikája hiányzott az azonosított diskurzusokból. Azt láttuk, hogy a munkaerőpiaci nyitás, illetve be- és kivándorlók által tapasztalt munkavállalással kapcsolatos problémák

a piac szisztematikus kritikája nélkül jelentek meg. Ezek a hiányosságok fontosak lehetnek annak megállapításában, hogy hogyan és miért alakulhatott ki diszkurzív ellen-hegemónia a migráció témájában.

A legfontosabb vitákat a magyarországi választások, az afganisztáni változások, a belorusz határválság, és 2022 februárjátok, az Ukrajnában zajló háború dominálták. Ez az utóbbi (ahogy azt lejjebb bemutatjuk) nagyon fontosnak bizonyult a magyarországi diszkurzív fejlemények szempontjából.

Megközelítésünket akkor tekintjük érvényesnek és eredményesnek, ha a következő eredményeket tudjuk felmutatni. A szorosan összefüggő diszkurzív alakzatok alapján a cikkeken belüli diszkurzív témák és alakzatok együttes előfordulása (keresztkapcsolatai) alapján diszkurzív blokkokat azonosíthatunk. Ezt a polarizáció bizonyítékeként is fogjuk kezelni, különösen akkor, ha a formációk a többi blokkban ellentétes és megfontosabb, hogy degradáló diszkurzív ellenpontok révén alakulnak ki. Az elemzésben meg fogjuk vizsgálni, hogy a diskurzusokban említésre kerülnek-e vagy reflektálnak-e az anyagi körülményekre, hogy lássuk, hogyan épülnek be az ilyen elemek a diskurzusokba. Valaminek a kimaradása ebben a tekintetben ugyanúgy fontos eredménynek számít.

A diszkurzív elemzésben kifejezetten azt fogjuk megvizsgálni, hogy a fent leírt keleti/nyugati diskurzusok (posztkoloniális perspektívák) összekötik-e (megjelennek-e és szervezik-e) a két blokkot. Ezután láthatjuk, hogy ez a történelmileg örökölt hierarchikus és eurocentrikus képzet hogyan kapcsolódik az azonosított blokkokhoz; ellenkező esetben cáfolnunk kell ezt a perspektívát. Számíthatunk a hierarchiák cáfolatának diszkurzív stratégiáira (nem vagyunk másodosztályúak), vagy még olyan stratégiákra is, hogy „európai” normák mentén kell civilizálnunk magunkat.

Azt is meg kell majd vizsgálnunk, hogy ez a hierarchikus manőverezés kimutatható-e a lakossági felmérésekben egy a fejlődési hierarchiákra vonatkozó kérdéssel, amely 12 különböző ország, köztük Magyarország fejlődési szintjének szubjektív megítélése szerinti rangsorolására kérdez rá („egy egytől hétig terjedő fejlődési skála alapján hova sorolná az egyes országokat”). E kérdés alapján átlagértéket lehet számolni az egyes országokra, és ellenőrizni lehet, hogy az egyes blokkokhoz kapcsolódó tételek helyeslése összefügg-e Magyarország fejlettségének túl- vagy alulértékelésével. A nacionalista blokk esetében a túlértékelés lehet releváns, míg az Európa-párti liberális blokkok esetében az alulértékelés a lehetséges irány (lásd Meleg 2006). Az elemzés során Kendall tau-b asszociációt használunk, és annak szignifikanciáját teszteljük. Szignifikáns összefüggés hiányában, cáfolni tudjuk azt, hogy a közvéleményben kelet-nyugati hierarchiák jelennek meg, illetve hogy ezek szervezik a véleményblokkokat.

A blokkok létezésével kapcsolatos vizsgálatunkhoz azt fogjuk használni, hogy a migrációs kérdések és az azokra adott válaszok hogyan kapcsolódnak a következő tételekhez, beleértve a fent említett hierarchiakérdést is.

A kutatásban résztvevőknek egy skálán kellett értékelniük a következő migrációval kapcsolatos állításokat:

- Az EU segít a nem EU-s országokból érkező bevándorlás kezelésében;
- A migráció megoldja az EU munkaerő-piaci problémáit;
- Mennyire ért, vagy nem ért egyet az alábbi állítással: mivel manapság nehéz jól fizető munkát találni, csak rontana a helyzeten, ha sok külföldit beengednének az országba.

Ezeket az állításokat aztán megvizsgáltuk aszerint, hogy a menedzselt Európa és a nacionalista blokkokhoz tartozók mutattak erősebb korrelációt velük, és hogy megfigyelhető volt-e valamiféle belső kohézió a sajtóban feltárt minták mentén.

Az alábbiakban ismertetett blokkokat először a médiában diskurzív szinten figyeltük meg, majd a közvélemény-kutatásokban ellenőriztük, hogy mennyiben jelenik meg. Elemzésünkben a liberális-menedzselt Európa blokkot, a diszkurzív azonosítása után a következő kérdőív kérdésekre fordítottuk le:

- Hova helyezné az egyes országokat (Magyarországot) az 1-től 7-ig terjedő fejlődési skálán?
- Az EU-nak fontos szerepe van az emberi jogok és a demokrácia védelmében Magyarországon
- Mit gondol, mi az Európai Unió tagság legfontosabb előnye Magyarország számára? Kérjük, válasszon kettőt a következőkből. A migráció jobb kezelése.
- Egyes tagországok eltérése az európai iránytól veszélyezteti az EU-t
- A magyar kormány nem kellően transzparens módon használta fel az uniós forrásokat.
- Az EU-nak pozitív szerepe van az ország gazdasági fejlődésében
- Az EU-s központi intézményeket meg kell erősíteni
- Az EU növeli az ország biztonságát az Ukrajnában folyó háború vonatkozásában

A sajtóelemzésben feltárt nacionalista blokkot a következő állítások alapján operacionalizáltuk:

- Hova helyezné az egyes országokat (Magyarországot) az 1-től 7-ig terjedő fejlődési skálán?
- Az EU úgynevezett LMBTQ propagandája káros a gyerekekre
- Az EU veszélyezteti az ország nemzeti identitását és hagyományos értékeit
- Az EU beavatkozik az ország külügyeibe és veszélyezteti szuverenitását

- A Nyugat működése kaotikus, hatástalan és hanyatló
- Magyarország az igazi európai értékek, a kereszténység és a család intézményének letéteményese
- Közép-Európa országai közös értékeket és hagyományokat képviselnek, amelyeket az EU-nak tiszteletben kellene tartania
- Kérem, mondja meg, hogy az Ön véleménye szerint ahhoz, hogy valaki igazi európai legyen, mennyire fontos az, hogy mennyire fontos kereszténynek lenni.

KULCS DISZKURZÍV FORMÁCIÓK: NACIONALISTA ÉS LIBERÁLIS-MENEDZSELT EURÓPA, VALAMINT KELET-NYUGAT DISKURZUSOK

Az alábbi táblázat a kulcsdiszkurzív formációkat és azok közötti kapcsolatokat tartalmazza. Külön figyelmet szenteltünk az identitás és pragmatikus elemeknek, illetve a diszkurzív blokkok közötti kapcsolatoknak. Diszkurzív formációk alatt a Foucault-i értelemben vett, egymáshoz kapcsolódó diszkurzív elemeket, mintázatokat és perspektívákat értettük (Foucault 1972).

A diszkurzív formációk közötti összetett kapcsolódásokat diszkurzív blokkokként vagy diskurzusokként is lehet értelmezni. Ezeket a kapcsolódásokat a cikkekben együttesen megjelenő diszkurzív formációk alapján tudtuk detektálni, és az alábbi listákban mutatjuk be.

Mint az elemzés megmutatta, vannak erős a kapcsolódások, de a főbb diszkurzív blokkok között is fel lehetett állítani néhány keresztkapcsolatot:

A nacionalista blokk nagyrészt azokat a formációkat tartalmazza, amelyek legitimnek tekintik a migráció feletti állami kontrollt, illetve a piaci alapú és EU által menedzselt migrációt kulturális-történelmi alapon elutasítják. Ez a blokk az európai történelmi eredmények kapcsán eurocentrikus, azonban a liberális és diszkrimináció-ellenes értékeket hibásnak tekinti, és azok hanyatláshoz vezetnek. E blokk a gyarmati, nemzeti és vallási alapú Európa korábbi változatához való visszatérését tartja fontosnak.

Ez a fajta eurocentrizmus a bevándorlókkal szembeni távolságtartást, illetve a velük kapcsolatos morális pánikot is magában hordozza. Ez leginkább a nem európai (legfőképpen muszlim) menedékkérők kapcsán érezhető.

- Biopolitikai kontroll, és a normalitás és a helyiek védelmére irányuló direkt intervenció a népesedési folyamatokba
- A nemzeti identitás és szuverenitás védelme az akaratukat migrációs kérdésekben a nemzetállamokra kényszerítő globalista elitekkel szemben

- A nyugat és az EU hanyatlik és káoszba süllyedt, és ez a civilizációs hanyatlás akadályozza a migrációra adott, az erőn és az európai alapértékeken alapuló válaszokat
- Mély-Európa vagy Közép-Európa az utolsó európai bástya a hanyatló Nyugattal szemben
- A migrációval összefüggésben lévő terrorizmus és bűnözés okozta veszélyek elleni biztonsági mechanizmusokat erősíteni kell
- A nem európai országok felől érkező migrációs nyomás (Malthusianus típusú) és a súlyos gazdasági és ökológiai – illetve az ehhez kapcsolódó túlnépesedés – válság miatt történik
- A veszélyben lévő, fehér kereszténység – mint a liberális identitáspolitikai által meggyengített történelmi erőnek – a védelme

A liberális és menedzselt Európa blokk azokat a formációkat tartalmazza, amelyek a nem nacionalista, föderális Európa gondolatán alapuló közös piac eurocentrikus vízióját tükrözik. Ezen formációk szerint a magállamok a fejlettséget/civilizációt képviselik és a migráció közös európai kezelést kíván meg. Szerintük a migráció kezelésének ki kell elégítenie liberális humanitárius utópiákat és emberi jogokat, de emellett bizonyos típusú utilitarista nyereséggel is járnia kell (Mannheim 1936, Melegh 2006).

- Az EU a migráció normális menedzsmentjét és kontrollját képviseli különböző liberális humanitárius diskurzusok keretében
- A piaci- és munkaerőigényeket a migráción keresztül lehet kielégíteni
- Az olyan alapértékeket, mint a szabadság, emberi jogok, szolidaritás és civilizációs erények védeni kell a migráció esetében is
- Erős Európa. Európa kiáll a határai, érdekei és értékei védelmében, még a migráció esetében is.
- A nacionalista veszély az egyik kritikus diszkurzív formáció, ami a szélsőségesen nacionalista, az európaizálást megakasztó és veszélyes Kelet-Európára fókuszál
- A humanizmus diszkurzív formációja, ami gyengék védelme köré szerveződik
- Az egyenlőtlenségi és egyenlőtlen-csere (developmentalista) formáció azon a gondolaton alapszik, hogy a migránsok, főleg a kelet európai migránsok bérek és munkakörülmények tekintetében ki vannak zsákmányolva.

Az egész teret átfogó és szervező formációk közé alapvetően a következők tartoznak:

- A migrációval és Európával kapcsolatos kritikai reflexió arra összpontosít, hogyan lehet a beszélőt eltávolítani a különböző felkínált diskurzusoktól és a félrevezetőnek vagy abnormálisnak tekintett narratíváktól.

- A kelet-nyugati diszkurzív formációk szervező és átfogó struktúrák, amelyek az országok és régiók társadalmi fejlődését hierarchikusan értékeli globálisan és Európában. Ezek a formációk kiterjeszthetők a migránsokra is, amelyek így meghatározzák a befogadásukat vagy elutasításukat. Ez szintén szervezető lehet ahhoz, hogy az alsó szinteken lévő országok, migránsok hogyan juthatnak nagyobb megbecsüléshez.

Az olyan kapcsoló és szervező formációk mellett, mint a kritikus reflexió vagy a Kelet-Nyugat diszkurzív formáció, további fontos kapcsolatok vannak a fenti diszkurzív blokkok között. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy különböző blokkok használhatnak azonos diszkurzív formációkat, ha némiképp megváltoztatott formában is. Ezek azok a diszkurzív formációk, amelyek különböző blokkokban párhuzamosan (vagyis ugyanabban a cikkben mindkettő) is megjelenhetnek: a Nyugat hanyatlása és káosza (a menedzselt Európa blokkban a hanyatlás a liberális értékek között van kifejtve), szekuritizáció, migrációs nyomás, erős Európa, humanizmus (a nacionalista blokkban a kereszténység kapcsán), fundamentális értékek (liberális és úgynevezett illiberális értékek), valamint az egyenlőtlenség és egyenlőtlen változás. Ezek az együttes megjelenések és átfedések arra is utalhatnak, hogy a blokkok találkozási pontjánál egy új Európa ideál van kialakulóban, amely egy olyan Európát képzel el, amely kiféle erősebb és harciasabb, de közben fenntartja humanizmusát. Ezt a humanizmust azonban csak kiválasztott csoportok (fehérek, keresztények) felé gyakorolja miközben küzd a belső egyenlőtlenségek ellen.

A blokkok között leginkább a migrációs intervenció módjában, a kontrollt birtoklók megjelölésében és az identitás-kérdésekben fedezhető fel eltérés. A piacosodás kritikája pusztán az esetleges kulturális hatások tekintetében kapcsolódik a blokkokhoz, vagy csak a „kizsákmányolt” Magyarországra és Kelet-Európára fókuszálva jelenik meg. Ez az identitás-fókusz és a szisztematikus kontextualizálás hiánya magyarázóerő lehet a polarizáció mögött, hiszen a társadalmi és gazdasági környezetből kiszakítva jelennek meg az egyes pozitív vagy negatív vélemények a migráció kérdésében.

Ebben a vitában a különböző migráns (a kivándorlók helyére érkező, vagy a népességfogyást ellensúlyozó) és a nem migráns csoportok munkája által termelt hozzáadott érték munkaerőpiaci és biopolitikai szempontból hasonlóvá válik, ezáltal megteremtve a formális egyenlőségüket, illetve egy absztrakt, sokszor nagyon különböző elemeket összemosó migráns fogalom jön létre. Ez egy olyan folyamat, ami komplex ellendiskurzusokat válthat ki.

Az így felálló diszkurzív folyamatban a Kelet/Nyugat keretezés és az abban rejlő rassz hierarchiák adják meg a különböző szociális, politikai, és migráns csoportok befogadásának/elutasításának és harcának irányát a blokkok között.

A nacionalista blokk a liberális és felhígult Nyugatot és az azt kiszolgáló keleti partnereket támadja. A liberális blokk ezzel szemben a keleti tagállamokban, és azon belül a magyar kormányerőkben látja azt a szereplőt, aki a közös EU-s problémamegoldást nacionalista alapon gátolja, illetve diszfunkcionális a régió civilizációs előrelépésének elérésében.

TÁRSADALMI ÉS DISZKURZÍV KONDÍCIÓK, KULCSDISZKURZÍV MECHANIZMUSOK

Kritikai diskurzuselemzés során nagyon fontos, hogy a vizsgált periódusban tisztán lássuk a különböző szemiotikai rendek materiális és diszkurzív kondícióit. Ezek között vannak általános és specifikus kondíciók, amelyek történelmileg alakulóban vannak (Fairclough 2001, Foucault 1972).

A migráció különböző formái rendkívül komplex jelenségek. A földrajzi mobilitás rengeteg összetett kapcsolatot tartalmaz a vándor és a küldő csoportok, családok, fogadók, szervezők, hatóságok és szociális szervezetek között. Ez nagyon gazdag és változatos reprezentációs formákhoz vezethet, miközben ezek a diszkurzív képek és mintázatok leegyszerűsítetté és absztraktá is válhatnak. A sikere azon múlik, hogy a migránsok hogyan tudnak anyagi helyzetük és kapcsolataik alapján integrálódni a meglévő hatalmi struktúrákba.

A diszkurzív folyamatok kapcsán általánosságban elmondható, hogy az utóbbi évtizedek globalizációja, piacosodása és piaci nyitása növelte a migráció nagyságát, mégpedig úgy, hogy a gazdasági és munkafolyamatokat tovább fragmentálta, a munkát flexibilisebbé tette és a határokon átívelő értékláncok dominanciáját növelte (Antunes 2021, Melegh 2023). Ezek mellett még megnövelte a keresletet a transznacionális munkaerőmigráció iránt, ami mára már egy tárgyiasított, globális és masszív fiktív csererendszerré állt össze. Egy migrációs fordulat következett be tehát, ami létrehozott egy globális migrációs piacot, amiben Európa az 1980-as évek óta kulcsszerepet játszik. Természetesen ezek az együttes transzformációk radikálisan megkérdőjelezték a meglévő kulturális és diszkurzív mintázatokat és közösségi mechanizmusokat, ami komoly hatást gyakorolt a különböző csoportok és nemzetek interakcióira és identitására. Ezek a változások adott régiók esetében különösen nagyok voltak. Ilyen például az EU szabadpiaci rendszerébe beolvadó Kelet-Európa esete. Kelet-Európában a piaci átállás kiemelkedően nagy sokkhatással járt. Ebben a régióban a korábbi szocialista vegyesgazdaságok (függetlenül a különbözőségeiktől) összeomlottak, és a kapitalizmuson belüli globális nyitások a társadalom által érzékelt fontos problémává léptek elő. Ez összekapcsolódott a csökkenő termékenységgel,

a gazdasági újraelosztás stagnálásával, és az ezekből következő társadalombiztosítási és közszolgáltatási feszültségekkel. Ezek együttesen ágyaztak meg az általános demográfiai szorongás kontextusában létrejövő, a migráció és jóléti versengés köré épülő konfliktusoknak. Mindezt látva nem meglepő, hogy kialakultak a Kelet/Nyugat diskurzusra építő pro- és antimigrációs blokkok. A diszkurzív és társadalmi-materiális folyamatok kombinációja miatt az ilyen történelmi-politikai blokkok felemelkedését valójában a rendszeren belüli valós történelmi hajtóerők táplálták, és így a globalizáció során kialakuló történelmi eseménynek kell tekintenünk ezek megerősödését.

Piacpárti és menedzselt Európa blokk vs. nacionalista, szelekciópárti és migrációellenes blokk

Magyarországon a demográfiai szükségletekhez kapcsolódó piacpárti és liberális-menedzselt diszkurzív keretezés mindig is fontos szerepet játszott, azonban a 2010-es évektől kezdve komoly ellendiszkurzusok épültek fel (Melegh 2023, 303–306, 322–332). Ennek a blokknak jeles képviselője a Heti Világgazdaság (HVG). Az a lap a cikkeiben az különböző migrációs kategóriákat (menekült, letelepedési kötvény birtokló, vendégmunkás stb.) egyként kezeli, tehát szintén absztrakt kategóriákkal dolgozik. A HVG emellett gyakran hasonlítja össze a Visegrádi országokat, Magyarországot és az EU-t és ezen keresztül érvel amellett, hogy az országban a kivándorlókkal összehasonlítva milyen csekély a bevándorlók száma. A lap gyakran foglalkozik a bevándorlók iránti kereslettel, és a munkaerőpiaci hozzájárulásukat Kelet/Nyugat kontextusban keretezi.

Ami a munkaerőpiacot illeti, a legnagyobb hatása a külföldi munkavállalóknak 2018-ban volt, amikor az összes munkavállaló közel 2 százalékát ők adták. A GKI szerint az ukrán, szerb és román vendégmunkások jellemzően fizikai munkát végeznek, a Nyugat-Európából érkezők pedig jellemzően felsővezetői vagy speciális szaktudást igénylő feladatokat látnak el.

A GKI kutatása szerint Magyarország nem népszerű végső célpontja a vendégmunkásoknak. A kelet felől érkező munkaerő sok esetben tovább halad nyugatabbra, Ausztria és Németország felé a magasabb fizetések miatt. A nyugatról érkező vendégmunkások számát, mivel jellemzően multinacionális, azon belül is főleg német cégeknél dolgoznak, a nyugati cégek terjeszkedése határozza meg. A későbbiekben számíthatunk az Ázsiából érkező munkavállalók számának növekedésére, tekintettel az

újonnan építendő dél-koreai, japán akkumulátorgyárakra és vegyipari üzemekre. (2021.07.29.)

https://hvg.hu/itthon/20210729_GKI_Ot_ev_alatt_20_ezer_kinai_es_18_ezer_nemet_kapott_magyar_allampolgarsagot

Ezt a piaci alapú tőke-munka cseréből származó nézőpontot tekinthetjük mögöttes diszkurzív keretnek, azaz a piaci normalitás igenlésének. Ez szorosan kapcsolódik a fenti piacosodási kondícióhoz, illetve a normális piaci menedzsment és Kelet/Nyugat diskurzus adott egységeihez. A nacionalista vagy migrációellenes ellendiskurzus a piacosodás elutasításán alapszik, de azt nem szisztematikus módon teszi (nem vázol fel alternatív rendszert vagy alkalmaz rendszerkritikát), hanem annak vélt kulturális és társadalmi hatásaira (kulturális identitás, bűnözés, népességszűkülés) hivatkozik, ami során rasszista és hierarchikus különbségtételeket alkalmaz, hogy delegitimálja az Európai migrációs politikát, mint normalitást. Mindezt úgy teszi, hogy egy absztrakt egységesített migrációs fogalmat használ, és a tömeges migráció feltételezett következményeire hivatkozva legitimálja az univerzális normákat nélkülöző, a szuverenitáson alapuló és megkötés nélküli teljes nemzeti/állami kontrollt a kérdésben. Ebben a diskurzusban csak a „magyar emberek” akarata számít, amivel ez a diskurzus populistának is tekinthető (Joppke 2021, Berezin 2009, Kalb 2011, Sík, 2016, Lázár – Sík 2019).

Ezt az ellendiskurzust és mechanizmusait tökéletesen illusztrálja Kovács Zoltán (kormányzati kommunikációért felelős államtitkár) Facebook bejegyzése, ahol azt taglalja, hogy migránsokra nincs szükség, a migrációt önmagában meg kell állítani és a nemzeti kontrollt kell megerősíteni. Ebben az értelmezésben az „Európába irányuló legális migrációs útvonalak felállítására helyett az EU-nak kellene finanszíroznia a határkerítésépítést”.

A nemzetközi kommunikációért és kapcsolatokért felelős államtitkár a Facebookon azt írta, hogy október 12-én 12 EU-tagállam, köztük a visegrádi négyek belügyminiszterei levelet írtak Margaritis Schinas európai bizottsági alelnöknek és Ylva Johansson uniós belügyi biztosnak. A belügyminiszterek felhívták a két biztos figyelmét, hogy szerintük a fizikai akadályok (mint például a magyar határkerítés) hatékony eszközei a határvédelemnek, amelyek az egész Európai Unió érdekeit, és nem csak a külső határral rendelkező tagállamok érdekeit szolgálják – tette hozzá. Kiemelte: Ebből következően arra szólították fel az Európai Bizottságot, hogy ezt a „legitim intézkedést” az uniós költségvetésből megfelelően finanszírozza. Ehhez képest, a

tegnap kezdődött 6. Európai Migrációs Fórumon – melynek témája a migráció és a migránsok integrációja – Ylva Johansson arról beszélt, hogy együtt jobban tudjuk „menedzselni” a migrációt, illetve, hogy a társadalmunknak és a gazdaságunknak szüksége van a migránsokra. A nemzetközi szóvivő szerint mindeközben pedig a LIBE bizottság felkérte az Európai Bizottságot, hogy az hozzon létre Európába irányuló legális migrációs útvonalakat. Hozzáfűzte: A migrációt meg kell állítani, a migráció brüsszeli menedzselésének pedig véget kell vetni! (2021.11.28.)

<https://www.origo.hu/itthon/20211028-kovacs-zoltan-a-migracio-menedzselesenek-veget-kell-vetni.html>

Ebben a keretben (absztrakt piaci migrációs kategória) tehát, polarizáció figyelhető meg a migráció kontextusában, attól függően, hogy az összességében hasznosnak vagy károsnak ítélik meg a helyi társadalom számára. Ez pedig egy irracionális és csapongó vitát generál a magyar médiában, amely a társadalmi kontextus kritikáját figyelmen kívül hagyja.

Polarizációs szabály

Amikor arra kérdésre keressük a választ, hogy miért alakul ki, vagy még inkább, miért elkerülhetetlen a polarizáció, fontos, hogy mélyebben vizsgáljunk néhány diszkurzív mechanizmust. A nemzetközi migrációt egy absztrakt piaci kategóriaként újraformálták, és ez az elmozdulás a hozzá kapcsolódó vitát az adott szocio-materiális és történelmi kontextusban tovább tolta a feszültségek irányába. A polarizáció könnyedén lehetett az elvont és absztrakt migrációs kategória létrejöttének eredménye, pontosan azért, mert ez tudatosan kiszakítja a migrációs folyamatokat a társadalmi kapcsolatokból, és ezáltal a túláltalánosított vitákat szolgálja. Ezek a diszkurzív minták figyelmen kívül hagyják a migráció szociális és motivációs kontextusait, elfelejtik azt történelmi vagy társadalmi folyamatként kezelni, és ez által azt kizárólag a hasznos/veszélyes dichotómiában engedik értelmezni. Ez szabályszerűen előhozza a polarizációt és a kritikus reflexiók felemelkedését.

A bevándorlás (mint piaci kategória) teljes és differenciálatlan támogatását a fenti mellett egyéb cikkekben is megfigyeltük. A Bloomberg véleményét bemutatva az ellenzéki Népszava is egy piacpárti és a migráció EU-s kezelését támogató álláspontot mutatott be, mikor a Magyar Demográfiai Csúcs migrációellenes megnyilvánulásai kapcsán arról írt, hogy a migrációellenes retorika pusztán nacionalista félelemgerjesztés.

Viszont ellentmond egy sor tanulmánynak, miszerint a bevándorlás jól tesz a gazdaságnak, és serkenti a bérek emelését. Az IMF szerint ha a beáramlás folytán 1 százalékkal nő a foglalkoztatottak száma, az öt éven belül a GDP 1 százalékos emelkedését eredményezi. Ugyanakkor minden ösztönző dacára a térség továbbra is jelentős népességfogyással küszködik. (2021.09.24)

https://nepszava.hu/3133156_szabad-szemmel-a-nagy-lakossagscere-elmelet-korul-forog-orban-demografiai-tanacskozasa

A nacionalista ellendiskurzusban a migráció mitikus és túláltalánosított aspektusa tökéletesen látszik a közmédia egyik olyan riportjában, ahol a különböző országokban élő bevándorlók aránya kapcsán a migráció kriminalitásáról értekeznek. Ebben a külföldiek összlétszámára hivatkozva a nem-európai migránsok megregulázására szólítanak fel, mivel az jelenlétük – ebben az olvasatban – demográfiai változásokhoz és a közbiztonság romlásához vezet. Ezt a mozdulatsort a riport úgy viszi végbe, hogy egy sor általánosítás után nagyon specifikus esetekre váltanak.

Ausztriában rekordot döntött a külföldiek aránya 2015, vagyis a migrációs válság tetőzése után. A hivatalos adatok szerint a 8,9 milliós országban idén év elején 1,8 millió külföldi élt Ausztriában. Ez a lakosság ötödét teszi ki. A külföldiek fele migrációs háttérű, vagyis az Európai Unión kívülről érkezett, tehát minden tizedik ember bevándorló háttérű. És ebben nincsenek benne azok a migrációs háttérű lakosok, akik már Ausztriában születtek. Vizsgálatok szerint ahogy nő a migránsok száma Európában, úgy nő a bűnözés is. Megugrott például a kései támadások, valamint a nők elleni erőszakos cselekmények száma. Olaszországban például ezerhez közelít az olyan iskolák száma, ahol több a migráns háttérű diák, mint az olasz. Az Európai Unió bírálói szerint a közösség a fokozódó migrációs nyomás és az emelkedő bűnözés ellenére sem tesz érdemben semmit, helyette a sokszínűség mellett kampányol. Szakértők szerint azonban azt kellene elérni a migránsokkal szembeni hatékonyabb fellépéssel, hogy tartsák be az európai társadalmi normákat, amely az integrációt is elősegíthetné.

Összeállítás: Demográfiai átalakuláshoz vezetett a tömeges migráció Nyugat-Európában <https://mediamonitor-observer.hu/company-common-web/#/view-article/rtvArticle/6196226ff40f1941838df24e/5c57fa-781e5ffd006727ae3b/618bbabf08698c2e14f427da>

A fenti álláspontok közötti vita nem csak az általánosítás és az elemzési szintek közötti jól látható kavardás miatt nem vezethet eredményre, hanem azért sem, mert az univerzalista-utilitarista és a bűnözésre hivatkozó nézőpontok harmonizálása egyszerűen nem képzelhető el. Ezek az oldalak a mindenképpen magukra kell, hogy maradjanak, hacsak nem kezdünk el racionálisan foglalkozni a folyamatok mögött meghúzódó mélyebb strukturális okokkal. A sajtó alig foglalkozik azzal, hogy a migráció hogyan és miként kapcsolódik társadalmi struktúrákhoz és változásokhoz. Ebben a formában a két oldal racionálisan nem kapcsolható össze, pusztán olyan elképzelt megoldásokra juthatunk, mint a személytelen és számító piaci haszonelvűség vagy gonosz Soros féle konspirációk. Ezekből kiindulva akár azt is feltételezhetjük, hogy ez a fajta polarizáció tudatos diszkurzív stratégia a népesség különböző szegmenseinek mobilizálására.

Az elhallgatás szabálya: Mely migránsok láthatóak és hallhatóak egy polarizált vitában?

A piacositás és annak kulturális-nacionalista kritikájának kontextusában a magyar médiában fellelhető diskurzusok pontosan követik a társadalmi (Kelet/Nyugat) hierarchiákat a migránsok és a menekültek reprezentációja tekintetében (Meleg 2006, Böröcz – Sarkar 2017). E reprezentáció része, hogy a gyarmati-történeti háttér miatt egyes migránsok igazából nem szólalhatnak meg. Ez a hallgatás a magyar határon megjelenő menedékkérők esetében a legfeltűnőbb. A vizsgált időszakban nem találtunk cikket, amiben konkrétan foglalkoztak volna a déli határra érkező, vagy nem európai migránsok komplex perspektívájával, szemben pl. a teljesen másképp kezelt Ukrajnából érkező menekültekkel. Ennek ékes példája az Orbán Viktor miniszterelnök és egy ukrainai menekült család határmenti beszélgetéséről készült cikkek megjelenése, amely elképzelhetetlen volt a déli határra érkezők esetében.

Óriási kontraszt van tehát a délről érkező menedékkérők kapcsán, akiket legtöbbször dehumanizáló, éjjeli kamerás felvételekkel ábrázolnak és úgy beszélnek róluk, mint elfogandó személyek. Ha mégis megszólaláshoz jutnak, főleg, ha ez állami vagy kormányközeli médiumban történik, akkor a beszélgetés mindig az országhatáron kívül zajlik, és az érintettek röviden csak arról számolnak be, hogy az országon csak áthaladni szeretnének Németország vagy Svédország felé, miközben a riport nagyrésze a helyi lakosok olyan történeteire koncentrál, amikor kirabolták őket (<https://www.youtube.com/watch?v=nnr4Ua30Pcg>). Ezek tehát nem valós hangok, hanem csupán a félelemkeltést és az elitek agendáját szolgálják. Még a független/ellenzéki média

sem biztosít teret arra, hogy az érintettek szabadon és részletekbe menően beszélhessenek, amikor határkerítésnél visszafordították esetleg elkapták őket (Bernáth – Messing 2016).

Az ukrainai menekültek helyzete merőben más, hiszen nekik nem csak az ellenzéki, de még a kormánysajtó is biztosított teret a megszólalásra, akár hosszabb interjúk formájában is. Jó példa erre a Népszava azon cikke, amelyben egy ukrán nő arról számol be, hogy „a férjemet elvitték a frontra, mi pedig menekülünk a gyerekekkel”. Ez jól mutatja, hogy a jelenlegi háborús helyzetben visszatértek a humanitárius diskurzusok a korábbi időszak marginalizáltságából és izolációjából (Melegh et al 2019, Bernáth – Messing 2016, Nagy 2019). Emellett az is kijelenthető, hogy a Kelet/Nyugat hierarchia alapvető szabályai nem tűntek el a változások során, hanem inkább felerősödtek, hiszen a nem európai „alárendeltek” nem nyilatkozhatnak a magyar sajtóban (Spivak 1990).

Továbbá, bár korábban nagy vitát váltott ki az ellenzéki sajtóban az, hogy letelepedési engedélyt lehetett vásárolni magáncégeken keresztül, egyetlen érintett kötvényvásárló sem jutott szóhoz semmilyen cikkben (Melegh et al 2019). Ez azt mutatja, hogy a hierarchikus gondolkodás mellett egy általános bizalmatlanság is érzékelhető a migráns nézőpontokkal szemben.

Legális, munkavállalási céllal érkező bevándorlók sincsenek személyükben bemutatva, csupán adatokként szerepelnek a migráció hatásainak vizsgálata során. Erre jó példa, hogy a vizsgált szövegtörzsekben egyetlen az országban tartózkodó ukrán munkavállaló személyes nézőpontját sem hozták le, függetlenül attól, hogy a számuk már a háború előtt is több tízezer volt (Meszmán – Fedyuk 2019). Csak akkor kaptak figyelmet, mikor a sajtó a magyar munkavállalók elégedetlenségét mutatta be a „betolakodókkal” szemben.

A munkaadókra ugyanúgy érvényes ez az elhallgatás, hiszen az ő perspektívájuk és munkaadói irányelveik sincsenek se megkérdőjelezve, se elmagyarázva. Az elhallgatás fontos bizonyítéka annak, hogy a jelenlegi diskurzusok nem akarják és nem is képesek a migrációt szisztematikus kontextusban kezelni. A magyar olvasók nem értesülhetnek arról, hogy ezek a csoportok miért jelennek meg az országban azon kívül, hogy több pénzt akarnak keresni.

A Nyugat mögé rejtőzés és diszkurzív egység a keleti határok kapcsán

A fent bemutatott mechanizmusok részben kapcsolódnak a Kelet/Nyugat hierarchiákhoz, amelyek további megerősítést kapnak azzal, hogy a bizonyos diskurzusokat Magyarország viszonylatában csak nagyon ritkán használnak újságírók vagy politikai szereplők, mint általuk önállóan megfogalmazott

véleményt. Piac- és normál EU-menedzsment vagy humanitárius keretezést ritkán használtak megszólalók saját, magyar pozícióként, és még az ellenzéki médiában is csak külföldi újságok és szakértők mögé bújva tette ezt a magyar sajtó. Ez a technika a nyugati médiumok szemlészésére (Keleti újság nem volt magyar cikk alapja) vagy a nyugati, EU-s megszólalók idézésére épül. Ez egy rejtett Kelet/Nyugat keretezés, hiszen a nyugati/civilizált világ idézése egy nem konfrontatív módja annak, hogy a bevándorláspárti álláspontot a civilizált attitűdként mutassák be, melyet Magyarország követnie kellene.

Pontosan ez látszik az ellenzéki HVG-nél, amikor egy a pápát idéző BBC-s riporton keresztül értekezett a menedékkérőkről:

A pápa kelet-mediterrán körútját arra használja fel, hogy felhívja a figyelmet a migránsok és menekültek nyomorúságos helyzetére. A Földközi-tenger „sírkövek nélküli, hideg temetővé válik (...) Könyörgöm, állítsuk meg a civilizáció hajótörését!” – hangsúlyozta.

https://hvg.hu/vilag/20211205_Ferenc_papa_Politikai_propagandara_hasznaljak_a_menekulteket

Szintén ez a módszer látható a HVG cikkének esetében, mikor az EU keleti határaitra küldött humanitárius segélyekről írtak. A hetilap arról számolt be, hogy krízismenedzsmentért felelős Janez Lenarcic és belügyekért felelős Ylva Johansson EU biztosok 11 tagállammal egyetemben sátrakat küldtek Litvániának a Belarusz határon kialakult válság során, míg a magyar kormány nem tett semmit. Ez a HVG EU-val foglalkozó rovatán jelent meg:

https://hvg.hu/eurologus/20210723_Humantiarius_segelyt_kuldott_az_EU_a_litvanoknak

Ez nem azt jelenti, hogy a kormánypárti sajtó ne használná ugyanezt a „nyugati szemeken keresztül” technikát, mikor politikusokat, sajtótermékeket idéz. Nemes egyszerűséggel felcseréli az „Európa, mint a jó” nézőpontot arra, hogy „Európa, mint a gonosz” (Böröcz 2020). Az ő esetükben azonban nincsenek elhallgattatva a magyar megszólalók. Ennek az ellentéte történik, azt akarják bemutatni, hogy a magyar álláspontot követi Európa és a Nyugat „normális” része. Ennek egy ékes példája a kormánypárti Magyar Nemzet egyik cikke. Ebben a szélsőjobboldali francia esszéista-politikus Éric Zeymour látogatása kapcsán értekeznek a magyar és nemzetközi liberális sajtó aljas működéséről és hamis antirasszizmusáról, szembeállítva azt az Orbán és Zeymour által képviselt „normalitással”.

Az itthoni liberális sajtó már megint – szokásához híven – a nyugati liberális hatalom szócsöve. Mi sem mutatja ezt jobban, mint az, hogy mind ugyanazt írják Éric Zemmourról, miután kiderült, hogy pénteken Budapestre látogat Orbán Viktor meghívására. Egyből mind a szokásos mocskoló – és most már üresen kongó – „szélsőjobboldali”, „rasszista”, „gyűlöletkeltő” bélyegeket ismételték mantraszerűen. Végül is, számukra ez egy kiváló alkalom, hogy a tájékozatlan embereket megint megijesszék, és összemosás a miniszterelnökök ezekkel a szitokszavakkal – hiszen elkezdődött a kampány.

https://magyarnemzet.hu/velemeney/2021/09/eric-zemmour-avagy-az-iro-aki-megvaltoztatja-a-francia-politikat?utm_source=default&utm_medium=referral&utm_campaign=hiraggregator

Közös harc a káros Kelet ellen

A Belarusz válság esetében a Kelet/Nyugat diszkurzív kapcsolatok hasonló működése volt felfedezhető, hiszen ennek kapcsán a két blokk hasonló diskurzusokat használt. Ennek az lehetett az oka, hogy a válság nem Magyarországon, hanem „keleten” volt. Ebben az esetben, általunk vizsgált médiumok ugyanazokat a kifejezéseket – szekuritizáció, erős Európa, migrációs nyomás – használták a keleti országok, Belarusz és Ukrajna kapcsán. Itt felfedezhető az, hogy a nyugati „gyanút” a „despotikus” „keleti” országokkal (mint Belarusz és mögötte Oroszország) szemben össze lehet kapcsolni a muszlimok, illegális bevándorlók és nem európaiak kapcsán érzett nyugat-és közép európai pánikkal. Ezáltal egy új közös terep keletkezik, ahol blokkok egyetérthetnek egymással.

A fenti egyetértés szembeötlő a liberális HVG cikkében, amelyben arról írnak, hogy egy Brüsszeli találkozó során politikusok úgy nyilatkoztak, hogy Belarusz maffiamódszerekkel exportál migránsokat, és szolidaritást kell vállalni az EU külső határain lévő államokkal. A cikk a következő eurocentrikus idézettel zárul:

A vita végén Ylva Johansson az EU belügyi biztosa azt mondta, hogy: egységre, határozottságra és szolidaritásra van szükségünk. Nem bizonyulhatunk gyengének a brutális elnyomással és a provokációval szemben, mi a demokráciát és nem az autokráciát képviseljük.

https://hvg.hu/eurologus/20211005_Nemzetkozi_birosag_ele_allitanak_Lukasenkat

A közös platform a kormánypárti Magyar Nemzet cikkében is látszik, amelyben a lengyel határvédelmi intézkedések támogatásáról írnak, illetve arról, hogy az illegális migránsokat fel kell tartóztatni a Belarusszal közös határon:

Mi, közép-európaiak továbbra is megvédjük magunkat, Európát és a határainkat, segítjük egymást ebben a tekintetben – fogalmazott, hozzátéve, hogy idén már mintegy 100 ezer illegális bevándorló érkezett déli irányból a kontinensre. Aláhúzta: Magyarország hálás a többi visegrádi államnak a határok védelméhez nyújtott támogatásukért, valamint Ausztriának a folyamatos egyeztetésért.

<https://magyarnemzet.hu/kulfold/2021/10/szijjarto-peter-a-lengyeleket-sikeres-politikajuk-miatt-tamadjak>

Összességében tehát ezekben a cikkekben a kelet-nyugat diskurzus, mint a blokkokat összekötő és hierarchiákat biztosító mechanizmus működését láthatjuk.

Az antirasszizmus elvetése és az elfogadott jogsértések

A következő szabály, amelyhez eljutunk arról a vitáról szól, hogy ki kiálthat rasszizmust és ki nem. A normál EU-s menedzsmentet támogató diskurzus gyakran példálózik azzal, hogy a kelet európai nacionalizmus veszélyes és rasszista szövegeket használ. Az általunk vizsgált liberális hetilap, a HVG egyik cikkének címében, azt írja, hogy Orbánt Boszniában rasszistának, idegengyűlölőnek és szégyenteljesnek látják.

https://hvg.hu/vilag/20211223_Boszniaban_rasszistanak_tartjak_Orban_szavait

Ezzel szemben a nacionalista diskurzusok elutasítják az egyetemes, egyenlő emberi jogok létezését, amely az antirasszizmus és szolidaritás elutasításának legitimálásához vezet (Cantat 2016, Cantat-Feischmidt 2019). Ahogy az felfebb bemutatottuk, a nacionalista blokk egyik kulcseleme az, hogy a saját csoportunk iránti „szeretet” felülírja a rasszizmussal kapcsolatos esetleges vádak, sőt, igazából a másik blokk alkalmaz kettős mércét, és engedelmeskedik különböző érdekeknek, mikor a rasszizmus ellen harcol.

Ez a megkülönböztetés elleni fellépést megkövetelő szabadpiac elutasításában is tetten érhető. A kormánypárti Magyar Nemzet egyik cikkében a következőképpen érvel:

A francia migránsvédő szervezet szankcionálná a külföldi munkavállalókat kiszűrő munkaközvetítőket. Nem kérnek a bevándorlókból a francia munkáltatók. Az SOS Racisme jogvédő szervezet friss vizsgálata szerint a rövidtávú munkaerő-közvetítéssel foglalkozó ügynökségeknek csaknem a fele, 45 százaléka segíti a francia munkáltatókat abban, hogy kiszűrjék és elkerüljék a külföldi és „nem európai kinézetű” munkásokat.

https://magyarnemzet.hu/kulfold/2021/10/lapozo-a-francia-migransvedo-szervezet-szankcionalna-a-bevandorlokat-kiszuro-munkakozvetitoket?utm_source=default&utm_medium=referral&utm_campaign=hiraggregator

Az antirasszizmus elvetésének ezen aspektusa erősen rezonál azzal a fent elemzett ténnyel, hogy a magyar médiában egyszerűen nem jelennek meg migráns perspektívák. Ahogy az korábban írtuk, ez a tény némileg változott az ukrainai menekültek kapcsán, ami megint csak azt mutatja, hogy gyakorlatilag teljes konszenzus van abban, hogy az alárendelteket nem kell megszólalási lehetőséghez engedni, amennyiben nem európai, esetleg muszlim vagy afrikai emberekről van szó. Ez a dekontextualizált félelem és elhallgattatás hozzájárul a menedékjogok és a tisztességes ellátás csorbitásának legitimációjához, ami az illiberális kor egyik nagy újdonsága (Melegh et al 2019).

A szükséges európai és nem európai migráns munkaerő és a kelet európai munkások kihasználása – Eltérő diskurzusok Európáról

A Nyugat mögé bújás technikájából egy másik nagyon érdekes fejlemény is következik a magyar médiapiacra. Annak a kimondása, hogy a migránsmunkaerőre van szükség Európában és még inkább a befektetőknek, elválik attól, hogy tematizálják a kelet európai munkaerő masszív kiáramlásának tényét. Ez a nacionalista blokk hegemoniáját segíti elő, miközben a piac szisztematikus kritikája itt is elmarad.

Példaképpen a következőt olvashatjuk:

Nagy-Britanniában a munkaadók azt javasolják a kormánynak, hogy adjon átmenetileg 10 ezer uniós kamionsofőrnek munkavállalási engedélyt, mert különben leállhat a piacok ellátása, amely a Brexit után amúgy is problematikussá vált az ország egyes területein, például Észak-Írorszában.

Finnországot a világ legboldogabb országának nevezik, mert az első helyen végzett ebben a versenyben, de a lakosság gyorsan öregszik, és egyre fogy a munkaerő. Japán után Finnország van a legnehezebb helyzetben ebből a szempontból. Az OECD országai közül itt van a legnagyobb szakmunkáshiány, de a toborzást akadályozza, hogy a munkaadók ragaszkodnak a finn nyelvtudáshoz. Most lassacskán áttérnek az angolra.

https://hvg.hu/gazdasag/20210827_Szallitas_epitkezes_vendeglatas_egesz_Europat_sujtja_a_munkaerohiany

A kulcs formációk bemutatása (fent) kapcsán látszik, hogy a bár kizsákmányolási diskurzusok a piac- és munkaerőkereslet formációjához tartoznak, még sem jelennek meg a magyar médiában. Az ezzel kapcsolatos diszkurzív formációk függetlenek maradnak a migráns munkaerő kizsákmányolásától, és csak a kelet-európai munkások problémái kapcsántűnnek fel. Kialakultak tehát a kelet-európaiak „kihasználásáról” szóló formációk. Erre mutat rá a következő példa:

Brüsszelnek meg kellene szüntetnie a szerződéses vendégmunkások kizsákmányolását – ezt javasolja több képviselő az Európai Parlamentben, miután elolvasták a londoni Guardian feltáró riportját arról, hogy a húsiparban alacsony munkabérekért és rossz munkakörülmények között dolgoztatják azokat a vendégmunkásokat, akiket munkaközvetítők szerződtettek.

https://hvg.hu/gazdasag/20211007_Hiaba_mennek_nyugatra_sok_keleteuropai_keleti_bert_kap_ott_is

Jámbor András, mérsékelt baloldali politikus ATV-s interjúja egy jó példája annak, hogy hogyan alakulnak ki feszültségek az az Európán belüli egyenlőtlen-ségre fókuszáló és az Európát az alapértékek civilizált/morális védelmezőjeként

értelmező diskurzusok között. Ebben, a Kínával kapcsolatos interjúban tisztán látszott ez, a morális Európa (alapérték-védelem) és a helyi kelet európai (beleértve a migráns munkaerőt is) munkások kapcsán használt diskurzusok közötti ellentmondás. Ez egy európaizációs paradoxon, hiszen az egyik legbaloldalibb politikus egyszerre szólít fel arra, hogy a német befektetők lépjenek fel Kínával szemben, de közben azt is fontosnak tartja, hogy a kelet-európai munkásokat erősebb védelem illesse meg. Az interjút készítő újságíró rá is játszik erre:

Hát én azt gondolom, hogy igen, egyébként egyetértünk ebben. Tehát, hogy én azt gondolom, hogy ezek a nagy cégek alapvetően megvásárolják az olcsó magyar munkaerőt, és utána ezért cserébe Orbán Viktor hatalmat kap tőlük, és segítenek nekik egyébként a különböző nyugati politikai küzdelmekben, európai uniós politikai küzdelmekben. Tehát a bajor kancellár, bocsánat, nem kancellár, hanem tartományi vezető, aki most a müncheni stadion diszkvilágítását kérte, ugye a CSU nevű pártnak a vezetője és ez a CSU nevű párt azért négy-öt évvel ezelőtt még az Orbán-kormány migrációs politikáját például erőteljesen támogatta a háttérben. Tehát én inkább azt gondolom, hogy itt van egy ilyen összefüggés.

Mv: Nem teljesen erre gondoltam, de értem, amit mond. Arra gondoltam, hogy amikor azt mondják, hogy kínai egyetem és kínai hitel, és még Magyarország meg is vétőzza a Kínát elítélő közös nyilatkozatot ugye uniós szinten, akkor nem ugyanerről beszélünk? Arra gondolok, hogy lehet közös nyilatkozatokat ugye kiadni például Kínával szemben az Európai Unióval, de mi értelme van? Ugye a kormány is azt mondja, hogy semmi értelme nincs. És valóban, mi értelme van? Tehát látjuk, hogy Németország és Kína között mi történik. A legnagyobb partnere az unióban Kínának Németország. Két évente közös kormányüléseket tartanak, kormányközi egyeztetéseket. Akkor ugyan miféle kiállást várhatunk igazából a szavakon túl tulajdonképpen?

Jámor András: Amikor arról beszélünk, hogy egy politikai közösség, egy ország, vagy az Európai Unió, ami megválasztott képviselőkkel, megválasztott miniszterelnökökkel vezeti ezeket az országokat és képviseli a választópolgárokat, akkor szerintem az egy fontos elvárás, hogy az a morális minimum meglegyen, hogy bizonyos emberi jogokat megvédünk. És szerintem, amikor a magyar kormány mondjuk a különböző kínai emberi jogi sértéseket nem hajlandó elítélni, akkor szerintem nem képvisel..., tehát nem tudja azt a legitimációt beteljesíteni,

amit mi elvárunk tőle. Mert szerintem, vagy én azt gondolom, hogy a magyar emberek azok nem értenek egyet azzal, ami Kínában történik, abban a megfigyelő államban, vagy mondjuk az ujjurok helyzetében, vagy egyébként... (Forrás ATV Observer Médiamonitor)

Ez az interjú is mutatja, hogy baloldali diskurzusokban a német vállalatok egyszerre kritizálhatóak, mint befektetők és a helyi kormány támogatói, de közben az antihomofób kiállásuk dicsérendő. Ez az ellentmondás látszik, amikor Jámbor morális és gazdasági egységre szólít fel Kínával szemben. Ez a liberális-menedzselt Európa blokkon belüli törésvonalakra utal, hiszen a kelet/nyugat hierarchiák használata és piac általános kritikájának hiánya bomlasztja a morális Európa képet.

Érdekes módon azonban ilyen törésvonalak a nacionalista blokkon belül nincsenek, bár ez nem meglepő annak tudatában, hogy ez a csoport egyrészt nem veszi figyelembe a nem európai és nem keresztény embereket, másrészt az Európán belüli egyenlőtlenséget és a kelet európai munkavállalók kizsákmányolását nem különálló diskurzusként kezeli, hanem a biopolitikai veszteségekhez és a nemzet demográfiai sebezhetőségéhez kapcsolatan értelmezi. Kövér László, a magyar parlament elnökének szavaiból is látszik ez, amikor is arról értekezik, hogy a „kannibál Nyugat” elrabolt 25 millió munkást Kelet-Európából, és ingataggá tette a nemzeti identitásukat. A biopolitikai és nacionalista keretezések közötti kapcsolat, és a nem-európai embereket támadó diskurzusok használata jól magyarázzák azt, hogy miért is lettek ezek a nézetek olyan népszerűek a kelet-európai munkástömegek körében (Kalb 2011).

Rezonál-e a közvélemény? Előzetes eredmények

2023-ban, a médiaelemzés után másfél évvel egy (részben azon alapuló) reprezentatív közvéleménykutatás indult. Amikor szignifikáns Kendall tau-b kapcsolatokat vizsgáltunk, azt vehettük észre, hogy erős kapcsolat volt a migrációs állítások, mind a nacionalista, mind pedig a liberális menedzselt Európa blokk esetében. Azok, akik elfogadják a liberális menedzselt Európa elemeket (emberi jogok védelme, kelet-európai országok letértek az Európai útról, az EU-s források rosszul kerültek felhasználásra, az EU segít a gazdasági fejlődésben, a központi EU-s intézményeket erősíteni kell, plusz a kapcsolódó biztonsági kérdések, valamint európai identitás) úgy tartják, hogy az EU munkaerőpiaci problémáira megoldást jelent a migráció, és az EU jól kezeli azt. Az egyetlen elem, ami nem korrelált jól ezekkel az állításokkal, az a nem európaiak további beengedésére vonatkozó állítás volt, hiszen itt ennek

a blokknak a képviselői is átlagban pozitívan (vagyis az állítást támogatva) válaszoltak. Ez azt mutatja meg, hogy a migrációtól való félelem még a liberális menedzselt Európát választók körében is markánsan jelen van.

A nacionalista blokk sokkal nagyobb kohéziót mutatott, az kérdés, hogy „Európa segíti-e a migráció kezelését” volt az egyetlen, ahol kisebb elbizonytalanodás volt megfigyelhető. Feltételezhetjük azonban, hogy ez a kérdés negatívan is értelmezhető, mégpedig úgy, hogy az EU *sajnos* segíti a migrációt nem Európai országokból. Ettől függetlenül nagy biztonsággal állítható az, hogy a médiában megjelenő diszkurzív blokkok jól rezonálnak a közvéleménnyel, tehát a polarizált kommunikáció társadalmi törésekhez is vezetett. A különböző elemek prediktív erejének vizsgálatakor láthatóvá vált, hogy az a feltételezés, hogy a kelet/nyugat diskurzusok rendezőelvként jelennek meg a különböző blokkok esetében, igaznak bizonyult. Az adott ország fejlettségének felül vagy alulbecslése jó indikátora tehát annak, hogy valaki ellenzi vagy sem további bevándorlók érkezését (Melegh et al 2016). Mindent egybevetve tehát a média és a közvélemény kapcsolata döntő fontosságú kérdés, ezért további kutatás szükséges, hogy jobban megérthessük a kettő közötti kapcsolatot és kauzalitást.

KONKLÚZIÓ

Elemzésünkben sikeresen mutattuk be két diszkurzív blokk létrejöttét a magyar médiában Európa, az európaizáció és a migráció kérdésében. Ezek nem csupán egységes diszkurzív formációk, hanem mélyen beágyazott tényleges blokkok, amelyek akár történelmi-politikai egységekként is értelmezhetőek (Gramsci, 2000). A két oldal folyamatos harcban áll egymással, anélkül, hogy a migráció mögötti mozgatórugókat, mint a piacodosást vagy egyéb társadalmi tényezőket bármilyen szisztematikus kritikával illetnék. A blokkok sok problémát gyökeresen máshogy kereteznek, leginkább a migrációt (identitásalapú kérdések alapján), a szuverenitás mértékét, a helyi kultúra védelmét és az Európai Unió lépéseit és politikáját. Egymást becsmérlő módon, és Magyarországra veszélyesként mutatják be. Ez a gyalázkodás pedig a polarizációs folyamat egyik kulcsmechanizmusa.

Azt is be tudtuk bizonyítani, hogy a médiában tapasztalható polarizáció megfigyelhető a közvéleményben még 1,5 évvel később is. Ez azt mutatja, hogy ezek a blokkok stabilak és jól szervezettek, és közvetlen hatásuk van a társadalmi szinten lévő hatalmi és tudati struktúrákra. Az is szintén következik ebből, hogy a megfigyelt vélemények és attitűdök egy átfogóbb és hosszútávú történelmi folyamat részeként jöttek létre, és nem pedig kormányzati vagy

médiakampányok közvetlen eredményei (Messing – Ságvári 2017, 2019, Melegh 2023). Összességében tehát egy komplexebb megközelítés alkalmazásának szükségessége rajzolódik ki, nem lehet csupán a nacionalizmus felemelkedésére koncentrálni és a diszkurzív változásokat transzgresszióként kezelni (Wodak 2015).

Be tudtuk mutatni azt, hogy a különböző diszkurzív mechanizmusok, mint a polarizáció, elhallgattatás, Kelet/nyugat hierarchiában lévő pozicionálás és az antirasszizmus elutasítása segítheti ezeket a blokkokat az egymással való interakcióikban, és fontos társadalmi kapcsolatok lehetnek a magyar politika fejlődésében. Korábbi kutatások alapján azt is állíthatjuk, hogy az egységes migrációs kategória létrejött és a piacodosás eszméje kulcselemek lehetnek a megfigyelt diszkurzív mechanizmusok mögött, amik a jelenlegi irányba történő fejlődést táplálták.

Arra is rá tudtunk világítani, hogy vannak olyan kapcsoló diskurzusok a polarizációtól függetlenül, mint az egyenlőtlenségekhez szorosan kapcsolódó Kelet/Nyugat hierarchia. Ezek az öröklött, történelmi diskurzusok hátteret szolgáltatnak az olyan kérdések vizsgálatához, minthogy a tanulmányban szereplő témák hogyan alakulnak, és mely veszélyeket és félelmeket tudunk velük kapcsolatban megnevezni. A nacionalista blokk például rendszeresen azt a diszkurzív pozíciót veszi fel, miszerint ők a normalitásért harcolnak a hanyatló és józan eszét elvesztő Nyugattal szemben. Az is tisztán látszik a kérdőív eredményeiből, hogy a közvélemény rezonál ezekkel a diszkurzív mechanizmusokkal.

Emellett olyan a blokkok számára közös témák is vannak, mint az erős Európa vs. hanyatlás és a Nyugat káoszba fulladása. Ezeket a kapcsolódásokat és hasonlóságokat fontos behatóan vizsgálni, hogy megérthessük a diszkurzív változások dinamikáját. Továbbmenve, a fentiek alapján még egy új, a biztonságra és fundamentális értékekre épülő és erősebb Európát hirdető diskurzus létrejöttét is előirányozhatjuk. Az elemzés során konkrétan láthattuk azt, hogy az Ukrajnában zajló háború felszínre hozta ezeket a témákat egy sokkal szelektívebb humanizmus kíséretében, minden szisztematikus, a materiális kondíciókra és piacodosásra való reflexió nélkül.

IRODALOM

- Andor László (2017). *Jóléti modellek, európai válságok*. Noran Libro.
 Antunes, Ricardo (2021) *Farewell to Work?: Essays on the World of Work's Metamorphoses and Centrality*. Brill, London.

- Berezin, Mabel (2009) *Illiberal Politics in Neoliberal Times: Culture, Security and Populism in the New Europe*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Bernáth Gábor – Messing Vera (2016) *Infiltration of political meaning production: security threat or humanitarian crisis? The coverage of the refugee 'crisis' in the Austrian and Hungarian media in early autumn 2015*. CEU, Budapest
- Böröcz József (2020): A jóság máshol van: Az Európán belüli másság szabálya. *Replika* 2020 (115–116): 69–97.
- Böröcz, József and Mahua Sarkar (2017) The Unbearable Whiteness of the Polish Plumber and the Hungarian Peacock Dance around “Race” January 2017, *Slavic Review* 76(02):307-314. DOI: 10.1017/slr.2017.79
- Cantat, Céline (2016) Rethinking Mobilities: Solidarity and Migrant Struggles Beyond Narratives of Crisis. *Intersections*. *EEJSP* 2(4): 11-32. DOI: 10.17356/ieejsp.v2i4.287 <http://intersections.tk.mta.hu>
- Cantat, Céline – Margit Feischmidt (2019) Conclusion: Civil Involvement in Refugee Protection – Reconfiguring Humanitarianism and Solidarity in Europe. IN Feischmidt, Margit, Ludger Pries and Celine Cantat *Refugee Protection and Civil Society in Europe*. London, Palgrave Macmillan, 379-399
- Fairclough, Norman (2001) Critical discourse analysis as a method in social scientific research. In R. Wodak & M. Meyer (Eds.), *Methods of Critical Discourse Analysis* (pp. 121–138). SAGE Publications. <https://doi.org/10.4135/9780857028020>
- Foucault, Michel (1972) *The archeology of knowledge and the discourses on language*. New York, Routledge.
- Gramsci, Antonio (2000) *The Antonio Gramsci Reader: Selected Writings 1916-1935* (D. Forgacs, Ed.). New York University Press.
- Hallin, Daniel C. – Paolo Mancini (2004) *Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics*. Cambridge University Press, Cambridge
- Joppke, Christian (2020). *Neoliberal Nationalism Immigration and the Rise of the Populist Right*. Cambridge University Press, Cambridge. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781108696968>
- Kalb, Don (2011). Introduction. In. Kalb, Don – Halmai, Gábor (eds.). *Headlines of Nation, Subtexts of Class. Working-Class Populism and the Return of the Repressed in Neoliberal Europe*. Berghan Books, New York, Oxford. 1-36.
- Kiss, Tamás (2017). Escaping the “Balkanizing” Gaze? Perceptions of Global and Internal Developmental Hierarchies in Romania. *East European Politics and Societies*, 31(3), 565-595. <https://doi.org/10.1177/0888325417701816>
- Kołodziejczyk, Dorota – Siegfried Huigen (2023) East Central Europe Between the Colonial and the Postcolonial: A Critical Introduction. In: Huigen, S.,

- Kołodziejczyk, D. (eds) *East Central Europe Between the Colonial and the Postcolonial in the Twentieth Century. Cambridge Imperial and Post-Colonial Studies*. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-17487-2_1
- Krastev, Ivan (2022) *Democracy, Demography and the East-West Divide in Europe*. Groupe D'Études Géopolitiques. <https://geopolitique.eu/en/2022/01/17/democracy-demography-and-the-east-west-divide-in-europe/>
- Lázár, Domonkos – Endre Sik (2019): *Morális pánikgomb 2.0* Mozgó Világ. 11: 15–32.
- Levitsky, Steven and Lucan Way (2020) „The New Competitive Authoritarianism.” *Journal of Democracy*, vol. 31 no. 1, 2020, p. 51-65. *Project MUSE*, <https://dx.doi.org/10.1353/jod.2020.0004>.
- Maneri, Marcello (2023) A comparative analysis of migration narratives in traditional and social media. *Bridges Working Paper*. NO 11. <https://www.bridges-migration.eu/publications/a-comparative-analysis-of-migration-narratives-in-traditional-and-social-media/>
- Mannheim, Karl (1936) *Ideology and Utopia*. New York: Harvest Books, Harcourt, Brace & World Inc.
- Melegh, Attila (2006) *On the East/West Slope. Globalization, Nationalism, Racism and Discourses on Central and Eastern Europe*. New York-Budapest, CEU Press.
- Melegh, Attila (2016) Unequal Exchanges and the Radicalization of Demographic Nationalism in Hungary Intersections. *EEJSP* 2(4): 87-108. DOI: 10.17356/icejsp.v2i4.287 <http://intersections.tk.mta.hu>
- Melegh, Attila (2023): *The Migration Turn and Eastern Europe. A Global Historical Sociological Analysis*. (Series: Marx, Engels, and Marxisms) Palgrave Macmillan Cham. XXXIV, 425. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-14294-9>
- Melegh, Attila – Tamas Kiss – Sabina Csánoová, – Linda Young-DeMarco – Arland Thornton. (2016). The perception of global hierarchies: South Eastern European patterns in comparative perspectives. *Chinese Journal of Sociology*, 2(4).
- Melegh, Attila – Anna Vancsó – Márton Hunyadi – Dorottya Mendly (2019) Positional Insecurity and the Hegemony of Radical Nationalism. Migration and Justice in the Hungarian Media, *The International Spectator*, 54:3, 54-71, DOI: 10.1080/03932729.2019.1641783
- Melegh, Attila – Csányi, Zoltán (2023). Migration anxieties in Eastern Europe. Material grounds for an anti-migrant turn in a global-historical perspective? *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 31(3), 561–584. <https://doi.org/10.1080/25739638.2023.2274671>

- Messing Vera – Ságvári Bence (2017) *Looking behind the culture of fear: Cross-national analysis of attitudes towards migration*. Budapest: Friedrich Ebert Stiftung. <https://cps.ceu.edu/sites/cps.ceu.edu/files/attachment/article/3014/messing-sagvari-fes-study-march-2018.pdf>
- Messing Vera – Ságvári Bence (2019) *Still divided, but more open. European attitudes towards immigrants before and after the migration crisis*. Budapest: Friedrich Ebert Stiftung; 2019.
- Meszmann, Tibor and Olena Fedyuk (2019) Snakes or Ladders? Job Quality Assessment among Temp Workers from Ukraine in Hungarian Electronics. *Central and Eastern European Migration Review* Vol. 8, No. 1, 2019, pp. 75–93doi: 10.17467/ceemr.2019.03*
- Mihályi Péter – Szelényi Iván (2019). *Rent-seekers, profits, wages and inequality. The top 20%*. Palgrave Pivot. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-03846-5>
- Nagy Boldizsár (2019): A magyar menekültügy harminc éve. Sírbeszéd. *Élet- és Irodalom*, LXIII. évf. 26. szám, 2019. június 28, 9. old.
- Polanyi, Karl (1945,2018) Universal Capitalism or Regional Planning? In: Karl Polanyi 2018: *Economy and Society* (eds. M. Cangiani/C. Thomasberger), Cambridge: Polity Press, pp. 231-240.
- Polanyi, Karl (2001). *The great transformation: The political and economic origins of our time* (2nd ed.). Beacon Press.
- Polyák, Gábor – Urbán, Ágnes (2024) Hungary: One Country, Two Media Systems In: Aljosh, Karim Schapals; Christian, Pentzold (szerk.) *Media Compass : A Companion to International Media Landscapes* Hoboken (NJ), Amerikai Egyesült Államok : Wiley-Blackwell Publishing Ltd (2024) 502 p. pp. 70-83. , 14 p.
- Sik Endre (2016) Egy hungarikum: a morális pánikgomb. (tanulmányterv). *Mozgó Világ* 42: (10) pp. 67-80.
- Spivak, Gayatri Chakravorty (1990) *The post-colonial critic: Interviews, strategies, dialogues*, London, Routledge.
- Wodak, Ruth (2015). *The politics of fear*. SAGE Publications Ltd, <https://doi.org/10.4135/9781446270073>

FÜGGELÉK

Kulcs témák kronológiai sorrendben

Július	Nemzeti konzultáció a LMBTQ és migrációs témában a kormány által szervezve; A kínai Fudan Egyetem elleni ellenzéki fellépés; belarusz menekültválság
Augusztus	Afganisztáni krízis; Orbán interjú Tucker Carlssonal a Fox News-on migrációs témáról; menekültválság a belarusz határon
Szeptember	Afganisztáni krízis, az USA kivonul, félelem egy jövőbeni menekültválságtól; Belarusz válság folytatódik; EU-s jogállami vizsgálat Magyarország ellen; Német választások, új migrációs politika; a kormány által szervezett demográfia csúcs, neokonzervatív szereplők jelenlétével
Október	Afganisztáni és belarusz válság; EU-s jogállamisági vizsgálat folytatódik; az egyiptomi elnök és Marine Le Pen látogatása, ahol a migrációról is szó van; Ellenzéki előválasztás kezdődik, minimális migrációs fókusszal
November	Ellenzéki programbemutató a kormány migrációs politikájának támadásával; belarusz válság folytatódik; az EU bírósága dönt a Stop Soros törvénycsomag jogszerűtlenségéről, ami szembemegy a kormány migrációs és NGO-ellenes politikájával; az ellenzéki miniszterelnökjelölt azzal kampányol, hogy Orbán fogad be migránsokat nem Soros
December	Emmanuel Macron látogatása további migrációs diskurzushoz vezet; az AB döntés az EU fennhatóságának elvételéről határellenőrzésben, és arról, hogy nem adható menedékjog, ha nincs elegendő EU-s döntés
Január	Ukrajnai feszültségek nőnek; választási kampány folytatódik, amiben a migrációs kérdések a kormány és újságírók által is promótálva vannak
Február	Oroszország megtámadja Ukrajnát, kitör a háború, ami a migrációs diskurzusok átgondolására késztet
Március	A háború folytatódik Ukrajnában, menekülthullámok alakulnak ki, széleskörű humanitárius segítségnyújtás, a kormány segítséget ígér, ha az ukrán menekültek munkába állnak; vita zajlik arról, hogy ki akar jobban kimaradni a háborúból az ellenzék és a kormány között; Kormányzati naggyűlés migrációs és hierarchikus témákkal; Frontex megegyezés Moldovával, EU-s aktivitás menekültkérdésben

A DEZINFORMÁCIÓ, A HIBRID HÁBORÚ ÉS A COVID-JÁRVÁNY REPREZENTÁCIÓJA A MAGYAR MÉDIÁBAN

TÓTH LILLA

BEVEZETÉS

A dezinformáció, a Covid-járvány és a hibrid háború kérdésének az EU-hoz kapcsolódó médiareprezentációja jelentős átfedésben vannak. Köztudott, hogy a dezinformáció káros hatásai közé tartoznak a demokratikus politikai folyamatokat és általában a demokratikus értékeket fenyegető veszélyek, az intézményekbe, valamint a digitális és hagyományos médiába vetett bizalom aláásása. A dezinformáció a polgárok tájékozott döntéshozatalának akadályozása révén is árt a demokráciáknak.

Mivel a dezinformáció nem költséges, ám rendkívül hatékony, az állami és nem állami szereplők a befolyásolás kulcsfontosságú eszközeként használják (Európai Bizottság 2018b). A dezinformáció egyrészt a demokratikus rendbe avatkozik be azáltal, hogy uralja és torzítja a nyilvános diskurzusokat, és megrontja a demokratikus döntéshozatali folyamatot a közérdekű központi kérdésekben. Másfelől, ha egy politikai erő megnyeri a választásokat, az állam alkotmányos rendjét is lebonthatja (Bayer et al. 2019). A dezinformáció emellett növeli a társadalom polarizációját, és csökkenti a mainstream médiába és intézményekbe vetett bizalmat (Vérter, Bjola és Koops 2020). A dezinformáció másik közvetett hatása, hogy a kormányok megkísérelhetik a polgári szabadságjogok megsértését. Ahogy Vilmer és társai (2018) állítják, ez lehet a dezinformációs kampányok mögött álló külföldi hatalmak valódi végcélja, vagyis az, hogy a kormányokat a demokratikus és liberális értékeikkel ellentétes intézkedések meghozatalára készítsék. A dezinformációs kampányok által támogatott narratívák kihasználják a társadalomban már meglévő feszültségeket olyan vitás kérdésekben, mint a

migráció, a bűnözés, a szexuális kisebbségek jogai és a reprodukzív jogok. Ami fontos, hogy az üzeneteket úgy tervezik, hogy eltereljék a közönség figyelmét bizonyos kérdésekről (Bayer et al. 2019). A kormány tulajdonában lévő, vagy a kormány által támogatott médiumok szintén fontos eszközt jelenthetnek a dezinformáció terjesztésében (Vilmer et al. 2018). Ami az ideológiai és pártos médiaorgánumokat illeti, ezek is az ideológiájukhoz igazodó tévhiteket népszerűsítik. Garrett, Weeks és Neo (2016) tanulmánya szerint a pártos média legalább kétféle módon segíti elő a valósággal kapcsolatos tévhiteket. Először is azáltal, hogy megkérdőjelezi azon szakértők hitelességét, akiknek a következtetései nem egyeznek az ideológiájukkal. Másodszor pedig, bizonyos alkalmakkor elősegítik a bizonyítékok téves értelmezését. Hasonlóképpen, a mainstream médiumok akaratlanul is terjeszthetnek dezinformációt: „[egy] összeesküvés-elmélet heteken belül a marginális spekulációból a címlapra kerülhet. És még ha a mainstream hírek megdöbbenéssel vagy undorral számoltak is be róla, akkor is nézők és olvasók milliói találkoztak ezekkel az elképzelésekkel” (Marwick és Lewis (2017: 22).

Az EU-ban az orosz eredetű dezinformáció jelentős fenyegetést jelent, különösen 2014, a Krim annektálása óta. Az EU már tett lépéseket a károk enyhítésére a figyelemfelkeltés révén (EUvsDisinfo 2015), és az Ukrajna elleni orosz háború kezdete óta a nyíltan propagandisztikus orosz állami médiát (Russia Today és Sputnik News) korlátozott sikerrel (Euronews 2022) kitiltották az EU-ból. Az újonnan mediatisztált fontos események lehetőséget adnak a külföldi dezinformációs forrásoknak az EU gyengítésére. Ez történt a Covid-járvány és az ukrajnai háború kapcsán is.

A dezinformációnak komoly hatása van a közvéleményre, ennek oka részben a sok „hasznos idióta” ellenőrizetlen közösségi média aktivitása, részben az államilag működtetett úgynevezett közszolgálati média, amely maga is dezinformációt terjeszt.

A hibrid háború témája már az ukrajnai háború előtt megjelent, s jelentős mennyiségű dezinformációt tartalmazó gyakorlata feltehetőleg elterjedtebb, mint a róla való beszéd.

A tanulmány célja bemutatni azokat a médiadiskurzusokat, amelyek a kiválasztott médiumokban – M1, RTL, HÍRTV, ATV, ORIGO, HVG.HU, Népszava.hu, Magyar Nemzet.hu – a vizsgálat idején, 2021 júliusa és 2022 márciusa között jelentek meg.

A három téma: a dezinformáció, a hibrid háború és a Covid-járvány részben a kutatócsoport tagjai közötti munkamegosztás miatt, részben azért kerültek egy tanulmányba mert a dezinformáció a hibrid háború egyik eszköze és a Covid-járvánnyal kapcsolatos EU-ellenes diskurzusokban is gyakran megjelent.

A feltáró jellegű kutatásban a következő tartalmakat azonosítottuk és elemeztük: a) EU vagy Európai Unió, vagy Brüsszel vagy Európa és dezinformáció, hazugság, fake news vagy hamis hír, (61 hír) b) EU vagy Európai Unió, vagy Brüsszel vagy Európa és hibrid háború (63 hír), c) EU vagy Európai Unió, vagy Brüsszel vagy Európa és Covid, Covid-járvány, koronavírus, koronavírus-járvány vagy járvány (459 hír).

Ahogy ez várható volt, a járvány rendkívüli jelentőségű esemény és téma volt, ezért a vele kapcsolatos hírek száma sokszorosan meghaladta a másik két témával kapcsolatos hírekét. A Covid járvány témája uralta a médiát, a politikai teret és lehetőséget nyújtott az itt szereplő személyek és médiaforrások számára, hogy érdekeiknek megfelelően formálják a diskurzusokat, mutassák be magukat és riválisaikat. Az egyes médiaforrások eredeti kötődéseiknek megfelelően tárgyalták ezeket a témákat. A kormánypárti médiumok a Covid kapcsán is visszhangozták a kormánypárti véleményeket és EU ellenességet míg a független média próbált reális képet adni a valóságról.

A Covid-járványt érintő médiadiskurzusok sokfélék lehetnek aszerint, hogy a járvány milyen aspektusa kerül említésre (gazdasági, egészségügyi, válságkezelési), milyen aktorok (ellenzék, kormány, az EU, egészségügyi szakemberek vagy a lakosság), viselkedése jelenik meg a diskurzusban. Mivel a járvány Magyarországon egy polarizált médiaterben nagyon intenzíven jelent meg, ezért a három téma közül ez kapott kiemelt jelentőséget és ezt hosszabban és részletesebben is mutatjuk be.

Az első fejezetben az EU és a dezinformáció, a második fejezetben az EU és a hibrid háború, a harmadikban pedig az EU és a Covid-járvány metszetében azonosított diskurzusok kerülnek bemutatásra.

DEZINFORMÁCIÓ

A dezinformáció meghatározása szerint „hamis, pontatlan vagy félrevezető információ, amelyet szándékosan a nyilvánosságnak való ártás vagy haszonszerzés céljából terveztek, mutattak be és népszerűsítettek” (Európai Bizottság, 2018a: 10). Az EU-ban a használatról szóló konszenzusos megállapodás szerint a dezinformáció a preferált kifejezés az álhírekkel (fake news) szemben (Európai Parlament, 2015). A fake news kifejezés nem képes megragadni a dezinformáció összetett problémáját, amely magában foglalja a nem teljesen hamis tartalmakat, mint a tényekkel kevert, koholt információkat, valamint a hír fogalmánál szélesebb körű gyakorlatokat, például

az astroturfing-re¹ használt automatizált fiókok létrehozását, a hamis követők hálózatát, a koholt videókat, a szervezett trollkodást és a vizuális mémeket. Emellett az álhírek kifejezést egyes politikusok és támogatóik eszközként használják a számukra kellemetlen tudósítások elutasítására (Európai Bizottság, 2018a).

A dezinformáció és a fake news (álhír) mellett meg kell említeni az angolul misinformation (magyarul: félretájékoztató vagy téves információ/informálás) nevű fogalmat is. A hibás, rossz, helytelen információ (misinformation) szemben a dezinformációval nem szándékosan (nem valamilyen céllal, haszonszerzési szándékkal) torzított vagy hamisított információ. A misinformation terjesztője úgy hiszi, hogy korrekt, a tényeknek megfelelő információt terjeszt. Az EU szaknyelvi adatbázisa (IATE) is kiemeli, hogy a dezinformáció és a félretájékoztató (misinformation) fogalmakat nem szabad összekeverni. A félretájékoztató (misinformation) az IATE szerint: „információ amelyik helytelen vagy félrevezető, de nem szándékosan az”.

Mivel a dezinformációnak való kitettséggel és a médiával kapcsolatos bizalom tekintetében nem állnak rendelkezésre idősoros adatok, az elmúlt évek néhány felmérésére tudunk támaszkodni akkor, amikor a magyar média fogyasztóit szeretnénk jellemezni.

2016-ban (Eurobarométer 452) az uniós polgárok többsége (53%) bízott a nemzeti médiában, Magyarországon ez az arány csak 44% volt.

2019-ben (1. táblázat) a dezinformációs tudatosságról (nem közvetlenül a dezinformáció tényleges terjedéséről) az adatok azt mutatták, hogy az Magyarországon az uniós átlag körül vagy kissé felette volt. A magyarok az EU 28 átlagánál nagyobb arányban találták könnyebbnek az álhírek felismerését.

1. táblázat A dezinformációval kapcsolatos attitűdök és tapasztalatok (%)

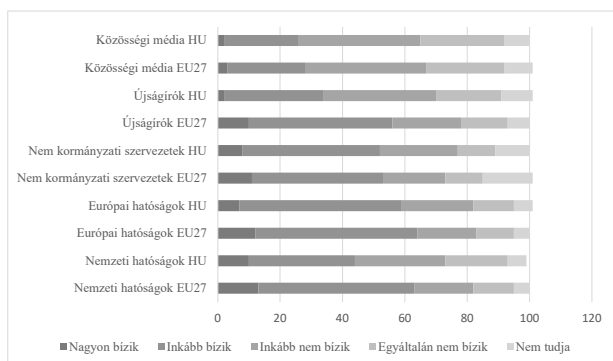
aki egyetért az állításokkal	Az EU-ban	Magyarországon
A valóságot félrevezető módon bemutató vagy akár hamis információk létezése általában véve problémát jelent a demokrácia számára.	79	78
A valóságot félrevezető módon bemutató vagy akár hamis hírek és információk létezése problémát jelent hazánkban.	74	76
Gyakran találkozok olyan hírekkel vagy információkkal, amelyekről úgy gondolja, hogy félrevezető módon mutatják be a valóságot, vagy akár hamisak is lehetnek.	69	75
Könnyen felismeri azokat a híreket vagy információkat, amelyek ön szerint félrevezető módon mutatják be a valóságot, vagy akár hamisak is lehetnek.	58	63

Forrás: Standard Eurobarométer 92 – 2019 https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2255eb92_fact_hu_en.pdf

1 Az astroturfing az a megtévesztő gyakorlat, amikor egy szervezett üzenet támogatóit elrejtik, hogy úgy tűnjön, mintha az üzenet spontán, alulról jövő üzenet lenne.

Amikor 2022-ben megkérdezték a válaszadókat, hogy milyen mértékben bíznak a különböző információforrásokban az ukrajnai háborúval kapcsolatban (Flash Eurobarometer 2022), az adatok azt mutatták, hogy a magyarok jobban bíznak az uniós hatóságokban, mint a nemzeti hatóságokban, és kevésbé bíznak az újságírókban, mint az uniós átlag.

1. ábra Az információforrásokba vetett bizalom (Általában, mennyire bízik az alábbi információforrásokban az ukrajnai háborúval kapcsolatban?(%)

Forrás: Eurobarometer (2022) Az EU válasza az ukrajnai háborúra, a szerző szerkesztése <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2772>

Egy másik 2022-es felmérés szerint 29 vizsgált ország közül (Ipsos, 2022 67. o.) Magyarországon bíztak legkevésbé a médiában; az emberek 9%-a gondolta úgy, hogy a média megbízható, 64%-a pedig megbízhatatlannak tartja, míg a globális átlag 19 és 43%.

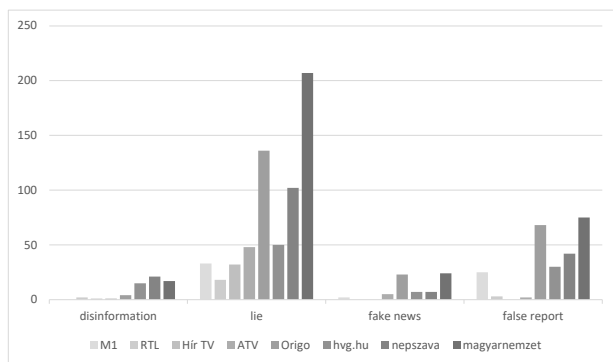
Egy 2023-ban végzett Eurobarometer felmérés szerint uniós szinten a válaszadók közel fele, 48 százaléka jelölte meg a legmegbízhatóbb hírforrásnak a közszolgálati televíziókat és rádiókat (beleértve azok online kiadásait is). Ezt követi a nyomtatott sajtó és annak online kiadásai: a válaszadók 38 százaléka bennük bízik inkább, míg a magán televíziókban és -rádiókban 29 százaléka. A közmédia hitelessége a 27 EU-s tagállam közül Magyarországon messze az egyik legrosszabb: a válaszadók mindössze 25 százaléka adta meg legmegbízhatóbb hírforrásként. Bizalom tekintetében a közösségi média (28%) és az online platformok is (28%) megelőzik a közmédiát.

Az összkép azt mutatja, hogy az elmúlt évtized során a médiába, illetve Magyarországon különösen a közmédiába vetett bizalom fokozatosan csökken, mára az EU átlag felét érjük el ebben a mutatóban. Általában az újságírókkal kapcsolatos bizalom is alacsony (itt nincs adat azzal kapcsolatos, hogy

mit gondolnak a válaszadók külön a független média és a közmédia vagy kormányközeli média újságíróiról). Az EU-s intézményekkel kapcsolatos bizalom nagyobb, mint amit a hazai intézményekkel kapcsolatosan éreznek, és a közmédiához képest nagyobb a bizalom a közösségi médiában. A dezinformációval kapcsolatos tudatosság hasonló az EU átlagához, a dezinformáció felismerésével kapcsolatban pedig még ahhoz képest is magabiztosabbak a magyarok.

Mivel a köznapis és a hivatalos megfogalmazás között eltérés van, a mai magyar médiaszókincset jobban tükröző kulcsszavakat használtunk. Az EU és a dezinformáció metszéspontjában lévő hírek azonosításához a következő kulcsszavakat használtuk: dezinformáció, hazugság, fake news, álhír és propaganda.

2. ábra *Dezinformációval kapcsolatos kifejezések használata a különböző média-forrásokban, 2021 július–2022 március*

Forrás: a szerző saját adatgyűjtése

A propaganda, mint a torzított valóság egyik sajátos formája szintén kulcsszóként szerepelt, és meglepetésként a vizsgált időszakban a kiválasztott médiumokban nem volt egyetlen olyan, az EU-val kapcsolatos cikk sem, amely tartalmazta volna ezt a kifejezést. A kevés független médiában (amelyek nem tartoznak a jelenlegi mintánkhoz) azonban megjelentek propagandával kapcsolatos diskurzusok – különösen az ukrainai háborúval és az Oroszország elleni uniós szankciókkal kapcsolatban.

A diagramból látható, hogy a hazugság, a fake news és az álhír gyakrabban szerepel, mint a dezinformáció, és az ezeket a kifejezéseket leggyakrabban használó médiumok az úgynevezett közszolgálati média, amely a jelenlegi

Magyarországon az állam szócsöveként szolgál. Ennek magyarázata egyrészt a szavak érzelmi töltete lehet; a dezinformáció semleges, leíró jellegű, kevesebb érzelemmel. Míg a hazugság vagy álhír alkalmasabb a figyelemfelkeltésre és a gyors érzelmi reakció kiváltására – ami az általános választási időszak idején egy nagyon polarizált társadalomban fontosnak tűnik. A vizsgált hírek általában olyan diskurzusokat tartalmaznak, amelyek nem kapcsolódnak a dezinformáció (vagy annak gyakoribb megfelelője, mint az álhír vagy a hazugság) kérdéséhez, hanem csak ezeket a kifejezéseket használják a politikai ellenfelek vagy ideológiai riválisok vagy a kommunikáció tartalmának diszkvalifikálására.

A vizsgált időszakban (2021 júliusa és 2022 márciusa között) a kiválasztott médiumokban 61 hírt találtunk az EU és a dezinformáció metszéspontjában. Ezekben a szövegekben a következő diskurzusokat lehetett azonosítani.

A dezinformáció elleni küzdelem és intézkedések csak egy újabb eszköz az ellenség számára a neki nem tetsző tartalmak cenzúrázására, Magyarország szuverenitásának megsértésére és Brüsszel uralmának kiterjesztésére.

Ezzel összefüggésben mutatták be a Lakmus², az első magyar tényellenőrző bejelentését a közszolgálati médiumokban. Ezekben a diskurzusokban Magyarországot Soros György, Brüsszel, a liberálisok, a Nyugat stb. üldözi, és a dezinformáció elleni küzdelem, mint például a tényellenőrzés csak egy újabb liberális trükk a nekik nem tetsző vélemények elhallgattatására. A Facebook moderátorokat is azzal vádolják ezekben a diskurzusokban, hogy képmutatók, mert elárulják az olyan alapvető liberális értékeket, mint a szólás- és véleménynyilvánítás szabadsága. Napjainkra a mindenféle kontextus és attribútum nélküli dezinformáció elérte a Brüsszel szintjét – az ellenségek listáján egyszerű elemként használják:

„... És ezt senki sem veheti el tőlük, a globalista nyomás, a brüsszeli zsarolás, a jogállami dezinformáció és az álhírek mantrája ellenére sem.” (Topolánszky 2021)

2 <https://www.lakmusz.hu/rolunk/>

A járványhelyzet enyhítéséhez számos területen általános uniós szintű együttműködésre van szükség, különösen a betegség okaival és kezelésével kapcsolatos dezinformáció kérdésének kezelése terén.

A független médiában (hvg.hu, RTL, Népszava.hu), amikor a Covid-járvány során romló tendenciák jelentek meg, általában ez a diskurzus következik. E diskurzusok szerint a figyelemfelkeltés és a dezinformáció elleni küzdelem mindig is az EU teendői között kell, hogy szerepeljen.

Kína és Oroszország dezinformációt terjeszt az EU gyengítése érdekében, Magyarország pedig segíti őket ebben.

Ezek a diskurzusok a független médiában (hvg.hu és népszava.hu) jelentek meg.

Egy konkrét eset 2022. januárjában történt, amikor a magyar kormányt a Pegasus kémsoftver illegális használata és a kínai Fudan Egyetemen való kampusz létesítéséről szóló döntés miatt elítélték az Európai Parlament jelentéstervezetében, amely az EU demokratikus folyamataiba való külföldi beavatkozásról és félretájékoztatásról szólt (European Parliament 2022). A dokumentum aggodalmát fejezi ki amiatt, hogy Magyarország (és Szerbia) segíti Kínát és Oroszországot geopolitikai céljaik elérésében, és hozzájárul a dezinformáció terjedéséhez a régióban. Elítéli továbbá a Fidesz és a Jobbik (magyar kormánypárt és egy másik jobboldali párt) és a Kreml közötti szoros kapcsolatokat. A jelentés „rosszindulatú és tekintélyelvű külföldi államokat és nem állami szereplőket, például Oroszországot és Kínát” vádolja a demokrácia felforgatását célzó intervenciók taktikákkal.

Kvázi dezinformáció

A kormány dezinformációs gyakorlatáról szóló, a független médiában (hvg.hu) bemutatott információk.

Ezek a diskurzusok kritikusan ábrázolják az úgynevezett pávatánc kommunikációját – amikor a rezsim hivatalos nemzetközi álláspontja és a belföldön terjesztett narratívák között szakadék tátong, ami különböző tartalmakat jelent a különböző közönség számára: pl. Brüsszelben és Magyarországon, vagy különböző tartalmakat ugyanannak a közönségnek különböző időpontokban, a független médiával való kommunikáció elkerülése,

kapcsolatfelvétel csak a pártos médiával, ahol csak álkérdéseket tesznek fel. Ez önmagában nem szükségképpen dezinformáció, de a hatását tekintve – zavart okoz és a szavazók elkötelezettségét és lojalitását fenntartja – szinte ugyanaz.

2022 februárjában a brüsszeli EU–Afrika csúcstalálkozó egy nyolcpontos közös nyilatkozat elfogadásával zárult. A dokumentum támogatja a legális migrációs útvonalak kialakítását, amellyel Orbán Viktor is egyetértett. Az még a csúcstalálkozó végén sem derült ki, hogy Orbán Viktor miért írta ki a közösségi oldalára, mielőtt Brüsszelbe utazott volna, hogy „*Dávidként állunk a brüsszeli Góliátokkal szemben!*” (hvg.hu 2022).

A dezinformáció az a dolog, amit a politikai riválisok terjesztenek, és ez jelentős veszélyt jelent – különösen, ha kellemetlen dolgokat terjesztenek rólunk

Ezek a diskurzusok főként az úgynevezett közszolgálati médiában jellemzőek, és gyakran használják őket eszközként a politikai riválisok véleményének elutasítására. Az egész független médiát a miniszterelnök (Szili – Fábián 2018) és a kormánypárt számos képviselője is fake news gyárnak bélyegzi.

HIBRID HÁBORÚ

A hibrid háború egy olyan katonai stratégia, amely politikai hadviselést alkalmaz, és a hagyományos hadviselést, az irreguláris hadviselést és a kiberhadviselést más befolyásolási módszerekkel, például dezinformációs kampánnyal, álhírekkel (kompromatka, hahaganda), diplomáciával, törvénykezéssel és külföldi választási beavatkozással keveri.

A hibrid háborúról szóló diskurzus nagy része összefonódott a migrációról szóló diskurzussal, és lehetőséget adott a megszólalónak az EU migrációs politikájának elítélésére. A lengyel-fehérorosz határon a Lukasenka által kiváltott migránsválság lehetőséget teremtett a magyar populista ellenséglista aktualizálására: A magyarokat támadó Brüsszel, az EU alkalmatlansága a migráció kezelésében és a migránsveszély együtt kerül tárgyalásra a magyarok és Orbán Viktor sikerével a migráció kezelésében. A 63 tétel több mint 40 százaléka a vizsgált időszakban (2021 novemberében) egy hónapon belül jelent meg, 60 százaléka a kormány médiában (ml, origo.hu, magyarnemzet.hu).

A hibrid háború a normális emberek és a liberális lobbi között zajlik – ez nem az, aminek látszik

A populista konzervatív, kormánypárti médiumokban (M1, origo.hu, Magyar Nemzet) az újságíró-ideológusok gyakran átfogalmazzák és újraértelmezik az olyan fogalmakat, mint a hibrid háború. A normális embereket, a többséget a perverz, agresszív kisebbség által elnyomottnak írják le egy reménytelen világban.

„Ez nem a nemzetek konfliktusa, és nem is a globalizmus hívei igyekeznek leigázni a lokalistákat. A valódi konfliktus a normalitás tömege és egy meglehetősen szűk kisebbség között zajlik. A harctéri előny nem feltétlenül a számokban rejlik. Mi, akik a normalitás fenntartását akarjuk, többségben vagyunk, de a hatékonyabb fegyverek kevesek kezében összpontosulnak. A hibridháború korszakát pedig azért vezették be a kevesek, hogy a meglévő aránytalanság ne csak kialakuljon, hanem szinte visszafordíthatatlanná váljon – visszafordíthatatlan folyamat – a kisebbség érdekében és javára.” (Földi 2021)

Hibrid hadviselés idézőjelek között – az úgynevezett hibrid háborúk

Ezek a diskurzusok megkérdőjelezzik magának a fogalomnak a használatát. Az idézőjelek használata azt hivatott sugallni, hogy vagy nincs hibrid háború egyáltalán, vagy az, ami a lengyel-fehérorosz határon történik, nem hibrid háború.

„A hatóságok a közelmúltban a lengyel-fehérorosz határon, valamint a Közel-Keletről Fehéroroszországon keresztül az Európai Unió keleti határa felé irányuló migrációs nyomás jelentős növekedését tapasztalták. A bevándorlás növekedése egy szervezett akció, amely a lengyelek szerint egy Fehéroroszország által folytatott hibrid háború. Csak augusztus eleje óta több mint kétezeren próbálták meg illegálisan átlépni a lengyel-fehérorosz határt.” (Origo 2021)

Töredékes, hiányos diskurzusok

Ezeket a diskurzusok, amelyek a kormánypárti vagy ún. közszolgálati médiában jelennek meg, a kihagyás jellemzi. Ezekből a diskurzusokból csak

azt lehet megtudni, hogy mi történik, jellemzően konkrét, szemléletes szinten (pl. több ezer migráns fagyoskodik a lengyel-fehérorosz határszakaszon), de az absztrakciós szint nem emelkedik tovább, nem lehet tudni, hogy miért történik, ami történik, kik a szereplők, mit tesznek, mi motiválja őket. Általában a diskurzus Lukasenkával és a Kremlllel kapcsolatos részeit amputálják a beszélők, és gyakran összekapcsolják a migrációval kapcsolatban inkompetens EU és a migrációs kérdésekben bölcs, előrelátó, következetes Magyarország diskurzusokkal.

Az elhallgatás taktikája a propagandisztikus kommunikáció sajátossága. A 2022. áprilisi magyarországi parlamenti választásokat megelőző kampány során Orbán Viktor miniszterelnök soha nem nevezte meg az ellenzék miniszterelnök-jelöltjét. És amikor Ukrajnát megtámadta Oroszország, a magyar kormánypolitikusok gondosan elkerülték az agresszor megnevezését. Ugyanezzel a taktikával nem nevezik meg a migránsválság okozóit, és nem nevezik hibrid háborúnak azt, ami a lengyel-fehérorosz határon történik.

„Szerinte [Szijjártó Péter külügyminiszter szerint] mindazoknak a brüsszeli politikusoknak, akik az elmúlt hat évben migrációpárti álláspontot képviseltek, akik napirenden tartották a kötelező betelepítési kvótát, és megtagadták a pénzeket a határaikat védő országoktól, most ki kellene menniük a lengyel-fehérorosz határra, és székelyelleniük kellene magukat. Szijjártó tehát úgy nyilatkozott a fehérorosz-lengyel határon kialakult helyzetről, hogy nem említette Fehéroroszország szerepét ebben. Ezt korábban Varga Judit igazságügyi miniszter is megtette.” (hvg.hu 2021)

Brüsszel, háttérhatalom, titkos politikai hatalmak – a hibrid háborút az EU táplálja – a tiszta konteo

Ezek a diskurzusok az úgynevezett közszolgálati médiában jelennek meg, e lapok „szakértői” egy kaotikus világot vizionálnak, amelyben csak két dolog biztos: az elkerülhetetlen veszély és a fő ellenség: a háttérhatalom. A diskurzus alapstruktúrájában egyszerű, néhány lépésben halad egy konkrét kérdéstől a világ alapproblémájáig, amely a végső választ jelenti mindenre. Ebben a megközelítésben az EU gonosz, de nem önszántából, hanem azért, mert a háttérhatalom markában van. Néha a háttérhatalom szerepét ezekben a narratívákban Soros György játssza.

Míg a Covid-járványról szóló orvosi dezinformációs diskurzusok nem tudtak behatolni a magyar mainstream médiába, hanem a közösségi médiában és a peremmédiában maradtak, addig a hibrid háború hatalmi politikájáról szóló összeesküvés-elméletek szabad utat kaptak – legalábbis a kormánypárti közszolgálati médiában.

„– A védekezést ma az teszi lehetetlenné Európa számára, hogy az európai politikai elit nagy része, élén Brüsszellel, egyszerűen egy háttérhatalom markában van, amely nem Európa védelmére törekszik, hanem e konkrét háború céljainak elérésére, akár nyíltan, akár burkoltan. Ezt a kérdést nehéz megoldani, mert a döntéshozó pozícióban lévő politikai erők az ellenséggel dolgoznak együtt. Emiatt az egyébként védekezésre képes rendszerek, mint a hadseregek, NATO-katonák, határvédelmi szervezetek nem kapják meg a megfelelő parancsokat a védekezésre, hanem ehelyett számukra elfogadhatatlan élethelyzetet teremtenek. Nem az a baj, hogy nincs védelem, hanem az, hogy a politika nem teszi lehetővé.

– Az EU-ban már most is hibrid hadviselésről beszélnek. Ön szerint a jelenlegi migrációs válság fordulópontot jelenthet?

– A brüsszeli bürokrácia szájából a hibrid hadviselés arra utal, hogy Oroszország gerjeszti ezt a feszültséget Fehéroroszország és Lengyelország között, más szóval Lukasenka és csapata Oroszország megbízásából támadja az EU-t. Ez nem így van. Pontosan ez a hibrid hadviselés logikája, hogy másra terelem a figyelmet, mást teszek bűnbakká, miközben én vagyok a bűnös fél.

Mert az, hogy szükségtelen háborúkkal indítják el a migrációt, hogy az inváziót nem állítják meg Európa határainál, hogy feszültséget keltenek az európai kormányok között, nem Oroszország támadása, hanem éppen a brüsszeli bürokraták együttműködése.” (Földi 2021 Magyar Nemzet)

„Az EU keleti határán hibridháború folyik, szolidárisak vagyunk Lengyelországgal, de kérdezzük meg halkan: mi folyik 2015 óta Magyarország déli határán? – kérdezte Kövér. Hangsúlyozta: a Nyugat hibrid háborút folytat a magyar és a lengyel kormány ellen.” (Kövért 2021 Magyar Nemzet)

A Lukasenka által kirobbantott migránsválság a lengyel-fehérorosz határon egy hibrid háború része

Ezek a független médiában (hvg.hu, Népszava) megjelent írások elsősorban lengyel és uniós forrásokra támaszkodnak, és politikusokat idéznek. Ezek szerint Lukasenka, a fehérorosz elnök elvesztette a legutóbbi választásokat, és orosz segítséggel elnyomta politikai ellenfeleit, megtartotta a hatalmat, amelynek következtében az EU szankciókat vezetett be ellene és egy sor fehérorosz tisztviselő ellen. A határon mesterségesen létrehozott migránsválság részben Lukasenka bosszúja az EU-n, részben az orosz megrendelés végrehajtása. A módszer elkerüli a fegyverhasználatot, de a káosz előidézésével gyengíti az EU egységét, és a helyzet önellentmondásossága miatt lehetetlenné teszi az EU alapértékeinek következetes alkalmazását.

A COVID-19 VILÁGJÁRVÁNY

A Covid-19-hez kapcsolódó diskurzusok azonosítása érdekében a szokásos eljárást követtük: a) a kiválasztott médiumok által közzétett, EU-val, Európai Unióval és Brüsszellel kapcsolatos összes hírt rögzítettük, és b) ezekből tovább szűrtük azokat a cikkeket, amelyekben a világjárvány (koronavírus, járvány, covid) szerepelt.

Ennek a folyamatnak az eredményeként 459 olyan tétel maradt, amely valamilyen diskurzust tartalmazott.

A 2. táblázat a járvány magyarországi lefolyását mutatja. A legsúlyosabb hullám Magyarországon az oltás megkezdése után indult. Modern vakcinákat alkalmaztak, de Magyarországon a hagyományos kínai és orosz vakcinákat is széles körben használtak, különösen az oltás kezdetén. A magyarországi adatok mind a halálozás, mind az oltások tekintetében meglehetősen kedvezőtlenek.

A COVID-19 világjárványt a hamis és félrevezető információk példátlan hulláma, az úgynevezett infodémia kísérte (WHO Infodemic). A COVID-19-et külföldi államok, elsősorban Kína és Oroszország dezinformációs kampányai használták ki az EU és általában a demokratikus kormányzás lejáratására. A dezinformációs kampányok olyan félrevezető narratívákat hoztak létre, mint például az EU állítólagos segítségnyújtásának hiánya a partnerek és a harmadik országok számára, ehelyett Kína és Oroszország jóindulatát emelték ki (Bayer et al. 2021). Ez arra késztette az Európai Bizottságot, hogy nyilvánosan azonosítsa Kínát és Oroszországot az online dezinformáció fő elkövetőjeként. Az EU felismerte, hogy a világjárvány megnyitotta az utat az európai demokráciák,

valamint az EU és a nemzeti vagy regionális hatóságok hitelességének aláásására irányuló dezinformációs kampányok előtt. Azzal is vádolta Oroszországot és Kínát, hogy „a COVID-19 kontextusában a demokratikus vita aláásására, a társadalmi polarizáció súlyosbítására és saját imázsuk javítására törekszenek” (Európai Bizottság 2020: 3).

2. táblázat A Covid-19 járvány Magyarországon

A világvárvány eddigi hullámai	5
A legsúlyosabb hullám	a harmadik (csúcspont 2021. április 17.)
Halálozás 100 000 lakosra vetítve	504,76 (a 3. legrosszabb a világon Peru és Bulgária után)
Az első oltás kezdőnapja	2020. december 23.
Oltás legalább egy adaggal (%)	64,8
A teljes vakcinasorozattal történő oltás (%)	62,7
Oltás kiegészítő dózissal (%)	38,3
Hajlandóság a Covid-19 elleni oltásra	A magyar felnőtt lakosság 12%-a eltökélt abban, hogy nem oltatja be magát SARS-CoV-2 ellen, a 30–39 éves magyarok körében pedig az oltásellenesek aránya eléri a 23%-ot.
A felhasznált vakcinák	Pfizer – Biontech, Moderna, Sputnik V, Astra Zeneca, Sinopharm, Jansen

Forrás: WHO 2022; Johns Hopkins University 2024; IDEA 2021; saját szerkesztés

Az EUvsDisinfo az Európai Külügyi Szolgálat East StratCom munkacsoportjának kiemelt projektje. A projektet 2015-ben hozták létre azzal a céllal, hogy jobban előre jelezze az Orosz Föderáció folyamatos dezinformációs kampányait, amelyek az Európai Uniót, annak tagállamait és a közös szomszédság országait érintik, valamint jobban reagáljon azokra. Az EUvsDisinfo 15 nyelven végzett adatelemzés és médiafigyelő szolgáltatások segítségével azonosítja, összeállítja és leleplezi a Kreml-barát médiából származó, az EU és a keleti partnerség országaiban terjedő dezinformációs eseteket.

Az EU és a magyarországi Covid-pandémia metszéspontjában a vizsgált médiadiskurzusok többségében egyértelműen kimutatható az EUvsDisinfo (2020) által meghatározott négy, az EU-t célzó narratíva:

1. Az EU nem képes kezelni a világvárványt, és az EU az összeomlás szélén áll. Ezt a narratívát Kreml-közelről források és számos hazai hálózat/forrás terjesztette az EU-ban és azon kívül.
2. Az EU önző, és elárulja saját értékeit. Ezt a narratívát a Kreml-közelről források és számos hazai hálózat/forrás is terjesztette az EU-ban és azon kívül.

3. Oroszország és Kína felelősségteljes hatalmak. A Kreml-barát média az Olaszországnak nyújtott orosz segélyekre összpontosított, és azt hirdette, hogy Oroszország segít Olaszországnak, az EU pedig nem. A Kreml-közelbi források a kínai globális projektet az EU-val szemben felsőbbrendűnek ábrázolták. A kínai államilag ellenőrzött média és a közösségi médiacsatornák erőteljesen népszerűsítették azt az elképzelést, hogy a kínai modell jobb a COVID-19 elleni küzdelemben, miközben kiemelték a kínai segélyszállítmányok iránti globális hála kifejezését, többek között Olaszországban.
4. Végül pedig, az EU a válságot saját érdekeinek érvényesítésére használja ki.

A Covid-járvánnyal kapcsolatos diskurzusok elemzésének eredményei

A vizsgált időszakban (2021 júliusa és 2022 márciusa között) havonta átlagosan 100, a kutatási kérdéshez kapcsolódó cikket találtunk. Azokra összpontosítottunk, amelyekben a kulcsszavak nem csak megemlítésre kerültek, hanem egy diskurzus részeként működtek. Mivel Magyarországon ez az időszak a választások előtti időszak volt, és az ellenségteremtő vagy hibáztató diskurzusok gyakran az ellenségek egész sorát egyesítették; Brüsszel, a liberálisok, a hanyatló nyugat és a politikai ellenzék gyakran egy tételbe esett, de a diskurzus nem Brüsszlel, hanem az ellenzékéről szölt. Az EU-ellenes propaganda ironikus leírásakor a Brüsszel nemcsak főnévként, hanem igeként is használatos, úgy mint: brüsszelezni (jelentése: elítéli, vádolja vagy hibáztatja Brüsszelt, azaz az EU-t).

Az itemek (a kiválasztott médiumok hírei) segítségével a következő diskurzusokat azonosítottuk, amelyeket a későbbiekben részletezünk: Az EU kudarca a világjárvány kezelésében; Ördögi vagy gonosz terv létezése, amely tönkreteszi Európát; Magyarország az EU-val ellentétben jobban teljesít; Az EU önző és elárulja értékeit; Kína és Oroszország jobban teljesít; Az EU kihasználja a válságot saját érdekeinek érvényesítésére.

Magyarországon a közszolgálati média kormánypárti befolyás alatt áll, és a kritikusok szerint a kormánypropaganda szöcsöve. A független médiumokban az EU-ellenes propagandadiskurzusok idézetként vagy ironikus formában is előfordulnak. A kormánypárti origo.hu, a magyarnemzet.hu, az M1 tv ugyanezeket a diskurzusokat ugyanolyan megfogalmazásban mutatja be és kimerítően ismétli. Miután félhivatalosan kiderült, hogy a Sinopharm a hatvan év felettiek negyedénél nem hatásos, és a miniszterelnök harmadik erősítő oltást ajánlott az embereknek, eltűntek a „Kína jó” diskurzusok.

A vilá járvány utolsó csúcspontja után az EU-val kapcsolatos viták a vilá járvány kezelése helyett a helyreállítási alap Magyarországnak szánt részének elosztása körüli vitákra kezdtek összpontosítani. Az EU Bizottsága az elhúzó dó tárgyalások során korrupcióellenes intézkedéseket és nagyobb átláthatóságot kért a magyar kormánytól, míg a kormány diskurzusában az EU-t vádolták azzal, hogy szakmai helyett politikai döntéseket hoz az úgynevezett gyermekvédelmi törvénnyel kapcsolatban (amelyben a gyermekek pedofiloktól való védelme keveredik a homofóbiával).

2022. február 24-től a vilá járvány témája teljesen eltűnt, és átadta a helyét az ukrainai háborús válságnak. Az április 3-i választások közelgő napja a magyar kormány kommunikációs turbulenciáival (a korábbi Putyin-barát magatartás az adott körülmények között magyarázatra szorult) betöltötte a média tereit.

A keleti nyitás stratégiájának kudarca (amely az elmúlt évek kormányzati retorikájának jelentős eleme volt) és a kormány túlfűtött oroszbarát politikájának lelepleződése ellenére az uralkodó narratíva az ellenzékét állította be az állam és a nemzet ellenségeként.

Az EU kudarcáról szóló diskurzusok

Ezek a diskurzusok a kormánypárti médiában (M1, origo.hu és Magyar Nemzet) jelentek meg (amelyek átfedésben vannak a közszolgálati médiával a jelenlegi Magyarországon), és gyakran összefonódnak a Magyarország ezzel szemben jobban teljesít és az Oroszország és Kína jó diskurzusokkal. Ezekben az esetekben az EU-t lassú, szervezetlen, alulteljesítő entitásként ábrázolják, akit azzal vádolnak, hogy nem biztosít elég oltóanyagot, maszkot vagy lélegeztetőgépet. Az EU ebben az összefüggésben nemcsak a vilá járvány kezdetén történt megkésett kezdeti reakciókért, hanem a gyors helyreállítás elmaradásáért, illetve a helyreállításhoz szükséges közösségi források hiányáért is bűnös.

A lázadó és bátor Magyarországról szóló beszámoló k, ahol úgy döntöttek, hogy máshonnan (Kínából és Oroszországból) vesznek oltóanyagot, alkalmasak arra, hogy erősítsék a hatékony, jól szervezett és nagylelkű Kína és Oroszország képét, és rámutassanak arra, hogy az EU kezd kaotikus helyzetbe kerülni.

A kínai és orosz állampolgárok tényleges helyzetéről és esélyeiről soha nem esett szó. Az európai városokból a járványügyi intézkedések elleni agresszív tüntetésekről érkeztek hírek, amelyek a rendőrség brutalitását hangsúlyozták. Ugyanezen okból a magyar nemzeti konzultáció is a Covid-dal kapcsolatos diskurzusok részévé vált. Ezt a témát felhasználva lehetett megmutatni, hogy Magyarország jobban teljesít, mert ahelyett, hogy elnyomná az embereket, illetve azok véleményét (mint más országok), a magyar kormány kikéri az

emberek véleményét, és ennek megfelelően cselekszik. A járvány utáni nemzeti konzultáció a krízist követő helyreállításról szolt. A média, az országos plakátkampány és a konzultációs kérdőív³ kérdései azt mutatják, hogy a világjárvány témája alkalmas volt (legalábbis a kormány számára) arra, hogy a migrációval kapcsolatos régi diskurzusokat: a régi ellenségeket – Brüsszel, Soros – fókuszban tartsa és kiemelve a „megmentőt”: az Európa határait védő (jobban teljesítő) magyar kormányt.

2021 nyarán Budapest adott otthont néhány tömegrendezvénynek: a vadászati világkiállításnak, a labdarúgó Európa-bajnokságnak és az Eucharisztikus Kongresszusnak. Az EU kudarc, Magyarország jobban teljesít diskurzusokban gyakran elhangzott, hogy a magyarok számára ez a nyár a korlátozások nyara lett volna, és a brüsszeli oltóanyagbeszerzés lassúsága miatt elmaradtak volna rendezvények, de Kína és Oroszország segítségével Magyarország meg tudta szervezni ezeket a rendezvényeket, míg más uniós országok nem tudták feloldani a korlátozásokat. A rendezvények kritikussait, akik szerint a kormánynak nem kellett volna egészségügyi kockázatot vállalnia ezekkel a rendezvényekkel, keresztényellenességgel vagy azzal vádolták, hogy megfosztanak a normális embereket az örömeiktől (foci és vadászat).

Az ördögi terv és veszély narratívák

Ezekben a diskurzusokban az EU jövője apokaliptikus – ez az EU kudarca jövő időben –, és ez egy gonosz terv következménye (az M1, origo.hu és Magyar Nemzet mutatta be ezeket). Néha csak felületesen kapcsolódik a világjárvány témájához. A pandémia csak komor háttérként szolgál egy hosszú jeremiádhöz Európa és a világ jövőjéről. Gyakran azzal kezdődik, hogy azt állítják, hogy az Európai Unió veszélyes idők elé néz: a világjárványok és a migrációs áramlások fogják meghatározni a legfontosabb világpolitikai és gazdasági fejleményeket. Ily módon a világjárvány és a migráció témája összekapcsolódik, és ez szilárd alapot ad a többi hozzávaló felfűzéséhez.

3 Ilyen például a 12. és 13. kérdés: 12. Az Európai Bíróság döntése szerint a magyar határon a bevándorlóknak a tranzitónában való várakoztatása jogellenes. A döntés szerint a járvány idején a migránsokat be kell engedni hazánkba. Ez a döntés egybeesik Soros György régi migrációs tervével, amely szerint évente egymillió bevándorlót kell beengedni, mindenáron. Egyetért azzal, hogy a kormánynak továbbra is ki kell állnia a bevándorlás ellen, és fenn kell tartania Magyarország határainak szigorú védelmét? Igen Nem

13. Brüsszel offenzívára készül a magyar alkotmány bevándorlással kapcsolatos szabályozása ellen. Rá akarnak kényszeríteni bennünket az Alaptörvény migrációt akadályozó cikkeinek módosítására. Egyetért azzal, hogy a magyar kormánynak ragaszkodnia kell a bevándorlásellenes szabályaihoz, akár a Brüsszellel való nyílt konfliktus árán is? Igen Nem

„Az EU szerepe a világgazdaságban, az ipari és technológiai innovációban egyre csökken. A kontinenst pénzügyi válság, migrációs válság, majd koronavírusjárvány sújtotta, miközben az eurózóna alapjai repedeznek, a déli tagállamok költségvetési és államháztartási helyzete siralmas, nem beszélve a demográfiai hanyatlásról, amely minden probléma egyik fő oka. Először is a teremtés, a keresetény példázat érvényességét kérdőjelezték meg, a racionalitás és azon feltételezés alapján, hogy amit az emberi elme nem tud megérteni, mérni vagy megtapasztalni, az nem létezik. Az ősi igazságokkal kapcsolatos kételyek a modern tudás forrásává váltak. Az Istenben való kételkedés tendenciája után a nemzetek fontosságával, a hely szeretetével kapcsolatos szkepticizmus terjedt el: hogy természeti környezetünk, őseink, szokásaik, a belőlük származó nyelvi-kulturális hagyományunk egy újkori konstrukció, egy romantikus fantázia, amelyet most már ideje hátra hagyni az egyre egységesebb Emberiség globális céljaival szemben. És most – több évtizede – tanúi vagyunk ... a nő-férfi teremtés megkérdőjelezésének és ebből következően a gyermek megfelelő fizikai, szellemi és erkölcsi védelemhez való jogának megtagadásának.” (Szánthó 2021, Magyar Nemzet)

Néha maga az EU jelenti a veszélyt, amikor például az érkező migránsok száma növekszik, és – a diskurzus szerint – a kötelező betelepítési kvótákat a civil szervezetek és a brüsszeli bürokrácia ismételten felveti. De a magyar kormány még ezekben a nehéz időkben is ellenáll, és továbbra sem ért egyet a kötelező elosztás tervével.

A gyermektelen nyugati párok, akik lemondtak a saját gyermekvállalásról, szintén az általános veszély részei, mert világuk biológiailag már nem önfenntartó, így kénytelenek kívülről behozni embereket – és ezzel máris a veszélyes migráció témájánál vagyunk, a pótlás problémájaként átfogalmazva.

A kiterjesztett diskurzusokban pedig a migránsok egészségügyi kockázatot jelentenek, mert terjesztik a koronavírust. Ezekben a diskurzusokban politikai erők, brüsszeli bürokraták, baloldali liberális csoportok, nem kormányzati szervezetek hálózata és a média is olyan ideológiai konfliktusokat szítanak, amelyek az EU bukásával fenyegetnek.

Ezzel szemben Magyarország jobban teljesít

Ezekben a hízelgő diskurzusokban (M1, origo.hu és Magyar Nemzet híreiben) Magyarország hónapokkal megelőzi Európát az oltás vagy az újranyitás

tekintetében. Az oltási program sikere nagyrészt annak is köszönhető, hogy a kormány még az elhibázott brüsszeli vakcinavásárlás előtt időben felismerte, hogy nem szabad csak az Európai Unióra támaszkodni, hanem kelet felé is nyitni kell. A magyar gazdaságra 2021 őszétől úgy utaltak, hogy az már meghaladta a járvány előtti szintjét, míg a legtöbb uniós országnak ez még nem sikerült. Válogatott statisztikákat idéztek, hogy a magyar emberek mennyire elégedettek a kevésbé boldog uniós társaikhoz képest.

Amikor csak lehetett, megemlítették ezt a gazdasági sikert. A sikerjelentésekben a megfelelő mutatókat gondosan választották ki: a Covidos halálozás számát vagy a százezer főre jutó többlethalálozást csak azokban az időszakokban említették, amikor az EU átlagánál, a közép-európai átlagnál vagy a visegrádi átlagnál jobb volt.

A magyar kormány bölcs döntését dicsérték, azt, hogy a kórházakat katonai igazgatás alá helyezte, és elismeréssel számoltak be a nyugodt kormányzásról, amely jelentősen hozzájárult a korlátozások zökkenőmentes végrehajtásához és a gazdaság újra indításához Magyarországon. A magyar állam háborúba ment és megmentette az országot: ennek köszönhető, hogy nem láttunk olyan képeket, mint amilyenek Bergamóból, Portugáliából vagy Romániából érkeztek – állítják ezek a diskurzusok.

Varga Mihály pénzügyminiszter, akit a kormány média gyakran idézett, kijelentette, hogy a járvány előtt a magyar gazdaság Európa második leggyorsabban növekvő gazdasága volt, és a globális válság után is Magyarország az egyik leggyorsabban talpra álló gazdaság Európában. A fellendülés nem lett volna ilyen gyors – mondta –, ha a világjárvány nem egy erős, gyorsan növekvő és ellenálló Magyarországot sújtott volna. Magyarország állítólagos sikerének egyik tényezője az erős vezető, aki egyben az ország megmentője is. Magyarország miniszterelnökét több mint egy évtizede foglalkoztatja az erős vezető toposza. Időről időre azzal érvelt, hogy nehéz és kihívásokkal teli helyzetekben – különösen az EU lassú és nehézkes bürokratikus döntéshozatali folyamatai miatt – az erős vezető az üdvözítő megoldás. Már 2015-ben kifejtette mindezt:

„Úgy gondolom, hogy a jövőbeni európai jólét legfőbb előfeltétele a vezetés stabilitása. A vezetés kérdése most a legfontosabb kérdés. És itt Európában kulturális nehézségeink vannak, mert a politikai vezetés koncepciója nem megfelelő, nem pontosan felel meg annak, amire szükségünk van. Az elmúlt egy-két évtizedben azt tanították nekünk, hogy a vezetés intézményeket jelent. Ezért az Európai Unió vezetési kultúrája az intézményi vezetés. Mi tehát a vezető feladata e koncepció szerint? A vezető feladata ebben a koncepcióban az, hogy jól működő intézményeket irányítson. Mert az intézmények végül is segíteni fognak,

és modernizálják a társadalmat. A probléma az, hogy ez valószínűleg akkor igaz, amikor minden jól megy. De amikor bajban vagyunk, az intézmények nem tudnak segíteni. Tehát személyes vezetésre van szükség. A személyes vezetést pedig egyáltalán nem tisztelik az Európai Unióban, hanem inkább veszélynek tekintik. Ezért most meg kell változtatnunk a vezetésről alkotott elképzelésünket, és Európa-szerte erős vezetőket kell stabilizálnunk, különben nem találunk választ a jóléttel kapcsolatos kérdésekre.” (Orbán 2015)

Az EU önző és elárulja saját értékeit diskurzusok

Az EU-ban a világjárvány elleni intézkedések elleni tüntetésekről szóló magyar közszolgálati média (M1) és kormánypárti (origo.hu és Magyar Nemzet) tudósítások gyakran arra a következtetésre jutottak, hogy a tüntetések állítólagos brutális feloszlátása ellenére sem volt nemzetközi következmény, ami a kettős mérce alkalmazásának példája, és így az alapvető liberális értékek elárulásának tekinthető. A világjárványhoz kapcsolódó uniós alapértékek állítólagos elárulásának legfőbb példája a Magyarország által el nem fogadott helyreállítási és ellenállóképességi terv esete.

Magyarország 2021. május 12-én nyújtotta be helyreállítási tervét (European Commission 2021). Az általános szabály szerint, ha nem lett volna semmilyen akadálya, Magyarország már most megkapta volna az alapot. A tervben szereplő megoldatlan problémák miatt azonban – amelyek a következők voltak: a korrupcióellenes keretrendszer megerősítése, többek között az ügyészségi erőfeszítések és a nyilvános információkhoz való hozzáférés javítása révén – a tárgyalások elhúzódtak, és a mai napig nem zárultak le. A Bizottság szerint a Magyarországnak szánt uniós forrásokat a korrupcióellenes keretrendszer megerősítésének szükségessége miatt visszatartják. Ugyanakkor a magyar kormány és a Fidesz, a kormánypárt azt állítja, hogy az EU Bizottsága politikai elfogultságai szerint jár el. Azzal vádolják a Bizottságot, hogy politikai alapon ítélkezik, mert miután a magyar parlament 2021 júniusában elfogadta a gyermekvédelmi törvény módosítását, amely az európai uniós intézmények szerint diszkriminatív az LMBTQ-emberekkel szemben, a magyar gazdaságélénkítési tervről szóló tárgyalások elhúzódtak.

A két esemény (az úgynevezett gyermekvédelmi törvény elítélése az Európai Parlamentben – homofób jellege miatt, és mert összemosza a homoszexualitást a pedofíliával –, valamint a helyreállítási terv elutasítása) a magyar kormánypárti politikai szereplők diskurzusaiiban érdekeiknek megfelelően összekapcsolódott.

2021 júniusától az EU-kritikus diskurzus, bár még mindig a Covid-válságból indul ki, mivel a helyreállítási alap az általa okozott károkat hivatott enyhíteni, önálló diskurzussá nőtte ki magát, amelynek középpontjában az EU-kritika áll.

E diskurzus szerint az EU elfogult (más országoknak már megadta az alapot), üldözi és bünteti Magyarországot (amiért nem vesz részt az LMBTQ-kánonban), és ezzel beavatkozik a belügyeibe, és sérti Magyarország szuverenitását. Ez a diskurzus lehetővé teszi, hogy a nyilvánosságban és a médiában elhallgattassák azt az alapvető kifogást, amely a korrupció elleni garanciák hiánya miatt merült fel a magyar gazdaságélénkítési tervben.

Oroszország és Kína jobban teljesít, ők a jók diskurzusok

Ezek a diskurzusok nagyon gyakran összefonódnak a Magyarország jobban teljesít diskurzusokkal (amelyeket az M1, origo.hu és Magyar Nemzet mutatta be). A keleti vakcinák és az időben meghozott kormányzati döntések nélkül Magyarország nem tudott volna jobban teljesíteni és az embereket megmenteni. Az országba behozott orosz és kínai vakcináknak köszönhetően a magyarok az elsők között jutottak hozzá az életmentő oltóanyaghoz.

Kínával kapcsolatban a keleti világról hangzottak el leírások, ahol új állami és digitális óriások emelkednek, a gazdasági és katonai központok fokozatosan keletre tolnak. Ezt a képet állították szembe az ún. neomarxista felduzzasztott liberalizmussal, amely (ön)gyilkos háborút folytat saját hazája, a nyugati civilizáció ellen.

Amint azt már a bevezető részben említettük, a kínai vakcina hatékonyságával kapcsolatban problémák merültek fel az idősek körében. Ettől kezdve ezek a diskurzusok elhalkultak.

Az EU kihasználja a válságot, hogy saját érdekeit érvényesítse diskurzusok

Ezek a diskurzusok nagyon ritkák voltak (a Magyar Nemzetben kerültek nyilvánosságra), az üzleti megfontolásra való hivatkozás egy tágabb hatalmi kontextusba ágyazódott, ahol a védőfelszerelések és egyéb felszerelések beszerzésének – egyébként racionális – központosítása növeli a megbízás értékét. Ennek következtében, a narratíva szerint, a tagállamok leértékelődnek, és egyes tagállamok rosszul jártak az oltóanyagok elosztásában. Brüsszel így a járványkezeléssel akarja növelni hatalmát az Egészségügyi Unió álcája alatt. Mindazonáltal a járványkezelés kérdése más egészségügyi kérdésekkel együtt az EU-ban tagállami szintre tartozott.

KÖVETKEZTETÉSEK

A magyarországi politikai polarizáció középpontjában az európai integrációs projekt áll. Orbán Viktor magyarországi kormányzását az EU-val, annak intézményeivel és értékeivel szembeni dac és kritika jellemezte (Bayer 2020). Az EU-val való összeütközés gyakran identitásalapú érvek köré épül, amelyek általában az EU értékeit kérdőjelezzik meg. Az EU által támogatott liberális demokratikus kormányzás megkérdőjelezését példázza egy cikk, amelyet maga Orbán Viktor publikált a Magyar Nemzet című konzervatív magyarországi lapban, ahol azt írta, hogy „az a doktrína, hogy a demokrácia csak liberális lehet – ez az aranyborjú, ez a monumentális fétis – megdőlt”. (Orbán 2022). Ez az ellentét abban csúcsosodott ki, hogy Orbán Viktor nyilvános kampányokat indított az uniós intézmények ellen. Ilyen volt a 2018-ban indított Védjük meg Magyarországot kampány, amely egy olyan európai parlamenti állásfoglalás ellen indult, amely aggályokat vetett fel a magyarországi jogállamiság rendszerszintű problémáival kapcsolatban (Bayer – de La Baume, 2018), vagy egy 2019-es, a magyar adófizetők által finanszírozott plakátkampány, amely Jean-Claude Junckert, az Európai Bizottság akkori elnökét és Soros György magyar-amerikai üzletembert vádolta azzal, hogy Magyarország nemzetbiztonságát veszélyeztető migrációs terveket szorgalmaznak (Bayer 2020).

Míg az EU-val kapcsolatos politikai polarizáció más uniós országokban is jelen van, addig a magyar médiában ez kivételesen jól látható. Ez a média kormányzati ellenőrzésével magyarázható. A magyar kormány által ellenőrzött média maga is közvetlenül részt vesz az EU elleni dezinformáció terjesztésében és előállításában. Nincs szükség szervezett orosz dezinformációs kampányokra, hiszen a kormánypárti média, különösen a közszolgálati média látja el ezt a feladatot. Az ilyen médiumok Kreml-barát narratívákat terjesztenek. Az Oxford Internet Institute szerint „a kormánypárti dezinformáció a Kreml narratíváinak felel meg anélkül, hogy Oroszország közvetlen befolyása lenne rá” (Bradshaw – Howard 2018). Ez nem korlátozódik az oroszbarát üzenetekre, hanem magában foglalja azokat a kísérleteket is, amelyek az EU-t gyengének és életképtelennek próbálják beállítani, és ezáltal általában aláássák az uniós intézményekbe vetett bizalmat (Chatterjee – Krékó 2020). Nem meglepő tehát, hogy az EUvDisinfo által feltárt narratívákat a kormánypárti magyar média felkarolta. Hangsúlyozni kell, hogy a hazai dezinformáció sokkal hatékonyabb lehet, mivel a helyi kormányok több információval rendelkeznek saját lakosságuk preferenciáiról és igényeiről (Szicherle – Krekó, 2021).

Miután a Fidesz 2010-ben kétharmados többséggel hatalomra került Magyarországon, Orbán Viktor kifejezett célja egy illiberális rendszer létrehozása volt, és a keleti nyitás politikáját hirdette meg. Ennek az

ideológiának központi eleme volt a fenyegető külső erők, a multinacionális cégek, a migránsok és az EU elleni küzdelem. Megváltoztatták az alkotmányt, a választási törvényt és a médiatörvényt, jelentős médiafölényre tettek szert. Brüsszel a hibáztatás célpontjává vált, és ez erősen tükröződött a Coviddal kapcsolatos diskurzusokban is. Ebben a magyar miniszterelnök nem annyira az önzést, mint inkább az EU tehetetlenségét bírálta, a hanyatló Nyugat narratívába ágyazva, szembeállítva az orosz és kínai teljesítményekkel és hatékonysággal.

Mindazonáltal a magyar lakosság túlnyomó többsége elkötelezett EU-párti, így a hazai elit részéről az EU-kritikának nyilvánvalóan vannak korlátai. Különösen igaz volt ez a választások előtt, így a magyar kormány részéről az erős EU-kritika a vizsgált időszak második felében pragmatikus szuverenista állásponttá változott.

HIVATKOZÁSOK

- 40/2020. számú rendelet a szükségállapot kihirdetéséről (40/2020. (III. 11.) Korm. rendelet veszélyhelyzet kihirdetéséről), 2020. március 11. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A2000040.KOR>.
- About Hungary. 2021a. CMO: Hungary's medicines authority grants licences for two more vaccines. 23 March 2021. Available at <https://abouthungary.hu/news-in-brief/cmo-hungary-s-medicines-authority-grants-licences-for-two-more-vaccines>.
- About Hungary. 2021b. Here's the latest national consultation questionnaire. 1 July 2021. Available at <https://abouthungary.hu/blog/here-s-the-latest-national-consultation-questionnaire>
- About Hungary. 2022. COVID vaccine. Available at <https://abouthungary.hu/tags/covid-vaccine>.
- About Hungary. National Consultation. <https://abouthungary.hu/tags/national-consultation>
- Arató, László (2021) Jön az európai vakcinaútlevél, aggódhatnak az orosz és kínai vakcinával oltottak. *Szabad Európa* 2021. március 17. <https://www.szabadeuropa.hu/a/jon-az-europai-vakcinautlevel-aggodhatnak-az-orosz-es-kinali-vakcinaval-oltottak/31155997.html>
- Bayer, Judit, Natalija Bitiukova, Petra Bard, Judit Szakacs, Alberto Alemanno and Erik Uszkiewicz (2019) *Disinformation and propaganda – impact on the functioning of the rule of law in the EU and its Member States*. Brussels: European Parliament, Directorate-General for External Policies.

- Bayer, Judit, Holznagel, Bernd, Lubiniec, Katarzyna, Pintea, Adela, Schmitt, Josephine B., Szakács, Judit and Uszkiewicz Erik. 2021. *Disinformation and propaganda: impact on the functioning of the rule of law and democratic processes in the EU and its Member States – 2021 update*. Brussels: European Parliament, Directorate-General for External Policies. [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/%20EXPO_STU\(2021\)653633](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/%20EXPO_STU(2021)653633)
- Bayer, Lili. 2020. “How Orbán broke the EU — and got away with it.” *Politico*, 24 September 2020. Available at <https://www.politico.eu/article/how-viktor-orban-broke-the-eu-and-got-away-with-it-hungary-rule-of-law>
- Bayer, Lili – de La Baume, Maia. 2018. “‘Defend Hungary’ campaign launched after European vote.” *Politico*, 19 September 2018. Available at <https://www.politico.eu/article/defend-hungary-campaign-launched-after-european-vote-viktor-orban>.
- Bradshaw, Samantha and Howard, N. Philipe. 2018. Challenging Truth and Trust: A Global Inventory of Organized Social Media Manipulation. *Online Supplement to Working Paper 2018.1, Oxford Internet Institute*. Available at http://comprop.oii.ox.ac.uk/wp-content/uploads/sites/93/2018/07/ct_appendix.pdf.
- Budapest Business Journal. 2021. “Hungary takes last delivery of Sinopharm vaccine.” 21 May 2021. Available at <https://bbj.hu/business/industry/pharma/hungary-takes-last-delivery-of-sinopharm-vaccine>.
- Chatterjee, Sohini and Krekó Péter. “State-sponsored disinformation in Western democracies is the elephant in the room.” *Euronews*, 6 July 2020. Available at: <https://www.euronews.com/2020/07/06/state-sponsored-disinformation-in-western-democracies-is-the-elephant-in-the-room-view>
- Deutsch, Tamás (2021) hvg.hu, 2021.11.23 17:58:00
- Eurobarometer (2023) Media & News Survey. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/3153>
- Euronews (2020) RT and Sputnik: Kremlin-backed media evading EU ban on content, says report. <https://www.euronews.com/my-europe/2022/05/04/rt-and-sputnik-kremlin-backed-media-evading-eu-ban-on-content-says-report>
- Euronews (2021) Hungary’s PM Viktor Orbán vaccinated against COVID with Chinese Sinopharm vaccine. *Euronews*, 28 February 2021. Available at <https://www.euronews.com/my-europe/2021/02/28/hungary-s-pm-viktor-orban-vaccinated-against-covid-with-chinese-sinopharm-vaccine>.
- Európai Parlament (2015) A propaganda és a dezinformáció megértése. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2015/571332/EPRS_ATA\(2015\)571332_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2015/571332/EPRS_ATA(2015)571332_EN.pdf)
- Európai Unió Alapjogi Ügynöksége (2020): Coronavirus-járvány az EU-ban – Alapjogi következmények. Bulletin 4 https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2020-coronavirus-pandemic-eu-bulletin-july_en.pdf

- European Parliament (2020). A Glimpse of Certainty in Uncertain Times Brussels, E.C., DG Communication. Eurobarometer 94.2. Retrieved from: <https://www.europarl.europa.eu/at-your-service/files/be-heard/eurobarometer/2020/parlemeter-2020/en-report.pdf>
- European Parliament (2022) Foreign interference in all democratic processes in the European Union, including disinformation. <https://www.europeansources.info/corporate-author/european-parliament-special-committee-on-foreign-interference-in-all-democratic-processes-in-the-european-union-including-disinformation/>
- European Commission. 2017. “Stop Brussels”: European Commission responds to Hungarian national consultation. 27 April 2017. Available at https://commission.europa.eu/publications/stop-brussels-european-commission-responds-hungarian-national-consultation_en
- European Commission (2018a). Directorate-General for Communications Networks, Content and Technology, A multi-dimensional approach to disinformation : report of the independent High level Group on fake news and online disinformation, Publications Office <https://data.europa.eu/doi/10.2759/0156>
- European Commission (2018b). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic, and Social Committee, and the Committee of the Regions. Tackling online disinformation: A European Approach. COM(2018) 236 final.
- European Commission (2020). Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic, and Social Committee of the Regions. Tackling COVID-19 disinformation – Getting the facts right. Brussels, 10.6.2020. JOIN(2020) 8 final. Retrieved from: [https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j4nvkel1fm2ydlu0_j9vvik7mlc3gyxp/vl9erm2pj7zz/v=s7z/f=/join\(2020\)8_en.pdf](https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j4nvkel1fm2ydlu0_j9vvik7mlc3gyxp/vl9erm2pj7zz/v=s7z/f=/join(2020)8_en.pdf)
- European Commission 2021. “Hungary’s recovery and resilience plan.” Available at https://commission.europa.eu/business-economy-euro/economic-recovery/recovery-and-resilience-facility/country-pages/hungarys-recovery-and-resilience-plan_en
- EUvsDisinfo (2019) 5 Common Pro-Kremlin Disinformation Narratives. 2 April 2019. Available at <https://euvsdisinfo.eu/5-common-pro-kremlin-disinformation-narratives/>.
- EUvsDisinfo (2020a) DISINFO: The coronavirus puts EU’s existence into question. 13 March 2020. Available at <https://euvsdisinfo.eu/report/the-coronavirus-puts-eus-existence-into-question/>.
- EUvsDisinfo (2020b) EEAS Special Report Update: Short Assessment of Narratives and Disinformation around the COVID-19 Pandemic. 1 April

2020. Available at <https://euvsdisinfo.eu/eeas-special-report-update-short-assessment-of-narratives-and-disinformation-around-the-covid-19-pandemic>
- Flash Eurobarometer 506 – EU’s response to the war in Ukraine. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2772>
- Földi László (2021)a 2021.07.02 9:00:19 magyar.nemzet.hu
- Földi László (2021)b 2021.11.12 5:55:00 magyarnemzet.hu
- Garrett, R. Kelly, Brian E. Weeks and Rachel L. Neo (2016) “Driving a wedge between evidence and beliefs: How online ideological news exposure promotes political misperceptions.” *Journal of Computer-Mediated Communication* 21 (5): 331–348.
- Győri, Lóránt, Krekó, Péter, and Istrate, Dominik. 2020. Disinformation narratives and strategies related to the pandemic’s first wave in Hungary and the CEE region. Budapest: Political Capital and Consulting Institute. https://politicalcapital.hu/news.php?article_read=1&article_id=2562
- Herceg, Márk (2022) Akik most Brüsszelből bírálják, azok 1222-ben még törzsszövetségben éltek, nekünk meg már alkotmányunk volt. *444.hu* 2022. 05. 23
- Hungarian Helsinki Committee (2020) Unlimited power is not the panacea. <https://helsinki.hu/en/unlimited-power-is-not-the-panacea/>
- hvg.hu (2021) 2021.11.11 6:12:00
- hvg.hu (2022) 2022.02.18 17:25:00
- Igazságügyminisztérium (2019) Magyarország, Alaptörvény, 53-as törvénycikk – Szükséghelyzet, 2019. December 13.
- IATE (InterActive Terminology for Europe) <https://iate.europa.eu/home>
- IDEA (2021) Nincs egyértelmű elutasítottsága a kötelező oltásnak – többen vannak, akik hajlandók az elfogadásra. <https://www.ideaintezet.hu/hu/hirek-aktualis/76/nincs-egyertelmu-elutasitottsaga-a-kotelezo-oltasnak----tobben-vannak--akik-hajlandok-az-elfogadasra>
- Ipsos (2022). Global Trustworthiness Monitor. Is Trust in Crisis? Retrieve from: <https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2022-01/ipsos-global-trustworthiness-monitor-is-trust-in-crisis.pdf>
- Johns Hopkins University of Medicine. 2024. *Data on Coronavirus*. Available at <https://coronavirus.jhu.edu/data/mortality>
- Kettős Mércse. 2015. “Közvélemény-kutatók, társadalomtudósok tiltakoznak a nemzeti konzultáció ellen.” 30 April 2015. Available at https://kettosmerce.blog.hu/2015/04/30/kozvelemeny-kutatok_tarsadalomtudosok_tiltakoznak_a_nemzeti_konzultacio_ellen
- Kossuth Rádió. 2020. “Jó reggelt.” 27 March 2020. Available at <https://2015-2022.miniszerelnok.hu/orban-viktor-a-kossuth-radio-jo-reggelt-magyarorszag-cimu-musoraban-13/>
- Kövér, László (2021) magyarnemzet.hu, 2021.11.14 11:32:43

- Martin, József Péter (2021) Amid the Pandemic, It's Now Corruption That 'Performs Better' in Hungary. *BIRN Balkan Insight*, 24 February 2021. Available at <https://balkaninsight.com/2021/02/24/amid-the-pandemic-its-now-corruption-that-performs-better-in-hungary/>
- Marwick, Alice and Rebecca Lewis (2017) "Media manipulation and disinformation online." *Data & Society Research Institute*. Available at https://data-society.net/wpcontent/uploads/2017/05/DataAndSociety_MediaManipulationAndDisinformation
- National Post (2021) Hungary signs deal for Chinese Sinopharm's COVID-19 vaccine, first in EU. 29 January 2021. Available at <https://nationalpost.com/pmnh/health-pmnh/hungary-signs-deal-for-chinese-sinopharms-covid-19-vaccine-first-in-eu>
- Orbán, Viktor (2015) *Speech at the Round Table of the Bratislava Global Security Forum*. <https://2015-2019.kormany.hu/en/the-prime-minister/the-prime-minister-s-speeches/speech-by-viktor-orban-at-the-round-table-of-the-bratislava-global-security-forum>
- Rádi, Antónia. 2020. "Hungarian businessman connected to the Azerbaijani Laundromat makes a fortune in the ventilator business." *ATLATZSO*, 5 November 2020. Available at <https://english.atlatszo.hu/2020/11/05/hungarian-businessman-connected-to-the-azerbaijani-laundromat-makes-a-fortune-in-the-ventilator-business>
- Roher, Daniel (2022) Navalny (documentary film) [https://en.wikipedia.org/wiki/Navalny_\(film\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Navalny_(film))
- Sarkadi Nagy, Márton (2021) Smoke and mirrors obscure broker in Hungary's overpriced purchase of Chinese vaccines *ATLATZSO*, 23 March 2021. Available at <https://english.atlatszo.hu/2021/03/23/smoke-and-mirrors-obscure-broker-in-hungarys-overpriced-purchase-of-chinese-vaccines>
- Spike, Justin (2021) Hungary emerges as an EU vaccination star amid surging cases. *Associated Press*, 12 March 2021. Available at <https://apnews.com/article/europe-budapest-coronavirus-pandemic-china-coronavirus-vaccine-59d7eaf2dfbb47fea28c004b9da13727>
- Standard Eurobarometer 92 – Autumn 2019.
- Szánthó, Miklós. 2021. "Genderkufarkodás. A gyermekvédelem „új”, magyar ügye „csak” egy hangos, de annál élesebb felkiáltás: eddig és ne tovább!" *Magyar Nemzet*, 2 July 2021. Available at <https://magyarnemzet.hu/velemeney/2021/07/genderkufarkodas>
- Szicherle, Patrik – Krekó, Péter (2021). Disinformation in Hungary: From fabricated news to discriminatory legislation. Heinrich-Böll-Stiftung. Retrieved from: <https://eu.boell.org/en/2021/06/07/disinformation-hungary-fabricated-news-discriminatory-legislation>

- Szili, Tamás – Fábián, Tamás (2018) Hadseregnyi ember védte Orbánt attól, hogy kérdezhessük. *Index* 2018.05.27. 13:40. https://index.hu/video/2018/05/27/orban_viktor_index/
- Szopkó, Zita (2021) Hungary donated coronavirus vaccines and ventilators worth HUF 19 billion abroad. *ÁTLÁTSZÓ* 18 Nov 2021. <https://english.atlatszo.hu/2021/11/18/hungary-donated-coronavirus-vaccines-and-ventilators-worth-huf-19-billion-abroad/>
- Szopkó, Zita and Szabó, Krisztián (2021) Sinopharm vaccinees speak out about getting their third shot under the counter. *ÁTLÁTSZÓ*, 19 July 2021. Available at <https://english.atlatszo.hu/2021/07/19/this-vaccine-would-have-gone-in-the-trash-sinopharm-vaccinees-speak-out-about-getting-their-third-shot/>
- T/9790 számú törvényjavaslat. Törvényjavaslat a koronavírus elleni védelemről (T/9790. számú törvényjavaslat)
- Topolánszky, Ádám (2021) magyarnemzet.hu 2021.12.22 10:00:44
- Vérter, L. Sophie, Corneliu Bjola and Joachim A. Koops (2020) “Tackling COVID-19 disinformation: internal and external challenges for the European Union.” *The Hague Journal of Diplomacy* 15 (4): 569–582.
- Vilmer, Jean-Baptista Jeangene, Alexandre Escorcía, Marine Guillaume and Janaina Herrera (2018) “Information Manipulation: A Challenge for Our Democracies.” Report by the Policy Planning Staff (CAPS) of the Ministry for Europe and Foreign Affairs and the Institute for Strategic Research (IRSEM) of the Ministry for the Armed Forces. Available at https://www.diplomatie.gouv.fr/IMG/pdf/information_manipulation_rvb_cle83873_6.pdf.
- WHO. 2022. Covid-19 Dashboard. Available at <https://data.who.int/dashboards/covid19/cases?n=c>.
- WHO. Infodemic. https://www.who.int/health-topics/infodemic#tab=tab_1

EURÓPAI UNIÓ, GEOPOLITIKA, HÁBORÚ

BOCSKOR ÁKOS

BEVEZETÉS

A tanulmány az Európai Unió geopolitikájával kapcsolatos magyar médiadiskurzusokat mutatja be 2021. július 1-je és 2022. március 31-e között, nyolc médium médiatartalmainak vizsgálata alapján. Az elemzés alapját a „MEDIATIZED EU – Mediatized Discourses on Europeanization and Their Representations in Public Perceptions” című Horizon 2020 projekt magyar médiakorpuszának geopolitikai vonatkozású cikkei képezik. Habár a geopolitika kifejezés széles körben ismert és használt politikusok, újságírók, biztonságpolitikai szakértők, és számtalan tudományterület kutatói között, a fogalom használata és értelmezése közel sem egységes (Dodds, 2019). A legtöbb esetben a világ földrajzi egységekre bontását (ideértve az olyan metaforákat is mint például a vasfüggöny), az ezen egységekre épülő értelmezéseket és az ezen értelmezésekből következő kül- és/vagy biztonságpolitikákat értik a fogalom alatt (Dodds, 2019). A geopolitika tudományos kutatásának fontos eleme ezen gyakorlatok kritikai vizsgálata is: hogyan jönnek létre, hogyan működnek és milyen célokat szolgálnak a különböző geopolitikai fogalmak (földrajzi egységek és metaforák) és a hozzájuk kapcsolódó értelmezések és identitások (Dodds, 2019).

A tanulmány ezen megközelítésmódokkal összhangban azt vizsgálja, hogyan jelentek meg a magyar médiában az Európai Unió geopolitikai kihívásai (például a keleti és nyugat-balkáni bővítés, az orosz-ukrán háború vagy az Európán kívülről érkező migráció kérdései) és milyen értelmezési keretet és lehetséges/követendő cselekvési irányokat vázolnak fel a vizsgált médiumok médiatartalmai. Mindez magában foglalja a magyar kormány (és ahol jelen van, az ellenzék) geopolitikai perspektívájának a médiakeretezését is. Emellett foglalkozom az olyan regionális, de az Európai Unió működése szempontjából is fontos geopolitikai egységekkel mint a visegrádi négyek (V4).

HÁTTÉR

Az Európai Unió a 2020-as évek elején több fontos geopolitikai kihívással nézett szembe, többek között migrációs krízisekkel, a nyugat-balkáni és keleti bővítések nehézségeivel, illetve a főbb geopolitikai szereplőkkel, az Egyesült Államokkal, Kínával, Oroszországgal való kapcsolat kérdéskörével. A 2022. február 24-én Ukrajna ellen indított orosz invázió következtében olyan további kihívások is kiemelt szerepet kaptak mint az energiabiztonság kérdése vagy az európai államok önvédelmi képessége egy külső támadással szemben. A háború súlyos áldozatokkal járt a harcoló felek számára: a kézirat lezárásakor (2024 novemberében) a sérültek és elhunytak száma titkosszolgálati értesülések szerint a két oldalon együttesen meghaladhatta akár az egymillió főt is (The Wall Street Journal, 2024), míg az ukrán GDP 2022-ben 30 százalékkal csökkent (European Parliament, 2024a). Jelenleg Ukrajna nemzetközileg elismert területének körülbelül 20 százaléka orosz megszállás alatt van, a közel mindennapos légitámadások (melyeknek rendszeresen civil áldozatai is vannak) viszont az ország területének nagy részét érintik, jelentős infrastrukturális kárt okozva. A háborúval összefüggésben több millió ukrán kényszerült elhagyni a lakóhelyét, sokan közülük az Európai Unió valamelyik tagállamában kérve menedéket. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának adatai szerint 2024 novemberéig 6 225 700 ukrán kért menedéket valamelyik európai államban és 560 200 Európán kívül (UNHCR, n.d.). A háború a második világháború óta eltelt időszak legnagyobb európai migrációs hullámát eredményezte (Dodds et al., 2023).

A háború az Unió bővítésének kérdését is új perspektívába helyezte. A 2004-es és 2007-es nagy bővítési hullámot valamint Horvátország 2012-es EU csatlakozását követően a bővítési folyamat lényegében megrekedt: a nyugat-balkáni országokkal a csatlakozási tárgyalások lassan haladtak (Szerbia, Montenegró) vagy a háború kitöréséig el sem kezdődtek (Albánia, Észak-Macedónia, Bosznia-Hercegovina). A keleti partnerség országai (Ukrajna, Grúzia, Moldovai Köztársaság, Azerbajdzsán, Örményország) a háború kitörése előtt még a tagjelölti státuszig sem jutottak el. Habár az Unió a bővítés kérdését mint geopolitikai stratégiát az 1990-es évek balkáni háborúi óta alkalmazza (Anghel & Džankić, 2023), több szakértő kiemeli, hogy a posztszovjet kelet-európai térség országaival ellentétben a Nyugat-Balkán és a keleti partnerség esetében valódi szándék a bővítésre kevésbé volt (például Petrovic & Tzifakis, 2021; Verdun & Chira, 2011). Eszerint az értelmezés szerint a bővítés kérdésének napirenden tartásával és egy lehetséges jövőbeli csatlakozás ígéretével az Unió elsősorban a térség stabilitását és biztonságát valamint a kínai és orosz befolyás korlátozását kívánta elérni (Anghel & Džankić, 2023).

Ebben a folyamatban teremtett új helyzetet az orosz támadás, amelynek következtében Ukrajna, Grúzia és a Moldovai Köztársaság kérvényezte a felvételét az Európai Unióba (2022 júniusában Ukrajna és Grúzia hivatalosan is tagjelölt lett), Albániával illetve Észak-Macedóniával pedig végre megkezdődtek a csatlakozási tárgyalások (Észak-Macedónia 2005-ben, Albánia 2014-ben kapta meg hivatalosan a tagjelölt státuszt).

A Magyar Kormány több geopolitikai kérdésben az EU többségétől eltérő álláspontot képviselt, többek között a migráció, a bővítés és az Oroszországgal és Kínával való kapcsolat kérdéseiben. A kormányzati álláspontot hazai és nemzetközi megfontolások egyaránt alakították. Miután a Fidesz-KDNP koalíció 2010-ben kétharmados többséggel visszatért a hatalomba és megalakult a második Orbán kormány, egy új, centralizáltabb, autokratikusabb jegyeket mutató rendszer kezdett kiépülni (az új rendszer jellegzetességeit számos írás taglalta már, lásd például Körösi et al., 2020; Kerek & Enyedi, 2018; Lengyel & Ilonszki, 2012). Ezen változásokat az uniós intézmények részéről a kezdetektől fogva számos kritika érte (például European Parliament, 2013, 2022, 2024b), melyre válaszként a magyar kormány (kisebb nagyobb szünetekkel) a mai napig tartó intenzív EU-ellenes kampányba kezdett. Ennek jellegzetes példái voltak a 2012 január 21-ei békement, melynek szlogenje a „Nem leszünk gyarmat” volt, a 2015-ös migrációs válsághoz kapcsolódó kormányzati kommunikáció (például Bocskor, 2018; Bognár et al., 2022), a 2016-os kvótanépszavazási kampány (például Demeter, 2018; Gessler, 2017), a koronavírus-járvány alatti EU-ellenes kampány (például Szabó & Szabó, 2022), illetve jelenleg az ukrán-orosz háborúhoz kapcsolódó kormányzati kommunikáció, különösen az Oroszország elleni EU-s szankciók kritikája. A kampányok egyik célja a kormányzat támogatottságának erősítése a választók körében illetve az adott témákhoz kapcsolódóan a közvélemény formálása, ami különösen sikeres volt a migrációellenes kampányok esetében (lásd például Bíró – Nagy, 2022). A másik cél az EU kritikájának, az európai intézményeknek, és tágabb értelemben a „nyugati, liberális” értékeknek a delegitimálása a hazai választók körében, melynek alternatívájaként a hagyományos, nemzeti, keresztény-konzervatív értékeket állította a kormányfő és a kormányzati kommunikáció (például Hvg.hu, 2018; Orbán, 2014).

Ezzel párhuzamosan a kormányzat a keleti nyitás keretében a gazdasági és politikai mozgástér bővítésére tett kísérletet, mely látványosabb együttműködést jelentett a kínai, orosz, és számos más autokratikus rendszerrel. Ugyanakkor a V4 országok (Magyarország, Lengyelország, Csehország, Szlovákia) között is szorosabb együttműködésre törekedett az EU-n belüli hatékonyabb érdekérvényesítés és a nyugati liberális értékek ellensúlyozása érdekében (Balogh et al., 2022; Scott, 2022). Az Unió bővítésével kapcsolatban a kormány

a nyugat-balkáni országok tagságának határozott támogatójaként lépett fel. Ezt részben az EU-n belüli potenciális szövetségesek számának a növelése motiválta, mivel Magyarországnak és a nyugat-balkáni országoknak vannak közös regionális érdekeik, hasonló autokratikus tendenciákat mutatnak és társadalmilag konzervatívabbak mint az (ügynevezett) nyugati tagállamok. Emellett az az általános vágy is motiválta ezen országok támogatását, hogy az „illiberális” szereplőket nemzetközi szinten is megerősítsék. A 2014-es Ukrajna elleni orosz agressziót követően Ukrajna uniós tagságát is határozottan támogatta a magyar kormány (Lamour, 2024). Mindez az ukrán nyelvtörvény kapcsán változott meg, amely korlátozta több területen (például az oktatásban, az egészségügyben és az ügyintézésben) a kisebbségek anyanyelvhasználatát, így az ukrainai magyar kisebbség anyanyelvhasználatát is (lásd például Venice Commission, 2019a, 2019b).

Az Oroszországgal kialakított jó gazdasági és politikai kapcsolatok és az Ukrajnával és az Unió vezetéssel elmérgesedő viszony következtében a kormányzat a 2022-es orosz inváziót követően egy bizonytalanabb nemzetközi helyzetben találta magát. Az orosz-magyar és az ukrán-magyar kapcsolatok, amelyek korábban elsősorban kétoldalú kérdéseket érintettek mint például a gazdasági együttműködést vagy a kisebbségi jogokkal kapcsolatos nézeteltéréseket, hirtelen nemzetközi jelentőségre tettek szert, és egyre inkább a nyugati és nyugatellenes szövetségek közötti politikai választásként jelentek meg. Miközben Magyarország csatlakozott a háborút elítélő határozatokhoz és az uniós szankciókhoz (például Council of the EU, 2022a, 2022b), erős kritikával illette ezen szankciókat (brüsszeli szankciókként címkézve őket) hangsúlyozva Magyarország gazdasági érdekeinek, többek között a biztonságos energiaellátásának az elsődlegességét (cf., Lamour, 2024). Az orosz háborús agresszió nyílt elítélését (a közös európai nyilatkozatokhoz való csatlakozáson túl) vagy az agresszor nyílt megnevezését a kormányzati kommunikáció jellemzően elkerülte, szláv belháborúnak minősítve a háborút, amelynek mielőbbi lezárását követelte akár ukrán területi engedmények árán is. Ehhez kapcsolódóan a kormányzati kommunikáció a nyugati fegyverszállításokat is erős kritikával illette, mivel érvelése szerint az a háború elhúzódásához járul hozzá (azáltal, hogy lehetőséget nyújt Ukrajnának a védekezésre). Magyarország oroszbarátnak mutakozó álláspontja a V4-es országok közötti kapcsolatokat is elmérgesítette, mivel a másik három ország nyíltan kifejezte támogatását Ukrajna mellett és elítélte Oroszországot.

MÓDSZERTAN

Az elemzés során a MEDEU korpusz geopolitikával kapcsolatos cikkeit használtam fel. Az alkorpusz létrehozásához a következő 19 keresőszót alkalmaztam: biztonsági tanács, biztonságpolitika, embargó, energiabiztonság, ENSZ biztonsági tanács, geopolitika, NATO, nemzetbiztonság, orosz-ukrán háború, orosz-ukrán konfliktus, Paks2, szankció, Ukrajna, ukrainai háború, ukrán konfliktus, ukrán-orosz háború, ukrán-orosz konfliktus, V4, visegrádi országok. A szűrés eredményeként összesen 4149 médiatartalom került a geopolitikai alkorpuszba. Mivel kvalitatív módszerekkel ekkora korpusz nem elemzhető jól, az elemzéshez ebből az alkorpuszból véletlenszerű mintavétellel vett 100 médiatartalmat használtam fel. A geopolitikai szempontból nem releváns tartalmakat szintén véletlen mintavétellel vett további tartalamakkal helyettesítettem.

A MEDEU médiakorpusza négy kormányközeli (origo.hu, magyarnemzet.hu, M1, HírTV) és négy kormánykritikus vagy semleges (nepszava.hu, hvg.hu, ATV, RTL Klub) médium tartalmait foglalja magában. A geopolitikai alkorpusz tartalmainak 58 százaléka a kormányközeli, 42 százaléka pedig a kormánykritikus vagy semleges médiához köthető. Az elemzett 100 médiatartalom hozzávetőlegesen megtartotta ezeket az arányokat (66 és 34 százalék), az eltérést elsősorban a nem releváns tartalmak kiszűrése és véletlenszerű (nem csak a kiesett médium cikkei közül vett) helyettesítése okozta. Ugyanakkor mivel az elemzés kvalitatív fókuszú és a viszonylag nagy elemzett mintában sok az ismétlődő téma, narratíva és érvelés, nem tűnik valószínűnek, hogy a vizsgált időszakban a média által jelentősnek tartott geopolitika témák és a hozzájuk kapcsolódó médiadiskurzusok észrevétlenül maradtak volna. Ezt támasztja alá a korpusz illetve az elemzett cikkek időbeli megoszlása is. A minta cikkei jól lefedik a vizsgált időszak minden szakaszát, kissé felülreprezentálva az orosz invázió megkezdése utáni időszakot (a minta cikkeinek 59%-a ebből az időszakból származik). A minta 100 cikkében először tematikus kódolással azonosítottam be a releváns szövegrészeket. A tematikus kódolás során összesen 36 kódot illetve alkódot alakítottam ki. Az elemzés során ezeket a kiválasztott szövegrészeket vizsgáltam meg.

ELEMZÉS

A vizsgált időszakot az Oroszország által Ukrajna ellen indított katonai invázió kezdete (2022. február 24.) két részre vágja. Az első, hosszabb időszakban (2021.

július 1.–2022. február 23.) a geopolitikával kapcsolatos tartalmakat a migráció, az Európai Unió bővítése és a keleti és nyugati tagállamok közötti (vélt és valós) ellentétek uralták. A második, rövidebb időszakban (2022. február 24. – március 31.) természetesen az orosz invázióval kapcsolatos témák domináltak illetve a korábbi témák is ennek fényében lettek keretезve vagy újramegteretезve. Ezzel párhuzamosan a geopolitikai kérdések médiajelentősége is megnőtt, a korpusz médiatartalmainak 42 százaléka ebben a rövidebb időszakban keletkezett. A diskurzusokat mindkét, de különösen a második időszakban nagymértékben befolyásolta a 2022. április 3-i magyarországi országgyűlési választást megelőző választási kampány.

Főbb diskurzusok az orosz invázió kezdete előtt

2021 júliusától az orosz invázió kezdetéig a geopolitikával kapcsolatos témák viszonylag széles skálája szerepelt a vizsgált médiatartalmakban, amelyek közül a legfontosabbak a következők voltak: az EU bővítése (különösen a Nyugat-Balkánon), Európa energiabiztonsága, migráció és határvédelem, Európa jövője (politikailag, geopolitikailag, kulturálisan), a visegrádi négyek (V4) közötti együttműködés; az EU keleti partnersége és Magyarország „keleti nyitás” politikája; a keleti és nyugati EU-tagállamok közötti (feltételezett) szakadék a jogállamisági eljárás és a kulturális különbségek miatt. A legtöbb vizsgált médiatartalmat a magyar kormány álláspontja és narratívái illetve a vizsgált témák kormányzati keretезése dominálta.

A migráció és a határvédelem témakörében elsősorban a Magyarország és az Európai Unió közötti menekült- és migrációs politikáról szóló vita valamint a fehér-orosz-európai uniós határválság volt meghatározó. A vizsgált időszak migrációs politikájával és diskurzusával a tanulmánykötet egy másik fejezete is foglalkozik, így itt csak néhány geopolitikával kapcsolatos pontot emelek ki. Ezek közül a legfontosabb valószínűleg az, hogy a kormányzati narratíva az Európán kívülről (elsősorban a Közel-Keletről és Észak-Afrikából) érkező migrációt mint fizikai fenyegetést keretезte, amely ellen Európának meg kell védenie magát.

A miniszter [Szijjártó Péter külügyminiszter] kijelentette: ahhoz, hogy Európa biztonságban legyen, meg kell állítani a migrációs hullámokat. Arra figyelmeztetett, hogy a NATO-csapatok kivonása Afganisztánból biztonsági kihívást jelent, ami újabb tömeges migrációs hullámok forrásává teheti az országot. (...) Hangsúlyozta, az újabb bevándorlási nyomás elkerülése érdekében minden nyitott kérdést gyorsan el kell

rendezni Törökországgal a migráció ügyében. Meg kell erősíteni az unió védvonalait – tette hozzá. (origo.hu 2021. 07. 12.)

A korábbról már jól ismert biztonsági aggályok, valamint a terrorizmus és a kulturális fenyegetés régebbi toposzai az amerikai csapatok Afganisztánból való kivonása után új kontextusba kerültek.

Kérdésre válaszolva Orbán Viktor a migráció problematikájáról beszélt. Kiemelte, hogy Európa a migráció kapcsán nem szabad kockára tegye a saját kultúráját, a migrációval összekapcsolódó terrorizmus pedig reális veszély, ő már évek óta erről beszél. Ez a helyzet most Afganisztán kapcsán is – fűzte hozzá. Nem szabad olyan szituációnak előállnia, hogy a migráció aláássa az európai projektet. A demográfia és a migráció kapcsolatosáról azt mondta, hogy a nagy migránstömegek veszélybe sodorják Európa kulturális identitását. (origo.hu 2021. 09. 01.)

E témák mellett az afganisztáni események a Brüsszel-ellenes narratívák újbóli megjelenéséhez/erősödéséhez vezettek, amelyek Brüsszelt inkompetensnek, szélsőségesnek és Európa jövőjére potenciálisan veszélyesnek állították be.

A kerítést nem kell megerősíteni, a kerítés jó és erős. Az lehet, hogy több emberre lesz szükségünk, de akkor kérünk, meg majd vezénylünk még ide. A gyenge pont az Brüsszel. Ott azt mondják, hogy aki el akar jönni Afganisztánból, azokat be kell engedni Európába. Ez árusítás. Nézze meg, itt több ezer ember dolgozik. Itt több ezer ember dolgozik azért, hogy ott Európa belsejében mindenki biztonságban, jólétben és kényelemben érhesse. És mikor ezek az emberek itt azért dolgoznak, hogy ne jöhessenek be a migránsok, akkor azt mondani Brüsszeltől, hogy behozunk Afganisztánból migránsokat az árusítás. (...) Aki megkerülve ezt a kerítést be akar vinni migránsokat Európába, az elárulja az európai embereket. Brüsszel erre készül. Ezt kell nekünk megállítani. (M1 2021. 09. 22. V4 híradó)

A fenti idézet jól példázza, hogy a korlátozott számú alternatív diskurzus (pl. az Európai Unió vagy a hazai ellenzék részéről) többnyire a domináns kormányzati narratíva részeként jelenik meg, ennek keretében kerül értelmezésre.

Ezzel szemben a fehérorosz-európai uniós határválsággal kapcsolatban a kormányzati álláspont és a prominens uniós politikusok álláspontja (legalábbis a geopolitikai szempontok tekintetében) egybeesik. A központi érv az, hogy

Európa hibrid fenyegetésnek van kitéve, mivel a migrációs nyomás mellett a fehérorosz kormány stratégiailag Európa ellen használja fel az illegális migránsáradatot.

Margaritis Szhinász [az EU európai életmód előmozdításáért felelős alelnöke] elmondta a brüsszeli [Politico] portálnak, hogy „új típusú fenyegetés jelent meg az Európai Unió határainál. Ez hibrid fenyegetés. Az emberi szenvedést fegyverként használják az Európai Unióval szemben. Meg kell értetnünk a támadókkal, hogy megvédjük a határokat. Eddig ez sikerült is. Vannak erőforrásaink, és ezekből támogatni tudjuk a tagállamok erőfeszítéseit a határok megvédésére, de ez nem jelenti azt, hogy finanszírozzuk a cementet és a köveket, melyeket beépítenek az ilyen falakba” – mondta az uniós biztos. (hvg.hu 2021. 10. 29.)

A megfigyelt időszak másik kulcsfontosságú geopolitikai témája az Európai Unió bővítése volt. A magyar kormány a nyugat-balkáni tagjelölt országok csatlakozásának határozott támogatójaként lépett fel. A legfontosabb érv a régió integrációja mellett Európa biztonságának garantálása illetve annak a megakadályozása, hogy más geopolitikai szereplők integrálják a térséget. A magyar kormány Montenegró és Szerbia azonnali csatlakozását is javasolta. A kormányzati narratíva szerint azok a tagállamok, amelyek nem támogatják a régió csatlakozását (azzal, hogy megpróbálják lassítani a csatlakozási folyamatot) súlyos stratégiai hibát követnek el. Emellett a kormány a nyugat-balkáni régiót az EU gazdasági fejlődésének következő potenciális motorjaként mutatja be. A korpuszban nem találtam alternatív diskurzust vagy kritikát a kormányzati állásponttal szemben.

Orbán Viktor szerint a Balkánt nem ütközőzónává kell tenni, hanem integrálni kell az EU-ba. (...) „Amíg ők [a tagállamok elnökei és miniszterelnökei] nem döntenek úgy, hogy a Balkánt integráljuk, addig folyamatosan elhúzódó, részletkérdésekbe bonyolódó, stratégiai kérdések helyett szabályozási problémákkal foglalkozó, tárgyalásnak mondott, de valójában időhúzó folyamatnak leszünk a részei” – figyelmeztetett. (...) „Ha a balkáni népek lehetőséget kapnak, akkor éppen úgy, mint a visegrádi országok, néhány év alatt fel fogják venni a tempót, meg fogják erősíteni a gazdaságukat, és az igazi nagy növekedés, gazdasági növekedés a Balkánról érkezik majd az Európai Unióba.” (hvg.hu 2021. 09. 24.)

A Nyugat-Balkán mellett Ukrajna EU-integrációja is több alkalommal megjelent már az első vizsgált időszakban is. A magyar kormány alapvetően támogatta a folyamatot, de hangsúlyozta a nyugat-balkáni országok csatlakozásának a prioritását valamint azt, hogy Ukrajnának tiszteletben kell tartania a nemzeti kisebbségek (különösen a magyar kisebbség) jogait.

Egy másik kulcsfontosságú geopolitikai kérdés a vizsgált időszakban a V4 országok együttműködése volt. A V4-ek csoportja (Magyarország, Lengyelország, Szlovákia és Csehország) legalább négyféleképpen van jelen a megfigyelt korpuszban: 1) gazdasági és politikai együttműködésként; 2) Európa gazdaságának a motorjaként; 3) a nyugati tagállamoktól eltérő kulturális identitás, normák és értékek (feltételezett) különbözősége kapcsán; 4) az eltérő energiapolitikai megközelítés kapcsán (különösen az európai új Green Deal és általában a zöld politika ellenzéseként). Az utóbbi két pontot az alábbiakban (más témák részeként) még részletesebben kifejtjük.

A politikus [Orbán Viktor] Katowicében beszélt, ahol másik 3 közép-európai kollégájával találkozott, mivel mostantól Magyarország lett a V4-ek soros elnöke. Hangsúlyozta, hogy az alacsony adók segítenek felfuttatni a beruházásokat, illetve az infrastruktúra fejlesztését, ez a most kezdődött félév egyik fő célja a magyar kormány számára a csoport élén. Továbbra sem akar hallani viszont a migránsok kötelező befogadásáról. Szerinte a bevándorlás biztonsági kérdés. Közölte továbbá, hogy tiszteletet és nem kioktatást vár a többi tagállamtól, miután a négyek jelentős gazdasági erőt képviselnek. Arról is beszélt, hogy senki sem mondhatja meg a magyaroknak, miként neveljék fel a gyerekeiket, és itt is azt hangsúlyozta, hogy tiszteletet vár el a külvilágtól. (nepszava.hu 2021. 07. 01.)

Az energiabiztonság és az energiapolitika kérdései szintén jelen voltak már az első vizsgált időszakban is, különösen az orosz földgázexporttal, a megújuló energiaforrásokkal és az atomenergiával kapcsolatban. A kormánypárti médiapparátus (újságírók és gondosan kiválogatott úgynevezett szakértők) által terjesztett kormányzati narratíva szerint Brüsszel és egyes tagállamok irracionális oroszellenes álláspontot képviselnek, pedig valójában Oroszország tiszteletre méltó és megbízható partner, az orosz gáz pedig az atomenergiával kombinálva Magyarország energiabiztonságának a kulcsa. A kormány álláspontja szerint a megújuló energiaforrások (még) nem jelentenek életképes alternatívát, az EU zöld politikája pedig felelőtlen mivel hozzájárul mind az energiaellátás bizonytalanságához mind az árak drasztikus emelkedéséhez. Az utóbbi kérdésben (megújuló vagy atomenergia) a visegrádi országok körében

egyetértés rajzolódik ki, míg az orosz földgázhoz való viszony jobban megosztja a blokkot, bár ennek a megosztottságnak a bemutatását a kormánypárti média gondosan kerüli.

Brüsszel továbbra is tagadja, hogy felelőssége lenne az elszállt energiaárak miatt. (...) Közben Brüsszel új, úgynevezett klímavédelmi adót akar bevezetni. Az Európai Bizottság alelnöke, Frans Timmermans az autósokra, valamint a lakásokra és családi házakra vetné ki. Ez havi 32 ezer forintba kerülne a magyar embereknek. A Fidesz kommunikációs igazgatója szerint ez nemcsak elfogadhatatlan, hanem álszent is. A klímavédelmi cél ugyanis álca. Hollik István azt mondta a baloldal hiába támogatja Brüsszel tervét, a kormány nem fogja hagyni. „Meg fogjuk védeni a rezsicsökkentést, és a V4-es országokkal együtt meg fogjuk vétózni az uniós klímaadó tervét. Mert úgy gondoljuk, hogy a klímavédelem árát nem az európai és a magyar embereknek, hanem a nagy klímaromboló multicégeknek kell megfizetnie.” (M1 Híradó 2021. 10. 17.)

Az Oroszországgal folytatott kereskedelmet, különösen az orosz földgáz beszerzését és a Roszatommal egy második atomerőmű (Paks2) megépítésére kötött szerződést a hazai ellenzék és egyes nemzetközi szereplők is kritizálták, mivel érvelésük szerint ezen lépések kiszolgáltatottá teszik Magyarországot Oroszországnak.

Az Európa jövőjével kapcsolatos diskurzusok több témát ölelnek fel többek között: 1) a föderális Európa és a nemzetek uniója közötti ellentétet, 2) a kulturális értékek (a hagyományos és a progresszív értékek) közötti küzdelmet; 3) a világ más régióival való kapcsolatokat, és 4) végső soron az Unió és Európa túlélését. Az utolsó téma leginkább kulturális és rassz/etnikai szempontból valamint a migrációval kapcsolatban jelenik meg.

Charles Michel egy geopolitikai unió létrehozásáról beszélt, szerinte ez már nem álom, hanem nemsokára valóság lehet, mert csak így lehet felvenni a versenyt a világ többi részével, és így lehet hatékony válaszokat adni az előttünk álló kihívásokra. (...) Orbán Viktor erre [egy másik hozzászólásra a Római Birodalom bukásával kapcsolatban] azt reagálta, hogy a történelmi párhuzam általánosságban véve fontos, de a migránsok most jönnek, és az jelenleg kevésbé releváns, hogy mi történt a Római Birodalommal, arról nem is beszélve, hogy a migránsok muszlimok, és ők megváltoztatják Európa kulturális jellegét. Európának gazdasági sikerességre van szüksége elsősorban, nem annyira közös politikákra – tette hozzá a magyar miniszterelnök. (origo.hu 2021. 09. 01.)

Főbb diskurzusok az orosz invázió kezdete után

Az orosz invázió február 24-i kezdetétől a megfigyelt időszak végéig (március 31.) a háború uralta a geopolitikával kapcsolatos médiatartalmakat. Az európai biztonság- és geopolitikával kapcsolatos főbb témák a következők voltak: Európa és a keleti tagállamok (fizikai) biztonsága; Európa energia- és élelmiszerbiztonsága; Ukrajna (és a Nyugat-Balkán) Európához való tartozása; az EU (és a NATO) bővítésének lehetőségei; az Oroszországgal szembeni szankciók és azok Európára gyakorolt hatása. Fontos kiemelni, hogy Magyarországon április 3-án országgyűlési választásokat tartottak, így a megfigyelt időszak egybeesett a választási kampány legintenzívebb időszakával. Maga a háború is hamar a kampány központi témájává vált.

A kormányzati kommunikáció központi üzenete az volt, hogy Magyarországnak ki kell maradnia a háborúból a magyar emberek biztonsága és az ország energiabiztonsága érdekében. Továbbá amellett érveltek, hogy a baloldal (vagyis az egyesült ellenzék) a szankciók és a fegyverszállítmányok támogatásával a háború oldalán áll, sőt magyar katonákat is küldene Ukrajnába. A kampány központi témája volt még a magyar háztartások energiabiztonságának a kérdése is (mind az árszínvonalat mind az ellátás biztonságát illetően), amelyet a brüsszeli szankciók és az ellenzék „felelőtlen” magatartása a kormányzati álláspont szerint szintén veszélyeztetett. Újra előkerültek és a háború kontextusában átfogalmazódtak azok a régóta alkalmazott toposzok, amelyek szerint az ellenzék inkompetens, veszélyes és a nyugati baloldali-liberális érdekcsoportok érdekeit szolgálja a magyar emberek érdekei helyett. Ezzel párhuzamosan Brüsszel veszélyességének és inkompetenciájának régóta bevett toposzaira is építettek.

Habár a kormányzat bírálta Brüsszelt és az Oroszországgal szemben tervezett nyugati szankciókat, a háború első napjaiban (illetve már az azt megelőző napokban is) a magyar kormánypolitikusok igyekeztek az európai egységet hangsúlyozni és azt, hogy Magyarország minden döntésben a szövetségesekkel (EU, NATO) tart. Szijjártó Péter külügyminiszter például így érvelt:

„Magyarország álláspontja egyértelmű: támogatjuk Ukrajna szuverenitását és területi integritását, mint ahogy mindig is tettük és nem bontjuk meg az európai egységet a válasz tekintetében, mint ahogy sohasem tettük.” (hvg.hu 2022. 02. 23.)

A kormánypárti média érdekessége, hogy a háború első napjaiban oroszbarát álláspontokat, narratívákat is bemutatott, később pedig pragmatikusabb technikákkal igyekezett ellensúlyozni a nyugati narratívákat. Például a

kormányzati kommunikációval összhangban a „háború a szomszédban” kifejezéssel utaltak az eseményekre anélkül, hogy megemlítették volna az orosz elnököt vagy azt, hogy melyik ország támadta meg a másikat. Ugyanakkor hangsúlyozták Brüsszel és általában a nyugati hatalmak feltételezett alkalmatlanságát (a keleti politika kudarcát, az események megakadályozásához szükséges erő hiányát) valamint a szankciók hatástalanságát és veszélyességét. A kormánypárti publicistákra a pragmatizmus, a Nyugat kritikája, sőt a cinizmus egyaránt jellemző volt. A kormánypárti Magyar Nemzet publicistája például hosszan gúnyolódik a német zöldpárton, amiért az beleegyezett abba, hogy a teljes orosz energiaszektor blokádját levegyék a szankciós listáról, amely jelentős fordulatot jelentett a párt korábbi álláspontjához képest.

A megátalkodott Putyin- és oroszellenességből vissza tudtak venni, ha arról van szó, hogy mivel fűtsünk, hogyan lássuk el energiával gyárainkat. Itt is a gyakorlat diadalmaskodott a ködös eszmerendszerek felett, amely arra épül: mi vagyunk a jó demokraták, akik megmondjuk nektek, miként kell vezetni azt az országot, amelyet még a térképen sem tudunk elhelyezni. Ebben kétségtelenül Amerika jeleskedik, de szerényebb méretekben a németek is ezt vallják. (magyarnemzet.hu 2022. 03. 22.)

Néhány héten belül azonban a magyar vezetők pontosították a szankciókkal kapcsolatos álláspontjukat és amellett érveltek, hogy semmilyen szankció nem tartalmazhatja az orosz fosszilis tüzelőanyagok importjának tilalmát. Hangsúlyozták, hogy Magyarország nem támogat semmilyen olyan döntést, amely veszélyezteti az ország energiabiztonságát.

Mint [Varga Judit igazságügyminiszter] mondta, Magyarország szomszédságában háború dúl, a magyar kormány álláspontja egyértelmű, határozott és következetes: „nem fogjuk hagyni, hogy bárki belesodorja hazánkat ebbe a fegyveres konfliktusba”. Varga Judit beszélt arról is, hogy a kormány álláspontja szerint az energiapolitika területére nem lehet kiterjeszteni az Oroszországot sújtó szankciókat, „hiszen azzal veszélybe sodornánk, nem csak a magyar háztartások, de több más európai ország háztartásainak is az energiabiztonságát, energiaellátását.” Magyarország mindig is ott lesz az egységes nemzetközi fellépés mellett, hogyha a béke megteremtéséről van szó. (origo.hu 2022. 03. 22.)

Nem engedhetjük meg, hogy a háború árát a magyar emberekkel fizetessék meg. Szijjártó Péter külügyminiszter vasárnap a Kossuth Rádióban megerősítette a kormány álláspontját: a szankciók nem veszélyeztethetik Magyarország energiaellátását. „Amennyiben úgy látjuk, hogy nem veszélyezteti Magyarország energiaellátását ez a javaslatcsomag, akkor nyilvánvalóan az eddigieknek megfelelően most is az egyetértésünket fogjuk adni, ha úgy látjuk, hogy viszont jelent veszélyeket a magyar gazdaság működése Magyarország működése szempontjából, akkor további tárgyalásokat fogunk kérni. Nem lesznek szankciók, amelyek kiterjednének az olaj és a gáz területére, vagyis Magyarország energiaellátása a következő időszakban is biztosítva van.” (...) [Orbán Viktor:] „Továbbra is szükségünk van a gázra és olajra, amely Oroszországból érkezik. Egész Európa függ az orosz gáztól és olajtól, a beszerzések több mint fele onnan érkezik.” Szakértők szerint belátható időn belül képtelenség más energiaforrást találni, a lecsatlakozáshoz legalább 10 évre lenne szükség. (M1 Híradó 2022. 03. 13.)

A kormányzati narratívát és diskurzív kereteket széles körben terjesztették a kormánypárti médiában; a kormánypárti publicisták, think tank-ek és az ezen médiumokban megjelenített (úgynevezett) szakértők pedig mindezt a kormányzatával mindenben megegyező mondanivalóval és szóhasználattal meg is erősítették. Az alábbi idézetben például Boros Bánk Levente, a kormányközeli Nézőpont Intézet elemzési igazgatója a kormányzati narratívát és terminológiát ismételte meg, miközben az utolsó mondatban mintha már a kormány nevében is beszélne.

Nyilvánvaló, hogy aki a szankciók kiterjesztését kéri, arra tesz javaslatot, az a magyar emberekkel, Magyarországgal akarja megfizettetni a szomszédságban zajló háborúnak az árát. A baloldal és Márki-Zay Péter ezzel szemben a magyar valutát is gyengítő szankciókat követelnek – erről már a Nézőpont Intézet elemzési igazgatója beszélt az M1-en. „Azok az ellenzéki formációk, erők, illetve Márki-Zay Péter és az ellenzéki összefogás, akik követelik a különböző szankciók bevezetését és például az energiaszektorra való kiterjesztését, azok bizonytalanságot szülnek, ahogy a fegyverszállítás elképzeléseik, a szankciók durvábbá tétele és kiterjesztése az olyan bizonytalan klímát szül, ami nyilvánvalóan gyengítheti a forintot is. A kormány – ahogy korábban már többször hétfőn ismét leszögezte – semmilyen nemzetközi fórumon nem fog olyan intézkedéseket támogatni, amelyek veszélybe sodornák Magyarország energiaellátását. (M1 Híradó 2022. 03. 07.)

A „Magyarország az első” álláspont mellett a kormányzati narratíva széles körben hangsúlyozta a háború és a szankciók negatív, katasztrofális következményeit az európai gazdaságokra és az energiabiztonságra. A nemzetközi sajtót szemlélő kormányközeli médiatartalmak is gyakran hasonló álláspontokat mutattak be.

A hazai politikai ellenzék a biztonság- és energiapolitikákat illetően nem igazán tudott alternatív narratívát alkotni és/vagy ezen narratívákat sikeresen terjeszteni. A kampány során többször megismételték, hogy nem küldenének katonákat Ukrajnába és nem vonnák be Magyarországot a háborúba, emellett hangsúlyozták, hogy nem veszélyeztetnék az ország energiabiztonságát (bár arról, hogy honnan pótolnák a kiesett orosz energiaforrásokat nem igazán beszéltek). Ugyanakkor geopolitikai szemszögből megpróbáltak egy alternatív narratívát alkotni Magyarország nemzetközi helyzetét illetően. Az ukránai háborúhoz kapcsolódó eseményeket a Kelet és a Nyugat közötti választásként keretezték hangsúlyozva hogy Magyarországnak az utóbbihoz kell tartoznia. Amellett érveltek, hogy az események Orbán kettős játékanak a kudarcát mutatják és azt állították, hogy Magyarországnak a nyugati szövetségesekkel (EU, NATO) kell tartania és részt kell vennie minden szankcióban, szükség esetén fegyvert kell küldenie Ukrajnába és (többé-kevésbé) feltétel nélkül támogatnia kell minden nyugati javaslatot. Emellett élesen bírálták Orbán 2010-től kibontakozó keleti nyitását. Donáth Anna, az ellenzéki Momentum akkori elnöke például így nyilatkozott:

Én azt gondolom, hogy Európa komolyan vette, hogy fel kell erre készülni, még akkor is, hogyha a magyar kormány nem volt ebben mindig partner. A magyar kormány részéről most se láthatunk mást, mint azt, hogy ezt a kettős játékot játssza. Egyszerre szeretne jó partneri viszonyban maradni Putyinnal, és egyszerre nyilván Európa felé is meg kell felelnie. (...) én el tudom képzelni, hogy amíg lehetett, addig akasztották a folyamatokat. Végeredményben, nyilván közös európai álláspont született, és az nagyon helyes, hogy a megszokotthoz képest ilyen gyorsan született. De erre is azt kell mondjam, hiszem, ha látom, hogy Magyarország is éppúgy be fogja tartani azokat a közös európai szankciókat, vagy számon kérni Oroszországon, mint például, ahogy a németek vagy a többiek teszik. Nézzük meg, mikor utasítja ki az orosz kémbankot, amit a magyar kormány maga engedett be, mikor fog szankciókat bevetni oligarchák és üzletemberekkel kapcsolatban. (ATV Egyenes Beszéd 2022. 02. 22.)

Hasonló álláspontot fogalmazott meg Kunhalmi Ágnes az MSZP akkori társelnöke is:

[Kunhalmi Ágnes szerint] Orbán Viktor miniszterelnök kétarcúságát jól jellemzi, hogy Oroszország Ukrajna ellen indított háborújának első napjaiban a Fidesz-közelbi média, beleértve az MTVA-t, „nagy orosz sikereket” jósolt, most – miután kiderült, Orbán sem függetlenítheti magát például a NATO-tól – a pálfordulást magyarázzák. (...) Hangsúlyozta, hogy a közmédia az ellenzéki politikusok tisztességes bemutatására helyett hazugságokat terjeszt. Felidézte, hogy Márki-Zay Péterről azt állították, hogy katonákat és fegyvereket küldene Ukrajnába, pedig ez nettó hazugság volt. (nepszava.hu 2022. 03. 02.)

Bár ebben az időszakban a háború uralta a médiában zajló diskurzusokat, néhány más fontos téma is jelen volt, melyek többnyire a háborús eseményekhez kapcsolódtak. Egyrészt a kormánykritikus médiában időnként szóba került a visegrádi országok közötti megosztottság Magyarország Oroszország-politikája miatt. Másrészt az EU bővítésével kapcsolatos diskurzusok Ukrajna és Grúzia jövőbeli uniós tagságának a kérdésével egészültek ki. Ezzel párhuzamosan a NATO bővítése is szóba került Ukrajnával, Finnországgal, Svédországgal és Grúziával kapcsolatban (Finnország 2023-ban, Svédország 2024-ben csatlakozott is a védelmi szövetséghez). Ezen a diskurzusok az érintett országok megváltozott biztonsági helyzetéhez, valamint az EU keleti tagállamainak biztonságához kapcsolódtak.

Mindezek mellett egy választásokkal kapcsolatos kérdés is felmerült: a kormánypárti politikusok és kormánypárti publicisták azon feltételezése, hogy az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) az egységes ellenzék javára bele akar avatkozni a magyarországi választásokba és politikai indíttatású értékelést ad majd a választásokról. Erre jó példa az alábbi részlet a kormányközelbi *Századvég* által jegyzett esszéből.

A[zEBESZ]riport, amagyarországi baloldal érvkészletétetámaszkodva, megalapozatlan vádakkal illeti a választási rendszerünket. Mindezek alapján vélelmezhető, hogy az EBESZ választásokat követően elkészített zárójelentésében egy elfogult és politikailag motivált, előre megírt „ítélet” fog manifesztálódni, amit nem vagyunk hajlandóak valósnak elfogadni. Az ODIHR részrehajló megállapításai és alyaptalan vádjai ily módon nem a megfigyelést szolgálják, ami a misszió hivatalos célja, hanem a demokratikus választásokba történő beavatkozást. (origo.hu 2022. 03. 29.)

KONKLÚZIÓ

A tanulmány a magyar médiában megjelenő, geopolitikai vonatkozású tartalmakat elemezte 2021 júliusa és 2022 márciusa között a MEDEU projekt médiakorpuszát felhasználva. Megmutattuk, hogy a vizsgált időszak alapvetően két részre osztható: a 2022 február 24-i orosz inváziót megelőző hosszabb és az azt követő rövidebb időszakra. Az első, közel nyolc hónapos időszakra a geopolitikai témák szélesebb választéka volt jellemző, többek között az Unió nyugat-balkáni bővítése, a migráció és határvédelem kérdése, az Európa jövőjével kapcsolatos diskurzusok, a V4 országok közötti együttműködés, Magyarország keleti nyitás politikája, valamint a keleti és nyugati EU tagállamok közötti (feltételezett) szakadék a jogállamisági eljárás és a kulturális különbségek kapcsán. A második, bő egy hónapos időszakban a központi téma természetesen az orosz-ukrán háború volt illetve a korábbi témák is ennek tükrében lettek újraértelmezve. A geopolitikai szempontok fontosabbá váltak ebben a második, rövidebb időszakban, a vizsgált korpusz tartalmainak közel fele innen származik.

Az elemzett médiatartalmakban a kormányzati kommunikáció toposzai, terminológiája és keretezései domináltak, a kormányközeli médiumok többnyire ezeket vették át szó szerint illetve erősítették meg véleménycikkeken valamint a gondosan kiválasztott és megszólaltatott szakértőkön keresztül. A politikai ellenzék illetve a kormánykritikus média saját narratívái kevésbé tudtak megjelenni és ezeket is elsősorban a kormányzati narratívákhoz való igazodás (többnyire azok ellenzése) jellemezte, saját önálló keretezés nélkül. Egy jellegzetes kivétel ebből a szempontból a keleti nyitás és az orosz-ukrán háború újrakeretezése mint a kelet és a nyugat közötti választás. Ezen értelmezés szerint a kormányzat a keletet választotta míg az ellenzék a nyugathoz való tartozást és az ennek megfelelő választások fontosságát hangsúlyozta.

A kormányzati álláspont több kérdésben következetes maradt a megfigyelt időszakban és azon túl is, például a migráció vagy az EU nyugat-balkáni bővítésével kapcsolatban. Ugyanakkor a visegrádi országok közötti együttműködésre és az Oroszországhoz fűződő politikai és gazdasági kapcsolatokra jelentős hatást gyakorolt az ukrajnai orosz invázió. A kormányzati kommunikáció és a kormánypárti média a V4-eken belüli ellentéteket igyekezett elhallgatni, míg az Oroszországhoz fűződő ambivalens viszony problémáját úgy próbálták megkerülni, hogy a figyelmet az Európai Unió feltételezett inkompetenciájára irányították mind a háború következményeinek kezelését, mind a szankciók negatív hatásait illetően. Ez a kritika jelentős mértékben támaszkodott a 2010 óta zajló folyamatos EU-ellenes kampányok terminológiájára és diszkurzív kereteire, ami várhatóan a közeljövőben is meghatá-

rozó jellemzője lesz az EU-magyar kapcsolatoknak. Ugyanakkor, ha a többi visegrádi országgal való kapcsolat a jövőben is feszült marad, a kormányzati kommunikációnak reflektálnia kell majd erre a tényre és új szövetségeket kell felmutatnia, hogy továbbra is demonstrálni tudja a hazai és a nemzetközi közönség számára a kezdeményezőkézségét a magyar és regionális érdekek EU-n belüli képviselését illetően.

HIVATKOZÁSOK

- Anghel, Veronica – Džankić, Jelena (2023) Wartime EU: Consequences of the Russia – Ukraine war on the enlargement process. *Journal of European Integration*, Vol. 45, No. 3, pp. 487–501. <https://doi.org/10.1080/07036337.2023.2190106>
- Balogh, Péter – Gál, Zoltán – Hajdú, Zoltán – Rácz, Szilárd – Scott, James W. (2022) On the (geo)political salience of geographical imaginations: A central European perspective. *Eurasian Geography and Economics*, Vol. 63, No. 6, pp. 691–703. <https://doi.org/10.1080/15387216.2022.2142146>
- Bíró-Nagy, András (2022) Orbán's political jackpot: Migration and the Hungarian electorate. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 48, No. 2, pp. 405–424. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1369183X.2020.1853905#d1e183>
- Bocskor, Ákos (2018). Anti-Immigration Discourses in Hungary during the 'Crisis' Year: The Orbán Government's 'National Consultation' Campaign of 2015. *Sociology*, Vol. 52, No. 3, pp. 551–568. <https://doi.org/10.1177/0038038518762081>
- Bognár Éva, Sik Endre, & Surányi Ráchel (2022) The Operation of the Moral Panic Button. In: Gedő Éva – Szénási Éva (eds.): *Populism and Migration*. L'Harmattan. pp. 105-125 <https://doi.org/10.56037/978-2-343-25630-6>
- Council of the EU. (2022a) *EU adopts package of sanctions in response to Russian recognition of the non-government controlled areas of the Donetsk and Luhansk oblasts of Ukraine and sending of troops into the region*. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/02/23/russian-recognition-of-the-non-government-controlled-areas-of-the-donetsk-and-luhansk-oblasts-of-ukraine-as-independent-entities-eu-adopts-package-of-sanctions/>
- Council of the EU. (2022b) *Russia's military aggression against Ukraine: EU imposes sanctions against President Putin and Foreign Minister Lavrov and adopts wide ranging individual and economic sanctions*. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/02/24/russia-military-aggression-against-ukraine-eu-imposes-sanctions-against-president-putin-and-foreign-minister-lavrov-and-adopts-wide-ranging-individual-and-economic-sanctions/>

- consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/02/25/russia-s-military-aggression-against-ukraine-eu-imposes-sanctions-against-president-putin-and-foreign-minister-lavrov-and-adopts-wide-ranging-individual-and-economic-sanctions/
- Demeter, Márton (2018) Propaganda against the West in the Heart of Europe. A masked official state campaign in Hungary. *Central European Journal of Communication*, Vol. 11, No. 2, pp. 177–197. [https://doi.org/10.19195/1899-5101.11.2\(21\).5](https://doi.org/10.19195/1899-5101.11.2(21).5)
- Dodds, Klaus (2019) *Geopolitics: A Very Short Introduction* (Third Edition), Oxford University Press.
- Dodds, Klaus – Taylor, Zack – Akbari, Azadeh – Broto, Vanesa Castán – Detterbeck, Klaus – Inverardi-Ferri, Carép – Lee, Kwan Ok – Mamadouh, Virginie – Ramutsindela, Maano – Woon, Chih Yuan (2023) The Russian invasion of Ukraine: Implications for politics, territory and governance. *Territory, Politics, Governance*, Vol. 11, No. 8, pp. 1519–1536. <https://doi.org/10.1080/21622671.2023.2256119>
- European Parliament (2013) *Texts adopted – Situation of fundamental rights: Standards and practices in Hungary*. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-7-2013-0315_EN.html
- European Parliament (2022) *MEPs: Hungary can no longer be considered a full democracy*. <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20220909IPR40137/meps-hungary-can-no-longer-be-considered-a-full-democracy>
- European Parliament (2024a) *Two years of war: The state of the Ukrainian economy in ten charts. Briefing*. [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IPOL_BRI\(2024\)747858](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IPOL_BRI(2024)747858)
- European Parliament. (2024b) *The Hungarian government threatens EU values, institutions, and funds, MEPs say*. <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20240112IPR16780/the-hungarian-government-threatens-eu-values-institutions-and-funds-meps-say>
- Gessler, Theresa (2017) The 2016 Referendum in Hungary. *East European Quarterly*, Vol. 45, No. 1–2, pp. 85–97. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3030867>
- hvg.hu (2018) Orbán: Régi vágású kereszténydemokráciát építünk. https://hvg.hu/itthon/20180504_orban_regi_vagasu_keresztenydemokraciat_epitunk
- Körösényi, András – Illés, Gábor – Gyulai, Attila (2020) *Az Orbán-rezsim: A plebiszciter vezérdemokrácia elmélete és gyakorlata*, Osiris Kiadó.
- Krekó, Péter – Enyedi, Zsolt (2018) Explaining Eastern Europe: Orbán's Laboratory of Illiberalism. *Journal of Democracy*, Vol. 29, No. 3, pp. 39–51. <https://doi.org/10.1353/jod.2018.0043>

- Lamour, Christian (2024) Orbán Placed in Europe: Ukraine, Russia and the Radical-Right Populist Heartland. *Geopolitics*, Vol. 29, No. 4, pp. 1297–1323. <https://doi.org/10.1080/14650045.2023.2241825>
- Lengyel, György – Ilonszki, Gabriella (2012) Simulated Democracy and Pseudo-Transformational Leadership in Hungary. *Historical Social Research / Historische Sozialforschung*, Vol. 37, No. 1, pp. 107–126. <https://www.jstor.org/stable/41756453>
- Orbán, Viktor (2014) *A munkaalapú állam korszaka következik. Orbán Viktor beszéde a XXV. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban 2014. Július 26. Tusnádfürdő (Băile Tușnad)*. <https://2015-2019.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedekek-publikaciok-interjuk/a-munkaalapu-allam-korszaka-kovetkezik>
- Petrovic, Milenko – Tzifakis, Nikolaos (2021) A geopolitical turn to EU enlargement, or another postponement? An introduction. *Journal of Contemporary European Studies*, Vol. 29, No. 2, pp. 157–168. <https://doi.org/10.1080/14782804.2021.1891028>
- Scott, James W. (2022) Visegrád four political regionalism as a critical reflection of Europeanization: Deciphering the “Illiberal Turn.” *Eurasian Geography and Economics*, Vol. 63, No. 6, pp. 704–725. <https://doi.org/10.1080/15387216.2021.1972023>
- Szabó, Lilla Petronella – Szabó, Gabriella (2022) Attack of the critics: Metaphorical delegitimation in Viktor Orbán’s discourse during the Covid-19 pandemic. *Journal of Language and Politics*, Vol. 21, No. 2, pp. 255–276. <https://doi.org/10.1075/jlp.21068.sza>
- The Wall Street Journal. (2024). One Million Are Now Dead or Injured in the Russia-Ukraine War. <https://www.wsj.com/world/one-million-are-now-dead-or-injured-in-the-russia-ukraine-war-b09d04e5>
- UNHCR. (n.d.). *Ukraine Refugee Situation*. Letöltve: 2024 november 19 <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
- Venice Commission (2019a) Ukraine: Law on Supporting the Function of the Ukrainian Language as the State Language. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF\(2019\)036-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF(2019)036-e)
- Venice Commission (2019b) Ukraine: Opinion on the Law on Supporting the Function of the Ukrainian Language as the State Language. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2019\)032-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2019)032-e)
- Verdun, Amy – Chira, Gabriela E. (2011) The Eastern Partnership: The burial ground of enlargement hopes? *Comparative European Politics*, Vol. 9, No. 4, pp. 448–466. <https://doi.org/10.1057/cep.2011.11>

MAGYARORSZÁG ÉS AZ EURÓPAI UNIÓ KAPCSOLATÁNAK DISZKURZÍV KONSTRUKCIÓJA A 2021. ÉVI ÚN. GYERMEKVÉDELMI TÖRVÉNY TÜKRÉBEN

TAMÁSSY RÉKA

BEVEZETÉS

Jelen tanulmány a 2021-es, úgynevezett gyermekvédelmi törvény és a hozzá kapcsolódó 2022-es népszavazás tükrében vizsgálja Magyarország és az Európai Unió kapcsolatának diszkurzív konstrukcióját a magyar médiában, különös tekintettel az ún. európaizációs folyamatra.

2021 nyarán a magyar kormány benyújtott egy törvényjavaslatot, amely eredetileg a pedofil bűnelkövetők szigorúbb büntetését célozta. A törvényjavaslathoz azonban később olyan módosításokat nyújtottak be, amelyek a lesbikus, meleg, biszexuális, transznemű és queer (továbbiakban LMBTQ) embereket ábrázoló médiatartalmak terjesztésének korlátozását tűzték ki célul. A 2021. évi LXXIX. törvény elfogadása nem az első olyan intézkedés volt a közelmúltban, amellyel a magyar kormány az LMBTQ embereket vette célba. Azonban ennek a törvénynek az elfogadása kifejezetten fokozta a Magyarország és az Európai Unió közötti feszültséget, mivel az EU álláspontja szerint Magyarország ezzel a jogszabállyal az uniós jogot és társadalmi normákat is megsértette. Az ellentétek odáig vezettek, hogy az Európai Bizottság (a továbbiakban: EB) kötelezettségszegési eljárást indított Magyarország ellen (EB, 2021).

Ezzel egyidőben a magyar médiában felerősödtek a viták az Európai Uniónak az európai értékek és társadalmi normák terjesztésében játszott szerepéről, valamint a Magyarországhoz fűződő viszonyáról. A tanulmány az európaizáció-elméletre és az ún. genderellenes diskurzus-kutatásokra támaszkodik annak megértéséhez, hogy a magyar médiában

hogyan konceptualizálódott az EU szerepe az LMBTQ-jogok védelmében és előmozdításában a tagállamokban, valamint Magyarország és az EU kapcsolata. E kérdések megválaszolásához nyolc magyar médium, 2021. július 1. és 2022. március 31. között megjelent 48 médiatartalmán (print és online újságcikkeken és televíziós műsorokon) végeztünk diskurzuselemzést. A választott időszak tehát magában foglalta mind az új törvény elfogadását követő időszakot, mind az annak kapcsán tartott népszavazást megelőző kampányt. A kiválasztott médiumok a kormánypárti (M1, Hír TV, Origo.hu, Magyar Nemzet), és a független (RTL Klub, ATV, hvg.hu, Népszava) médiát is lefedik, illetve formátumaikat tekintve is változatosak.

A következőkben először röviden bemutatjuk a magyar kontextust, majd áttérünk a tanulmány fogalmi kereteire. Ezután a módszertani megközelítés, azt követően pedig a médiatartalmakban fellelhető főbb diskurzusok kerülnek bemutatásra. Végül a záró megjegyzésekben az eredményeket a bemutatott fogalmi keret és a magyar kontextus fényében vizsgáljuk meg.

A MAGYAR KONTEXTUS

2010 óta a Fidesz és állandó szövetségese, a mérhető támogatottsággal aligha rendelkező Kereszténydemokrata Néppárt (KDNP) kétharmados többséggel vannak jelen a magyar parlamentben, amely kvázi korlátlan törvényhozói hatalmat biztosít számukra (Tóka, 2018). Miközben egyes kutatók álláspontja szerint a Fidesz-KDNP jobboldali paternalista populizmusa alapvetően ellentétes a kisebbségi érdekek, köztük a szexuális kisebbségek érdekeinek érdemi képviselésével (Enyedi, 2015), maga a pártszövetség is többször kinyilvánította, hogy álláspontjuk szerint az LMBTQ emberek egyenjogúsága összeegyeztethetetlen a magyar kulturális és vallási hagyományokkal. Ezt támasztja alá például az, hogy a KDNP egy 2008-as nyilatkozatában az azonos nemű párok bejegyzett élettársi kapcsolatát bevezető jogszabályt a családok elleni támadásnak nevezte¹; hogy Orbán Viktor, Magyarország 2010 óta regnáló miniszterelnöke az Európai Parlamentben tartott egyik beszédében azt hangsúlyozta, hogy az LMBTQ emberek jogi egyenjogúságát összeegyeztethetetlennek tartja Magyarország zsidó-keresztény vallási hagyományával (Orbán, 2013); hogy 2015-ben szintén Orbán arra az újságírói kérdésre, hogy mit üzen a homofóboknak, azt válaszolta, hogy

1 Lásd: <https://kdnp.hu/news/a-bejegyzett-elettarsi-kapcsolat-tamadas-a-csalad-ellen>. Letöltve: 2024.10.29.

„Magyarország toleráns ország, a tolerancia nem azt jelenti, hogy tőlünk különböző életfelfogásokat azonos szabályozás alá vonnánk, mint a sajátjainkat, különbséget teszünk köztük”, hozzátéve, hogy hálás a magyar homoszexuálisok közösségének, amiért „nem azt a provokatív magatartást folytatja, amivel számos európai országnak meg kell küzdenie” (Fábián & Szilli, 2015). Néhány évvel később, 2019-ben Kövér László, az Országgyűlés elnöke egy Európai Parlamenti választásokhoz kapcsolódó kampányrendezvényen az azonos nemű párok gyermek örökbefogadási szándékát pedofil magatartáshoz hasonlította, illetve azt állította, hogy „[e]gy normális homoszexuális [...] nem tartja magát feltétlenül egyenrangúnak” (Dull, 2019). Mindezekben felül a kormánybarát közmédiá (Bajomi-Lázár, 2019) következetesen teret ad a LMBTQ-ellenes véleményeknek és szervezeteknek (Tamássy, 2019).

Ugyanakkor a kormánypártok LMBTQ-ellenes álláspontja a jogalkotásban is megmutatkozik. Ezt mutatja, hogy a 2011-ben, a Fidesz-KDNP szinte kizárólagos támogatásával elfogadott Alaptörvény a házasságot egy férfi és egy nő szövetségeként határozza meg, így tulajdonképpen betiltva az azonos neműek házasságát, amelyre bár 2010 előtt sem volt lehetőség, azonban nem volt alkotmányos szinten tiltva. Az LMBTQ-jogok látványos csorbitása 2020 tavaszán folytatódott, amikor az Országgyűlés a Fidesz-KDNP politikusainak elsöprő támogatásával ellehetetlenítette a nem jogi elismerését, így meggátolva, hogy a transznemű és interszexuális személyek a nemük jogi elismerését kérelmezhessek. 2020 decemberében módosításra került az Alaptörvényben a család fogalma, kizárva az azonos nemű párokat a fogalomból. Ez a módosítás azt is kimondta, hogy „Magyarország védi a gyermekek születési nemének megfelelő önazonossághoz való jogát, és biztosítja a hazánk alkotmányos önazonosságán és keresztény kultúráján alapuló értékrend szerinti nevelést” (Magyarország Alaptörvénye, XVI. cikk 1. pont). Ezen túlmenően hatályba lépett a 2020. évi CLXV. törvény is, amely a gyermekek örökbefogadását kizárólag a házaspárok számára tartja fenn, így lehetetlenítve el a gyermekek örökbefogadását azonos nemű párok számára, akik korábban sem fogadhattak örökbe párként, csak a pár tagjai egyenként külön-külön.

Ez az LMBTQ-ellenes jogalkotási hullám a „pedofil bűncselekmények elkövetőivel szembeni szigorúbb fellépésről és egyes törvényeknek a gyermekek védelmét szolgáló módosításáról” szóló 2021. évi LXXIX. törvényben látszik (egyelőre) kicsücsösodni, amely eredetileg szexuális kizsákmányolással és visszaéléssel kapcsolatos gyermekvédelmi szabályokat hivatott bevezetni. Azonban a Fidesz képviselői által a törvényjavaslathoz benyújtott módosítók a kiskorúak médiatartalmakhoz való hozzáférését kívánták korlátozni, illetve tiltani, amennyiben az „a szexualitást öncélúan ábrázolja, illetve a születési nemnek megfelelő önazonosságtól való eltérést, a nem megváltoztatását,

valamint a homoszexualitást népszerűsíti, jeleníti meg”. A módosítók kitértek arra is, hogy az oktatási intézményekben a tanulók számára tartott szexuális felvilágosító foglalkozások „nem irányulhatnak a születési nemnek megfelelő önazonosságtól való eltérés, a nem megváltoztatása, valamint a homoszexualitás népszerűsítésére.” Az új törvényt, az LMBTQ-ellenes módosításokkal együtt, 2021. június 15-én fogadták el. A törvény számos hazai és nemzetközi kritikát kapott, mivel összefüggést sugall a szexuális kisebbségek és a pedofília között, és azt implikálja, hogy veszélyt jelent a gyerekek fizikai, szellemi és erkölcsi fejlődésére az LMBTQ emberek megjelenítése a médiában. Az LMBTQ érdekvédelmi csoportok azt is bírálták, hogy a törvény gyakorlatilag lehetetlenné teszi a szexuális kisebbségekre nézve befogadó (LMBTQ-inkluzív) szexedukációt a közoktatási intézményekben (Háttér Társaság, 2021), ezáltal korlátozva az LMBTQ tanulók hozzáférését az átfogó, szexuális és reprodukciós egészséggel kapcsolatos információkhoz, és növelve az egészségügyi kockázatokkal szembeni kiszolgáltatottságukat.

A Fidesz-KDNP LMBTQ-ellenes intézkedései jelentős hatással voltak Magyarországra és az Európai Unió kapcsolatára is. Mivel az EU egészen az 1980-as évek óta számos irányelvet és határozatot fogadott el, amelyek az LMBTQ-jogok megerősítését és kiterjesztését, valamint a diszkrimináció különböző formáinak elítélését célozták (Tóth, 2013), ezért egyes uniós szervek kifejezetten erős kritikákat fogalmaztak meg a magyar LMBTQ-ellenes törvényhozási hullámmal, és konkrétan az új, 2021. évi LXXIX. törvénnyel kapcsolatban. A 2021. évi LXXIX. törvény hatályba lépését követően számos prominens európai politikus és uniós intézmény ítélte el azt, arra hivatkozva, hogy diszkriminálja és megbélyegzi az LMBTQ embereket. Ezek következményeként az EB 2021. júliusában kötelezettségszegési eljárást indított Magyarországra ellen az EU Alapjogi Chartája alapján az LMBTQ emberek alapvető jogainak – az emberi méltóság, a véleménynyilvánítás és a tájékozódás szabadsága, a magánélet tiszteletben tartásához való jog, a megkülönböztetésmentességhez való jog –, valamint a szolgáltatások szabad áramlásának megsértése miatt (EB, 2021). Emellett 2021. szeptember végén az Európai Parlament Állampolgári Jogi, Bel- és Igazságügyi Bizottsága (LIBE) három napra Magyarországra érkezett, hogy értékelje az ország jogállamiságát, beleértve az emberi jogokat és így az LMBTQ jogokat is. A bizottság látogatása után jelentést tett közzé, amelyben a delegáció többsége nevében „komoly aggodalmukat fejezték ki a magyarországi demokráciával, jogállamisággal és alapvető jogokkal kapcsolatban” (LIBE, 2021, p. 29).

A kötelezettségszegési eljárás megindítása után Orbán Viktor bejelentette, hogy a magyar kormány úgynevezett gyermekvédelmi népszavazást kezdeményez. A népszavazás kérdései a közoktatási intézményekben az

LMBTQ-inkluzív szexuális nevelésre, valamint az LMBTQ embereket ábrázoló médiatartalmak terjesztésére és a nemi identitást megerősítő ellátás ábrázolására, annak népszerűsítésére vonatkoztak (a kérdéseket lásd az A. függelékben). A népszavazásra a 2022. április 3-án esedékes országgyűlési választásokkal egyidőben került sor. A népszavazás kérdéseivel kapcsolatban számos magyar LMBTQ-szervezet és emberi jogi civil szervezetek közös nyilatkozatot tettek közzé, amelyben hangsúlyozták, hogy a kérdések megfogalmazásának módja ellenséges és félrevezető, ebből fakadóan pedig érvénytelen szavazásra buzdítottak².

FOGALMI KERETEK

Az LMBTQ-jogok védelme és előmozdítása és az európai uniós tagság és tagjelöltség közötti kapcsolatot sokan kutatták a (közép-)kelet-európai posztkommunista országok kapcsán. Bár az EU célja a kisebbségi jogok, köztük az LMBTQ jogok, előmozdítására a tagjelölt és tagországokban ismert, az ezen jogok védelmére és kiszélesítésre használt eszközök hatékonysága és hatása, valamint esetleges hiányosságai és negatív hatásai továbbra is tudományos vizsgálat és vita tárgyát képezik.

Az EU LMBTQ-jogokra gyakorolt hatásának modellezésére a terület kutatói gyakorta fordulnak az európaizáció-elmélethez, amely alapvetően az uniós normák megalkotását, elterjedését és intézményesítését konceptualizálja (Radaelli, 2003, p. 30)³. Különösképpen két európaizációs modellre támaszkodnak az uniós normák és szabályozások hazai kontextusba való átültetésének megragadásához: a *külső ösztönzők* illetve a *társadalmi tanulás* modellre (Schimmelfennig & Sedelmeier, 2005). A külső ösztönzők modellje alapvetően a feltételelességre utal, azaz az Európai Unió azon gyakorlatára, hogy egy állam uniós csatlakozását az uniós jogi normák hazai kontextusba való formális átültetéséhez köti. Az LMBTQ jogok előmozdításának tekintetében a feltételelességet többen is bizonyos mértékig hatékonyak találták a posztkommunista országokban (Krizsan, 2009; O'Dwyer, 2013). Mivel azonban a feltételelesség hatása a csatlakozást követően jelentősen gyengül, a

2 Lásd: <https://www.amnesty.hu/szavazzunk-ervenytelenul-a-kormany-kikozosito-nepszavazasan/>. Letöltve: 2024. 10.29.

3 Lásd például Krizsan (2009) tanulmányát magyar vonatkozásban, Forest összehasonlítását Horvátország, Magyarország, Szlovénia és Szlovákia vonatkozásában (2018); O'Dwyer (2012, 2013) elemzéseit Lengyelországról; Shevtsova tanulmányát Ukrajnáról (2020), és Pelz (2014) összehasonlítását Észtországról, Lettországról, Montenegróról és Szerbiáról.

modell hátrányaként több kutató említi, hogy nem alkalmas a tagállamokban a csatlakozás utáni politikai és szakpolitikai változások feltárására és megértésére (O'Dwyer, 2012, 2013; Pelz, 2014). Sőt, egyes kutatások szerint a feltételelenség következményeként kiszélesített LMBTQ jogok a posztkommunista tagállamokban és tagjelölt országokban nem feltétlenül befolyásolják pozitívan az LMBTQ emberekkel kapcsolatos attitűdöket és normákat, sem a társadalomban, sem a politikai elitben (Krizsan, 2009; Pelz, 2014; Shevtsova, 2020). Ez alapján a külső ösztönzők az LMBTQ jogok előmozdítását tudják támogatni, de a társadalmi és politikai homofóbiát nem tudják érdemben csökkenteni (O'Dwyer, 2013). Mindemellett, azokban az esetekben, amikor egyes tagjelölt vagy tagországok politikai elitje megpróbálja érdemben érvényesíteni az EU által támogatott LMBTQ-vonatkozású szakpolitikai elvárásokat, előfordulhat, hogy az adott kormányzatok nem rendelkeznek a szakpolitikák végrehajtáshoz szükséges erőforrásokkal (Krizsan, 2009).

Az európaizáció-elmélet másik gyakran tárgyalt modellje, a társadalmi tanulás, az úgynevezett európai normák és értékek hazai politikai elit általi internalizálására utal a tagjelölt és a tagállamok egymással és az uniós intézményekkel való folyamatos együttműködése, valamint a hazai nem kormányzati szervezetek (ebben az esetben az LMBTQ és más emberi jogi érdekvédelmi csoportok) uniós intézmények és mechanizmusok által támogatott transznacionális együttműködése révén. A külső ösztönzőkkel ellentétben a társadalmi tanulási folyamat lassú, de hosszú távon érezteti hatását, amely elviekben egy állam EU-csatlakozását követően az idő előrehaladtával erősödik (O'Dwyer, 2012; Pelz, 2014; Schimmelfennig & Sedelmeier, 2005). Mindazonáltal, a társadalmi tanulás nagyobb valószínűséggel tudja pozitívan befolyásolni a szexuális kisebbségekkel kapcsolatos társadalmi és politikai attitűdöket olyan környezetben, ahol a szóban forgó uniós normák egyébként sem ütköznek a hazai normákkal (O'Dwyer, 2012; Schimmelfennig & Sedelmeier, 2005). Magyarország esetében az ország csatlakozási tárgyalásaiból fakadó külső nyomást megelőzte az 1990-es évek közepe óta „nyilvánvalóan jelenlévő egyenlőségi gondolkodás” (Krizsan, 2009, p. 6), illetve a szexuális kisebbségek nagyobb társadalmi és politikai elfogadását mutató endogén társadalmi fejlemények (Forest, 2018, p. 133). Az LMBTQ-vonatkozású uniós jogi normák betartása érdekében elfogadott jogi keretek azonban nem vezettek a szexuális kisebbségek nagyobb társadalmi elfogadásához (Krizsan, 2009).

A bemutatott modellek szerint egy ország EU-csatlakozásának az LMBTQ-jogokat védő szilárd jogi kerethez (a feltételelenség révén), és az LMBTQ emberek nagyobb mértékű társadalmi elfogadásához (a társadalmi tanulás révén) is kell vezetnie. Amennyiben valamilyen politikai ellenhatás jelentkezne, a társadalmi tanulás folyamatának hosszú távon, az ország csatlakozása után meg kellene

szilárdítania a kisebbségi csoportokat – köztük az LMBTQ személyeket – védő jogi kereteket, valamint a politikai elit elkötelezettségét a kisebbségi jogok védelme és előmozdítása iránt. O'Dwyer (2012) azért illeti kritikával az európaizáció-elméletet, mert nemcsak hogy nem képes konceptualizálni a posztkommunista országokban az EU-csatlakozás *után* bekövetkező, LMBTQ emberekkel kapcsolatos szakpolitikai változásokat, de nem számol a politikai ellenreakcióval és annak a kisebbségi jogokra gyakorolt hatásaival sem. O'Dwyer a lengyel LMBTQ szervezetek és érdekvédelmi csoportok megerősödését nem az európaizáció-elméletben vázolt társadalmi tanulás eredményeként fogja fel, hanem a lengyelországi, szexuális kisebbségekkel kapcsolatos jogszabályok uniós normákhoz való igazítását követő belpolitikai ellenreakció eredményeként. Így tehát O'Dwyer (2012) értelmezésében az EU külső ösztönzői és az azok által kiváltott lengyel politikai ellenreakció katalizátorai voltak az LMBTQ- és emberi jogi érdekvédelmi csoportok megerősödésének. A politikai és az államilag finanszírozott homo- és transzfóbia felerősödését mások is az EU és intézményei LMBTQ-jogok előmozdítására irányuló törekvéseinek hazai politikai ellenreakciójaként értelmezik (Forest, 2018; Pelz, 2014; Shevtsova, 2020).

A 2000-es évek végén és a 2010-es évek elején megjelenő genderellenes diskurzust elemző kutatók a homo- és transzfób diskurzusokat a transznacionális genderellenes politikai mozgalom és a hozzá kapcsolódó diskurzus kulcselemeinek tekintik (Félix, 2015; Korolczuk & Graff, 2018; Kováts, 2022; Kováts & Pető, 2017). Ennek a mozgalomnak és a hozzá kapcsolódó diskurzusnak világszerte vannak helyi megnyilvánulásai (Korolczuk & Graff, 2018; Kováts & Pető, 2017), így többek között Magyarországon is (Balogh, 2014; Félix, 2015; Kováts, 2022). A genderellenes diskurzusban a gender és a genderideológia kifejezések a jelenségek széles körét jelölik. Ezek közé tartozik a genderszemlélet elfogadtatása, a reprodukív jogok előmozdítása és kiterjesztése, a gender analitikus fogalmának (tudományos) használata, a nemi alapú erőszak felismerése és megelőzése, valamint az LMBTQ-jogok védelme és előmozdítása (Balogh, 2014; Korolczuk & Graff, 2018; Kováts, 2022). A genderideológia vagy „genderizmus” ellenzői ezen törekvéseket kérdőjelezik meg, vagy utasítják el. A genderellenes retorika szerint a „genderideológiát” különböző nemzetközi szereplők, például a feminista mozgalmak, az olyan szervezetek, mint az ENSZ és az Európai Unió, valamint olyan absztrakt aktorok, mint „a Nyugat”, a „meleglobbi”, vagy az „LMBTQ lobbi” kényszerítik rá az „elnyomott többségre” (Félix, 2015; Korolczuk & Graff, 2018). Ez a narratíva a genderellenes mozgalmat a nemzeti szuverenitást fenyegető külső erőkkel szembeni ellenállásként, háborúként ábrázolja (Kováts, 2022), amelyet a kolonializmus kicsavart, genderellenes diskurzusba való beemeléseként

is értelmeznek (Korolczuk & Graff, 2018). A „genderideológia” külső elnyomásként és a belügyekbe való beavatkozási kísérletként való felfogása a genderellenes mozgalom egyik kritikus alaptétele, amely megkülönbözteti azt a posztkommunista országokban a feminista és LMBTQ mozgalmakkal szembeni korábbi politikai ellenreakcióktól (Korolczuk & Graff, 2018).

A genderellenes diskurzus első magyarországi megjelenése 2008-2009-re tehető, habár ekkor a diskurzus mögött mozgalom még nem volt azonosítható (Kováts & Pető, 2017). A 2010-es évek közepére, végére a Fidesz-KDNP politikusai, a (radikális) jobboldali médiumok és egyes keresztény vallási és egyházi kötődésű vezetők közreműködésével kezdett érdemben terjedni a genderellenes diskurzus Magyarországon, amely addig inkább sporadikusan jelent meg a magyar politikai és médiadiskurzusban (Fodor, 2022; Kováts & Pető, 2017). A terület kutatói a korábban vázolt koncepcióval összhangban a genderellenes diskurzus magyarországi megjelenését egy szélesebb, transznacionális trend hazai megnyilvánulásaként ragadják meg és nem pusztán az uniós normák régióbeli előmozdításával szembeni politikai ellenreakcióként (Félix, 2015), miközben például a Lunacek-jelentés lehetséges hatását sem vitatják el (Kováts & Pető, 2017). A gender és a genderideológia kifejezések médiában és politikai kommunikációban való használatát illetően magyar kutatások arra a megállapításra jutnak, hogy azokat leggyakrabban a transzneműséggel, transznemű emberekkel kapcsolatban, illetve, ha ritkábban is, homoszexuálisokkal, homoszexuálisok jogainak előmozdításával kapcsolatban használják (Fodor, 2022; Kováts, 2022). Figyelembe véve, hogy a Fidesz-KDNP kormány számos, az LMBTQ emberekre nézve hátrányos és diszkriminatív jogszabályt arra hivatkozva kezdeményezett és támogatott, hogy az ún. „genderideológia” fenyegetést jelent a magyar kultúrára, nemzeti identitásra és szuverenitásra, a 2020-ban új lendületet vett LMBTQ-ellenes törvényhozási hullám is a transznacionális genderellenes trend részeként értelmezhető (Kováts, 2022). Kiemelendő, hogy az EU-ellenesség különösen hangsúlyos a magyar genderellenes diskurzusban, amely az LMBTQ jogok védelmére vagy kiterjesztésére irányuló minden törekvést egy olyan külföldi fenyegetés részeként ábrázol, amelytől csak a magyar kormány nyújthat védelmet (Fodor, 2022; Kováts, 2022).

Jelen tanulmány a két bemutatott megközelítés összekapcsolásához a diskurzuselemzésre támaszkodik. A diskurzuselemzés egy komplex megközelítés, amely egyaránt nyújt elméleti keretet és módszertani megközelítést kutatásunkhoz. A diskurzuselemzésen alapuló megközelítés, a diszkurzív felfogás megkérdőjelezi a nyelv transzparens médiumként, a világ objektív megismerésére és leírására szolgáló semleges eszközként való felfogását (Géring, 2008; Wetherell, 2001). Ezzel szemben azt feltételezi, hogy a

diskurzus – amely a nyelvhasználatból és az ahhoz kapcsolódó gyakorlatokból, eljárásmodokból tevődik össze – egy olyan társadalmi gyakorlat, amely döntő szerepet játszik a társadalmi valóság konstruálásában (Fairclough & Wodak, 1997; Gee, 2010). A megközelítés szerint a (legtágabb értelemben vett) szövegek nem egyszerűen leírnak egy adott jelenséget, nem csupán reprezentációs szerepet töltenek be, hanem aktívan meghatározzák, formálják és átformálják, diszkurzívan megteremtik azt (Phillips & Hardy, 2002; Potter & Wetherell, 1987), így tehát a nyelvhasználat magának a konstrukciónak a terepe (Géring, 2008, p. 390). Ugyanakkor, a diszkurzív felfogás a nyelvhasználatot nem légüres térben elszigetelten létezőként tételezi és vizsgálja, hanem létrehozásának és terjesztésének kontextusában (Fairclough, 1992; Phillips & Hardy, 2002), valamit létrejöttének és értelmezésének tágabb értelemben vett társadalmi-politikai és kulturális környezetében értelmezi (Reisigl, 2017), elismerve, hogy minden nyelvhasználat ezen kontextusokból és által nyeri el jelentését. A diszkurzív felfogás alapján tehát a diskurzus konstruktív, azaz formálja és meghatározza a társadalmi valóságot, de a társadalmi valóság is formálja, meghatározza a diskurzust. Ebből fakadóan a médiaszövegek diskurzuselemző megközelítése rávilágít arra, hogy hogyan konstruálódik Magyarország és az Európai Unió kapcsolata az LMBTQ-jogok tükrében.

MÓDSZERTAN

Jelen elemzés, a magyar médiatérben 2010 óta bekövetkezett polarizációs változásokat szem előtt tartva (lásd Bajomi-Lázár, 2019; Mérték Médiaelemző Műhely, 2019; Szeidl & Szűcs, 2021), összesen nyolc médium tartalmait vizsgálta. Elemzésünk négy televíziócsatornára terjed ki: az M1 közszolgálati hírcsatornára, amely a kormánypártok nézőpontjának kritika nélküli sugárzásával jellemezhető; az RTL Klub független kereskedelmi csatornára⁴, valamint a HírTV és az ATV kereskedelmi hírcsatornákra, melyek közül az előbbi kormánypárti-ként, utóbbit függetlenként jellemzik, bár utóbbi megváltozott tulajdonosi háttere és hangvétele miatt a csatorna besorolását egyre inkább megkérdőjelezzik (Bajomi-Lázár, 2019; Bátorfy & Urbán, 2020; Mérték Médiaelemző Műhely, 2021). Elemzésünk korpusza továbbá két napilap online és nyomtatott változatának, a Magyar Nemzetnek (kormánypárti) és a Népszavának (független), valamint két

4 Az összehasonlíthatóság érdekében figyelembe vettük, hogy az RTL Klub elsősorban szórakoztató műsorokat sugároz, amelyek nem feltétlenül tartalmaznak politikai véleményt vagy tartalmat; ezért csak e két csatorna esti fő hírműsorai kerültek be a korpuszba.

híroldalnak, a hvg.hu-nak (független) és az Origo-nak (kormánypárti) a cikkeire is kiterjed (Bátorfy & Urbán, 2020; Mérték Médiaelemző Műhely, 2021). Így az elemzés a kormánypárti és független médiumok széles spektrumát fedi le, és a formátumok tekintetében is változatos.

Az LMBTQ-jogokat érintő, az EU-val kapcsolatos médiadiskurzus elemzéséhez a 2021. július 8-án hatályba lépett 2021. évi LXXIX. törvény és az ahhoz kapcsolódó, 2022. április 3-án megtartott népszavazást megelőző kampány körüli időszakot választottuk ki. Ennek megfelelően adatgyűjtésünk a 2021. július 1. és 2022. március 31. közötti periódust fedi le. Az EU és Magyarország viszonyát az LMBTQ jogok tükrében tárgyaló cikkeket kulcsszavak segítségével találtuk meg. Ennek első lépéseként az EU-val kapcsolatos tartalmakat szűrtük ki a nyolc felsorolt médiumon megjelent tartalmak közül, az alábbi kulcsszavak segítségével: Európai Unió; EU; Brüsszel; Európai Parlament; Európai Bizottság; Európai Tanács. Amennyiben egy médiatartalom ezen kulcsszavak bármelyikét is tartalmazta, bekerült az EU-val kapcsolatos korpuszba. Második lépésként az LMBTQ emberek jogait tematizáló cikkeket szűrtük ki az EU-val kapcsolatos korpuszból. Az ehhez használt kulcsszavakat az új, LMBTQ-ellenes törvény és a hozzá kapcsolódó népszavazás körüli nyilvános vitában betöltött központi szerepük alapján választottuk ki, amelyek a következők voltak: család; családvédelem; gender; genderlobbi; gyermekvédelem; homoszexuális; LMBT*; meleglobbi; pedofil; pedofil törvény. A két szűrés eredményeként 1328 cikket azonosítottunk. A manuális elemzésre alkalmas, kezelhetőbb méretű részkorpusz elérése érdekében véletlenszerű kiválasztási eljárást alkalmaztunk (Krippendorff, 2019), figyelembe véve a cikkek relevanciáját az elemzés fókusza szempontjából, valamint a médiumok és a megjelenési dátum szerinti megoszlásukat. Az ennek eredményeként megszületett korpusz 48 cikket tartalmaz, hatot-hatot minden médiumból.

A tanulmány módszertani megközelítése a diskurzuselemzésre támaszkodik, amely az EU-val és az LMBTQ emberekkel és jogaikkal kapcsolatos médiadiskurzus négy fő szempontjára összpontosít: 1. milyen nézetek jelennek meg az európaizációval, illetve 2. az EU és az európaizáció jövőjével kapcsolatban az elemzett médiatartalmakban; 3. milyen, az európaizációt, és ezzel együtt az LMBTQ emberek (jogi) egyenlőségét legitimáló és delegitimáló szimbolikus tényezők jelennek meg a médiatartalmakban és ezek hogyan konstruálódnak diszkurzívan; 4. milyen, az európaizációt, és ezzel együtt az LMBTQ emberek (jogi) egyenlőségét legitimáló és delegitimáló pragmatikus tényezők jelennek meg a médiatartalmakban és ezek hogyan konstruálódnak diszkurzívan.

E négy fő szempont vizsgálatához a tanulmány Foucault (1991) diskurzuselemzési megközelítésére támaszkodik, amely a diskurzusok létrejöttének és terjesztésének jellemzőit öt szemponton, illetve ezen

szempontok korlátaival és megvalósulási módjain keresztül vizsgálja, amelyek a *kimondhatóság*, a *megőrzés*, az *emlékezet*, a *reaktiválás* és a *kisajátítás*. Ezek a szempontok diskurzusokban és azok által kimondható és kimondhatatlan dolgokra, a domináns és elfojtott diskurzusokra, az érvényesnek vagy érvénytelennek elfogadott diskurzusokra, a korábbi, reaktivált diskurzusokra és azok átalakulásaira, valamint a diskurzus feletti dominancia és kontroll megszerzéséért versengő egyénekre vagy csoportokra összpontosítanak (Foucault, 1991, pp. 59-60). Az médiatartalmak kódolását induktív megközelítéssel, az NVivo szövegelemzési szoftver segítségével végeztük, az elemzés négy, korábban meghatározott fő szempontjának foucault-i aspektusaira összpontosítva.

AZ LMBTQ JOGOKKAL ÉS AZ EURÓPAI UNIÓVAL KAPCSOLATOS DOMINÁNS DISKURZUSOK

EU-párti és semleges diskurzusok

Mindegyik azonosított EU-párti (esetenként EU-semleges) diskurzusban világosan konstruálódik egy EU és Magyarország közötti hierarchia, amely szerint Magyarországnak tiszteletben kell tartania az EU által meghatározott jogi és társadalmi normákat, engedelmeskednie kell az EU által meghatározott jogi elvárásoknak, ugyanakkor nem szabad és nem is kell, nem is elvárt feladnia szuverenitását. Egyik diskurzus sem fogalmaz meg vagy sugall a Magyarország és az EU között fennálló status quo megváltoztatására irányuló igényt, sőt, azt lényegében magától értetődőként ábrázolják. A föderális Európa melletti érvek alig-alig fordulnak elő ezekben a diskurzusokban. Ezek a diskurzusok döntően független vagy kormánykritikus médiumokon megjelenő médiatartalmakban felfedezhetők. Jellemzően a megszólított független elemzők és szakértők, emberi jogi szervezetek és LMBTQ szervezetek szóvivői és szakértői, EU-s tisztviselők, egyes nyelvhasználati eszközökön keresztül maguk a tartalmakért felelős újságírók, riporterek, és valamivel ritkábban ellenzéki politikusok képviselték, alkalmazták és erősítették a diskurzusokat. Az ezen diskurzusokban részt vevők, azokat alkalmazók tendenciózusan a 2021. évi LXXIX. törvény hatályaon kívül helyezésére fölszólító EU-s intézmények fölhívásainak tiszteletben tartását szorgalmazzák, ugyanakkor pedig Orbán Viktort és a kormánypártokat hibáztatják a kilátásba helyezett EU-s retorzióikért.

Emberi jogi diskurzus

Ebben a diskurzusban a 2021. évi LXXIX. törvény, annak a magyar LMBTQ emberekre gyakorolt lehetséges hatásai és a végrehajtásával kapcsolatos pragmatikus kérdések állnak a középpontban. Az ebben a diskurzusban részt vevő, azt alkalmazó médiatartalmak általánosságban véve elítélő véleményt fogalmaznak meg az új törvényről és az azt kezdeményező kormánypártokról, illetve – néhol impliciten, máskor expliciten – pozitívan értékelik, támogatják az EU reakcióját. Mindazonáltal, a médiatartalmak a törvény belpolitikai hatását értelmezését helyezik előtérbe az EU-val való kapcsolatra gyakorolt hatása, illetve EU-s kontextus helyett.

A diskurzusban az EU és intézményei pozitívan jelennek meg, és az Európai Bizottság kötelezettségszegési eljárásának megindítását legitim, sőt, olykor szükséges lépésként mutatják be a magyar LMBTQ emberek és alapvető emberi jogaik védelme érdekében. Ezen megközelítés szerint a Bizottság csupán „a dolgát teszi”, amikor az EU-tagországok törvényeit felülvizsgálja és az EU-s normák tükrében értékeli. A diskurzusban mindezek mellett megjelenik az az érv is, miszerint az LMBTQ embereket ábrázoló tartalmak egyrészt nem teszik meleggé a gyerekeket, másrészt pedig nem ártalmasak sem a gyerekekre, sem másokra.

Ez az érvelés és a diskurzus általános értelemben vett EU-pártisága többek között az újságírók nyelvhasználatában is tetten érhető – például gyakorta hivatkoznak a jogszabályra „homofób törvényként” vagy „ügynevezett gyermekvédelmi törvényként”, hangsúlyozva, hogy a törvény meglátásuk szerint valójában nem a gyermekek védelmét, hanem az LMBTQ emberek diszkriminációját célozza. Ugyanakkor feltűnő az az újságírói és szerkesztési gyakorlat is, hogy túlnyomórészt olyan uniós és magyar tisztviselőket, nyugat-európai politikusokat, civil szervezetek szóvivőit, magyar politikai elemzőket és más szakértőket idéznek az ezt a diskurzust alkalmazó médiumok, akik bírálják vagy elítélik az új törvényt a szexuális kisebbségekkel szembeni diszkrimináció és az uniós jogi normák megsértése miatt. Többen kifejezetten támogatták az EB tagjainak az új törvénnyel szemben megfogalmazott kritikáját és felháborodását, és abbéli reményüket fejezték ki, hogy a kilátásba helyezett szankciók a törvény hatályon kívül helyezését fogják eredményezni.

Az alábbi hangfelvétel, amely az RTL Híradóban, a *Jobboldali és baloldali politikusok is szégyenletesnek nevezték az ügynevezett pedofíliaellenes törvényt ma az Európai Parlamentben* című hír bejátszásában hangzott el, jól példázza ezeket az eljárásokat.

„A gyerekek védelme a pedofiliától közös cél, a jogos közérdek azonban nem lehet ürügy olyan rendelkezések bevezetéséhez, amelyek

hátrányos megkülönböztetést jelentenek a szexuális identitásukban, nemi orientációjukban kisebbségnek számító csoportoknak” – jelentette ki az Európai Bizottság alelnöke, aki szerint az uniós támogatások kifizetésére is hatása lehet az úgynevezett pedofil törvénynek. „Milyen társadalom az, ahol a kormány akarja meghatározni, hogy az ember kit szeressen?” – tette fel a kérdést a legnagyobb, a néppárti frakció tagja, ahová hónapokkal ezelőtt még a Fidesz is tartozott. (RTL Klub, 2021a)

A jogállamisági mechanizmus és a kötelezettségszegési eljárás gyakran együtt jelennek meg a diskurzusban, mint az EU jogos és szükséges lépései Magyarországgal szemben az LMBTQ jogok megsértése miatt, függetlenül attól, hogy számos uniós tisztviselő (például az EB alelnöke, Vera Jourová is) hangsúlyozta, hogy a jogállamisági mechanizmus a demokrácia általános állapotát, a jogállamiságot hivatott értékelni, nem pedig az új törvényt (Hungary Today, 2021).

Az diskurzusban az európaizációval kapcsolatban megjelenő pragmatikus tényező az EU azon szerepére és kötelességére vonatkozik, hogy megvédje polgárai jogait, jelen esetben a szexuális kisebbségek alapvető emberi jogait. Vagyis, hogy az Európai Uniónak kötelessége érvényesíteni a Lisszaboni Szerződésben és az EU Alapjogi Chartájában rögzített normákat és értékeket a tagállamaiban.

Az EU és az EU-s intézmények reakciója – beleértve a kilátásba helyezett retorziókat – mellett szóló szimbolikus érvek az alapvető emberi jogok és az egyenlőség védelmének és előmozdításának fontosságát hangsúlyozzák. Egy másik, bár ritkábban megjelenő szimbolikus tényező az európaiság és a tágabb értelemben vett európai közösséghez való tartozás összekapcsolása az LMBTQ emberek és jogaik támogatásával. Ebből a szempontból az LMBTQ ellenes törvény elfogadása eltávolítja Magyarországot az európai közösségtől és az európai normáktól.

Ebben a diskurzusban tehát az EU egyszerre jelenik meg jogi normákat érvényesítő intézményként és olyan tágabb értelemben vett norma- és értékközösségként, amelynek értékeit a tagállamoknak, illetve azok politikai szereplőinek, internalizálniuk és képviselniük kell.

Gazdasági jogi diskurzus

Bár ritkábban, de az elemzett cikkekben megjelent a gazdasági jogi diskurzus is. Ebben a diskurzusban, amelyben teret nyertek kvázi-EU-semleges álláspontok is, a fókusz eltávolodott az emberi jogokkal kapcsolatos érvektől, és

áthelyeződött az új törvénynek a gazdasági javak EU határain belüli áramlására gyakorolt következményeire. Ezáltal a diskurzusban egyrészt pragmatikus kontextusban értelmeződött az új törvény, másrészt konstruálódott egy új, pragmatikus alapokon álló indok a 2021. évi LXXIX. törvény hatályaon kívül helyezésére. A diskurzust alkalmazók így azt hangsúlyozták, hogy az uniós kereskedelmi irányelvek alapján az EU határain belül a termékek – köztük a médiatartalmak – szabad áramlását biztosítani kell, azonban Magyarország az új törvény elfogadásával ezeket az irányelveket megsérti.

Ahogy az előző esetben is, ez a diskurzus is tetten érhető az uniós intézményektől és politikusoktól származó nyilatkozatok idézésében.

Szégyennek nevezte az úgynevezett pedofil törvényt nyáron az Európai Bizottság elnöke. A testület júliusban kötelezettségsegzési eljárást indított, mert álláspontjuk szerint a tartalomszolgáltatókat és a kereskedelmi irányelveket is sérti a törvény azzal, hogy bizonyos kiadványok terjesztését korlátozza, és diszkriminatívnak is tartják a törvényt. (RTL Klub, 2021b)

A diskurzusban az EU fogalma tehát pusztán egy olyan nemzetközi szervezetként konstruálódik, amely a tagállamok közös gazdasági érdekeinek védelmében érvényt szerez a meghatározott kereskedelmi irányelveknek az egyes tagállamokban. A diskurzusban így szimbolikus és morális érvek nem kapnak helyet, csupán azok a gazdasági jogi szempontok, amelyek alapján az EU hatáskörrel rendelkezik az ilyen ügyekben.

Elterelés

A harmadik azonosított diskurzusban a 2021. évi LXXIX. törvény elfogadása és a kormánypárti média fokozott figyelme az EU intézményeinek az új törvényre adott reakcióira a kormány közvélemény figyelmét elterelő stratégiájaként interpretálódik. Ebben az értelmezésben a törvény és annak EU-s elítélése körüli médiafelháborodás is csupán eszköz arra, hogy az ugyanebben az évben kirobbant egyéb politikai botrányokról, például a Pegasus botrányról és a Fudan Egyetemen kapcsolatos botrányról elterelje a figyelmet. Következésképpen a diskurzus fókuszában az új törvény és az EU-s intézmények reakcióinak belpolitikai kontextusban való értelmezése áll. A diskurzusban egyaránt helyet kapnak EU-párti, tehát a EU intézményeinek eljárásaival, nyilatkozataival egyetértő, és EU-semleges, tehát az EU működéséről sem pozitív sem negatív véleményt nem formáló, azt csupán konstatáló értelmezések is.

Ezt a diskurzust jól példázza a következő idézet a Népszavából, amely a Political Capital független politikai elemző és kutatóintézetre hivatkozik az új törvény és a hozzá kapcsolódó népszavazás értelmezésében.

A Political Capital is úgy látja, hogy a kormány az LGBTQ-témával próbálja visszavenni a kezdeményezést, miután több, számára kellemetlen téma került napirendre. Először a Fudan-ügy vert a vártnál nagyobb hullámokat, most a Pegasus-botrány hozta kínos helyzetbe a kormányt, az előttünk álló időszak pedig az ellenzéki előválasztásról szólt volna. A népszavazási kezdeményezéssel igyekszik a kormány ezek mindegyikét zárójelbe tenni. (Czene, 2021)

Az LGBTQ-ügyek Magyarország és az EU kapcsolatát befolyásoló aspektusáról a diskurzusban az az álláspont kap teret, miszerint az EU és intézményei nem kifejezetten az LGBTQ-jogok magyarországi előmozdításában érdekeltek, csupán a jogállamiság magyarországi érvényesítésére törekszenek. Magyarán, bár az EU intézményei és ezek prominens tisztségviselői elítélték az új törvényt és a hozzá kapcsolódó homofób politikai diskurzust, a jogállamisági mechanizmust a demokrácia romlása, a jogállamiság és a megfelelő korrupcióellenes intézkedések hiánya miatt, nem pedig érték- vagy morális alapon indították meg.

A diskurzusban két fő pragmatikus aspektus lelhető fel. Egyrészt, az EU-t legitim és objektív intézményként ábrázolják, amely jogosan és helyesen ítéli meg a demokrácia állapotát és az uniós forrásokkal való visszaélést Magyarországon. Másodsor, az EU-nak joga van visszatartani a támogatásokat, ha tagállamai, jelen esetben Magyarország, nem teljesítik a jogi követelményeket.

Ami a szimbolikus tényezőket illeti, emberi jogi szempontok csak a kormány jogállamisággal nem összeegyeztethető működésének elfedésére tett próbálkozásával járó járulékos veszteségeként jelennek meg a diskurzusban. Következésképpen a diskurzusban az EU társadalmi normák és értékek terjesztésében betöltött szerepe másodlagos a jogállamiság és a demokrácia állapotának ellenőrzésére, illetve az EU-s támogatásokkal való visszaélés megakadályozására irányuló feladatához képest.

Kétarcú erődemonstráció

Ebben a diskurzusban a hangsúly a magyar kormány, és különösen Orbán Viktor EU-hoz fűződő viszonyán van, nem pedig az EU-nak a belpolitikában vagy az európai politikában betöltött szerepén.

A diskurzusban a 2021. évi LXXIX. törvény elfogadása, az ahhoz kötődő népszavazás és az ezeket körülvevő LMBTQ-ellenes politikai diskurzus csupán belpolitikai eszközként konstruálódnak. Vagyis az új törvény és az azt körülvevő államilag finanszírozott homofób diskurzus a Fidesz-KDNP kampányeszközeként konceptualizálódik, amely a gyermekvédelemre hivatkozva a társadalmi homofóbia felkorbácsolásával növeli támogatottságukat a közelgő országgyűlési választásokon. A diskurzus oly mértékben összhangban van a korábban bemutatott genderellenes kutatásokkal, hogy az alábbi idézetben Balázs Péter volt külügyminiszter, az ATV egyik műsorának meghívott vendége is az orosz és a lengyel politikai diskurzushoz hasonlítja a kormány LMBTQ-témára helyezett hangsúlyát, így a hazai kampányt egy transznacionális trend helyi megnyilvánulásaként értelmezve.

[Balázs Péter:] Arról van szó, hogy ő [Orbán Viktor] egy újabb muníciót talált, keresett és talált a jövő tavaszi választásokhoz. Ugye Soros megöregedett, a migránsok nem láthatók, és Brüsszelt valahogy egy új ellenségszerepbe kellett beállítani. Most ezt a szerepet találták ki neki. Mondom, ez azért orosz minta és a lengyelek is alkalmazzák.
(ATV, 2021)

Az új törvény EU és a magyar kormány közötti kapcsolatra gyakorolt hatását illetően a diskurzusban a magyar kormány, és kifejezetten Orbán Viktor, úgy jelenik meg, mint aki az EU-val való konfliktusokból belpolitikai előnyt tud és akar kovácsolni. Az ilyen és ehhez hasonló konfliktusok ugyanis a hazai politikai diskurzusba harcként, csataként ültethetők át. A diskurzus kétarcúsága abban ragadható meg, hogy míg Magyarországon Orbán Viktor szabadságharcosként hivatkozik magára, aki egymaga „móresre tanítja” az Európai Uniót, illetve Brüsszelt, addig az uniós és a külföldi médiában többnyire azzal bújik ki az új törvénnyel kapcsolatos kérdések és felelősségre vonás alól, hogy az csak a gyerekekre vonatkozik, a nagykorú melegek jogait azonban nem csorbitja. Ebben a diskurzusban tehát a magyar miniszterelnök azon kétarcúsága van középpontban, amellyel a magyar médiában a brüsszeli elnyomás elleni könyörtelen harcosnak, az EU-ban viszont az LMBTQ-jogok ártalmatlan és félreértett védelmezőjének állítja be magát.

EU-ellenes diskurzusok

Bár különböző mértékben, de mindegyik kormánypárti és EU-ellenes diskurzus a Dávid-Góliát-hasonlatot aknázza ki: ebben egy kisebb, bizonyos

szempontból gyengébb, de morális fölényben álló aktor, Magyarország, vagy annak kormánya, esetleg maga Orbán Viktor, áll szemben egy gigászi, erős, elnyomó aktozzal, azaz Brüsszellel vagy az EU-val. Az Európai Unió ábrázolásának sarkalatos pontja, hogy megpróbál beavatkozni a tagországok belügyeibe, megsérti az országok szuverenitását, míg a magyar kormány a hagyományos magyar értékek, sőt, egyes diskurzusokban egyenesen az egyetemes európai értékek őrzőjeként jelenik meg.

Ez az átfogó politikai narratíva megkérdőjelezi az EU, mint érték- és társadalmi normaközösség koncepcióját. Az EU kisebbségi jogok érvényesítésére és előmozdítására irányuló céljait nem jogi vagy emberi jogi törekvésként, hanem tisztán ideológiai célként mutatja be. Így delegitimálja az EU szerepét az európai társadalmi normák és értékek terjesztésében, és azt pusztán külső ideológiai elnyomásként értelmezi. Ebből fakadóan a szuverenitás kulcsfogalom ezekben a diskurzusokban, amely pragmatikus és identitásbeli tényezőket is összefog. Szimbolikus tényezőként a szuverenitás arra utal, hogy Brüsszel, mint politikai absztrakció, nem mondhatja meg a magyar embereknek, hogyan éljék az életüket, és nem kényszerítheti őket értékeik és normáik megváltoztatására. A szuverenitás pragmatikus szempontként jóval ritkábban konstruálódik a kormány EU-ellenes diskurzusaiban, amikor viszont igen, akkor alapvetően az uniós jog elsőbbségét kérdőjelezi meg és delegitimálja. Az ezen csoportba tartozó diskurzusok többek között a Fidesz és a KDNP politikusaik és kormánypárti szakértőiknek az ellenpontosítás és kritika nélküli kizárólagos idézésében (szó szerint, parafrázálva, írásban, vagy hangfelvételnél), és a kormány narratíváinak és érveinek tényként való bemutatásában érhetők tetten.

Tagadás

A diskurzus a kormánypárti médiában az új törvény elfogadását követő első hetekben, az EB részéről megfogalmazott első kritikák idején volt domináns. A diskurzust két fő érv uralta, amelyeket a Fidesz-KDNP politikusai, kormánypárti közéleti szereplők és újságírók hangoztattak. Az egyik szerint az uniós politikusok azért kritizálják az új magyar törvényt, vagyis, a diskurzus nyelvhasználatát idézve: az uniós bürokraták, illetve Brüsszel azért támadja a magyar embereket, mert nem olvasták el az új törvényt, így annak valós tartalmát nem ismerik. A diskurzust alkalmazó egyes aktorok egyenesen azt sugallják vagy állítják, hogy az uniós tisztviselők nem értik a törvényt, képtelenek azt értelmezni. A második érv szerint Brüsszelben azért vádolják – a diskurzusban megjelenő állásfoglalás alapján tévesen – homofóbiával a magyar kormányt, mert félreértik az új törvényt. Utóbbi érvelést gyakorta úgy igyekeznek

alátámasztani, hogy a törvény diszkriminatív részeit lekicsinylik, mellékesnek vagy nem létezőnek állítva be azokat. Például azt hangsúlyozzák, hogy a törvény csak a 18 év alattiakra vonatkozik, tehát, érvelésük szerint, a nagykorú LMBTQ személyeket nem érinti, vagy kiemelik, hogy a törvény fő célpontjai valójában a pedofilok, nem pedig a szexuális kisebbségek. A diskurzusban ezen állítások valóságtartalmát árnyaló vagy megkérdőjelező hangok nem kapnak helyet.

Az EU által kilátásba helyezett retorziók a diskurzusban egy egyszerű félreértésre adott túlzó és aránytalan válaszként jelentek meg. Így a diskurzus és az azt alkalmazók implicit módon megkérdőjelezték, delegitimálták az európaizációs folyamatot, arra a pragmatikus szempontra támaszkodva, hogy az EU nem képes értelmezni és objektíven értékelni a tagállamaiban hozott törvényeket.

A szülők neveléshez való joga

Ennek a diskurzusnak a fókuszában az a Fidesz-KDNP-s politikusok által megfogalmazott és a kormánypárti média által terjesztett érvelés állt, miszerint az új törvény csak megerősíti a szülők neveléshez való jogát. Ugyanezen aktorok érvelése szerint az EU, amikor a jogszabály hatályon kívül helyezését szorgalmazza, valójában figyelmen kívül hagyja, háttérbe szorítja a szülők neveléshez való jogát az LMBTQ kisebbség jogaival szemben. Azonban a kormánypártok, és kifejezetten Orbán Viktor, úgy jelennek meg a diskurzusban, mint akik csupán a szülők jogaiért harcolnak. A diskurzust jól példázza az alábbi részlet az M1 Híradójának esti kiadásából, amelyben Kocsis Máténak, a Fidesz frakcióvezetőjének véleményét játszották be.

Mesekönyvek, reklámok, az internet különböző felületein olyan propaganda árad a kiskorúakra, amitől azt gondoljuk, hogy őket távol kell tartani, mert kizárólag a szülőknek a joga, hogy ezirányú neveléséről döntsenek a gyerekeknek. Az, hogy melyik szülő milyen irányba tereli a gyereket, az már a szíve joga, de kizárólag ő dönthet.
(M1, 2022)

Az elemzett periódusban a diskurzus egyértelmű változáson ment keresztül. Bár a törvény, és a mögötte álló indoklás a szülők neveléshez való jogának biztosításaként jelenik meg eleinte, amely értelmezésben az LMBTQ emberek jogainak korlátozása csupán egyfajta járulékos veszteségként van jelen, később átalakul egy kifejezetten LMBTQ-ellenes, szexuális kisebbségek tagjait dehumanizáló, a kisebbségi csoportot, annak tagjait és az „LMBTQ

propagandát” a társadalomra és a gyerekek fejlődésére veszélyesként bemutató diskurzussá. Az átalakulás során az LGBTQ propaganda és annak vélt káros hatásai kerülnek a diskurzus fókuszába. A diskurzus ezen későbbi szakaszában a pedofilok említés szintjén sem jelennek meg, az EU pedig a szülőket jogaitól megfosztani kívánó aktorként konstruálódik. A diskurzus középpontjába a „nem engedjük be őket az óvodáinkba és iskoláinkba” kijelentés kerül, amelyben az „őket” az LGBTQ személyekre és szervezetekre, és az LGBTQ-inkluzív szexedukációt végző szervezetekre vonatkozik. A kormánypártok és a hozzájuk szorosan kapcsolódó médiaapparátus a kijelentést egyértelműen az EU-hoz is köti, azt állítva, hogy Brüsszel azért helyez nyomást Magyarországra, hogy korlátozhassa a szülők neveléshez való jogát, és hogy elősegítse az „LGBTQ propaganda” és „LGBTQ lobbí” óvodákba és iskolákba bejuttatását. Így a kijelentés átvitt értelemben az EU-ra is vonatkozik, amely bele akar avatkozni a magyar oktatási intézmények működésébe és a magyar szülők gyereknevelési döntéseibe.

A diskurzust alkalmazók által tárgyalt pragmatikus aspektusok a szülők neveléshez való jogára és annak vélt vagy valós korlátozására terjed ki Magyarország és az EU viszonylatában. Ennek kapcsán Magyarország és az EU kapcsolatát csatatérként ábrázolják, ahol Brüsszel a „melegpropaganda” pártján áll a szülők neveléshez való jogával szemben. Egyéb jogi szempontok, mint például a Lisszaboni Szerződés és az EU Alapjogi Chartája, az LGBTQ gyerekek teljeskörű szexuális és reprodukciós egészséggel kapcsolatos edukációhoz fűződő jogai, vagy akár az uniós kereskedelmi irányelvek, nem merülnek fel. Ugyanakkor a szülők neveléshez való jogának hangsúlyozása szimbolikus szerepet is betölt. A diskurzusban a szülők jogai és az LGBTQ emberek alapvető emberi jogai egymást kölcsönösen kizáróként tételeződnek. Míg előbbi a hagyományos magyar értékek továbbadásához való jogként ábrázolják, utóbbi a nyugati értékek ideológiai alapú erőszakos terjesztéseként jelenik meg. Így a szülők neveléshez való joga a magyar szuverenitás egyik sarokkövévé válik a diskurzusban, amelyre fenyegetést jelent az „LGBTQ propaganda”, amely Brüsszel támogatásával kívánja felülírni a magyar szülők döntéseit.

A nép akarata

A nép akarata diskurzust alkalmazók arra hivatkoznak, hogy a magyar kormány a magyar nép véleményének képviselője és „az elnyomott többség” védelmezője Európa-szerte. E diskurzus szerint az embereknek Magyarországon, sőt, egész Európában elégük van azokból az értékekből és társadalmi normák-

ból, amelyeket az „brüsszeli ideológusok” próbálnak rájuk erőltetni, és a Fidesz-KDNP-kormány az egyetlen politikai erő, amely ennek a nyomásnak ellenáll és valójában a nép akarát képviseli. A diskurzus részeként a Fidesz-KDNP politikusai gyakran hangoztatják, hogy az elfogadott törvény legitimitásának megkérdőjelezésével az EU a választott magyar képviselők legitimitását is megkérdőjelezi, következésképpen felül akarja írni a magyar választók, a magyar nép döntését saját politikai képviseletéről.

A LIBE-bizottság magyarországi látogatása után két, a delegáció tagjaként itt járt uniós tisztviselő is boszorkányüldözésnek nevezte a látogatást és a jogállamisági mechanizmust, amelyek egyetlen célja, hogy megbüntessék Magyarországot konzervatív nézetei miatt. Ugyanezen tisztviselők kijelentették azt is, hogy Magyarországon erős alapokon áll a demokrácia, és a magyar kormányt sem az új törvényért, sem másért nem érheti retorzió. Ezt követően a diskurzusban felerősödtek azok a hangok, amelyek szerint a Fidesz-KDNP politikai szövetségesekre talált keresztes hadjáratában. A két politikus véleményére támaszkodva a kormánypárti politikusok, „szakértők”, és média azt a következtetést vonta le és kezdte hangoztatni, hogy még a nyugati politikusoknak, tehát még nyugati embereknek is elégük van a liberális értékeket erőszakosan érvényesíteni akaró EU-ból. A magyar kormány így tehát már nemcsak a magyar emberekért küzd, hanem az ún. hagyományos európai értékek egyik utolsó védelmezője is.

Az alábbi, Magyar Nemzetben megjelent cikkből származó idézet ezt a diskurzust mutatja be, amelyben az „igazi németek”, azaz a „nemzeti szuverenista konzervatívok” elutasítják a másként gondolkodókat lenéző és fenyegető uniós tisztviselők által implicit módon hirdetett értékeket.

A szivárványos buborékban lebegő, az európai értékekről, emberi jogokról, migrációról, rasszizmusról (például a szélsőbaloldali BLM fehér- és keresztényellenes rasszizmusáról), az agresszív és destruktív LMBTQ-hálózatról és az ultraliberális rohamosztagokról másként gondolkodókat lenéző, kioktató és fenyegető Von der Leyennek és brüsszeli társainak el kellene gondolkozniuk, melyik oldalon állnak. Az internacionalista szocialisták – köztük az újnémet kultúrfilozófus Aydan Özoguz –, vagy pedig a nemzeti szuverenista konzervatívok, kereszténydemokraták és az igazi németek oldalán? Vagy-vagy, nincs harmadik út. (Faggyas, 2021)

Morális felsőbbrendűség

Az erkölcsi felsőbbrendűség diskurzus fókuszában a kormány EU-val szembeni erkölcsi fölénye áll, amely viszonylatában a gyermekvédelmi törekvések és az LMBTQ emberek alapvető jogai zéró összegű játszmaként konstruálódnak.

A diskurzus magában foglalja azt az érvet, hogy az EU a gyermekek jogai és érdekei helyett a szexuális kisebbségek jogait részesíti előnyben, és így a gyerekek elé helyezi az „LMBTQ-lobbit” a törvény hatályon kívül helyezésének szorgalmazásával – ebből a szempontból hasonlatosságot mutat az előzőekben bemutatott, a szülők neveléshez való joga diskurzushoz. Azonban ebben a diskurzusban egy új szempont is előtérbe kerül, amely szerint az EU mindezek miatt morálisan romlott. Az EU romlottságával szemben konstruálódik a magyar kormány, ami, saját diskurzusuk szerint, a gyerekeket helyezi előtérbe, megvédi őket és családjukat, így tehát erkölcsileg felsőbbrendű az EU-val szemben. Megfigyelhető, hogy az érvelés részeként a kormány és médiaapparátusa itt is zéróösszegű játszmaként láttatja az egyes társadalmi csoportok jogainak előmozdítását, vagyis a gyermekek és a szexuális kisebbségek jogainak előmozdítását és védelmét alapvetően egymással ellentétes törekvésként interpretálja, ahogyan az M1 következő részletéből is kiderül.

Varga Judit arra hívta fel a figyelmet, hogy eddig soha nem látott hadjárat indult Magyarország ellen, mert hazánk a gyermekek védelmét fontosabbnak tartja az LMBTQ lobbinnál. (M1, 2021)

Ezen túlmenően, némileg kifacsart logikával, a diskurzust alkalmazók azt is állítják, hogy a magyar kormány sikerrel oldotta fel az egyébként is a kormány által konstruált zéróösszegű játszmát, mert az új törvénnyel úgy helyezik előtérbe a gyermekvédelmet, hogy közben az LMBTQ emberek jogait nem korlátozzák, legalábbis saját interpretációjuk szerint. Következésképpen Magyarország valójában jobban teljesít a kisebbségi csoportok jogainak védelmében, mint az EU, ami „minket” magyarokat még európaibbá tesz a törvényt kritizáló európai uniós tisztségviselőknél és nyugat-európai politikusoknál.

A diskurzust alkalmazó kormányzati politikusok és kormányközeli médiumok azzal erősítik tovább a magyar kormány erkölcsi felsőbbrendűségét, hogy egy EP képviselő jogi esetét az EU egészére jellemzőként mutatják be. Cyrus Engerert, aki részt vett annak az állásfoglalási indítványnak a benyújtásában, amelyikben az Európai Parlament elítélte a 2021. évi LXXIX. törvényt, a máltai bíróság korábban azért találta bűnösnek, mert volt élettársáról pornográf képeket terjesztett annak beleegyezése nélkül. A diskurzust alkalmazó médiumok mindemellett azt is gyakorta kiemelték, hogy a szóban forgó képviselő meleg,

azt sugallva, hogy szexuális orientációja összefüggésben áll az általa elkövetett bűncselekménnyel. A kormánypárti média a képviselő ügyét a magyar kormány EU-val szembeni morális felsőbbrendűségének hangsúlyozására használta fel.

Pragmatikus tényezőként a diskurzus a kormány európaizációval szembeni azon kritikáját foglalja magában, amely szerint a magyar törvény, és következésképpen a magyar kormány jobban teljesít gyermekvédelem területén, mint az EU, amely nem elég körültekintően és kielégítően jár el a gyermekek védelme tekintetében. Sokkal dominánsabb azonban a szimbolikus aspektusa a diskurzusnak, amely szerint a magyar kormány és így a rájuk szavazó magyar emberek morálisan fölötte állnak a brüsszeli bürokratáknak. Ebben a diskurzusban is megjelenik a szuverenitás szimbolikus aspektusként, amennyiben a kormány a magyar emberek nevében visszautasítja, hogy bárki, de kifejezetten az erkölcsileg megkérdőjelezhető brüsszeli bürokraták akadályozzák a magyarországi gyermekvédelmi intézkedéseket.

Ideológiai alapú büntetés

A legerterjedtebb kormánypárti, EU-ellenes diskurzusban a kormány politikusai, a kormánypárti média és „szakértők” azt állították, hogy a magyar kormány megpróbált tárgyalni az uniós tisztviselőkkel, és segíteni nekik megérteni a törvényt és a magyar emberek mögöttes meghúzó akaratát, de a „balliberális bürokraták” a kölcsönös megértés és tisztelet helyett inkább nekitámadtak Magyarországnak, ideológiai alapú kritikáikat alapvető emberi jogokkal kapcsolatos fenntartásoknak és a magyarországi jogállamiság iránti aggodalomnak álcázva. E diskurzus szerint a Magyarországot ideológiai okokból, azaz pusztán az ország hagyományos keresztény értékeket hirdető, konzervatív jobboldali kormánya miatt támadók köre Soros Györgytől, nemzetközi emberi jogi és LMBTQ szervezeteken, az „LMBTQ lobbintól” és az EU-n keresztül egészen a magyar ellenzékig terjed.

A kötelezettségszegési eljárás és a jogállamisági mechanizmus folyamatosan keveredik a diskurzusban, és mindkét folyamattal kapcsolatban megjelenik az az érv, hogy az EU az új törvény miatt indította az egyes eljárásokat. Így a jogállamisági mechanizmus nem különül el érdemben a kötelezettségszegési eljárástól. A jogállamisági mechanizmust két megközelítésből magyarázzák a diskurzus keretein belül: egyrészt, azt állítva, hogy az uniós intézmények csak azért támogatják a jogállamisági mechanizmust Magyarországgal szemben, mert az új törvényt ideológiai alapon elítélik el. Ez az ideológiai alap egyaránt jelenti azt is, hogy Brüsszel számára az LMBTQ jogok fontosabbak a kormány szerint, mint az gyermekvédelem, és azt is, hogy Brüsszelt az zavarja,

hogy Magyarországon konzervatív kormánypárt van. Másrészt, elismerve, hogy a jogállamisági mechanizmus valójában a korrupciót célozza, de azzal összekapcsolva, hogy valójában a magyar ellenzéki politikusok követtek el korrupciós bűncselekményeket, nem pedig a jelenleg kormányzó pártok politikusai.

A diskurzusban nem jelennek meg pragmatikus szempontok arra vonatkozóan, hogy az EU, Brüsszel miért pont Magyarországot vette célkeresztbe. Ehelyett a diskurzus fókuszában az áll, hogy Brüsszel a saját értékeit és normáit, beleértve az LMBTQ jogok előmozdítását, próbálja ráerőltetni a tagállamokra, és azért támadja Magyarországot, mert utóbbi nem hajlik meg ez előtt az ún. balliberális ideológia előtt, hanem konzervatív ország marad. Ezt pedig Brüsszel, mint absztrakt elnyomó, nem tudja elviselni. Az EU ábrázolását olykor azzal finomítják, hogy a felelősséget az LMBTQ érdekvédelmi csoportokra és az „meleglobbira” hárítják, azt állítva, hogy ezek a szervezetek állnak az EU Magyarország elleni támadása mögött és hogy az EU valódi hibája az, hogy enged e nemzetközi szervezetek nyomásának.

A következő részlet ezen diskurzus alkalmazásának eklatáns példája, ahol az *M1* Szolomayer Balázst, a kormányközeli Alapjogokért Központ vezető elemzőjét idézte.

Tudatosan próbálják rossz színben feltüntetni a magyar kormányt [az LMBTQ és emberi jogi szervezetek], és ennek az áll a hátterében, hogy egy jobboldali kormány vezeti ma Magyarországot, egy konzervatív kormány, amely ellentétes az ő ideológiai nézeteikkel. (M1, 2021)

A diskurzusban az új törvényre adott uniós válasz a magyar belpolitikai helyzethez is kapcsolódik, azt sugallva, hogy Brüsszel és a magyar ellenzéki pártok között szövetség van, amelynek célja, hogy megakadályozza, hogy a kormány megvédhesse a gyerekeket a pedofiloktól és az „LMBTQ propagandától”. A magyar ellenzék úgy jelenik meg, mint ami a lényegében eladná Magyarországot a Nyugatnak és feladna, sőt, betiltana, minden hagyományos, keresztény, magyar értéket. A diskurzus alapján az EU-nak az a célja, hogy a magyar ellenzéki pártokat és politikusokat a legitim magyar kormány megbuktatására használja fel, mivel utóbbi konzervatív keresztény nézeteket vall a Brüsszel által propagált balliberális nézetek helyett.

A diskurzus részeként a kormánypárti politikusok és a kormányközeli média arra is felhívják a figyelmet, hogy megítélésük szerint az EU kettős mércét alkalmaz az emberi jogok kérdésében. Ezen érvelés szerint Brüsszel csak akkor törődik az emberi jogokkal és a jogállamisággal, ha az bizonyos csoportokat, például a szexuális kisebbségeket érinti, de akkor nem problematizálja a

diszkriminációt, ha annak áldozatai például konzervatív katolikus csoportok vagy határon túli magyarok.

A diskurzusban a magyar törvényt kritizáló EU tagállamok hanyatló Nyugatként jelennek meg, ahol az abnormális az új normális, és a hagyományos értékeket – állítólagosan – büntetik. Ezzel szemben Magyarországot a hagyományos, keresztény-konzervatív értékeit védő országgént, a józanság szigeteként konstruálják, amit ezen tulajdonságaiért bünteti Brüsszel. Így a 2021. évi LXXIX. törvény kvázi önvédelmi eszközzé lényegült át a diskurzusban, amely az ország keresztény-konzervatív értékeit hivatott megvédeni a gyorsan és agresszívan terjedő „devianciával”, az „LMBTQ propagandával” szemben. Ez annyiban jelent változást a törvény interpretációjában, hogy azt kezdetben a magyar kormány egy önmagában szükséges, alapvetően pedofiliát célzó, LMBTQ embereket csupán „járulékos veszteségként” és csak kevésbé érintő intézkedésként mutatta be, később azonban a már létező, „melegpropagandára” vagy „LMBTQ ideológiára” való reakcióként konstruálta, amelyet Brüsszel kényszerít a tagállamokra. A törvény így akcióból reakcióvá avanzsált a diskurzusban.

KÖVETKEZTETÉS

A kilenc azonosított diskurzus közül az öt kormányhoz kapcsolódó, EU-ellenes diskurzus a kormánypárti és a független médiumokban is megjelent, bár az előbbiben egyértelműen domináltak, míg utóbbiban jóval kevésbé, inkább csupán a kormányzati álláspont felületes bemutatásaként jelentek meg. Ezzel szemben a semleges és EU-párti diskurzusok csak a független médiumokban voltak jelen. A vizsgált időszakban és médiumokban nem jelentek meg a kormány politikai diskurzusától független EU-kritikus hangok. Ennek egyik lehetséges magyarázata az lehet, hogy az EU-kritikának a kormánypártokhoz, a Fideszhez és a KDNP-hez, valamint azok radikális jobboldali szatellitjéhez, a Mi Hazánk pártához való erős kötődése a polarizált magyar köz- és médiadiskurzusban a kormánytól független EU-kritikus politikai hangok kirekesztődéséhez és elhagyásához vezetett.

Az elemzés kimutatta, hogy a kormányközeli médiában a domináns EU-ellenes diskurzusok masszív LMBTQ-ellenes állásfoglalással jártak együtt, és homo- és transzfób diskurzusokhoz kapcsolódtak. Mindeközben a kormányközeli média úgy konstruálta az EU-t, mint amely az európai emberek akarata, valamint a hagyományos és konzervatív értékek ellenében kényszeríti rá a brüsszeli és nyugati politikai elitek által meghatározott társadalmi normákat és

értékeket a tagállamaira. Bár a kormányközeli médiát tekintve az M1-en már a korábbi években is megjelent az LMBTQ emberek elidegenítő, sőt, kifejezetten ellenséges ábrázolása (lásd például Tamássy, 2019), fordulatként értelmezhető a kormányközeli média kommunikációja a 2021. évi LXXIX. törvény kapcsán, amely az LMBTQ identitásokat és az nemzeti identitást egymást kizáró identitásként konstruálta. Ugyanakkor az ezeken a médiumokon megjelenő diskurzusok kapcsán fontos kiemelni, hogy a médiumok kommunikációjukban lényegében a kormányzati kommunikációt terjesztik.

Ami a diskurzusokban megjelenő, európaizációval kapcsolatos álláspontokat illeti, a magyar kormányhoz kapcsolható, EU-ellenes diskurzusok kifejezetten a különböző uniós állásfoglalásokban és jelentésekben rögzített társadalmi normák és értékek érvényesítésének gyengítését propagálták, az e normák terjesztésére irányuló kísérleteket külső elnyomásnak és a nemzeti szuverenitás megsértésének minősítették. Ezzel szemben csak néhány diskurzusban fogalmazódott meg nyíltan az igény arra, hogy az Európai Unió szigorúbban kísérje figyelemmel, terjessze és juttassa érvényre a saját alapító dokumentumaiban rögzített normákat. A 2021. évi LXXIX. törvény elfogadása és az arra adott uniós válasz körül kialakult polarizált magyar médiadiskurzusban a független médiában domináns EU-párti diskurzusok gyakran szolgáltak pragmatikus és szimbolikus érvekkel is az európaizáció mellett. Ezzel szemben a kormányközeli médiában fellelhető diskurzusok jó részében a pragmatikus tényezők összefonódtak a szimbolikusokkal vagy teljesen el is tűntek.

A kormányközeli médiumokban domináns EU-ellenes diskurzusok a genderellenes diskurzus számos, Korolczuk és Graff (2018) által azonosított jellemzőjét, illetve konkrétan a Kováts (2022), Kováts és Pető (2017), Félix (2015) és Balogh (2014) által azonosított, a genderellenes diskurzus magyarországi megnyilvánulásának jellemzőit is hordozzák. Olyannyira, hogy még az EU-párti diskurzusok egyes képviselői is hangsúlyozták, hogy a magyar kormány homofób diskurzusa és LMBTQ-ellenes törvényhozása egy nagyobb, Oroszországban és Lengyelországban is jelen lévő transznacionális trend része. Ezek alapján az elemzés eredményei alátámasztják a kormány LMBTQ ellenes politikai diskurzusának a transznacionális genderellenes mozgalom részeként való konceptualizálását. Az eredmények továbbá erősítik a nemzetközi szervek, például az EU döntő szerepét a genderellenes diskurzusban. Alátámasztják, hogy az LMBTQ jogok megítélésében és az azokhoz való viszonyulásban meghatározó volt, ahogyan egy diskurzus értelmezte Magyarországnak az Európai Unióhoz való viszonyát és az európai értékek képviselését. Ugyanakkor azt, hogy a 2020-2021-es LMBTQ ellenes politikai hullám megerősíti-e hosszú távon a hazai LMBTQ szervezeteket és mozgalmat, ahogyan az O'Dwyer (2012) elméletéből következne, a jövő fogja megmondani.

BIBLIOGRÁFIA

- ATV. (2021, július 16). Balázs Péter szerint az EU-ban kezd betelni a pohár Magyarország kapcsán [Broadcast]. In *Egyenes beszéd*. ATV.
- Bajomi-Lázár Péter. (2019). A patrónusi-kliensi médiarendszer és az újságírói szükségletek Maslow-piramisa. *Médiakutató*, 20(1), 41-58.
- Balogh Lidia. (2014). A nemek közötti egyenlőség normái a „gender-ideológia” diskurzusának tükrében. *Állam- és Jogtudomány*, 55(4), 3–25.
- Bátorfy Attila, & Urbán Ágnes. (2020). State advertising as an instrument of transformation of the media market in Hungary. *East European Politics*, 36(1), 44-65. <https://doi.org/10.1080/21599165.2019.1662398>
- Czene Gábor. (2021, július 22). „Semmi szükség erre a népszavazásra”. *Népszava*. https://nepszava.hu/3126974_semmi-szuksege-re-a-nepszavazasra
- Dull Szabolcs. (2019, május 15). Kövér: A normális homoszexuális nem tartja magát egyenrangúnak. *Index*, https://index.hu/belfold/2019/05/15/kover_laszlo_forum_normalis_homosze_xualisok_pedofilia
- EB. (2021). *EU founding values: Commission starts legal action against Hungary and Poland for violations of fundamental rights of LGBTIQ people*. European Commission. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_3668
- Enyedi Zsolt. (2015). Paternalista populizmus a Jobbik és a Fidesz ideológiájában. *Fundamentum*, 19(2–3), 50-61.
- Fábián Tamás., & Szilli Tamás. (2015). Orbán: Hálás vagyok a magyar homoszexuálisoknak. *Index*. https://index.hu/video/2015/05/18/orban_halas_vagyok_a_magyar_homosze_xualisoknak/
- Faggyas Sándor. (2021, 15). A német kultúra – és akiknek nem kell. *Magyar Nemzet*. https://magyarnemzet.hu/velemenyt/2021/07/a-nemet-kultura-es-akiknek-nem-kell?utm_source=rss&utm_medium=referral&utm_campaign=hiraggregator
- Fairclough, Norman. (1992). *Discourse and Social Change*. Polity Press.
- Fairclough, Norman, & Wodak, Ruth. (1997). Critical Discourse Analysis. In Teun Adrianus van Dijk (Szerk.), *Discourse as Social Interaction*. Sage Publications.
- Félix Anikó. (2015). Hungary. In Kováts Eszter & Maari Pöim (Szerk.), *Gender as symbolic glue* (pp. 62-82). Foundation for European Progressive Studies.
- Fodor, Eva. (2022). Orbánistan and the Anti-gender Rhetoric in Hungary. In Eva Fodor (Szerk.), *The Gender Regime of Anti-Liberal Hungary* (pp. 1-27). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-85312-9_1

- Forest, Maxime. (2018). Europeanizing vs. Nationalizing the Issue of Same-Sex Marriage in Central Europe: A Comparative Analysis of Framing Processes in Croatia, Hungary, Slovakia, and Slovenia. In Bronwyn Winter, Maxime Forest, & Réjane Sénac (Szerk.), *Global Perspectives on Same-Sex Marriage: A Neo-Institutional Approach* (p. 127-148). Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-62764-9>
- Foucault, Michel. (1991). Politics and the study of discourse. In G. Burchell, C. Gordon, & P. Miller (Szerk.), *The Foucault Effect: Studies in Governmentality* (p. 53-72). The University of Chicago Press.
- Gee, James Paul. (2010). *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method* (3. kiad.). Routledge.
- Géring Zsuzsanna. (2008). „Diszkurzív fordulat” a társadalomtudományokban. In Némédi Dénes (Szerk.), *Modern szociológiai paradigmák* (p. 387-406). Napvilág Kiadó.
- Háttér Társaság. (2021). *Information on Act LXXIX of 2021 Amending certain Acts for the Protection of Children* (Briefing for the Experts of the Venice Commission). <https://en.hatter.hu/sites/default/files/dokumentum/kiadvany/hatter-venicecommission-actlxxix.pdf>
- Hungary Today. (2021, július 1). Rule of Law Mechanism ‘Not Possible’ Over Child Protection’s Law’s LGBTQ-Restrictive Parts. *Hungary Today*. <https://hungarytoday.hu/rule-of-law-child-protection-anti-lgbtq-fidesz-government-restrictive-eu-legal/>
- Korolczuk, Elżbieta, & Graff, Agnieszka. (2018). Gender as “Ebola from Brussels”: The Anticolonial Frame and the Rise of Illiberal Populism. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 43(4), 797–821. <https://doi.org/10.1086/696691>
- Kováts Eszter. (2022). Ellenségkép, hegemonia és reflexió: A gender fogalmának tartalma és funkciója az Orbán-rezsim és a német radikális jobboldal politikájában. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 12(2), 78–90. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2022.2.78>
- Kováts Eszter, & Pető Andrea (2017). Anti-Gender Movements in Hungary. A Discourse without a movement? In Roman Kuhar & David Paternotte (Szerk.), *Anti-Gender Campaign in Europe* (p. 117-131). Rowman and Littlefield.
- Krippendorff, Klaus. (2019). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. SAGE Publications, Inc. <https://doi.org/10.4135/9781071878781>
- Krizsan, Andrea. (2009). From formal adoption to enforcement. Post-accession shifts in EU impact on Hungary in the equality policy field. *European Integration Online Papers*, 2(13), Article 2. <https://doi.org/10.1695/2009022>
- LIBE. (2021). *Mission Report following the ad-hoc delegation to Budapest, Hungary 29 September – 1 October 2021*. European Parliament Committee

- on Civil Liberties, Justice and Home Affairs. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/LIBE-CR-699096_EN.pdf
- M1. (2021, augusztus 3). Magyarország nem enged a nemtelen brüsszeli támadásoknak, írta közösségi oldalán Varga Judit [Broadcast]. In *Híradó*. M1.
- M1. (2022, február 6). Nyolc hét van hátra a parlamenti választásig és a gyermekvédelmi népszavazásig [Broadcast]. In *Híradó*. M1.
- Mérték Médiaelemző Műhely. (2019). *Központosított Médarendszer: Lágycenzúra 2018*. Mérték Médiaelemző Műhely.
- Mérték Médiaelemző Műhely. (2021). *Médiatájkép egy hosszú vihar után: Médiapolitika 2010 után*. Mérték Médiaelemző Műhely.
- O'Dwyer, Conor. (2012). Does the EU help or hinder gay-rights movements in post-communist Europe? The case of Poland. *East European Politics*, 28(4), 332–352. <https://doi.org/10.1080/21599165.2012.721094>
- O'Dwyer, Conor. (2013). Gay Rights and Political Homophobia in Postcommunist Europe: Is there an “EU Effect”? In Meredith L. Weiss & Michael J. Bosia (Szerk.), *Global Homophobia: States, Movements, and the Politics of Oppression* (p. 103-126). University of Illinois Press. <https://doi.org/10.5406/illinois/9780252037726.003.0005>
- Orbán Viktor. (2013, 04). *Prime Minister Orbán's closing speech in the European Parliament*. <https://2010-2014.kormany.hu/en/prime-minister-s-office/the-prime-ministers-speeches/prime-minister-orban-s-closing-speech-in-the-european-parliament>
- Pelz, Michael. (2014, július 21). *Europeanization, Party Systems, and LGBT Rights: The Cases of Estonia, Latvia, Montenegro, and Serbia*. IPSA World Congress, Montreal, QC, Canada.
- Phillips, Nelson, & Hardy, Cynthia. (2002). *Discourse Analysis: Investigating Processes of Social Construction*. SAGE Publications, Inc. <https://doi.org/10.4135/9781412983921>
- Potter, Jonathan, & Wetherell, Margaret. (1987). *Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behaviour*. Sage Publications.
- Radaelli, Claudio M. (2003). The Europeanization of Public Policy. In Kevin Featherstone & Claudio M. Radaelli (Szerk.), *The Politics of Europeanization*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/0199252092.003.0002>
- Reisigl, Martin. (2017). The Discourse-Historical Approach. In John Flowerdew & John E. Richardson (Szerk.), *The Routledge Handbook of Critical Discourse Studies* (p. 44-59). Routledge.
- RTL Klub. (2021a, július 7). Jobb és baloldali képviselők is szégyenletesnek nevezték az úgynevezett pedofilelles törvényt ma az Európai Parlamentben [Broadcast]. In *RTL Klub Híradó—Esti kiadás*. RTL Klub.
- RTL Klub. (2021b, november 30). A Fidesz és a KDNP képviselői megszavazták

- a parlamentben a kormány gyermekvédelminek nevezett népszavazási kérdéseit [Broadcast]. In *RTL Klub Híradó—Esti kiadás*. RTL Klub.
- Schimmelfennig, Frank, & Sedelmeier, Ulrich. (2005). Introduction: Conceptualizing the Europeanization of Central and Eastern Europe. In Frank Schimmelfennig & Ulrich Sedelmeier (Szerk.), *The Europeanization of Central and Eastern Europe* (p. 1-28). Cornell University Press,.
- Shevtsova, Maryna. (2020). Fighting “Gayropa”: Europeanization and Instrumentalization of LGBTI Rights in Ukrainian Public Debate. *Problems of Post-Communism*, 67(6), 500–510. <https://doi.org/10.1080/10758216.2020.1716807>
- Szeidl Ádám, & Szűcs Ferenc. (2021). Media Capture through Favor Exchange. *Econometrica*, 89(1), 281-310. <https://doi.org/10.3982/ECTA15641>
- Tamássy Réka. (2019). A comparison of Pride Parade’s media representation in Hungary and Ireland. *Corvinus Journal of Sociology and Social Policy*, 10(2), 71-94. <https://doi.org/10.14267/CJSSP.2019.2.4>
- Tóka Gábor. (2018). A 2018. Évi országgyűlési választás. In Kolosi Tamás & Tóth István György (Szerk.), *Társadalmi Riport 2018* (p. 1-30). TÁRKI Zrt. <https://doi.org/10.61501/TRIP.2018.19>
- Tóth László. (2013). A magyarországi LMBT-mozgalmi szintér politikai aktivitásának alakulása, különös tekintettel a 2010-től kezdődő időszakra. *Replika*, 84(3), 85-102.
- Wetherell, Margaret. (2001). Themes in Discourse Research: The Case of Diana. In Margaret Wetherell, Stephanie Taylor, & Simeon J. Yates (Szerk.), *Discourse Theory and Practice: A Reader* (p. 14-28). Sage Publications.

FÜGGELÉK

A. függelék. A 2022. április 3-án tartott ún. „gyermekvédelmi népszavazás” kérdései.

Támogatja-e Ön, hogy kiskorú gyermekeknek köznevelési intézményben a szülő hozzájárulása nélkül szexuális irányultságokat bemutató foglalkozást tartsanak?

Támogatja-e Ön, hogy kiskorú gyermekek számára nemi átalakító kezeléseket népszerűsítsenek?

Támogatja-e Ön, hogy kiskorú gyermekeknek fejlődésüket befolyásoló szexuális médiatartalmakat korlátozás nélkül mutassanak be?

Támogatja-e Ön, hogy kiskorú gyermekeknek a nem megváltoztatását bemutató médiatartalmakat jelenítsenek meg?

Forrás: <https://www.valasztas.hu/2021-nepszavazasi-kezdemenyezesek>

KLÍMAVÁLSÁG, MAGYARORSZÁG ÉS AZ EU: VAN-E SAJÁTOS KONZERVATÍV MEGKÖZELÍTÉSE AZ ÉGHAJLATVÁLTOZÁSNAK? ESETTANULMÁNY AZ ÉGHAJLATVÁLTOZÁSSAL ÉS AZ ENERGIAPOLITIKÁVAL KAPCSOLATOS MÉDIADISKURZUSOKRÓL

VANCSÓ ANNA

BEVEZETÉS

A közelmúltban az éghajlatváltozás világszerte meghatározó, átfogó problémává vált, amely számos szereplő közötti kapcsolatot alakít ki különböző szinteken. Ez a tanulmány az éghajlati válságot, valamint az éghajlat- és energiapolitikát övező domináns diskurzusokat vizsgálja az Európai Unió és Magyarország kapcsolatának kontextusában a magyar médiában. A cél, hogy megvilágítsuk azokat a különböző perspektívákat, amelyeken keresztül az EU-t értelmezik ezekben a diskurzusokban, és az eredményeket kontextusba helyezzük az EU-val kapcsolatos tágabb értelemben vett narratívákban.

Az Európai Unióval (EU) kapcsolatos klímaválságról szóló diskurzus marginális pozíciót foglal el a magyar médiában. Bizonyos esetekben lazán kapcsolódik nagyobb narratívákhoz, amelyek Magyarország nemzetközi közösségen belüli szerepével foglalkoznak, vagy beépül a migrációról, a családpolitikáról vagy Európa tágabb értelemben vett jövőjéről szóló diskurzusokba. Ezért a klímaválság és az energiapolitika értelmezésének elemzésén keresztül egy mélyebb és összetettebb képet lehet festeni az ország nemzeti közösségben – mind európai mind globális szinten – elfoglalt helyzetéről.

Ahhoz, hogy ezt a kapcsolatot a hírmédia diskurzusain keresztül egyértelműen értelmezni tudjuk, elengedhetetlen röviden bemutatni Magyarország és az EU összetett kapcsolatát, a konfliktusok főbb dimenzióit, különös tekintettel a klímaváltozásra és az energiapolitikára.

KONTEXTUÁLIS HÁTTÉR

Magyarország az EU-ban

Magyarország és az Európai Unió közötti kapcsolat Magyarország 2004-es csatlakozása óta összetett, pragmatikus és ideológiai különbségek egyaránt alakítják. A nézeteltérések egyik fő forrása az a 2010 óta zajló folyamat, amely a demokratikus intézmények gyengülésével jár Magyarországon. Kutatók számos módon próbálták leírni a politikai rendszert, reflektálva a demokratikus jellemzők romlására. Az olyan kifejezések, mint a populista demokrácia (Pappas, 2014), a demokrácia dekonszolidációja (Brusis, 2016: 272), szimulált demokrácia (Lengyel & Ilonszki, 2012), és ahogy Orbán Viktor miniszterelnök is definiálja, illiberális demokrácia (Rupnik, 2012; Bozóki, 2015: 4; Enyedi, 2016: 218; Buzogány, 2020) rávilágítanak a hibrid kormányzás felé való elmozdulásra. A kritikusok a magyar rendszert hibrid rezsimként, a demokratikus és autokratikus gyakorlatok keverékeként (Ádám & Bozóki, 2016: 105) is jellemzik. A kormány erre jellemzően reálpolitikai érvekkel reagál, legyen szó a migrációs kérdés kezelésének különböző szemléletmódjáról, vagy a nemrégiben kiemeltté váló klímavédelmi és energetikai stratégiákról. Ezen kérdések tárgyalása nyomán azonban a központi vita valójában az EU jövőjét érinti, miszerint a nemzetállamok szuverenitásának erősítése vagy az EU mint föderalista struktúra előtérbe kerülése lenne-e a járható út. Mindemellett az EU a liberális demokrácia normáit erősíti, addig Magyarország az illiberális demokráciát emeli ki a konzervatív kereszténységen alapuló értékekkel, mint Magyarország jövőjének alapját. Látjuk tehát, hogy erős ideológiai és pragmatikai különbségek is jelen vannak ebben a viszonyban.

A jelenlegi politikai rendszerek az elmúlt huszonnégy évben különböző szövetségesekre találtak, az EU-n belül főként a V4-országok között. Ezen túlmenően erős kétoldalú kapcsolatok is kialakultak bizonyos politikai kérdések körül, mint például a klímavédelem és energiapolitika kapcsán a Magyarország és Franciaország viszonya, amelyet az atomenergia, mint tiszta és éghajlatbarát energiaforrás felhasználásában való közös egyetértésük erősít.

Klímaválság és energiapolitika az EU kontextusában

Ahogy már az előző példa is mutatja, az energia- és klímapolitika további példája a Magyarország-EU kapcsolatok komplexitásának. Amint azt Osička és kollégái (2018) kiemelik, az energiapolitika továbbra is különösen érzékeny kérdés számos közép- és kelet-európai (KKE) ország, köztük Magyarország

számára is. Ezek az államok főként a fosszilis tüzelőanyagoktól függenek, és Oroszországgal is összetett és függő energiakapcsolatban állnak, amely az ukrainai háborúval bonyolódott, tekintettel az uniós szankciókra és az EU energiapiac változására (Zuk et al. 2023). Ezek az országok azonban eltérő szerkezetű energiaszektorral rendelkeznek tekintettel az állam szerepére és az energia különböző típusainak dominanciájára, amelynek következtében sebezhetőek az EU energiapolitikájának változásával kapcsolatban (Zapletalová & Komínková 2020). Ennek is köszönhető, hogy ezekben az országokban a klímaváltozásról és az energiapolitikáról szóló diskurzus erősen kapcsolódik a szuverenitásról szóló erősödő diskurzushoz, amelyet elsősorban a populista politikai pártok képviselnek és szövetségre lépnek az éghajlatszkeptikus álláspontokkal, és egy állítólagos nemzeti érdek nevében akadályozzák a zöld átmenetet (Paris, 2020:20; Vanderheiden 2020:184). Magyarország esete azonban némi eltérést is mutat, mivel a kormány az elmúlt években beemelte a közbeszédbe a klímaváltozás témáját.

A klímaválság megközelítése Magyarországon

2010-től, a Fidesz-CDP koalíció hatalomra kerülésétől kezdve a klímaváltozás kérdését háttérbe szorították, a kormány megszüntette a független Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztériumot, valamint a Jövő Nemzedékek ombudsmanját. A 2010-es évek végére azonban a klímaváltozás központi politikai témává vált az EU-ban is, de ami még fontosabb, a magyar társadalom is környezettudatosabbá vált, a közsférában láthatóvá váló környezetvédelmi szervezetek születtek. A magyar fiatalok egyik legfőbb aggodalma a klímaváltozáshoz köthető (Bíró-Nagy & Szabó, 2021), így annak a problémája aktuálpolitikai relevanciát kapott. A magyar kormány egy ún. konzervatív zöld szemléletről kezdett kommunikálni, amely „azon a meggyőződésen nyugszik, hogy csak helyi megoldások, nem pedig homályos, betarthatatlan globális kötelezettségvállalások vezethetnek hatékony javuláshoz a környezetvédelemben” (2020. 01. 27. Varga Judit, Politico).

Korábbi kutatások az északi országok jobboldali populista pártjait vizsgálva három megközelítést különböztetnek meg a klímaváltozáshoz történő hozzáállással kapcsolatban: klímatagadók, klímanacionalisták és klímakonzervatívok (Vihma et al., 2020). Mikecz és munkatársai (2023) szerint a magyar kormányzati szemléletmód a klímanacionalista megközelítésre hasonlít a leginkább, mivel a helyi megoldásokra és a nemzeti alapú döntéshozatali folyamatokra összpontosít, azonban a regionális együttműködések felé is nyitott.

E konzervatív megközelítés fő témái azonban hasonlóságot mutatnak a globálisan sürgető éghajlati kérdésekkel – az energiapolitika, a környezetszennyezés kérdéseivel –, de egy sajátos diszkurzív keretet is építenek, amely összhangban van az EU-s szintű kormányzati diskurzusokkal, nevezetesen a nemzeti szuverenitás és a nemzetek kiemelt pozíciójának fontosságával minden globális kérdésben. A nemzeti szuverenitás kérdése olyan hazai témákon keresztül jelenik meg, mint a családok, a magyarság és keresztény kultúra védelme, a nemzetek pozíciója pedig a keleti nyitás és a nyugatkritika diskurzusán keresztül. Mindez nemzeti sajátosságnak tűnhet, de a klímaváltozás nemzeti szuverenitást fenyegető veszélyként való tárgyalása, a globális elitcsoportok megvádolása vagy a tudományos vita politikai ideológiai vitává alakítása, illetve a klímaváltozás elleni intézkedéseknek a szegénységben élőkre gyakorolt egyenlőtlen hatásának kiemelése világszerte jellemző a konzervatív politikusok és jobboldali populista pártok diskurzusaira (Zuk 2020, Forchtner 2015, 2018). Ezzel tehát a magyar kormány a nemzetközi trendhez kapcsolódik, miközben ezeket a globális diskurzusokat a lokális diskurzusokba ágyazza.

KORÁBBI KUTATÁSI EREDMÉNYEK ÉS ALKALMAZÁSUK

A hazai, klímaváltozással kapcsolatos kutatások viszonylag korlátozottak, a meglévő tanulmányok elsősorban két kulcsfontosságú területre összpontosítanak: 1) a fiatalok szemléletmódja a klímaváltozás veszélyei és a jövőjük kapcsán (Bíró-Nagy & Szabó 2021), valamint 2) a klímamozgalmak helyzete a magyar közéletben (Gerő et al. 2023, Mikecz 2017). E két kutatási irányzat metszéspontja Vochocová és munkatársai (2023) tanulmánya, amely a Fridays for Future mozgalom online médiareprezentációját vizsgálta Csehország és Magyarország összehasonlításában. Ez a tanulmány a releváns hírcikkek komment szekcióinak elemzését foglalta magában, és számos jelentős, az aktivista fiatalok szemszögéből az éghajlati válságot övező diskurzust tárt fel (Vochocová et al. 2023). A Magyarországra vonatkozó eredmények azt mutatták, hogy a klímaaktivista fiatalokat nem veszik komolyan, a kiskorúakat azzal kritizálják, hogy nem rendelkeznek elegendő ismerettel az éghajlati kérdésekkel kapcsolatban, párhuzamosan azzal a kritikával, hogy szüleik a gyerekeket a politika területére engedik. Ez a diskurzus beleillik a kormányzat narratívájába, amely a fiatalok és a gyerekek védelméről szól minden területen.

Mikecz és munkatársai (2023) egy újabb tanulmányukban az éghajlatváltozás médiakeretezését elemezték a magyarországi populista politikai diskurzus kontextusában. Átfogó szakirodalmi áttekintésük meghatározta a domináns keretezési stratégiákat, amelyeket aztán a magyar médiadiskurzushoz kapcsolódóan vizsgáltak. Eredményeik megmutatták, hogy a magyar médiakeretezés inkább az aktuálisan domináns kormányzati diskurzusba ágyazott konzervatív megközelítést követi, mint a konzervatív megközelítés nemzetközi kereteit.

Jelen elemzésnél az általuk vizsgált keretezést is figyelembe vettük, különös tekintettel az Európai Unióhoz kapcsolódó diskurzusokra. Ugyanakkor szem előtt tartottuk, hogy adatbázisunk nem korlátozódik a jobboldali populista diskurzusokra; és hogy a keretelemzés (framing) eltér a kvalitatív tartalom- és diskurzuselemzéstől. Ezért ezeket a kereteket bizonyos diskurzusok integrált elemeiként vizsgáljuk, nem pedig különálló egységekként.

Módszerek és adatok

Mivel az elemzés a magyar médiában megjelenő diskurzusok feltárását célozza, pár szót ejteni kell a haza média helyzetéről és annak hatásáról a diskurzusokra. A hazai médiapiac aszimmetrikusan polarizált (Bátorfy & Urbán 2020; Urbán 2022, Lengyel et al. 2021), a politika és a média szoros összefonódása miatt a politikai vélemények és diskurzusok egyértelműen azonosíthatók az online médiában (Lengyel et al. 2021). Az éghajlatváltozás médiakeretezése erősen beágyazódik ebbe a duális – kormánytámogató és kormánykritikus – diskurzusrendszerbe, amelyben a fő témákat a kormányzati kommunikációs stratégia diktálja, míg egyes, a politikai ellenzék vagy szakértők által bevezetett alternatív témákat és diskurzusokat a kormány marginalizál, vagy átértelmez, hogy azok illeszkedjenek a saját diskurzusaihoz.

Az klímaváltozás és energiapolitika témaköréhez felépített adatbázishoz az alábbi kulcsszavakat használtuk: klíma (klímaválság, klímavédelem, klímaadó) energiapolitika (energetika), környezet (környezetvédelem). A végleges adatbázis 100 tartalomból áll (1. tábla), amely relevancia szerinti tisztítás és az előbb említett kormányzati interpretációk dominanciájának kompenzálásával, marginálisabb tartalmak beemelésével jött létre.

1. tábla. A klímaváltozás-korpusz szerkezete

Média	Rövidített név	Típus	Politikai pozíció (kormánytámogató: G; kormánykritikus: C; semleges: N)	Elemzett cikk száma
Magyar Televízió Esti Híradó, V4 Híradó, Unió27	M1	Televízió	G	13
RTL Klub Esti Híradó, Fókusz	RTL	Televízió	N	3
Magyar Nemzet, magyarnemzet.hu	MN	Újság nyomtatott/ online	G	29
Népszava, nepszava.hu	NSZ	Újság nyomtatott/ online	C	10
Heti Világgazdaság, hvg.hu	HVG	Újság online	C	9
origo.hu	ORIGO	Újság online	G	21
ATV Egyenes beszéd	ATV	Televízió	C	5
Hír TV Híradó, Csörte	HÍR TV	Televízió	G	10

Forrás: Mediatized EU alapján saját kompiláció

A kutatás során a kvalitatív tartalomelemzés és a diskurzuselemzés módszereit kombináltuk. Az előbbi mind az explicit (szavak gyakorisága, témák, szereplőkre, intézményekre való hivatkozások), mind az implicit jelentések (érzelmek, kontextus stb.) feltárásában nyújt segítséget (Mayring 2014). Ezek a jellemzők teszik a tartalomelemzést hasznosan alkalmazhatóvá a közszférában zajló diskurzusok elemzésében (Krippendorff 2018). A diskurzus elemzés ezzel szemben a nyelvet nemcsak kommunikációs eszköznek tekintik, hanem a társadalmi valóságot tükröző és létrehozó társadalmi gyakorlat egyik formájának (Gee 2014; Fairclough 2013). A diskurzus elemzés ezt a szerepet vizsgálja bizonyos társadalmi struktúrák és hatalmi viszonyok fenntartásában vagy megváltoztatásában (van Dijk 2011), különös hangsúlyt fektetve a mögötte kibontakozó ideológiákra és hatalmi struktúrákra.

Jelen kutatás egy nemzetközi, EU-s keretek között megvalósított összehasonlító projekt része, így a kvalitatív tartalomelemzés elősegítette az összehasonlító elemzéshez elengedhetetlen keretrendszerek létrehozását a kulcsfontosságú szereplőkre, intézményekre, uralkodó témákra vonatkozóan, valamint a pragmatikus és szimbolikus érvelési struktúra feltérképezésére, ami az eredeti kutatás egyik fókuszpontja volt. Ezzel párhuzamosan a diskurzus elemzés a

vizsgált országok eltérő társadalmi és politikai kontextusaira való reflektálással betekintést nyújt e jellemzők nemzeti és nemzetközi hatalmi struktúrában történő értelmezésében.

Az elemzett időszak eseményei

Az elemzett időszakban négy esemény alakította az éghajlatváltozásról és az EU-val kapcsolatos klíma és energiapolitikáról szóló diskurzust. 2021 nyarán új Nemzeti Konzultációs kampány indult, amely a járvány utáni életéről témakörével foglalkozott, főként a gazdasági döntésekre fókuszálva, amelybe a klímaváltozással kapcsolatos nyilatkozat is beépült. Emellett fontos esemény volt még a globális klímacsúcs (COP26) Glasgow-ban, a Planet Budapest 2021 Fenntarthatósági Expo és Csúcstalálkozó, valamint az időszak végén, 2022 februárjában kitört ukrán-orosz háború.

A nemzeti konzultáció jelentősége további rövid magyarázatot igényel, mivel szorosan kapcsolódik a demokrácia és a nemzeti szuverenitás kérdéséhez az országban. A Nemzeti Konzultációk a 2000-es évek óta egyedülálló deliberatív gyakorlatként szolgáltak Magyarországon, amelyet az akkor ellenzékben lévő Fidesz kezdeményezett, kiemelve az emberek véleményének meghallgatását és az arra történő reflektálás fontosságát. Ezek a konzultációk azonban az évek folyamán eszközzé váltak a most már hatalmon lévő Fidesz pozícióinak megerősítésére és az emberek, a párt támogatóinak mozgósítására, miközben teljes mértékben elveszítették deliberatív funkciójukat (Pócza & Oross 2022). Jelenleg már nem kérdésekre, hanem politikailag konstruált állításokra kell válaszolni, amelyeket a egyetért vagy nem értek egyet bináris válaszlehetőségek követnek. Ebben az esetben az állítás a következő volt: „Brüsszel új adókat akar ránk kényszeríteni, hogy a multinacionális vállalatok által okozott környezetszennyezés és a klímaváltozás költségeit magasabb rezsikáron keresztül a magyar családokkal fizettesse meg.” A konzultációt övező kommunikáció jelentős hatással volt az éghajlatváltozás diszkurzív keretezésére a kezdeti három hónap során, ami jól példázza a politikai kommunikáció kulcsszerepét a hírmédia által bemutatott narratívák alakításában.

EREDMÉNYEK

Domináns diskurzusok

A domináns diskurzusok többsége a mindennapi politikai kommunikáció része, és a hírmédiában a témától függetlenül jelen van.

Ezek közül a védelem és a felelősség diskurzusa a magyar kormány által a politikai kommunikáció széles spektrumában alkalmazott központi diskurzív keretek. Míg a védelem diskurzusa kulcsfontosságú, a klímaváltozással kapcsolatos viták esetében nincs sajátos jellege (ugyanazokat az embereket és politikai cselekvést kell védeni, mint sok más kormányzati diskurzusban), addig a felelősség diskurzusa kiemelkedő szerepet kap a klímaváltozással kapcsolatos vitákban, a politikai ellenzék szereplőinek és számos aldiskurzusnak a bevonásával.

Az anti-globális versus globális dichotómia diskurzív keret szintén visszatérő témaként jelenik meg különböző politikai kontextusokban; az éghajlatváltozás és az energiapolitika esetében ez a dichotómia különösen jelentős. Nemcsak magának az éghajlatváltozásnak a globális jellegét emeli ki, hanem az Európai Unió (EU) éghajlatváltozással kapcsolatos megoldásainak nemzetek feletti jellegét is, és ennek hatását a politikai döntéshozatali folyamatokra.

Az EU-t a jelenlegi magyar kormány gyakran kritizálja azért, mert ideológiai keretek, különösen a liberális ideológiákhoz kötődő keretek vezérlik. Ezzel szemben a magyar kormány úgy pozicionálja magát, mint aki a pragmatizmus talaján áll, és a társadalmi és gazdasági valóságra építve reagál. Ez az ideológia versus valóság elnevezésű diskurzus kritikus szerepet játszik a klímaváltozással kapcsolatos közbeszéd alakításában az EU kapcsán, élesen szembeállítva egymással az ideológiát, a politikát és a tudományt.

Továbbá az EU éghajlati kérdésekkel kapcsolatos megközelítésével összefüggésben számos kritika fogalmazódik meg a nemzeti szuverenitás és a föderalista struktúrák közötti egyensúlyról. Ezek a viták az EU legitimitása és pozíciója kapcsolatos széles körű kritika részét képezik. Bár a szuverenitás-föderalizmus implicit és explicit módon is jelen van az előző diskurzusokban is, az EU tekintélyével kapcsolatban külön logikát feltételez, és ezáltal külön diskurzusként jelenik meg.

A felelősségről szóló diskurzus

A klímaváltozással kapcsolatos kommunikáció egyik fő kihívása, hogy miként lehet könnyen megcélozható és definiálható felelősöket felmutatni egy

ilyen komplex kérdésben. Ezért a felelősségről szóló diskurzus önmagában véve a felelősség externalizációjáról szóló diskurzus is. A felelősségről szóló diskurzus tehát az egyik leggyakoribb ebben a témában, és szinte minden elemzett tartalomban megtalálható valamilyen formában. A felelősség kérdése kapcsolódik az Európa jövőjéről szóló vitához, a szuverén nemzetek helyzetéhez a klímaváltozás elleni küzdelemben, a lokális-globális szereplők és cselekvések szerepéhez, a hétköznapi emberek, politikusok, hatalmi szereplők felelősségéhez és így tovább. A következő pár paragrafusban az EU kontextusában a legdominánsabb aldiskurzusokra összpontosítunk.

A magyar politikai kommunikációban évek óta jelen van a felelősség externalizálásának diskurzusa, elsősorban olyan globális kérdések esetében, mint a migráció (Melegh et al. 2019), a hazai és nemzetközi gazdasági folyamatok, de a nemzetközi kapcsolatokat, köztük Magyarország és az EU viszonyát illetően is (Sata 2023). Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a politikai kommunikáció a külső – nem nemzeti, nem kormányzati – szereplőket teszi felelőssé a nemzet előtt álló nehézségekért. Ehhez a diskurzushoz több megközelítés is kapcsolódik: (1) ki a felelős a klímaváltozásért, (2) kinek milyen szinten kell fellépnie a klímaváltozás ellen, (3) és kinek nem kell felelősséget vállalnia/kell-e mindenkinek felelősséget vállalnia a klímaváltozásért, és részt vennie a klímaváltozással kapcsolatos cselekvésben.

Az elemzett cikkek többsége Magyarország és az EU bonyolult viszonyával foglalkozik az klímaváltozás, klímavédelem kérdésében, de a glasgow-i klímacsúcs (COP26) médiamegjelenése az Európai Unió globális éghajlatvédelmi kérdésben elfoglalt pozícióját emelik ki

„Egyébként tipikusan a klímavédelem egy olyan történet, amiben még az Unió is egy kis hal. Tehát ezt a dolgot, ezt tulajdonképpen kizárólag globálisan lehet megoldani. Az, hogy mi itt bármiben európai szinten megegyezünk, vagy erőltetünk, vagy elszúrunk, az nagyon kevés. Tehát itt a legnagyobb szereplők Ázsiában vannak, a legnagyobb szennyezők. Ha globálisan nem tudjuk ezeket a kérdéseket megoldani, akkor európai szintén sem fogjuk tudni.” (RTL 2021. 11. 16.)

A COP26 esemény után az alábbi részlet is ezzel a pozícióval foglalkozik.

„Az EU ugyanakkor ismét nem játszott igazán meghatározó szerepet és nem tudta érdemben segíteni az észak és dél közötti közeledést, a nagy játékosok az USA, Kína, India és további országok voltak.” (MN 2021. 11. 17.)

A magyar kormányközeli kommunikációs csatornák szisztematikusan alábecsülnek minden szereplőt – egyén, közösségi és intézményes szinten egyaránt – a kontinensen, ha a klímaváltozás elleni küzdelemről van szó. Az Európai Bizottságot sok kritika éri a klímaváltás melletti kiállása miatt, miközben nincs tényleges hatalma arra, hogy az EU-n kívül bárkit bármire kényszerítsen, csak szabályozhat és irányt mutathat a tagjainak. Ennek kiemelése EU-s szinten szintén az externalizáció része.

A klímaváltozás esetében három fő szereplő van, akiket a hírmédiában megjelenő politikai kommunikációban „elkövetőként” neveznek meg. Közülük kettő globális szereplő.

- a nagyvállalatok

„A legnagyobb terheket a környezetszennyezésért felelős nagyvállalatoknak kell viselniük.” (origo.hu 2021. 07. 10.)

- a nagy kibocsátású országok

„Az unió a károsanyag kibocsátásának mindössze 10 százalékát teszi ki, míg a legnagyobb kibocsátók India, Kína és Oroszország gazdasági előnyre tesznek szert azzal, hogy nem vezetnek be komoly korlátozást..” (HírTV 2022. 01. 10.)

Ez a két aldiskurzus tipikus globalizációellenes diskurzus – és nem EU-ellenes diskurzusok –, hiszen sem az Európai Unió, sem Magyarország nem felelős a kialakult helyzetért. Egyrészt úgy tűnik, hogy ez ellentétben áll a migrációval kapcsolatos egyedülálló kormányzati felelősség externalizálása diskurzussal (Melegh et al. 2021), amely Brüsszelt okolja a 2015-ös válságért; de általánosságában jól illeszkedik a migrációval kapcsolatos globalizációellenes diskurzushoz, ami a válságot követően vált jelentőssé. Ez a megközelítés az éghajlatváltozással kapcsolatban pragmatikus, mivel a felelősséget elkerülő szereplőkre direkt módon mutat rá.

- Brüsszel túlhangsúlyozza a klímaváltozásban játszott szerepét

Az Európai Unióval összefüggésben a kritika gyakran Brüsszelre irányul – nem azért, mert az okozná a klímaváltozást, hanem mert a klímaváltozás ügyét zászlajára tűzve alakítja az energiapolitikát, ami állítólag hozzájárult az infláció emelkedéséhez 2021 nyarán-őszén. Két domináns érv hangsúlyozza Brüsszel szerepét az éghajlatl kapcsolatos kérdésekben. Az első annak értelmezésére

összpontosít, hogy Brüsszel miért képvisel egy bizonyos megközelítést az éghajlatváltozás kezelésében, amit az EU gyengeségéről és legitimitásáról szóló diskurzusban tovább részletezek majd.

A második érv – amelyet ebben a szakaszban tárgyalok – Brüsszel nevelő, irányadó és vezető szerepét hangsúlyozza a környezettudatosság erősítésében és a fenntartható gyakorlatok előmozdításában.

„Én azt látom, hogy az Európai Unióban és különösen az európai uniós intézmények az Európai Bizottság narratívájában nagyon erősen megjelenik egy olyan narratíva, hogy ők a világ egyfajta klímacsendőrei példát mutatnak más nagy régiókra...” (HírTV 2022. 01. 10.)

Ez a perspektíva tükrözi az EU globális pozícióját is, amely a klímapolitika terén vezető szerepet kíván betölteni. A gyakorlatban azonban az Uniónak viszonylag korlátozott kulturális és gazdasági súlya van, így minimális a határain kívüli szereplőkre gyakorolt kézzelfogható befolyása. Ezzel párhuzamosan az EU jelentős nyomást gyakorol a tagállamaira a témában, amit a hazai kormányzati kommunikáció túl nagy árnak tart, jelentős, globálisan eredmény nélkül.

Brüsszel felelősségeinek kapcsolatban létezik egy marginális aldiskurzus, amely Magyarország EU-tagságát emeli ki, miközben a kormányzati kommunikáció sokszor kívülállóként beszél az országról.

- ki viseli a közterheket / ki ne viseljen közterheket

Míg az elsődleges kormányzati diskurzus a felelősséget viselők azonosítására összpontosít, egy alternatív nézőpont a kihívások kezelésének közös terhére hangsúlyozza. Ez a nézet elismeri a nemzetek és társadalmak közötti egyenlőtlen körülményeket, ugyanakkor azt is kiemeli, hogy minden egyén és ország bizonyos fokú felelősséget visel a bolygó jövőjéért. A mindenki felelősségének megvitatását csak a politikai ellenzék képviseli, kiemelve a következőket:

„Egyébként, amit a kormány mond, az semmilyen viszonyban nincs a valósággal. Az európai uniós klímatervek, klíma célkitűzések, azok kifejezetten nagyon hangsúlyosan kezelik a szociális dimenziót. Létrehoztak egy hetvenmilliárd eurós szociális klímaalapot, aminek pontosan az a célja, a tagállami kormányok rendelkezésére bocsátva, hogy a klímaváltozás elleni küzdelem esetleges terheit, azokat a rászoruló csoportokban kompenzálni tudják. Van az igazságos átállás mechanizmusa, és ezen belül egy méltányos átállás alap. Tehát nagyon

komoly az uniónak részben a politikai szándéka, részben pedig a létrehozott intézkedések, illetve pénzügyi keretek, amik kifejezetten azt célozzák, hogy a klímaátmenet, az ne jelentsen elviselhetetlen terhet az emberek számára.” (ATV 2022. 01. 06.)

A diskurzus, miszerint az éghajlatváltozásnak lehetnek pozitív hatásai a társadalmi egyenlőtlenségek kezelésében marginális szerepet játszik – ez a nézőpont szisztematikusan hiányzik a domináns magyarországi klímaváltozási diskurzusokból. Ezt a megközelítést csak alkalmanként említették, elsősorban a politikai ellenzék tagjai, mint például Jávor Benedek, volt európai parlamenti képviselő és környezetvédelmi jogi szakértő.

„A zöld politika nem a gazdag országok luxusa, hanem a szegény országok esélye.” (NSZ 2022. 01. 11.)

Az uralkodó diskurzusok – de jellemzően semmilyen diskurzus – nem foglalkozik a gazdasági helyzetük alapján meghatározott társadalmi csoportokkal, hanem elsősorban a családokra, dolgozókra összpontosítanak, akikre legtöbb esetben a gyermekeik száma alapján hivatkoznak.

A globális klímaválságról szóló viták egyik legfontosabb narratívája az egyéni és a kollektív felelősség közötti feszültség körül jelenik meg. Ez a narratíva azonban nagyrészt hiányzik a magyar diskurzusból. Bár a politikai ellenzék igyekszik bevezetni ezt a perspektívát, gyakran zöld ideológiának bélyegzik, és kritizálják, miszerint szembemegy a magyar családok érdekeivel. Az uralkodó kormányzati diskurzusban a családokat a legkisebb társadalmi egységként értelmezik, ugyanakkor felelősségüket – mind a klímaváltozást előidézőként, mind a klímaváltozás elleni küzdelem szereplőiként – nem ismerik el. Ehelyett a családokat passzív, védelmet igénylő szereplőként ábrázolják. Ez a passzív értelmezés összhangban van a tágabb kormányzati narratívával, amely az államot a polgárok elsődleges védelmezőjeként pozicionálja, és inkább az őrző szerepét erősíti, mintsem, hogy a polgárokat aktív résztvevőként vonja be.¹

Érdekes kettősség a családok védelme vagy az egyének lealacsonyító szerepe, mivel a kormányzati keretezés egy a helyi és egyéni intézkedéseken alapuló, az éghajlatváltozással kapcsolatos konzervatív megközelítést kommunikálja a kívüllég felé.

„Míg a liberálisok a szupranacionális intézmények felhatalmazásával gyakorlatilag megszüntetik az egyének felelősségét, a konzervatív

1 A Nemzeti Konzultáció deliberatív eszközből politikai eszközzé válása is ennek a folyamatnak a része.

oldal a lokális megoldásban, az individuuum szerepében és szemléletformálásában gondolkodik.” (MN 2021. 11. 30.)

Eközben az uralkodó kormányzati diskurzusokban az embereket, az egyéneket nem lehet „nevelni” vagy diktálni, és nem lehet azt mondani, hogy vállalják a felelősséget a klímaváltozás kérdésében.

„A miniszterelnök hangsúlyozta úgy nem lehet a klímarombolás ellen védekezni, hogy azt mondjuk az embereknek, fűtsetek kevesebbet és használjátok kevesebbet az autókat.” (MN and és origo.hu 2021. 10. 15., egy a Kossuth Rádióban a miniszterelnökkel készült interjú alapján)

Diskurzus a védelemről – a családok és a magyar háztartások szekuritizációja

A védelemről szóló diskurzus automatikusan kapcsolódik a felelősségről szóló diskurzushoz, mint az érem másik oldalához, nevezetesen, hogy ki a felelős a védelemért és ki az, akit védeni kell.

A migrációs válság óta a védelem témája uralja a magyar politikai diskurzust. Ide tartozik az emberek védelme a migránsoktól (Szalai 2016), a kereszténység védelme a liberalizmustól (Vancsó 2020; Sata 2023), a gyermekek védelme az LMBTQ+ propagandától (Gera 2023), a nemzet védelme a háború hatásaitól. A magyar családok – vagy a család fogalma – minden esetben a védelem központi célpontjaként jelennek meg (Sata 2014), bár eltérő perspektívákból.

A családok védelméről szóló diskurzus a klímaváltozás kapcsán is fontos. A generációs konfliktusok felerősödése, a hagyományos családi struktúrák erodálódása, a fiatalok jövőjének kérdésessé válása mind megjelenik, amellyel szemben a magyar kormány pajzsként és harcosként definiálja magát. Ahogyan Orbán Viktor egy 2019-es interjúban fogalmazott: „a családvédelmi akcióterv soha nem látott támogatást és lehetőséget kínál a magyar embereknek a jövőjük megtervezésére” (origo.hu 2019. 02. 10., Orbán Viktor miniszterelnök bejelenti a családvédelmi programot).

A védelem mind ideológiai, mind pedig gyakorlati szinten történik. A növekvő inflációval és az EU-s energiapolitika által okozott növekvő terhekkkel szemben a rezsicsökkentés a kulcsa a magyar családok védelmének. A gazdasági regresszió, sőt az ukrainai háború kirobbanását követően ez a téma szorosan kapcsolódik a klímaváltozás témájához.

„Fel kell függeszteni a mesterséges brüsszeli áremelések politikáját, mert amíg a háborús hatások el nem múlnak, addig nem tehetik ki a családokat annak, hogy három-négyszeresére növelik az energia árát. Most állítsuk le ezt a folyamatot, függesszük fel, ne emelje Brüsszel az energia árát, és akkor hirtelen kifizethető, vagy legalábbis elbírhatóbb lesz az energia ára.” (NSZ 2022. 03. 27., a miniszterelnök Kossuth Rádióban tett nyilatkozata alapján)

Ideológiai szinten a családok védelméről szóló kormányzati diskurzus több szempontból is része a nemzeti szuverenitásról szóló diskurzusnak. Kinek van joga dönteni a családok fogalmáról, vagy arról, hogy az emberek milyen körülmények között élnek, vagy arról, hogy hogyan kell gazdasági döntéseket hozni a rezsicsökkentésekkel kapcsolatban, még akkor is, vagy még inkább akkor, ha ez olyan globális kérdésekkel kapcsolatos, mint a klímaválság.

Orbán Viktor miniszterelnök szerint az energiaárak már elkezdtek emelkedni, a háború csak tetézte ezt, de valójában azért emelkednek az energiaárak Európában, mert az EU, pontosabban az Európai Bizottság az, aki a klímaváltozás elleni harcban eszközként használja az energiaárak növekedését, hogy visszafogja a háztartások fogyasztását. Ezen a pontosn ismételt arra hívja fel a figyelmet, hogy az Európai Unió intézmények nem diktálhatják, hogy miként éljenek – fűtsenek, használják az áramot – a magyar családok (jellemzően a hivatkozás itt is a családokra történik, nem állampolgárokra), ami a nemzeti szuverenitás kérdésköre.

A rezsicsökkentés, mint a mai napig talán legsikeresebb kormányzati kampány a családvédelem témájában számos alkalommal előkerül. A klímaváltozás elleni harcban is központi témává válik:

Varga Judit szerint: *„Hazánk teljesítménye a klímavédelmi harcban példaértékű, hiszen környezetvédelmi intézkedéseink mellett sikerült megvédenünk a rezsicsökkentést és a magyar gazdaság szuverenitását.”* (HÍR TV 2021. 11. 03.)

Ez szorosan kapcsolódik ahhoz a felelősséggel kapcsolódó aldiskurzushoz, hogy ki ne legyen felelős az éghajlatváltozásért, azonban itt a védelmen van a hangsúly. A rezsicsökkentés magyar találmány, nemcsak a magyar embereket kell megvédeni az uniós döntésektől, hanem a találmányokat is.

Globális–antiglobális dichotómia diskurzusa

A globális-lokális kettősség erősen beágyazódik a klímapolitikai felelősségről szóló diskurzusba is. Míg az éghajlati kérdések globális jellege gyakran a felelősség külsővé tételéhez vezet, a kapcsolódó diskurzus gyakran a helyi és regionális szerepeket hangsúlyozza anélkül, hogy közvetlenül foglalkoznának a felelősség fogalmával.

Amikor megjelenik, a helyi döntéshozatal és cselekvés döntő szerepét az éghajlati kérdések kezelésében szinte minden elemzett cikkben pozitívan hangsúlyozzák. A kormánypárti hírmédiában kiemelik az egyes országok sajátos jellemzőihez illeszkedő, egyedi, nemzet-specifikus energiapolitikák kidolgozásának szükségességét. A narratíva azt sugallja, hogy a lokalizált megközelítések alapvetően a globalizációellenes diskurzusokhoz kapcsolódnak, azt állítva, hogy a helyi nem létezhet a globális keretekkel való szembenállástól függetlenül. A kormánykritikus online hírmédiában a már korábban említett egyéni cselekvés válik hangsúlyossá, ami a gyakorlatban csakis lokális szinten jelenhet meg.

Mivel az energiapolitikák globális jellegét nem lehet figyelmen kívül hagyni, az előzőekkel némi ellentmondásban, a kormánypárti médiában megjelenő diskurzus a nemzetközi együttműködés fokozásának szükségességét hangsúlyozza. A javasolt megoldások azonban inkább a kétoldalú megállapodásokat vagy a Brüsszel klímapolitikájával szemben kritikusan viszonyuló nemzetekkel – például a visegrádi csoporttal (V4) vagy Franciaországgal (atomenergia témájában) – való szövetkezést részesítik előnyben. Ezekben a vitákban a klímaváltozást gyakran csak kontextuális kérdésként kezelik, amely a gazdasági döntéshozatal és a nemzetközi kapcsolatok prioritásainak van alárendelve. Ez a dinamika az állítólagos pragmatikus politikai megfontolások dominanciáját tükrözi a környezetvédelmi szükségletekkel szemben, ami az ideológia és a gyakorlati realitások közötti szélesebb körű feszültséget mutatja a klímaválság magyarországi megközelítésében.

Az ellenérvek az ország sajátosságait is kiemelik, ugyanakkor felhívják a figyelmet az egységes fellépés fontosságára ebben a globális válságban. A globálishoz való általános negatív hozzáállás egy kormánypárti narratíva, amely azt erősíti, hogy a globális mindig a lokális/nemzeti ellen van, a globális erők és folyamatok gyanúsak, mivel a kormányzati diskurzusban a globális és az elit gyakran egyenértékűvé válik, és a brüsszeli vezetők ennek az elit körnek a része. A nemzeti és lokális az egyszerre anti-globális is, ami ellentétes az Európai Unió föderalista szándékaival. Ebben a globális – anti-globális diskurzusban az Európai Bizottság és annak klímapolitikája egyfajta globális ellenségként jelenik meg, amely szisztematikus pusztítást végez a helyi közösségek/nemzetek

tulajdonában lévő energiaforrásokon. Ezek a folyamatok pedig egyenlőtlen módon teszik sebezhetővé a különböző országokat. Mindeközben a nemzeti támogatású energiaforrásoktól való globális függés kérdései – Magyarország esetében például az atomenergia vagy a gáz – nem tűnnek többnek, mint egy gazdasági döntésnek, amely minden ideológiától vagy szuverenitási kérdéstől mentes.

Ebben a diskurzusban jelen van a szuverenitás témakörében fontos szent föld védelmének fontossága is, vagy ahogy Mikecz és munkatársai fogalmaznak keretrendszerükben a természeti táj idealizálása, amely a régió politikai tájképéhez kapcsolódik, utalva a V4-országokra és a Kárpát-medencére is.

Az ideológia vs. valóság diskurzus

Az egyes energiaforrásoktól – például az atomenergiától vagy a földgáztól – való globális függőség kérdését nemcsak az alacsony energiaköltségek fenntartására irányuló gazdasági döntésként, hanem az ideológiai megközelítéssel szemben a földön álló megoldásokként értelmezték. A zöld és megújuló energiaforrások kategorizálása így nemzeti és nemzetközi szinten is erősen átpolitizált, az egyes országok által használt fő energiaforrások alapján. Az ezzel kapcsolatos viták középpontjában az ideológia és a valóság bináris ellentéte áll.

„Európa tavaly kénytelen volt szembesülni azzal, hogy a zöldre ideológia, a politikai és a lobbierdekek által vezérelt klíma- és energiapolitikai döntések egyszer csak visszafelé sülnek el és súlyos energiaválsághoz vezetnek.” (origo.hu 2022. 01. 06.)

„A filoszok uralta európai és magyar baloldal képtelen felfogni, hogy az energetika nem ideológiai, filozófiai vagy érzelmi kérdés, hanem maga a rideg valóság, amely gyorsan helyreterjeszi azokat, akik ezt nem képesek megérteni!” (MN 2022. 03. 30.)

Az „ideológia”, hasonlóan a „globálishoz” – ezek erősen kapcsolódnak is egymáshoz – a kormányzati kommunikációban negatív értelmezésű kifejezés, amely olyan folyamatokhoz kapcsolódik, mint az egységesítés vagy a szabványosítás a konkrét vagy kézzelfogható valósággal szemben, vagy afelett. Az EU klímapolitikáival kapcsolatos döntései úgy jelennek meg, mint amik a Brüsszelben vagy a globális elit által létrehozott zöld ideológiához igazodnak, figyelmen kívül hagyva a különböző nemzetek egyedi energiarendszereit. Ez az ideológia nem képes kezelni a partikularitást. Eközben az ideológia is egy

bizonyos valóságból – ebben a diskurzusban a globális elit érdekeiből – fakad, ami növekvő egyenlőtlenségeket teremt, például az energia megadóztatására vonatkozó javaslat negatívabban hatna az olyan egyedi energiapolitikával rendelkező országokra, mint Magyarország, így növelné a kelet és nyugat közötti szakadékot. Ez a diskurzus a jobboldali politikai kommunikációban is fontos szerepet játszik (Mikecz et al. 2023). Ezzel szemben a sajátos realitásokon alapuló döntések jobban illeszkedhetnek az országok eltérő jellemzőihez. Február végére, az ukrán-orosz háborúval ez a vita sokkal hangosabbá vált, a nyugati ideológiákon alapuló erkölcsi cselekvés – nevezetesen az Oroszország elleni szankciók – kérdését tárgyalva, amely nyilvánvalóan egyenlőtlenül okozott kárt az kárt a különböző uniós országoknak. A magyar kormánypolitikusok ismételt kijelentése, miszerint „Magyarország a magyarok oldalán áll”, erősíti ezt a gazdasági realitásokon alapuló energiapolitikai megközelítést. Ez a posztoszocialista országok sajátos helyzetét is tükrözi a globális energiapolitikában.

E diskurzus szerint a zöld ideológia a globális elit azon igényén alapul, hogy az energiapolitika feletti ellenőrzést megszerezze. Így ez a gazdagok, a hatalmon lévők luxusa, és távol áll a szegények növekvő lehetőségeitől.² Mivel az infláció szorosan kapcsolódik az energiapolitikához, ez is az ideológia kontra valóság diskurzus részévé vált. Az inflációt állítólag a globális elit döntései okozzák, tehát mesterségesen teremtik.

Az uralkodó kormánypárti vitákban az EU-nak a gazdasági válság és a háború kezelését, valamint a nemzeti kormányok támogatását kellene előtérbe helyeznie a saját országaikért való felelősségvállalás terén, mielőtt a klímaváltozás kihívásaira összpontosítana. Ebben az időszakban az éghajlati válsággal kapcsolatos viták elsősorban a gazdasági terület, például az adózás és az energiapolitika körül jelentek meg. Mivel az éghajlati válság globális és állandó kérdés, gyakran kevésbé aktuálisnak tekintik, és ezzel csökkentik a politikai sürgősségét. A megoldások és intézkedések hosszú távú stratégiákat igényelnek, és nem érhetőek el gyors politikai döntéshozatal révén, amely azonnali politikai támogatást tud mozgósítani.

Érdekes elemként merül fel az ideológia kontra valóság és az egyetemes kontra partikuláris értékek dichotómiája, mivel a kormányzati kommunikáció egyszerre alkalmazza mindkét dimenziót. Egyfelől a döntéshozatal a partikuláris valóságon alapul, másfelől pedig egyetemes értékekkel igazolható. Ez a dinamika különösen jól látható az Európai Unió egyetemes ideológiája és Magyarország egyetemes értékek fenntartására vonatkozó állítása közötti ellentétben. A klímaváltozásról szóló diskurzusban az EU egyetemes értékeit

2 Erre reagált Jávor Benedek a korábban idézett megszólalásában.

ideológiai narratívák és moralizálás keretezi, míg Magyarország megközelítése a pragmatikus realitásokban gyökerezőként jelenik meg, hangsúlyozva a nemzet védelmét, a globális energiapolitikában elfoglalt helyét és a családi jólét megerősítését.

Az EU gyengesége / legitimitása

Bár Magyarországot gyakran kritizálják, hogy politikai rendszere a demokráciából inkább autokráciába megy át, az EU-ban elfoglalt pozíciója mégis erős, és ennek következtében az EU „a rezsimet legitimáló tényezőként működik Magyarország számára, ami miatt Magyarország jelenlegi politikai rendszerét kívülről korlátozott hibrid rezsimként írjuk le” (Bozódi & Hegedűs 2018:1174). Magyarország ugyanakkor erőteljesen bírálja az EU demokratikus rendszerét, felhívva a figyelmet az EU föderalista szemléletére, amely szerintük elveti a nemzetek mint önálló szereplők szerepét.

A klímavédelem témakörében a környezetvédelmi adóztatás új terve mögött álló állítólagos valódi okok Brüsszel hatalmának intézményi és gazdasági kiterjesztése is.

„Az új, háztartásokat sújtó környezeti adó mögötti elsődleges hajtóerő nem a klímavédelem, hanem Brüsszel hatáskörének bővítése. Az előterjesztett központi szabályozási eszköz környezetvédelmi hatása csekély, azonban új jogköröket és saját bevételi forrásokat biztosíthat az európai intézmények számára.” (origo.hu 2021. 07. 26. és M1 2021. 12. 21.)

A magyar kormány számos alkalommal kritizálta az Európai Bizottságot annak vélt antidemokratikus működése miatt a döntéshozatali mechanizmusokban.

„Mondjuk ki őszintén, hogy a szankciók bevezetése nem demokratikus módon történt. A szankciókról a brüsszeli bürokraták és az európai elíttek döntöttek. Az európai embereket nem kérdezte meg senki.” (2021. 09. 26., Orbán Viktor felszólalások előtti parlamenti beszéde, amely számos híroldalon megjelent)

Az energiaárak változásait ismét egy elitcsoport cselekedeteinek eredményeként értelmezik, ami a felelősség externalizálásának része lehet, de ebben a részben a demokrácia áll a középpontban. Érdekes kontraszt, hogy miközben az EU-t antidemokratikusnak nevezi, a demokratikus folyamatokhoz való ragaszkodását

ugyanakkor gyengesége egyik fő forrásaként definiálja. A gyors cselekvést ugyanis akadályozza az az állandó törekvés, hogy minden kérdésben közös nevezőre jusson az EU összes tagállama, ami rugalmasságot és az állandó újratárgyalás képességét igényli. Az erről a gyengeségről szóló diskurzus mind a kormánypárti, mind a kormánykritikus híroldalakon jelen volt. Az ellenzéki álláspont szerint ez a rendszer lehetővé teszi az olyan szereplők boldogulását, mint Orbán Viktor vagy a lengyel Jog és Igazságosság párt vezetője, Jarosław Kaczyński, akiket a tekintélyelvű rendszerek építőinek neveznek.

A döntéshozatali folyamat bonyolultsága is vitatott, mivel sürgős esetekben lehetetlenné teszi a gyors cselekvést. Ezzel a túl bürokratikus, túl bonyolult mechanizmussal szemben az Egyesült Államok szövetségi struktúrája pozitívabb megítélés alá esik. Ugyanakkor a föderális EU koncepciót folyamatosan kritizálják a régió kulturális gazdagságára és a nemzeti szuverenitás fontosságára hivatkozva.

Erős kritika éri tehát az EU antidemokratikusnak definiált törekvését, hogy egyszerűsítse a döntéshozatali folyamatokat olyan esetekben, mint például az éghajlatváltozás, amely minden uniós országot érint, de közben ez a folyamat a szuverenitást veszélyezteti. Bárhogyan is legyen, az EU mindenképpen erőtlennek tűnik: ha a tagállamok döntéshozatali képessége nő, akkor az EU-s szintű cselekvések lassulnak, amennyiben pedig a föderális struktúra felé hajlik, a demokratikus döntési mechanizmus sérül.

A kormányzati kommunikáció szerint az EU-t tehát mindenképpen meg kell reformálni, azonban a hírportálokon megjelenő diskurzusok nem részletezik, hogy hogyan.

Összefoglaló eredmények

Az elemzett korpuszban a cikkek ritkán képviselik az újság vagy az újságíró kifejezett véleményét. Ehelyett üzeneteik túlnyomórészt politikai beszédek vagy szakértői vélemények idézésén alapulnak, további értelmezések nélkül. Az éghajlatváltozás témája ritkán van a fókuszban, inkább olyan tágabb témák összefüggésében, mint a gazdasági kihívások, az Európai Unió szabályozása, működési mechanizmusa vagy az ukrán-orosz konfliktus.

Önálló témaként csak az olyan eseményekről szóló tudósítások esetében szerepelt, mint a glasgow-i COP26, az EU-s Fit55 csomag³ megvitatása vagy a Planet Budapest csúcstalálkozó.

3 A Fit for 55 az EU azon célkitűzésére utal, hogy 2030-ig legalább 55%-kal csökkenteni kell az üvegházhatású gázok nettó kibocsátását.

Az eredményekből az is kiderül, hogy a klímaváltozás vagy általában a környezetvédelmi téma nem jelenik meg önállóan a sajtóban. Ezek összefonódnak a családkorról, az energiapolitikáról, a gazdasági teljesítményről vagy a tudományos haladásról szóló domináns kormányzati diskurzusokkal még akkor is, amikor a téma maga a klímával kapcsolatos. Amikor például az infláció, az új adópolitikák vagy az emelkedő energiaárak a politikai kommunikáció és így a hírmédia középpontjába kerülnek, a klímával kapcsolatos témák beépülnek a már meglévő domináns kormányzati narratívákba. Következésképpen ilyen időszakokban megnő az éghajlatváltozással foglalkozó cikkek száma, ahogyan a téma jelenléte is a kormánypárti honlapokon.

Pozíciók és szereplők

Mivel a klímaváltozás témája az utóbbi időben, elsősorban ezeknek az összefonódásnak köszönhetően mégis figyelmet kapott a magyar közéletben, a klímapolitika jelenéről és lehetséges jövőjéről szóló viták – a kifejezett politikai nyilatkozatok ellenére – alapvetően a szakértők véleményére épülnek. Azonban ezek a szakértők sem teljesen függetlenek a politikától. Ahogyan azt korábban már említettük, a tudományos kérdések politizálásának stratégiája (Bolsen & Druckman 2015) meglehetősen gyakori a klímaváltozással kapcsolatos kérdésekben, és a liberális és konzervatív politikai megközelítés közötti nézeteltérés még inkább láthatóvá válik (Pepermans & Maesele 2016). A 2010-es választásokat követően a magyar kormány különböző, államilag támogatott kutatóintézetek és kutatóhálózat létrehozásába kezdett. Ez a kutatóhálózat számos területen, köztük az éghajlatváltozással kapcsolatosan is a kormányzati stratégiákat támogatja. Esetünkhöz kapcsolódva a megújuló forrásokkal szemben az atomenergia kulcsszerepét hangsúlyozza, a valóságra való reflektálásként keretezve. Ez a narratíva a zöld ideológiákkal és az idealista európai elit által szorgalmazott erőltetett zöldítéssel helyezkedik szembe, beleértve a magyarországi politikai ellenzéket is, amely támogatja a zöld energiaforrások fejlesztését. Mindkét politikai csoportnak vannak sajátos kutatói, akik a hírmédián keresztül a véleményükhöz igazodva kommunikálnak. Megjegyzendő, hogy Ürge-Vorsatz Diána annak ellenére, hogy itthon és nemzetközi közegben is ismert és elismert klímakutató, alig szerepelt a diskurzusokban.

E szűk szakértői csoporton kívül a diskurzusok domináns szereplői két jól elkülöníthető csoportba tartozó politikusok: 1) a témához közvetlenül kapcsolódó szereplők, mint például Steiner Attila energia- és klímapolitikáért felelős államtitkár, a zöld párt, a Lehet Más a Politika (LMP) tagjai, vagy az

EU klímapolitikáját vezető Frans Timmermans; 2) a hazai közéletben vezető pozícióban lévő szereplők, mint Orbán Viktor magyar miniszterelnök, Varga Judit akkori külügyminiszter, nemzetközi szinten pedig Angela Merkel. Orbán Viktor hősies figura az energiapolitika és a rezsicsökkentés terén is, hiszen mint mondják „ő személyesen találta ki a rezsicsökkentés politikáját” (2022. 02. 09., Németh Szilárd), személye azonban egyáltalán nem jelenik meg a kifejezetten klímaváltozással foglalkozó cikkekben.

Az intézmények is jelentős szerepet játszanak, beleértve a magyar kormányt, az Európai Bizottságot, valamint az olyan gyakran általánosított entitásokat, mint Brüsszel vagy a brüsszeli bürokraták. A korábbi kutatási eredményekhez igazodva Brüsszelt arctalan, független entitásként említik, „amelyet azok irányítanak, akik a szabad nemzetek szövetségét egy európai birodalommal akarják felváltani”, a hatalom megszerzésére törekedve (Csehi & Zgut 2021). Ahogy Krastev leírta, a magyar kormány „retorikai bokszsákként használja Brüsszelt, miközben részesül annak pénzügyi kiváltságaiból” (Krastev 2018:3). A magyar kormány kívülállóként, ettől az arctalan entitástól távoli alakiként lép fel, miközben a magyar politikusok e közösség tagjaiként vitatkoznak és szavaznak.

Nyelv

A kormánypárti és nem kormánypárti diskurzusok közötti polarizáció a nyelvi választásokban is tetten érhető. A kormánypárti szakértők és politikusok inkább olyan kifejezéseket használnak, mint a környezetvédelem, az energiapolitika vagy az energiaválság, míg az ellentétes politikai nézőpontot képviselő szakértők a klímaváltozás, a klímaválság vagy a klímavédelem kifejezéseket alkalmazzák. A kormánypárti kommunikációban a klíma kifejezéshez bármilyen formában negatív konnotáció társul. Továbbá a magyar kormányzati politikai kommunikációra jellemző háborús retorika használata (Szabó & Szabó 2022) gyakran szerepel ebben a témában, különösen a nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt tárgyalt kormányzati rezsicsökkentés, és a témában megjelenő nemzeti szuverenitás kapcsán.

KONKLÚZIÓ

A klímaváltozás témája újdonság a politikai és sajtóközbeszédben. Nem rendelkezik saját, kiforrott diszkurzív kerettel, mivel nem volt része az

aktuális kormány kommunikációs stratégiájának. Az elemzés mégis számos érdekességre mutat rá a magyar közéletben jelentős politikai diskurzusokkal kapcsolatban, mint például a felelősségről, a védelemről vagy az Európai Unió gyengeségéről szóló diskurzusok. Az eredmények részben összhangban vannak Mikecz és munkatársai (2023) által feltártakkal, akik szerint a klímaválsággal és a klímamozgalommal kapcsolatban használt narratívák inkább a magyar kormány általános diskurzusait és kommunikációs stratégiáit követték, sem mint a populizmus globálisan érvényesülő diszkurzív mintáit. Mikecz eredménye azt is tárgyalta, hogy ez a diskurzus a klímanacionalista megközelítéshez illeszkedik. Eredményeink azonban azt mutatják, hogy inkább a klímakonzervatív megközelítéssel lehetne leírni. A klímakonzervatív álláspont képviselői előbbi meg vannak győződve arról, hogy „a jelenlegi új környezettudatos technológiai innovációk képesek kezelni a változásokat, és hogy a nemzeti és uniós szintnek is van szerepe, de csak olyan mértékben, hogy ez a nemzetállamok gazdaságának és nemzeti szuverenitásának minimális költségével történjen” (Vihma et al. 2020).

Ez a konzervatív szemlélet a helyi megoldás fontosságát hangsúlyozza – a helyi a V4-országok közötti együttműködést is jelentheti –, és kritizálja/elutasítja a globális cselekvésre való nemzetközi törekvést, baloldali-liberális megközelítésnek nevezve azt (Antal 2021:221), mondván, a liberális szereplők ki akarják sajátítani az éghajlatváltozás kérdését (Featherstone 2013, Båtstrand 2015). A lokalitás és az ember és környezete közötti kapcsolat általános konzervatív megközelítése azonban már jóval a klímafordulat előtt létezett, de csak a közelmúltban épült be az éghajlatváltozásról és az energiapolitikáról szóló diskurzusba.

A kormány és a politikai ellenzék jelenlegi európai integrációs folyamathoz való diszkurzív hozzáállását vizsgálva mindkét oldalról a valódi EU-párti diskurzusok hiányát láthatjuk. A korábbi kutatások azt mutatják, hogy a magyar politikai kommunikáció hajlamos az EU-t és Brüsszelt ellenfélként vagy zsarnokként, de nem szövetségesként megismerésíteni, míg Közép-Kelet-Európát pozitív karakterként (Benczes & Szabó 2020, Szabó & Szabó 2022). A klímaváltozás esetében ez a zsarnok-barát dichotómia nehezen használható, de a kérdést a rezsi és családvédelem szerepének felerősítésével tisztán energiapolitikává alakítva Brüsszel könnyen válhat zsarnokká, vagy még inkább egy hozzá nem értő és ideológiailag vezérelt, hatalomra törő elitesoporttá.

Az éghajlatváltozással kapcsolatos viták rávilágítanak a nemzet geopolitikai helyzetére is kelet és nyugat között. Ezt a kettős beállítódást pragmatikus megközelítés jellemzi kelet felé és ideológiailag vezérelt kötődés nyugat felé.

Abban az esetben, ha az európaizálódás e diskurzusait a pragmatikus és az értékalapú vagy identitásbeli keretből vizsgáljuk (Toshkov et al. 2014), a politikai ellenzék diskurzusai pragmatikusnak tűnnek azáltal, hogy az EU pozitív szerepének felerősítésével támogatják és az Európai Unió értékeinek kontextusában keretezik az klímaváltozás elleni küzdelmet. A kormánypárti híroldalakon azonban mindezt zöld ideológiát favorizáló, ideológiai állásfoglalásként értelmezik. A kormányzati diskurzus bonyolultabb, mivel pragmatikus és identitásbeli keretet egyaránt használ. Az éghajlatváltozással kapcsolatos döntéshozatali folyamatokat pragmatikus tényezők vezetik – ki a felelős, hogyan kell cselekednünk –, de az értékeken alapuló identitásalapú megközelítéssel magyarázzák és fedik le, mint például a családok szerepe és védelme, a nemzeti szuverenitás fontossága, és nem utolsósorban a globális/elit figyelemmel kísérni az elkövetkezendő években.

Az eredmények mutatják, hogy a klímaváltozással kapcsolatos diskurzusok egyelőre még szorosabban kötődnek gazdasági és politikai aktuális témákhoz, mint hogy önmagában létrehozson egy diskurzív keretrendszert, az azonban már látszik, hogy a téma egyre intenzívebben lesz jelen a politikában és így a médiában is, tehát a keretezésének változását mindenképpen érdemes lesz figyelemmel kísérni az elkövetkezendő években.

IRODALOMJEGYZÉK

- Ádám, Zoltán, and András Bozóki. “State and Faith: Right-Wing Populism and Nationalized Religion in Hungary.” *Intersections* 2, no. 1 (2016): 98–122.
- Antal, Attila. “Authoritarian populism, environmentalism and exceptional governance in Hungary.” *Politologický časopis-Czech Journal of Political Science* 28.3 (2021): 209-228.
- Antal, Attila. “The climate and ecological emergency in the era of a state of exceptions.” (2021).
- Bátorfy, Attila, and Ágnes Urbán. “State advertising as an instrument of transformation of the media market in Hungary.” *East European Politics* 36.1 (2020): 44-65.
- Bajomi-Lázár, Péter. “Particularistic and universalistic media policies: Inequalities in the media in Hungary.” *Critical Perspectives on Media, Power and Change*. Routledge, 2018. 129-139.
- Båtstrand, Sondre. “More than markets: A comparative study of nine conservative parties on climate change.” *Politics & Policy* 43.4 (2015): 538-561.

- Benczes, Réka, and Lilla Petronella Szabó. "Brussels–boss, bully or the big brother? Framing CONFLICT in contemporary Hungarian political rhetoric." *Jezikoslovlje* 21.3 (2020): 345-369.
- Bíró-Nagy, András, and Andrea Szabó. "Youth study Hungary: 2021: Discontent, Polarisation, Pro-Europeanism." (2022).
- Bolsen, Toby, and James N. Druckman. "Counteracting the politicization of science." *Journal of Communication* 65.5 (2015): 745-769.
- Bozóki, András. "Broken Democracy, Predatory State, and Nationalist Populism." In *The Hungarian Patient: Social Opposition to an Illiberal Democracy*, edited by Péter Krasztev and Jon Van Til, 3–36. Budapest: CEU Press, 2015.
- Brusis, Marin. "Democracies Adrift: How the European Crises Affect East-Central Europe." *Problems of Post-Communism* 63, no. 5-6. (2016): 263–276. doi: 10.1080/10758216.2016.1201772
- Buzogány, Aron. "Illiberal Democracy in Hungary: Authoritarian Diffusion or Domestic Causation?" *Democratization*, online first. doi: 10/1080/13510347.2017.1328676
- Csehi, Robert, and Edit Zgut. "'We won't let Brussels dictate us': Eurosceptic populism in Hungary and Poland." *European Politics and Society* 22.1 (2021): 53-68.
- Éltető, Andrea, and Tamás Szemplér. "Hungary in the European Union—cooperation, peacock dance and autocracy." *Comparative Southeast European Studies* 71.3 (2023): 272-299.
- Enyedi, Zsolt. "Populist Polarization and Party System Institutionalization: The Role of Party Politics in De-Democratization." *Problems of Post-Communism* 63 (2016): 210–220. doi: 10.1080/10758216.2015.1113883
- Fairclough, Norman. *Critical discourse analysis: The critical study of language*. Routledge, 2013.
- Featherstone, David. "The contested politics of climate change and the crisis of neo-liberalism." *ACME: An International Journal for Critical Geographies* 12.1 (2013): 44-64.
- Forchtner, Bernhard, and Christoffer Kølvrå. "The nature of nationalism: Populist radical right parties on countryside and climate." *Nature and Culture* 10.2 (2015): 199-224.
- Forchtner, Bernhard, Andreas Kroneder, and David Wetzel. "Being skeptical? Exploring far-right climate-change communication in Germany." *Environmental Communication* 12.5 (2018): 589-604.
- Gee, James Paul. *An introduction to discourse analysis: Theory and method*. routledge, 2014.
- Gera, Marton. "'Here, the Hungarian people will decide how to raise our children': Populist rhetoric and social categorization in Viktor Orbán's anti-LGBTQ campaign in Hungary." *New Perspectives* 31.2 (2023): 104-129.

- Gerő, Márton, et al. "From exclusion to co-optation: Political opportunity structures and civil society responses in de-democratising Hungary." *Politics and Governance* 11.1 (2023): 16-27.
- Lengyel, György and Gabriella Ilonszki. "Simulated Democracy and Pseudo-Transformational Leadership in Hungary." *Historical Social Research* 37, no. 1 (2012): 107–126.
- Lengyel, György. et al (2021). Elite agenda, media framing and public perception of European integration in Hungary (2000-2020). Report on the findings of the desk research. Ms. <https://loop.dcu.ie/mod/folder/view.php?id=1518302>
- Krastev, Ivan. "Eastern Europe's illiberal revolution: the long road to democratic decline." *Foreign Aff.* 97 (2018): 49.
- Krippendorff, Klaus. *Content analysis: An introduction to its methodology*. Sage publications, 2018.
- Mayring, Philipp. "Qualitative content analysis: theoretical foundation, basic procedures and software solution." (2014): 143.
- Melegh, Attila, et al. "Positional insecurity and the Hungarian migration policy." *The EU migration system of governance: Justice on the move* (2021): 173-197.
- Mikecz, Daniel. "Environmentalism and civil activism in Hungary." *Understanding Central Europe*. Routledge, 2017. 349-355.
- Mikecz, Dániel, Balázs Böcskei, and Zoltán Vasali. "Populist Counterframing of the Climate Movement: The Case of the Hungarian Incumbent Right." *POLITOLÓGICKY CASOPIS/CZECH JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE* 30.2 (2023): 116-132.
- Osička, Jan, et al. "Natural gas market integration in the Visegrad 4 region: An example to follow or to avoid?." *Energy Policy* 112 (2018): 184-197.
- Pappas, Takis. "Populist Democracies: Post-Authoritarian Greece and Post-Communist Hungary." *Government and Opposition* 49, no. 1. (2014): 1–23. doi: 10.1017/gov.2013.21
- Pepermans, Yves, and Pieter Maesele. "The politicization of climate change: problem or solution?." *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change* 7.4 (2016): 478-485.
- Pócza, Kálmán, and Dániel Oross. "From deliberation to pure mobilization? The case of national consultations in Hungary." *Politics in Central Europe* 18.1 (2022): 79-109.
- Rupnik, Jacques. "How Things Went Wrong." *Journal of Democracy* 23, no. 3. (2012): 132–137. doi: 10.1353/jod.2012.0051
- Sata, Robert. "In the name of the family: the populist turn against gender in Hungary." *art. cit* 3 (2014).

- Sata, Robert. "Performing crisis to create your enemy: Europe vs. the EU in Hungarian populist discourse." *Frontiers in Political Science* 5 (2023): 1032470.
- Szabó, Lilla Petronella, and Gabriella Szabó. "Attack of the critics: Metaphorical delegitimisation in Viktor Orbán's discourse during the Covid-19 pandemic." *Journal of Language and Politics* 21.2 (2022): 255-276.
- Szalai, András. "Securitizing migration in contemporary Hungary: From discourse to practice." *Migration, EU Integration and the Balkan Route*. Routledge, 2016. 113-129.
- Toshkov, Dimiter, et al. "The 'old' and the 'new' Europeans: Analyses of public opinion on EU enlargement in review." *HAS THE EU'S EASTERN ENLARGEMENT BROUGHT EUROPE TOGETHER?* (2014): 39.
- Van Dijk, Teun A. *Discourse studies: A multidisciplinary introduction*. Vol. 1. Sage Publications, 2011.
- Vancsó, Anna. "The role of Christianity in the discourse on migration in Hungary—Christian leaders and the various interpretations of Christianity." *Religion, Migration, and Existential Wellbeing*. Routledge, 2020. 117-135.
- Żuk, Piotr, and Kacper Szulecki. "Unpacking the right-populist threat to climate action: Poland's pro-governmental media on energy transition and climate change." *Energy research & social science* 66 (2020): 101485.
- Zapletalová, Veronika, and Magda Komínková. "Who is fighting against the EU's energy and climate policy in the European Parliament? The contribution of the Visegrad Group." *Energy Policy* 139 (2020): 111326.

A HUXIT A MAGYAR ELITDISKURZUSOKBAN. EGY Q-ELEMZÉS TANULSÁGAI

KURUCZ ERIKA – LENGYEL GYÖRGY

BEVEZETÉS

Az Európai Unióval és az európaizálódás folyamatával kapcsolatban mind a médiában, mind az elit körében eltérő nézetek vannak jelen. Ez a tanulmány annak tisztázásához kíván hozzájárulni, hogy milyen alternatív EU-képek élnek a magyar politikai és médiaelit körében, illetve ezeknek a képeknek milyen a viszonya egymáshoz.

Azokat tekintjük az elit körébe tartozónak, akik pozíciójuk vagy presztízsük révén személyes véleményükkel és döntéseikkel érdemben képesek befolyásolni az országos társadalmi, gazdasági reprodukciós folyamatokat (Higley – Burton 1998, Higley – Lengyel 2000). Az ideológiai orientáció tekintetében a szakirodalom gyakran megkülönbözteti az euroszkepticizmus (és az eurooptimizmus) kemény és puha formáit (Szczzerbiak – Taggart 2008). A pragmatikus, utilitarista EU-kritikát puha, míg az identitásalapú euroszkepticizmust kemény euroszkepticizmusnak nevezhetjük, mivel az előbbi könnyebben változtatható, mint az utóbbi (Lengyel – Göncz 2010). A kormányzási formák tekintetében is a szakirodalom számos különbséget tesz a szupranacionális és a – régi és új – kormányközi megoldások között (Stone – Sandholtz 1997, Ilonszki 2010, Bickerton et al. 2015, Schimmelfennig 2015). Az európaizálódás – a nemzetközi politikák endogenizálódása és a nemzeti politikai erők beavatkozása miatt – nem csak az uniós politikusokat aggasztja (Mair 2004, Radaelli 2004, Mérand 2021). Az európai integrációval foglalkozó szakirodalmak meggyőzően érvelnek amellett, hogy a funkionalista és a pluralista nézetek inkább politikai álláspontok köré kristályosodnak ki, és identitásalapú vagy pragmatikus megfontolások szerint rendeződnek. Feltáráó jellegű kutatásunk célja tehát az, hogy megvizsgáljuk ezeket a nézeteket

a magyar politikai és médiaelit körében, Robynhoz (2005) hasonlóan a Q-módszert alkalmazva.

A Q-módszert különösen az attitűdkutatásban alkalmazzák, és a szubjektív nézőpontok vizsgálatára fejlesztették ki. Először William Stephenson munkáiban jelent meg az 1930-as években (Brown 1993, 1996). A módszer jól használható egy csoportban egy adott témával vagy kérdéssel kapcsolatosan jelenlévő attitűdök megismerésére, leírására és elemzésére, és viszonylag kis létszámú csoportban is jól működik. Stephenson munkáját tanítványa, Steven R. Brown fejlesztette tovább, akinek nagy szerepe volt abban, hogy a módszer népszerűvé vált a szociológiai és politikatudományi kutatásokban. C. M. Dieteren és munkatársainak tanulmánya (Dieteren et al 2023) is a módszert alkalmazó kutatások terjedésére vonatkozó információt erősítette meg, amikor az elmúlt két évtized publikációinak áttekintése során megállapította, hogy a Q-módszer egyre szélesebb körű alkalmazása mellett az alkalmazások változatossága is jelentősen megnőtt.

A következőkben először röviden ismertetjük a módszertant és a mintavételt. Ezt követően kvantitatív megközelítéssel leírjuk azokat a faktorokat, amelyek az állítások rangsorolása alapján alakultak ki. Ezután a tanulmány bemutatja és értelmezi az állításokhoz kapcsolódó interjúrészleteket, különös tekintettel a Huxit-diskurzusra.

Első lépésként olyan állításokat választottunk ki, amelyek gyakran jelennek meg a magyar médiában, és megkértük az interjúalanyokat, hogy értékeljék ezeket az állításokat az egyetértésük mértékének megfelelően. A Q-szett 25 állítást tartalmazott, amelyek a mellékletben találhatók, s a magyar médiában megjelent, EU-val kapcsolatos információkon és diskurzuselemzésen alapultak. Q-módszertan alapú kutatásunk adatfelvétele 2022 novembere és 2023 márciusa között zajlott 60 interjúalany részvételével.

A minta tükrözi a kormány és az ellenzék közötti kétharmad–egyharmad arányt. A politikai elit mintája magyar parlamenti képviselőket, az Európai Parlament képviselőit és magas rangú köztisztviselőket (osztályvezetők és hasonló vagy magasabb pozíciókban lévők) foglal magába. A médiaelit a nyomtatott és online lapok, televíziók és rádiók főszerkesztőiből és vezető újságíróiból áll, valamint a tulajdonosokat képviselő igazgatósági tagokból. Meghívólevelet írtunk a politikai és médiaelit 60 tagjának, amelyben ismertettük a kutatás célját és referenciáit. A további válaszadók eléréséhez a hólabda-módszert alkalmaztuk. A kutatási folyamatban 12 kérdezőbiztos vett részt. A további interjúajánlásokat a harmadik kapcsolattartási pontig követték, amikor – a kutatásvezetővel való egyeztetést követően – a kvótakövetelményeknek megfelelően találkoztak az interjúalanyokkal. Az anonimitást a teljes folyamat során biztosítottuk; mind a kérdezőbiztosok, mind a megkérdezettek kódszámot

kaptak. Az interjú végén szociodemográfiai adatokat kértünk az alanyoktól. Az interjúk kis száma és az anonimitási kritériumok miatt a politikusok esetében a kormányzó elit, az ellenzék és a szélsőjobboldali ellenzék megkülönböztetésén, a médiaelit esetében pedig a kormánytámogató, semleges vagy kormánykritikus besoroláson túl nem tudunk pontos párhovatarozási adatokat szolgáltatni. De arra is megkértük a válaszadókat, hogy politikai orientációjukat egy hétfokú bal-jobb skálán írják le. Ezeket az adatokat, valamint a KADE faktorelemzésből kapott eredményeket az SPSS 22 programcsomaggal dolgoztuk fel, és ezekre támaszkodunk, amikor röviden megrajzoljuk a faktorokat képviselő elit tagjainak társadalmi profilját. A 60 fős minta 49 férfiból és 11 nőből áll, a minta fele 50 év feletti volt, 29-en a politikai, 31-en pedig a médiaelit csoportjába tartoztak. Az iskolai végzettség nem megkülönböztető tényező, mivel a résztvevők közül egy kivételével mindenki rendelkezik egyetemi diplomával. A részletesebb áttekintés azt mutatja, hogy a parlamenti és európai parlamenti képviselőket 17, a köztisztviselőket 12 fő képviseli, míg a szerkesztők és újságírók a legnagyobb csoportot alkotják, 24 fővel, a médiatulajdonosokat pedig 7 interjúalany képviseli. Az interjú időpontjában 55 személy volt aktív a pozíciójában. A politikai önbesorolás szempontjából 60 százalék a jobboldalhoz, nagyjából egynegyedük a baloldalhoz, a többiek pedig a középhez tartoztak, egy 7 pontos skálán 4-es értékkel. Ha a középső kategóriát a 7 pontos skálán a 3–5 közötti értékekre terjesztjük ki, akkor a minta nagyjából kétharmada ebbe a kategóriába tartozik, egynegyedük jobbra, minden tizedik pedig balra húz a saját értékelése szerint.

Megkértük a résztvevőket, hogy a 25 állítást helyezték el egy 25 cellát tartalmazó rácsban, így minden egyes cellába pontosan egy állítást helyezhettek el. A cellák 7 sorban és 7 oszlopban, egy fordított piramist formáztak. Az egyes oszlopok számértéke az oszlopok tetején jelent meg, balról jobbra növekvő sorrendben, mínusz 3-tól plusz 3-ig. A résztvevőket arra kértük, hogy adjanak egy pontszámot minden egyes állításnak, és ennek megfelelően helyezték el őket a rácsban. Ezt a rangsort az alapján kellett felállítaniuk, hogy mennyire értenek, vagy nem értenek egyet az egyes állításokkal, és mennyire tartják fontosnak azokat. A résztvevők nem térhettek el a rácsmintától az állítások elhelyezése közben, mivel a mintázat a kutatási terv szerint mindenki számára azonos volt.

A fordított piramisformátumnak köszönhetően a résztvevők két-két állítást helyezhettek el a két végponton (amelyeket mínusz 3 és plusz 3 jelzett), míg a többi értékhez több állítást is tehettek. Például a legtöbb – azaz hét – állítás a 0 értékhez kerülhetett. Addig változtathatták az állítások sorrendjét, amíg ki nem alakult az a végső mintázat, amely legközelebb állt saját véleményükhöz. Ezt követően indokolták választásukat, különösen a szélső értékeket,

amelyeket a ± 3 és ± 2 értékeknél helyeztek el. Alapvető feltétel volt, hogy a kérdezőbiztos nem befolyásolhatta a résztvevőt sem a rangsor megalkotásában, sem az azt követő beszélgetésben. Mivel az elrendezés szubjektív, az elemzés szempontjából nem lehet kontextuálisan helytelen – ha egyébként az elrendezés megfelel a követelménynek.

Az adatok statisztikai elemzéséhez a KADE (KEN-Q Analysis Desktop Edition version 1.2.1, Banasick 2019) számítógépes szoftver asztali változatát használtuk, amely gyors és pontos elemzést biztosít, és lehetővé teszi a kutató számára, hogy az elemzés során több ponton egyedi döntést hozzon. A Q-elemzés során a módszertani rész útmutatásait követve a főkomponens-analízis módszert (QPCA) választottuk. A főkomponens-elemzés, amely egy korrelációs mátrixból indul ki, a résztvevők szubjektív véleménymintái közötti korrelációkat vizsgálja, és olyan faktorcsoportokat hoz létre, amelyek tagjai maguk a kutatásban résztvevő egyének. Tehát ez a módszer leszűkíti a statisztikai módszerekkel nehezen elemezhető egyéni vélemények sokaságát és az előre definiált állítások rangsorolását követően a hasonló gondolati mintázatok azonosításával néhány faktorra redukálja le azokat. A hagyományos faktorelemzéssel ellentétben, ahol a változókból látens változókat képeznek, és jelentésüket a kutatók értelmezik, itt azokat a válaszadókat csoportosítja a program, akiknek a véleményei korrelálnak (Brown, 1993). A cél az, hogy az adott faktorokba bekerülő interjúalanyok véleményének legfontosabb közös vonásait, központi vezérmotívumait kell beazonosítanunk, amelyek az adott csoportot jellemzik, és amelyek elég jellegzetesek ahhoz, hogy megkülönböztessék a többi csoporttól is.

A FAKTOROK BEMUTATÁSA

Faktorelemzés

A főkomponens-elemzés eredményeként 8 rotálatlan faktort azonosítottunk. Kevesebb faktor javíthatja az értelmezési lehetőségeket, ezért Varimax rotációt alkalmaztunk, amely maximalizálja az egyes faktorokhoz tartozó sajátértékeket és a megmagyarázott variancia mértékét. A célunk az volt, hogy minden egyén csak egy faktorhoz tartozzon nagy súllyal, és a faktorok a lehető legnagyobb információtartalommal rendelkezzenek (minden változó standardizált formában kerül be az elemzésbe, 0 átlaggal és egységnyi szórással). A program alkalmazása után négy olyan faktort találtunk, amelyek leírják a magyar politikai és médiaelit véleménycsoportjait. A Scree plot is segítségünkre volt a döntésünkben. Ez a négy faktor már nem korrelál egymással, és ezek őrzik meg

az információtartalom legnagyobb részét. A rotációt követően a négy faktor együttesen a variancia (azaz a teljes információ) 70 százalékát magyarázza meg. A faktorértékek súlya és iránya megmagyarázza, hogy a változók hogyan járulnak hozzá a faktorokhoz. Egy változó akkor tekinthető joggal a faktor elemének, ha a faktor súlya nagyobb, mint 0,25 (Székelyi, Barna 2008 pp. 47–48). Ez a követelmény mind a négy faktor esetében teljesül. Az első három faktorban a faktorokat meghatározó változók mindegyike pozitív súllyal tartozik a faktorhoz, míg a negyedik faktorban a két magyarázó változó közül az egyik negatív súlyú, ezt az elemzés során figyelembe kell venni.

Az elemzés négy fő faktort azonosított: az *integracionista*, a *szuverenista*, a *többsebességes* és a *Huxit* álláspontot képviselő csoportokat, amelyeket a tematikus interjúkkal kiegészítve a tanulmány az alábbiakban részletesebben ismertet.

Előjáróban feltételezzük, hogy az alábbi leírás a magyar politikai és médiaelit jellegzetes álláspontjait jeleníti meg az európai integrációval kapcsolatban. Ez az előfeltevés nem magától értetődő, nem állíthatjuk egyszerűen, hogy a faktorok az elitcsoportok autentikus véleményét tükrözik, hiszen – miként a módszertani leírásból kiténik – a vélemények, állítások közötti választásra maga az eljárás készítette az interjúalanyokat. Mindazonáltal két érv mégis amellett szól, hogy az elit valódi véleményformálásához közelítenek a kapott eredmények. Az egyik az, hogy maguk a kijelentések a médiadiskurzusokból származnak, ahol túlnyomórészt az elit véleménye jelenik meg. A másik pedig az, hogy az interjúalanyok indokolták is választásaikat, és az érveik meggyőzően alátámasztották és árnyalták a faktorok kialakításával kapcsolatos döntéseket.

Az integracionista faktor

Az első faktorhoz azok tartoznak, akik osztják az integracionista álláspontot. Ez a legerősebb faktor, amely a variancia egyharmadát magyarázza. Az elitnek vannak tagjai, akik szimbolikus történelmi jelentőséget tulajdonítanak az európai integrációnak. A faktort meghatározó jellemzők közé tartozik, hogy az uniós tagság előnyös Magyarország számára, fontos az európai identitás, Magyarország biztonságát a NATO és az EU garantálja, és az EU a legjobb garancia a demokrácia, az emberi jogok és a jogállamiság megőrzésére a tagállamokban. Ezzel szemben a nézet képviselői ellenzik, hogy az EU veszélyeztetné a magyar háztartások energiabiztonságát, vagy az unió a gyerekekre káros LMBTQ-propagandát folytatna, és azt is elutasítják, hogy az EU-nak vissza kellene térnie a szuverén nemzetállamok közötti együttműködéshez. Az integracionizmus hívei több szempontból is bírálják a kormányt, és elutasítják a Nyugattal szembeni sztereotípiákat.

Az ebben a faktorban lévők véleménye gyengén mérvadó azzal kapcsolatban, hogy a migráció megoldhatja-e a munkaerőhiány problémáit az EU-ban. Ez a faktor nem képvisel határozott álláspontot sem a többsebességes alternatívával, sem az EU-n belüli aszimmetriákkal, azaz a nagyvállalatok és a nyugati államok dominanciájával kapcsolatban. Bár határozottan negatív véleményük van a Huxitról, ez azonban nem a megkülönböztető jellemzőjük, hiszen ezt a véleményt két másik faktorral osztják meg. Az integracionista faktor megkülönböztető jegyének tekinthető azonban, hogy a másik három faktorral ellentétben pozitívan ítéli meg az EU központi intézményeinek megerősítését (bár ezt a nézetet az integracionista párti állásponton belül sem osztja mindenki).

1. ábra. Az integracionista faktor szerkezete

-3	-2	-1	0	1	2	3
A Nyugat működése kaotikus, hatástalan és hanyatló.	Az EU veszélyezteteli Magyarország nemzeti szuverenitását	Az EU-nak nem szabadna beavatkoznia semmilyen kisebbségi	Az EU nyugat-európai "régi" tagállamai dominálnak a	* ► Az EU-nak ki kell állnia az egyes tagállamokban tapasztalható	A magyar kormány nem kellően transzparens módon használta	** ► Az EU-tagság előnyös Magyarország számára.
Előbb-utóbb ki kellene lépni az EU-ból.	** Az EU jelenlegi politikája veszélyeztetni a magyar háztartások	** ► Az EU úgynevezett LMBTQ propagandája káros a	" A nem uniós országokból érkező bevándorlás veszélyeztetli	" Az EU integrációját folytatni kell.	Az európai identitás számunkra fontos érték és szeggyeztethető	** ► Magyarország biztonságát háborús helyzetben az EU és a NATO
	Magyarország gazdasága jobban teljesít, mint a legtöbb uniós	A Covid-járvány idején a magyar járványkezelés jobban teljesített,	Az európai integráció többsebességes folyamat kell legyen, a	Az EU-nak minden tagállamban hatékonyan fel kell lépnie az	** ► Az EU a legjobb garancia a demokrácia, az emberi jogok és a jogállamiság	
		** ► Az EU-nak vissza kell állnia a szuverén nemzetállamok	Közép-Európa országai közös értékeket és hagyományokat képviselnek,	** ► Az EU központi intézményeit meg kell erősíteni.		
			** ► A migráció megoldja az EU munkaerő-piaci problémáit.			
			Az EU főként a nagyvállalatok érdekeit szolgálja.			
			Magyarország az igazi európai értékek, a kereszténység és a család			

* Megkülönböztető állítás $P < 0,05$ szinten

** Megkülönböztető állítás $P < 0,01$ szinten

► Az állítás Z-pontszáma magasabb, mint az összes többi faktoron

◄ Az állítás Z-pontszáma alacsonyabb, mint az összes többi faktoron.

Forrás: saját kalkuláció

A faktorra jellemző állításokat, alátámasztó érveket a következőkkel lehet megvilágítani:

„A magyar GDP 4%-át az Európai Uniótól kapjuk, ha nem lenne EU-s támogatás, akkor Magyarországon nagyon súlyos recesszió lenne, ami egyébként várható is, hogyha nem tudnánk megegyezni nagyon gyorsan az eredeti pénzekről, és akkor nem beszélgettünk egyébként a következő hétéves ciklusnak a pénzeiről. Úgyhogy abszolút, hát ugye nettó haszonélvezője vagyunk az Európai Uniónak anyagilag. Ez az egyik, a finansziális oldala, a társadalmi oldal pedig a mobilitás. Az, hogy bárki mehet nyugatra tanulni, dolgozni, élni. A határok nagyjából formálissá váltak. ...Úgyhogy kinyílt a világ” (a politikai elit tagja, ellenzék).

„Magyarország számára, az EU-tagság előnyös, és mivel kis, gyenge országról van szó, biztonságát csak és kizárólag nyugati szövetségesei garantálhatják..., így ez [a kilépés]szóba sem jöhet” (a politikai elit tagja, kormány).

„[Azt] hogy az EU integrációját folytatni kell... azért tettem ide a legerősebb igenek közé, mert én azt gondolom, hogy az európai integráció az a 20. századnak az egyik legnagyobb vívmánya volt” (a kormánykritikus médiaelit tagja).

„Hogyha [itt] nem lenne EU, akkor már egy ilyen kicsit harmincas évekbeli hibrid demokrácia és a putyini érának a keveréke lenne.” (a kormánykritikus médiaelit tagja).

A válaszadók társadalmi-politikai profiljának megrajzolásakor csak néhány alapvető változóra támaszkodhatunk. Az integracionista párti nézeteket vallók között a fiatalabb korosztály, a férfiak és a fővárosban születettek kissé felülreprezentáltak, bár ezek az összefüggések nem voltak szignifikánsak.

Ezzel szemben az integracionista felfogás és a politikai attitűdök között erős, szignifikáns összefüggés mutatkozott. A baloldali és centrista beállítottságúak szignifikánsan felülreprezentáltak az integracionista nézeteket vallók körében. Az integracionista faktor és az elitpozíció között is gyenge szignifikáns összefüggés mutatkozott, a médiaelit tagjai némileg felülreprezentáltak az ilyen nézeteket vallók között. Ezzel szemben a köztisztviselők alulreprezentáltak voltak az integracionista álláspontot vallók között. A megkérdezett 60 fő elit közel fele (29 fő) integracionista nézeteket vallott. Közülük 19-en a

médiaelithez, 10-en pedig a politikai elithez tartoztak. Az utóbbi csoportból ketten (korábban) köztisztviselők voltak. Emlékeztetőül, a minta túlnyomó többsége aktív pozícióban lévő köztisztviselő volt: a 60 válaszadó közül mindössze 5 fő nem volt már pozícióban az interjú készítés időpontjában. Más szóval, az ellenzéki politikusok és a kormánykritikus médiaelit többsége közel áll az integracionista nézethez. Másrészt a kormánypárti politikusoknak és a kormánypárti médiaelitnek csak egy elenyészően kis része vall integracionista nézeteket.

Szuverenizmus

A második faktorban – amely a variancia 23%-át magyarázza – a válaszadók a szuverenista álláspont köré csoportosulnak, amely a nemzeti szuverenitás védelmét hangsúlyozza. Ennek az álláspontnak az egyik legfontosabb állítása az, hogy az EU veszélyezteti a magyar háztartások energiabiztonságát, egy másik pedig az, hogy az EU-nak vissza kellene térnie a szuverén nemzetállamok közötti együttműködéshez. Szerintük a bevándorlás veszélyezteti Európa kulturális identitását, az EU LMBTQ-propagandát folytat, Magyarország pedig a hagyományos európai értékek letéteményese. Ugyanakkor pozitívan értékeli azt a kijelentést, hogy a NATO és az EU garantálja a biztonságot háború esetén. Az átlagnál magasabbra értékeli Magyarország gazdasági teljesítményét, és hevesen ellenzik azt a kritikát, hogy a magyar kormány nem átlátható módon használja fel az európai forrásokat. Továbbá – ismét az átlagot meghaladó mértékben – elutasítják azt a nézetet, hogy a migráció megoldhatná a munkaerőhiány problémáit az unióban, vagy hogy az EU-nak fel kellene lépnie az orosz és kínai dezinformáció ellen a tagállamokban. Ugyanakkor az az állítás, hogy az európai identitás fontos érték, és összeegyeztethető a nemzeti identitással, nem jelenik meg negatívan, bár az ezzel az állítással való azonosulás intenzitása az átlag alatt van. A szuverenista álláspont itt tehát kifejezetten pozitív értelmezést kap, míg az első, integracionista faktorban ez tagadás formájában jelenik meg.

A Huxit lehetősége erős negatív értékelést kap a szuverenista faktorban. Másrészt az olyan kijelentéseket, mint „az EU a legjobb garancia a demokráciára a tagállamokban”, vagy „az EU központi intézményeit meg kell erősíteni”, szintén határozottan elutasítják.

2. ábra. A szuverenista faktor szerkezete

-3	-2	-1	0	1	2	3
Előbb-utóbb ki kellene lépni az EU-ból.	Az EU a legjobb garancia a demokrácia, az emberi jogok és a jogállamiság	Az EU-nak nem szabadna beavatkoznia semmilyen kisebbségi	Az EU főként a nagyvállalatok érdekeit szolgálja.	Közép-Európa országai közös értékeket és hagyományokat képviselnek.	** ▶ Az EU jelenlegi politikája veszélyezteti a magyar háztartások	Az EU-nak vissza kell állnia a szuverén nemzetállamok
* ◀ A migráció megoldja az EU munkaerő-piaci problémáit.	** ◀ A magyar kormány nem kellően transzparens módon használta	* ◀ Az EU-nak minden tagállamban hatékonyan fel kell lépnie az	** Az EU veszélyezteti Magyarország nemzeti szuverenitását.	Az EU nyugat-európai "régi" tagállamai dominálnak a	Magyarország az igazi európai értékek, a kereszténység és a család	A nem uniós országokból érkező bevándorlás veszélyezteti
	Az EU központi intézményeit meg kell erősíteni.	Az európai integráció többsésséges folyamat kell legyen, a	* ▶ Magyarország gazdasága jobban teljesít, mint a legtöbb uniós	Az EU-tagság előnyös Magyarország számára.	Az EU úgynevezett LMBTQ propagandája káros a	
		Az EU-nak ki kell állnia az egyes tagállamokban tapasztalható	* ◀ Az európai identitás számunkra fontos érték és szeegegyeztethető	* Magyarország biztonságát háborús helyzetben az EU és a NATO		
			A Covid-járvány idején a magyar járványkezelés jobban teljesített.			
			A Nyugat működése kaotikus, hatástalan és hanyatló.			
			Az EU integrációját folytatni kell.			

* Megkülönböztető állítás $P < 0,05$ szinten

**Megkülönböztető állítás $P < 0,01$ szinten

▶Az állítás Z-pontszáma magasabb, mint az összes többi faktoron

◀Az állítás Z-pontszáma alacsonyabb, mint az összes többi faktoron.

Forrás: saját kalkuláció

A szuverenista álláspont támadó-védekező hangütését a következő interjúrészek mutatják be:

„Ez ugye a két koncepció vitája, a nemzetek Európája és föderális Európa, és én határozottan azt gondolom, hogy ahogy azt az Európai Unió, illetve Európai Unió alapítói, szén és acélközösség, meg az európai közösség alapítói, ugye '50-es évek nagy kereszténydemokrata politikusai elgondolták, az volt a jó vonal a nemzetek, nemzetállamok

Európája, és ez a föderális Európa, ez egy nem létező fikció, és ebből nem is sül ki semmi jó” (a politikai elit tagja, kormány).

„Az európai intézmények részéről a két nagyon gyakori vád a jogállamisági vádak általában, és különösen az európai uniós források felhasználása... nem annyira az átláthatósága, mert szerintem az átláthatósága egyértelmű, hiszen a magyar törvények, például a közbeszerzési törvény az egyik legszigorúbb az egész Európai Unióban. Nem mondható tehát, hogy az erőforrások felhasználása nem átlátható módon történik. ... az uniós intézményrendszer politikai támadásokat indít Magyarország ellen” (a politikai elit tagja, kormány).

„Az EU a meglévő hatalmát szerintem a gazdasági kérdésekben sem használja jól, a politikaiakban meg szörnyen” (a politikai elit tagja, kormány).

A szuverenisták a második legnagyobb véleménytábor. Pontosabb képet kapunk, ha külön-külön vizsgáljuk a politikai és a médiaelit összetételét. Megfigyelhetjük, hogy a szuverenisták abszolút többségben vannak a politikai elitben. Ez nem meglepő, hiszen az aktív köztisztviselők egyöntetűen ezen a véleményen vannak, a parlamenti képviselők kétharmada pedig kormánypárti. A magukat jobboldaliként meghatározók jelentősen, míg a nők, az idősek és a kisebb településeken születettek nem jelentősen felülreprezentáltak a szuverenisták között. Más szóval, azt mondhatjuk, hogy a kormánypolitikusok mindegyike és a kormánypárti médiaelit többsége a szuverenista álláspontot támogatja.

A többsebességes nézet

A harmadik faktorban – amely a variancia 8%-át magyarázza – meghatározó állításként jelenik meg, hogy az európai integrációnak többsebességes folyamatnak kell lennie, és így a tagállamok felkészültségének és érdekeinek megfelelően kell folytatódnia. Hasonlóképpen kiemelkedően pozitív tartalmat kap, hogy az EU integrációját folytatni kell.

Meghatározó jelentősége van annak, hogy e tényező képviselői nem értenek egyet azzal az állítással, hogy az EU jelenlegi politikája veszélyezteti a magyar háztartások energiabiztonságát.

3. ábra. A többsebességes faktor szerkezete

-3	-2	-1	0	1	2	3
← ** Az EU jelenlegi politikája veszélyezteti a magyar háztartások Előbb-utóbb ki kellene lépni az EU-ból.	A Nyugat működése kaotikus, hatástalan és hanyatló. A migráció megoldja az EU munkaerő-piaci problémáit. Az EU központi intézményeit meg kell erősíteni.	* A nem uniós országokból érkező bevándorlás veszélyezteti Magyarország gazdasága jobban teljesít, mint a legtöbb uniós Az EU veszélyezteti Magyarország nemzeti szuverenitását. Az EU a legjobb garancia a demokrácia, az emberi jogok és a jogállamiság	Az EU-nak ki kell állnia az egyes tagállamokban tapasztalható Az EU főként a nagyvállalatok érdekeit szolgálja. Az EU ügynevezett LMBTQ propagandája káros a Az EU-nak minden tagállamban hatékonyan fel kell lépnie az A Covid-járvány idején a magyar járványkezelés jobban teljesített. * Magyarország biztonságát háborús helyzetben az EU és a NATO Az EU-nak nem szabadna beavatkoznia semmilyen kisebbségi	Az európai identitás számunkra fontos érték és szeegeyzethető Az EU-tagság előnyös Magyarország számára. Közép-Európa országai közös értékeket és hagyományokat képviselnek. Az EU nyugat-európai "régi" tagállamai dominálnak a	Magyarország az igazi európai értékek, a kereszténység és a család ** Az európai integráció többsebességes folyamat kell legyen, a Az EU-nak vissza kell állnia a szuverén nemzetállamok	A magyar kormány nem kellően transzparens módon használta Az EU integrációját folytatni kell.

* Megkülönböztető állítás $P < 0,05$ szinten

** Megkülönböztető állítás $P < 0,01$ szinten

▶ Az állítás Z-pontszáma magasabb, mint az összes többi faktoron

◀ Az állítás Z-pontszáma alacsonyabb, mint az összes többi faktoron.

Forrás: saját kalkuláció

Szintén az átlag felett, de valamivel alacsonyabb szinten ellenzik e faktor tagjai, hogy a bevándorlás veszélyezteti Európa kulturális identitását, illetve, hogy Magyarország biztonságát a NATO és az EU garantálja. Összességében tehát a többsebességes perspektíva képviselői támogatják az integrációs folyamatot, de szkeptikusak az EU teljesítményét illetően számos szakpolitikai kérdésben. Egyetértenek abban, hogy Magyarország az igazi európai értékek letéteményese, és hogy az EU-nak vissza kell állnia a szuverén nemzetállamok közötti együttműködéshez. Viszonylag kevés válaszadó képviseli ezt a faktort, és a magyarázó értéke is kisebb, mint az integracionista és a szuverenista faktoroké. Az alábbi idézetek megvilágítják a többsebességes faktorról kapcsolatos interjúk hangvételét.

„Az európai integrációnak azt gondolom, hogy azért kell többsebességesnek lennie, mert nagyon eltérő a tagállamok állapota, felkészültsége, hozzáállása, attitűdje, történelme, múltja” (a semleges médiaelit tagja).

„Úgy vélem, hogy az Európai Unió jelenlegi energiapolitikája nem átgondolt, és hogy az energiapolitika nyilvánvalóan versenyhátrányba hozza az egész Európai Uniót, és nagyon komoly problémákat okoz egyes tagállamoknak... Nemcsak a jogállamisági eljárásban van konkrétan megfogalmazva, hogy az európai uniós támogatások felhasználása átlátható módon történik, hanem a kormány elfogadottsága, legitimitása és az emberek jóléte szempontjából is fontos, hogy most új intézkedések történjenek, például egy integritáshatóság, nem tudom, hogy mit fog tudni változtatni, majd meglátjuk, de szerintem ez egy lépés a jó irányba” (a politikai elit tagja, kormány).

„Na most aközött nagyon nagy különbség van, hogy három évvel később fizetünk euróval vagy marhára nem fogunk soha euróval fizetni. És hogy tényleg van egy létező cél, hogy mi ezt szeretnénk megcsinálni, dolgozunk rajta, csak még nem tudjuk, meg egy kicsit még jobb lenne vagy egyébként a hátunk közepére kívánjuk. Az első az nyilván egy értelmezhető, többsebességes folyamat, azért több sebesség, mert egy kényszer van, de ezek majd valahogy összezsizsolódnak. A másik meg azt mondja, hogy jó ez így, hogy itt ez van, ott meg az van. Én azt gondolom, hogy tényleg ez nem jó” (a kormánypárti médiaelit tagja).

A Huxit faktor

A 2022-es választások előtti időszakban a médiakutatás tapasztalatai szerint a Huxit lehetősége csak marginális és feltételes volt. A kampányban az addig kormányon lévő Fidesz szuverenista álláspontra alapozta az EU kritikáját, de nem hagyott kétséget afelől, hogy az ország jövőjét az Európai Unión belül látja. A választásokon nemcsak a kormánypárt szerezte meg a szavazatok újabb kétharmadát, hanem bejutott a parlamentbe egy kis szélsőjobboldali párt, a Mi Hazánk is, amely nem utasítja el a Huxit alternatíváját. Nem ez a legfontosabb napirendi pontjuk, de kétségtelen, hogy szükség esetén fel tudják vállalni ennek az alternatívának a képviselését. Ezzel a parlamenti legitimitással, bármennyire is marginális, indokoltnak tűnik a Huxit-diskurzus elemeinek önálló elemzése.

Ez a diskurzus azon az állításon alapul, hogy Magyarország kilépése az EU-ból reális és kívánatos alternatíva. Tartalmazza, és mint látni fogjuk, összekapcsolja az EU és a kormány kritikáját. Ennek az álláspontnak a képviselői kétségre vonják az EU- és NATO-tagság előnyeit, és ilyen jellegű ideológiai és pragmatikus szempontok jellemzik a Huxit-diskurzust. Kevesen vallják ezt a nézetet, de számos más megkérdézett hozzászólásban is megjelenik. Néha az esélyek latolgatásaként jelenik meg, más esetekben azonban többnyire elutasított, rossz, irreális vagy negatív jövőképként.

4. ábra. A Huxit faktor szerkezete

-3	-2	-1	0	1	2	3
** ◀ Magyarország biztonságát háborús helyzetben az EU és a NATO	A Covid-járvány idején a magyar járványkezelés jobban teljesített.	Magyarország gazdasága jobban teljesít, mint a legtöbb uniós	** Az EU jelenlegi politikája veszélyezteti a magyar háztartások	** ▶ Az EU-nak nem szabadna beavatkoznia semmilyen kisebbségi	Az EU-nak vissza kell állnia a szuverén nemzetállamok	** ▶ Az EU veszélyezteti Magyarország nemzeti szuverenitását.
** ◀ Az EU-tagság előnyös Magyarországra számára.	A migráció megoldja az EU munkaerő piaci problémáit.	Az EU-nak ki kell állnia az egyes tagállamokban tapasztalható	Magyarország az igazi európai értékek, a kereszténység és a család	Az európai identitás számunkra fontos érték és szeegeyzethető	A nem uniós országokból érkező bevándorlás veszélyezteti	** ▶ Előbb-utóbb ki kellene lépni az EU-ból.
	Az EU központi intézményeit meg kell erősíteni.	Az EU a legjobb garancia a demokrácia, az emberi jogok és a jogállamiság	** A magyar kormány nem kellően transzparens módon használta	Az EU-nak minden tagállamban hatékonyan fel kell lépnie az	Az EU úgynevezett LMBTQ propagandája káros a	
		Az EU integrációját folytatni kell.	Az EU nyugat-európai "régi" tagállamai dominálnak a	Az EU főként a nagyvállalatok érdekeit szolgálja.		
			Közép-Európa országai közös értékeket és hagyományokat képviselnek,			
			Az európai integráció többsebességű folyamat kell legyen, a			
			A Nyugat működése kaotikus, hatástalan és hanyatló.			

* Megkülönböztető állítás $P < 0,05$ szinten

** Megkülönböztető állítás $P < 0,01$ szinten

▶ Az állítás Z-pontszáma magasabb, mint az összes többi faktoron

◀ Az állítás Z-pontszáma alacsonyabb, mint az összes többi faktoron.

Forrás: saját kalkuláció

A negyedik faktor meghatározó állítása, hogy Magyarországnak előbb-utóbb ki kell lépnie az EU-ból. Ezt a nézetet – amely 6%-kal járul hozzá a magyarázott varianciához – az eliten belül a szélsőjobbaldali ellenzék kis számú válaszadója képviseli. Az EU-t a negatív irányzatok és tendenciák megtestesítőjének tekintik, ezért ellenzik. E faktor további fontos eleme, hogy a válaszadók szerint az EU veszélyezteteti Magyarország függetlenségét. Vitatják, hogy az uniós tagság előnyös Magyarország számára, vagy hogy ez a biztonság garanciája. Azzal érvelnek, hogy az EU-nak nem kellene beavatkoznia a tagállamokon belüli kisebbségi ügyekbe. Ez a faktor közel áll a szuverenista álláspontokhoz, különösen a migráció és a nemek közötti egyenlőség kérdésében, de egy radikálisabb változatot képvisel. Ugyanakkor olyan nézeteket is vall, amelyek kritikusak a kormánnyal szemben, és különös hangsúlyt helyeznek arra, hogy a kormány nem kezeli átlátható módon az uniós forrásokat.

A HUXITTAL KAPCSOLATOS ÉRVEK ÉS ELLENÉRVEK

A Huxit mellett szóló érvek

A Huxit-álláspontot vallók nézeteit a következő interjúrészletek világítják meg.

„Egy kicsit gyarmatosítanak minket, szerintem főleg Németország, ezzel a miniszterelnök is szokott dobálózni, hogy több pénzt visznek ki az országból, mint amennyi uniós támogatásként idejön.

Hát ha már unió van, akkor legyen a fejedelmi győztes, hogy az európai uniós tagság előnyös Magyarország számára – ezzel nagyon nem tudok azonosulni. Még a Fidesznek a nagyon EU-kritikus, brüsszeli bürokratázó, minden felelősséget Brüsszelre hárító, brüsszeli bűnbakot képző politikája is végsősoron azt mondja ki, hogy az unión belül sokkal jobb és fel se merülhet, az teljesen kizárt, abszurd gondolat, hogy mi az unión kívül éljünk. Pedig Nagy-Britannia példája is mutatja, hogy nem, van élet az unión kívül is. Meg az unió után is, szerintem. Leginkább arra kéne fölkészülni” (a politikai elit tagja, szélsőjobbaldali ellenzék).

A Huxit diskurzust alkotó állítások gyakran utalnak geopolitikai analógiákra, illetve egy stilizált történelmi múltra hivatkoznak. Az EU-t és a magyar kormányt egyaránt a hatékonyság hiánya és a hagyományos értékektől való eltávolodás miatt bírálják.

„Hát előbb-utóbb ki kellene lépni az EU-ból, ez mégiscsak énnálam ... egyértelmű. Én nem az unió reformere szeretnék lenni, hanem túlélője inkább. Úgy gondolom, hogy az EU-nak nagyrészt nincs jövője, ezért felkészülnék az EU utáni életre, másrészt viszont gyarmatosít minket, kizsákmányol minket. Nem a mi előnyünkre...

– Van olyan szempont, ami markáns azzal kapcsolatban, hogy hogyan használ ki minket?

– Leginkább gazdaságilag. Ugyanakkor különböző lobbik nyomán. A világ legerősebb lobbija a homoszexuális lobb, vagy LMBTQ akármilyen lobb, annak nyomán azért, beleszólnak azért más belügyeinkbe is” (a politikai elit tagja, szélsőjobboldali ellenzék).

A Huxit-féle nézet fontos eleme annak hangsúlyozása, hogy a régi tagállamok, a nagyok, a központi geopolitikai pozícióban lévők kihasználják az új, kisebb, az európai periférián lévő országokat.

„Közhelynek is mondhatnánk, de azért mégis, a probléma súlyossága miatt továbbra is megerősíteném, hogy a régi tagállamok dominálnak az új tagállamok felett. Nem beszélve arról, hogy ami ide jön, az, azok meghatározott célokra, multinacionális cégekre, épp ezért is tudják kivinni, vagy látványberuházásokra, szóval nem saját magunk rendelkezünk vele, nem annyira munkahelyteremtő beruházások ezek sokszor, megítélésem szerint, inkább multicégek szolgálat és akkor ez legyen a következő, amit ide helyeznék, hogy a nagyvállalatok érdekeit szolgálja főként az EU, semmiképp sem mondjuk a munkahelyek kétharmadát biztosító kis- és középvállalkozásokét.”

„A régi tagállamok azok, amelyek megkapták a horribilis pénzt a belépéskor. Ezt a pénzt a közép- és kelet-európai tagállamok nem kapták meg. Ami fontos biztonsági poszt van az Európai Unióban, soha nem kapjuk meg. Az Európai Unió vezetésére kelet- és közép-európaiat még soha nem kértek föl” (a kormánykritikus médiaelit tagja).

Ebben a narratívában a Brexit-megoldást a kilépés jó példajaként említik, és azt állítják, hogy nem a jelenlegi tervek körvonalazódtak a belépés idején, miközben az uniós tagság előnyei mellett szóló érveket egyoldalúan hangsúlyozták a nemzetközi kommunikációban.

„... az egyoldalú igenek melletti kampány folyt ugye. Az Európai Unió Kommunikációs Közalapítvány csak az igenek melletti kampányt finanszírozta, pedig az alapítvány nevéből is adódóan egy kiegyensúlyozott tájékoztatás lehetett volna a népszavazás előtt. Most a saját bőrünkön érezzük és dönthetnénk egy kicsit realisabban, most meg már nem lehet a jogszabály szerint népszavazást tartani a kilépésről. Kicsit abszurd szerintem, hogy a belépésről lehetett, aztán, amikor már ébredne az ember a saját tapasztalatai alapján, akkor ezt már úgy megakadályozzák. Pedig most is elég egyoldalú szerintem az igenek melletti kampány” (a politikai elit tagja, szélsőjobboldali ellenzék).

A kilépés mellett szóló érvek ideológiailag nem mindig koherensek, de az egyik ilyen koherencia az a szélsőjobboldali nézet, amely az EU-t kizsákmányoló, hanyatló birodalomnak tekinti, amely lerombolja a nemzeti hagyományokat. Ahogy ezt e nézet egyik képviselője megfogalmazta: *„nem az unió reformere szeretnék lenni, hanem túlélője inkább”*.

Az érvek és az ellenérvek mérlegelésekor a Huxit-politikus általában nem a pragmatikus területen mozog. Kétkedik az EU által nyújtott előnyök létjogosultságában, mert az EU-t olyan szövetségnek tekinti, amely veszélyezteti a nemzetállamok és az egyén szuverenitását. Az EU-val szembeni ideológiai érvelésnek azonban van egy pragmatikus aspektusa is, ez pedig a biztonság kérdése. Az EU ebben a tekintetben is meglehetősen hátráltató tényezőnek tekinthető, csakúgy, mint a NATO, amely ebben a helyzetben nem képes a békefeltételek biztosítására.

„Hát az előbbiből adódóan mindent összevetve nem csak forintosítható szempontokat [kell figyelembe venni], nyilvánvalóan érzelmi kérdés is ez, hogy a negyvennyolcas márciusi ifjak, meg az ötvenhatos pesti srácok szabadságvágyát, nemzeti függetlenségi törekvéseit képviselve én ezt fontosnak tartom, hogy ne vegyék el az önrendelkezésünket és ne egy világbirodalom része legyünk, ami aztán látjuk az orosz válság, hogy belesodor minket nagyhatalmi érdekek mentén bármibe is...”

meg kell kongatni a vészharangot, mert ennek nincsen forintosítható kára, ezért amikor az EU mérlegét megvonják, hogy nettó befizetők,

vagy támogatottak vagyunk, úgy legtöbbször nem szerepelnek, szerepelhetnek ezek, felbecsülhetetlen értékek, hogy nem dönthetünk a magunk dolgairól, az mennyit ér. Az egyén szintjén ennyit ér az, hogy oké, kapunk egy fizetést, de ennyit ér az, hogy dönthet-e akár az egészségügy rendelkezés keretében, most ejthetünk szót itt a Covid-diktatúráról, vagy bármi másban az egyéni szabadság, az is egy nehezen forintosítható dolog, de azért érték...

szerintem ahol fenyeget háborús veszély, azok leginkább NATO tagok és a török-görög konfliktus mutatja, hogy ott a NATO tehetetlen, úgyhogy egy kis NATO-kritikát vinnék be” (a politikai elit tagja, szélsőjobboldali ellenzék).

Azok közül, akik osztják ezt a nézetet, néhányan kibékíthetetlen ellentétet látnak a nemzetek feletti és a nemzeti identitás között. Mások azonban nem vitatják a többszörös identitás lehetőségét, hanem azt egy ősi faji kérdésként fogalmazzák meg.

„...És lehet, hogy kicsi zavart okoz a koordináta-rendszerben, de azért az európai identitás igenis fontos számunkra, fontos érték ez, nem csak az európai, szoktuk mi északi civilizációnak is nevezni, szerintem a fehér emberiség megmentése is egy olyan érték lehetne, amiről ma nem polkorrekt beszélni, de ha a kihalófélben lévő fehércápa ügyében meg lehet kongatni a vészharangot, akkor szerintem a fehér ember ügyében is meg lehet kongatni, szóval sokféleképpen meg lehet ezt az európai identitást fogalmazni...” (a politikai elit tagja, szélsőjobboldali ellenzék).

Az interjúalany a hazafiság, a lokálpatriotizmus és a büszkeség szinonimáit használja az európai identitás értelmezésére. Radikális kritikáját a *kicsit* kifejezéssel enyhíti. Analógiaként Budapestre utal, amely a liberális főpolgármester vezetésével egy metropolisz vízióját hirdette meg. Ennek az értelmezésnek az volt a hatása, hogy a kerületekben erősödött a lokálpatriotizmus, és gyengült a nagyvárosi büszkeség érzése. Ennek analógiájára úgy érzi, hogy az Európai Unió nem erősíti, hanem rombolja az európai identitást a nemzetállamok ellenállása miatt.

„...mivel kicsit a nemzetállamoknak hadat üzen, ezért azt gondolom, hogy kicsit rombolja az EU az európai identitást is, ami ezt testesíti meg, úgy értem, hogy Karács- ...hogy Demszky Gábor volt a főpolgármester

Budapesten és akkor is egy kicsit inkább világvárost épített, talán ez volt az egyik jelszava is, ha ez így nem sértő számára, akkor a hazafiakból jobban kiölte a lokálpatriotizmust, tehát nem nagyon látok olyan embert egyébként Magyarországon, Budapesten, aki büszke budapesti. Létezik büszke kőbányai, újpesti, ferencvárosi, belvárosi, de aki arra büszke és neki az az identitása, hogy budapesti, ebből elég kevés van. Hát most hasonlóan érzem, hogy az uniósintű lokálpatriotizmus, vagy patriotizmus, vagy identitás az kevésbé van, pedig egyébként fontos lenne számunkra” (a politikai elit tagja, szélsőjobboldali ellenzék).

A Huxit elleni érvek felépítése

A Huxit elleni érvek sokrétűek, a gazdasági hátrányoktól kezdve a geopolitikai elszigeteltségen át az értékek megkérdőjelezéséig ívelnek. Leggyakrabban a gazdasági hátrányok, a Brexit negatív tapasztalatai merülnek fel (bár, mint láttuk, voltak olyan Huxit-párti hangok is, amelyek pozitív tanulságokat láttak a Brexitben). A gazdasági és geopolitikai aggályok összefonódnak ebben az érvrendszerben oly módon, hogy az elszigeteltség növelné a keleti autokráciáknak való kitettség esélyét. Az ellenérvek másik része az országon belüli belső megosztottság szélsőséges fokozódásához kapcsolódik. Ez hatásában az első világháború utáni időszak traumájához hasonlítható, ami súlyos társadalmi konfliktusokhoz és tömeges kivándorláshoz vezetne.

„Én azt gondolom, hogy ez egy orbitális nagy hiba lenne. Magyarországnak egyértelműen az Európai Unióban és a NATO-ban a helye. Egyértelműen nyugaton a helyünk. Itt ezért kéne szakítanunk ezzel a Kelet-Nyugat közötti komp pozícióval. Nemcsak anyagilag, de a társadalmi mobilitás miatt is elengedhetetlen az, hogy Magyarország az Európai Unió tagja legyen. Mi marad különben? Moldova? Oroszország, a keleti despoták, úgyhogy azt gondolom, hogy mindenképpen az EU-ban kell maradnunk” (a politikai elit tagja, ellenzék).

„Magyarország abban a pillanatban, hogy elhagyja az Európai Uniót, megreccsen. Egy olyan gazdaság, amely teljes mértékben ki van téve a nemzetközi folyamatoknak, amely ezer szálon függ a nemzetközi kapcsolatoktól, gazdaságilag. Most arról beszélek elsősorban, abban a pillanatban, tehát egy nagyon nyitott gazdaság. Abban a pillanatban ezek

a kapuk bezárulnak, abban a pillanatban visszahullik a legszegényebb európai országok körébe” (a kormánykritikus médiaelit tagja).

„na, akik ezen gondolkodnak, azoknak úgy fogalmazok, hogy ők is értsek, az egy második Trianon lenne. Minden szempontból. Az egy olyan szörnyű nemzeti traumát okozna, már középtávon is, hogy... most mellékesen csődbe menne az ország, de hagyjuk ezeket a buta gazdasági szempontokat... szóval ez egy olyan nemzeti traumát okozna minden szempontból, és olyan helyrehozhatatlanul osztaná meg tovább az egyébként is nagyon megosztott társadalmat, nem beszélve arról, hogy meggyőződésem szerint biztosan több, mint 1 millió emberről, aki Magyarországról elmenne, amely egy sorsfordító esemény lenne a történelemben, ismét negatív irányban, megkockáztatom, hogy tragikusabb esemény lenne, mint Trianon, és ráadásul totál abszurdnak tartom minden szempontból Meggyőződésem, hogy senki nem is gondolja komolyan, és most nem a Mi Hazánkra gondolok, de az aki ilyen megjegyzéseket tesz... A Heti Válaszban néhány hete, vagy 2-3 hónapja volt egy cikk, ami arról szólt, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia alatt az egész magyar értelmiség folyamatosan szidta a Monarchiát, de folyamatosan, és eszük ágában sem volt kilépni, mert mindenki pontosan tudta, hogy az egyetlen esély a felzárkózásra az a Monarchia, mégis folyamatosan szidták. Az én véleményem az, hogy aki az EU-ból kilép, az hazaáruló. De hát abszurd is. Tudom, hogy én egy kicsit idealista vagyok, de nyilván, ahogy ma itt látjuk, 2022 november vége felé, van egy Európához húzódó Ukrajna, lehet még tagjelölt is lesz belőle, talán 20-30 év múlva, én nem hiszem, hogy korábban. Tényleg komolyan gondolja valaki, hogy minden oldalról körülvesz minket egy EU-s tagország, nálunk meg vám van, meg minden. Az emberek ebbe nem is gondolnak bele, hogy ez mit jelent. A britek sem gondoltak bele, pedig az egy gazdag ország. Minden szempontból tragikus lenne. Így is egy csomóan elmentek már, akkor hányan mennének el ebből az országból? Kivándorolt Amerikába másfél millió emberünk, abszolút meg is értem őket. Szerintem komolyan ez normális emberben nem vetődik fel” (a semleges médiaelit tagja).

Vannak érvek mellett, hogy már önmagában az a tény is veszélyes, hogy a Huxit gondolata egyáltalán felmerült a politikai diskurzus margóján. E nézetek szerint ez megfertőzheti a közgondolkodást. Egyesek számára a Huxit egy olyan alternatíva, amely veszélyezteti a demokráciát és a jogállamiságot, míg mások úgy vélekednek, hogy ez „*letérés az ezer éves Szent István-i útról*”.

„Én ezt egy szörnyűségnek gondolom, már azt is, hogy egyáltalán a politikai és a köznyelvi diskurzusba ez bekerült, azt is rossznak gondolom. Mert nem tökéletes, sok hibája van, minden intézményrendszernek, minden szervezetnek vannak hibái, de nélküle sokkal rosszabb világban élnénk, ha nem létezne az Európai Unió. ... nem szabad ennek a lehetőségét felvetni sem” (a kormánykritikus médiaelit tagja).

A Huxit ellen kétféleképpen lehet érvelni. Az egyik egy normatív alapú megközelítés, amely elutasítja a Huxit lehetőségét egy alternatív ideológiai álláspontból kiindulva. Ezekben a megfogalmazásokban ez az opció hangsúlyozottan negatív, néha drámai. A másik egy inkább kontemplatív-elemző nézőpont, amely a kilépés valószínűsíthető hatásait és nem szándékolt következményeit igyekszik mérlegelni. Bár ezek a nézőpontok is negatívak, de visszafogottabban, és a megfogalmazott gondolatok a lehetőségekre való reflektáláson alapulnak. Fontos szempont a mérlegelés során a közvélemény befolyásolásának esélye.

„Szerintem lehetséges, nyilván nem most, de nagyon sok minden változhat és ha megnézzük, hogy mondjuk nem az EU-val, de mennyit változott a magyarok attitűdje egy csomó kérdésben, akár mondjuk a FIDESZ szavazóké, akik nyilván a leginkább fogékonyak lennének egy ilyen érvre. Hogy mondjuk a FIDESZ szavazók egy pár év alatt orosz barátok lettek... Míg az ellenfél, vagy az ellenzék meg orosz ellenes... tehát ha ilyen fordulatokat le lehet vezényelni mindkét oldalon, pár év alatt, akkor akármi megtörténhet, azt gondolom” (a kormánypárti médiaelit tagja).

Az érvek egy másik csoportja a geopolitikai körülményekre és azok lehetséges hatásaira hivatkozik. A lehetséges hatások között a költségvetési válság és ennek következtében a belpolitikai válság az egyik tényezőcsoport. A másik a Kelet, különösen Oroszország befolyása és a függetlenség ismételt elvesztésének veszélye.

„A második világháború véget érése óta Nyugat és Keletnek egy globális küzdelmét láthatjuk a bolygón. Az Európai Unió Magyarországot tulajdonképpen a nyugati érdekszférához csatolta még akkor is, hogyha van keleti befolyás Magyarországon. És ezt a szerintem optimális status quót borítaná föl, ha kilépnének az Unióból. De olyan egyéb súlyos következményekkel járna az Unióból való kilépés, mint véleményem szerint államcsőd, vagy olyan országoknak való súlyos

kitettség, ami egyébként egy komoly demokrácia deficitet okozna az ország számára, és fennáll az a veszély, hogy több évtizedes, nagyjából függetlenség után ismét egy idegen hatalomnak a kézi vezérlése alá kerülhetünk. Ha arra gondolunk, hogy Oroszországnak milyen ambíciói vannak, könnyen lehet, hogy egy komoly orosz befolyás alá kerülne Magyarország” (a kormánykritikus médiaelit tagja).

A reflexiók egy másik típusa a kilépés realitását vizsgálja. Minden ezzel kapcsolatos következtetés azt sugallja, hogy ennek a valószínűsége rövid- és középtávon is alacsony, bár számos bizonytalansági tényező továbbra is fennáll. Ezzel összefonódik, de más jellegű az a fajta mérlegelés, amely a kilépés előnyeit és hátrányait veszi figyelembe. Az interjúhelyzet sajátos jellegéből adódóan ez nem került szisztematikusan kifejtésre, de felépítése a költség-haszon elemzés logikáját követi. Ebben az elgondolásban az EU-nak vannak olyan elemei, amelyek kritizálhatók, de az előnyök és hátrányok mérlegelése végül is azt mutatja, hogy az EU a kevésbé rossz alternatíva.

„Szóval az, hogy előbb-utóbb ki kellene lépni az EU-ból, ezt azért tettem mínusz hármasba, merthogy ennek szerintem nincsen [realitása], tehát, hogy így, szóval így jelenlegi nagy szövetségi rendszerek közül szerintem ebben így Magyarországnak nem igazán van mozgástere. És hogy nyilván itt még az egyetértésre vonatkozó oszlopokba is tettem olyan állításokat, amik mondjuk így negatívak az Unióra nézve, de ezek szerintem még mindig a kisebbik rossz. Ezzel együtt is még mindig a kisebbik rossz opciónak gondolom én, és ezért gondolom azt, hogy ez így mínusz hármas” (a kormánypárti médiaelit tagja).

A kilépés gondolatának elutasítása tehát összekapcsolható az előnyök és hátrányok mérlegelésével. A gazdasági előnyökön kívül vannak más szempontok is, amelyek szerepet kaphatnak, mint például a demokrácia védelme és az értékek konvergenciája. Mindez beleillik abba, hogy az interjúalany kölcsönös zsarolási manőverként értelmezi a magyar kormány vétőjét az uniós népszavazáson és az uniós költségvetési források feltételekhez kötését, és ezért mindkét oldalt elítéli.

„Kategorikusan nem értek vele egyet [hogy ki kellene lépni]. Tudniillik az Európai Unió számunkra csak pozitívumot hozott, tehát beleértve, hogy a felzárkóztatásban még hogyha többet is vártunk esetleg, de hát Magyarország igenis kap európai pénzeket. Európai pénzek nélküli itt jóval kevesebb építkezés, modernizáció lett volna, és nemcsak az

építkezésre gondolok. Hát pont az oktatás nem jó példa, de akár az oktatásba is, ami belement pénz, enélkül még ennyi se lett volna, vagy az egészségügybe. Vagy mondjuk mit mondjak, a modernizáció széles értelemben tehát nem szűkíteném le arra, hogy utakat betonozunk, meg mit tudom én épületeket, de ez a leglátványosabb tehát ez az egyik része, a gazdasági rész. Igenis a demokrácia vagy az értékek szempontjából az Európai Unió nem negatív értékeket képvisel, tehát az előrelépés. Az európai olyan értelemben a közös piac tehát nekünk gazdasági lehetőségeket teremt, a közös fellépés lehetőségét. Itt természetesen annak ellenére mondom ezt, hogy nem értek egyet azzal, hogy a felzárkóztatási, vagy ne adj isten a pandémia utáni újraindítási pénzeket politikai feltételekhez kötik, – arra vannak megfelelő szabályok. Ezzel nem értek egyet, de azzal meg igen, hogy az Európai Uniónak azért az alapértékeket képviselnie kell, csak nem így. Hát ez zsarolás, ezt úgy hívják. Az Orbán meg azt mondja, hogy akkor vétőzok. Zsarolgatják egymást, sokra megyünk vele! De az Európai Unió is sokra megy, mert előbb-utóbb tényleg vétőzunk, és ennek az Európai Uniónak nem hiányzik még ez is” (a politikai elit tagja, közizgazgató).

A Huxit elutasítása a kormány egyfajta kritikájával is összekapcsolható. Ebben a kilépési alternatíva akkor merül fel, amikor a kormányzati elit már nem képes az uniós forrásokat a klientúrájához becsatornázni. Ebben a kontemplatív-analitikus megközelítésben azonban a Huxit esélye azért is csekély, mert az a vagyon, amelyet így megszereznek, nemzetközi elszigetelődéssel és presztízavesztéssel járhat.

„Nem kell kilépni az EU-ból, maximum akkor lépünk ki, hogyha veszélyeztetjük a mostani kormánypártnak, az egyes tagjainak a büntetőjogi...büntethetőségét. Igen, szerintem ez csak erről szól, miután a pénzt lefölozték... Igen, folyik erre propaganda szerintem, meg van egyfajta előkészítettség is már. /.../ És többen is mondták, hogy például volt az Orbán által benyújtott népszavazás, a migrációs népszavazás, aminek volt egy része, ami már az EU-ból való kilépést szolgálta, annak egyfajta tesztje volt és ott hallottam is ilyen megjegyzéseket a kormánypárti delegáltaktól. Elképzelhető, hogy ha úgy alakul és annyira sikerül ezt az orosz jellegű propagandát Magyarországra is rányomni, akkor elképzelhető, hogy az EU-t ellenséggé állítsák be, és akkor vidéken erre szavaznak inkább, hogyha népszavazást tűznek ki, de szerintem ez nem reális esély, mert figyelve ezt a... mondjuk ezt a pávatáncot, vagy hinta politikáját a kormánynak azért ők nagyon

jól tudják, hogy mikor tudják maguk ellen fordítani az állampolgárok egy részét, és hogyha ez bizonyos túlsúlyt vagy tömeget elér, akkor vissza szoktak táncolni. És ezt szerintem így nem meri Orbán... Inkább azt láttam, hogy inkább próbálják kimenteni a vagyont és sok helyről látom ezeket a törekvéseket meg hallom. Nekem egy kicsit a Fujimori jut most eszembe, a mostani rendszerről... miután kirabolták az EU-t, egy bizonyos réteg, aki ezzel nagyon jól járt. Szerintem ez nyilván nagyon sok embernek nagyon káros lenne. Gondoljunk arra, hogy régen Eurónak kéne Magyarországon lenni például... szóval azért ez egy olyan abszurdítás, ami megint egy bizonyos gazdasági elitnek nem jelentene semmit, mert ugyanúgy tudnának tovább is utazni... Hát nem érdekelné, aki kimenti a pénzét, meg olyan szinten áll, azt nem érintené, ugyanúgy megkapnák.... hacsak nem tiltanának ki az EU-ból egyes szereplőket. Szóval [a kilépés] egy nagyon nagy kitolás lenne az emberek nagy részével” (a kormánykritikus médiaelit tagja).

ZÁRÓ MEGJEGYZÉSEK

A tanulmány a magyar politikai és médiaelit 60 tagjával 2022 novembere és 2023 márciusa között készített interjúk főbb megállapításait kívánta elemezni. Az integracionizmus és a szuverenizmus domináns diskurzusai mellett a többsésséges és a Huxit-diskurzus is megjelent az elit interjúkban. A magyar politikai és médiaelit többsége egyetértett az uniós tagság pozitív értékelésével, és a Huxit elképzelés csupán a valós alternatívák margóján jelent meg.

Elemzésünket tovább finomíthatjuk, ha felidézzük, hogy az elitinterjúkban kétféle megnyilatkozástípust figyelhetünk meg: egy kontemplatív (elemző, leíró) és egy normatív megnyilatkozást. Bár előzetesen azt várhattuk volna, hogy a kontemplatív típus az újságírókat, míg a normatív megközelítés inkább a politikusokat jellemzi, végül azonban azt találtuk, hogy a különbségek nem igazán ezekben a csoportkülönbségekben gyökereznek. Sokkal inkább eltérő gondolkodási módokat tükröznek, és összefüggenek azzal, ahogyan a válaszadók magát a feladatot értelmezik, illetve magáról az interjúhelyzetről gondolkodnak. Így az egyik típusú beszéd a megvalósítható, a másik a helyes magatartást tartja a szem előtt. A reflexív interjúhelyzet és a korlátozott időtartam a két megközelítés valamelyike felé tereli az interjúalanyt. A Huxit időnként megjelenik az elemző típusú beszélgetésekben, amikor a kormánykritikus résztvevők arról elmélkednek, hogy meddig állna a kormányzó elit érdekében, hogy bent maradjuk az EU-ban, illetve meddig tűrné az EU a

vétókat és az EU-kritikus propagandát. Előfordul, hogy a kétféle beszéd típus összekapcsolódik: a normatív következtetés az erkölcsi, vallási, identitásalapú vagy érzelmi megfontolások mellett a lehetőségek felmérésére is épülhet. A kétféle beszédmód összekapcsolódhat fordított sorrendben is, amikor az elit egy kormánypárti szuverenista vagy egy kormánykritikus integrációpárti tagja, aki elkezd mérlegelni az Európai Unióból való kilépés lehetséges okait és esélyeit.

A pragmatikus szemlélet legfontosabb mutatója az, hogy a válaszadók milyen mértékben tartják előnyösnek Magyarország számára az uniós tagságot. Ez a kérdés valóban élesen megosztja az elitet. Az integracionista nézeteket vallók nagyra értékelik az uniós tagság előnyeit, és – bár kevésbé lelkesen – a szuverenista és a többsebességes nézeteket vallók is pozitívan vélekednek erről. Az érvek a beruházásoktól és a pénzügyektől a mobilitási kérdésekig terjednek makroszinten, és a mobilitással kapcsolatban még személyes és mikroszintű szempontok is megjelennek. Ezzel szemben a politikai szélsőjobboldal teljes mértékben hátrányosnak tartja a tagságot, a kilépést szorgalmazza, és mint állítják, a céljuk az, hogy *túléljék az EU-t*. Az itt szereplő érvek elvontak, és makroszintű gazdasági és társadalmi keretben jelennek meg. Az identitásalapú értelmezések kevésbé megosztóak, mint a pragmatikus szempontok. Elemzésünk egyik érdekes tanulsága, hogy bár a polarizáció természete azt diktálja, hogy gyakrabban támaszkodik az ők és mi identitásképző dichotómiájára, ezekben az elítélő diskurzusokban a nemzetek feletti identitáshoz való viszony a pragmatikus szempontokhoz képest kevésbé bizonyult megosztónak. Fontos kiemelnünk, hogy az európai identitás és annak a nemzeti identitással való összeegyeztethetősége nem kap negatív súlyt egyik faktornál sem, még a szuverenisták körében sem. Némileg meglepő módon még a Huxit-alternatíva tagjainak nézetei is pozitívnak tűnnek az európai identitással kapcsolatban, de ők a nemzetek feletti identitást egy primordiális, faji keretben értelmezik. A nemzetek feletti identitás az integráció hívei körében bír a legnagyobb jelentőséggel. Esetükben gyakran a civil értelmezés társul hozzá, amely az egyének választásaira és döntéseire helyezi a hangsúlyt. Emellett a kulturális és történelmi diskurzus elemei is felbukkannak a két identitás összeegyeztethetőségét illetően, hasonlóan a makroszintű pragmatikus és biztonsági megfontolásokhoz.

Összességében a magyar politikai és médiaelite – a kormányzat részéről megnyilvánuló éles EU-kritika ellenére – az EU tagság előnyeinek elismerése és az uniós identitás elfogadása volt jellemző, kisebb mértékben pedig a puha euroszkepticizmus. 2024-ig a Huxit nézőpont csak a politikai elit periferiáján jelent meg. Ezen a nyáron azonban a miniszterelnök egy kontemplatív beszédében először mérlegelte annak lehetőségét, hogy ha kapnánk egy ajánlatot az USA-tól – ami szerinte nem valószínű –, akkor Magyarország

fontolóra vehetné az EU-ból való kilépést (<https://miniszterelnok.hu/orban-viktor-eloadasa-a-xxxiii-balvanyosi-nyari-szabadegyetem-es-diaktaborban/>). A Huxit ilyen módon lehetséges alternatívává vált a kormányzó elit számára. A kérdés az, hogy médiadominanciája révén képes lesz-e a kormányzó elit megváltoztatni az EU-párti közhangulatot a következő, 2026-os választásokig, vagy kiforr-e olyan alternatíva, amelyik jobban igazodik a közakarathoz és a nemzetközi adottságokhoz.

HIVATKOZÁSOK

- Banasick, Shawn (2019) KADE: A desktop application for Q methodology. *Journal of Open Source Software*, 4(36), 1360. <https://doi.org/10.21105/joss.01360>
- Best, Heinrich – György Lengyel – Luca Verzichelli (eds.) (2012). *The Europe of elites: A study into the europeanness of Europe's political and economic elites*. Oxford University Press. https://books.google.co.uk/books?id=grE-I3cVw_AYC&printsec=frontcover&dq=best+lengyel&hl=en&sa=X&ei=Kd-JKUsbWHuqq0QXvuoDQBA#v=onepage&q&f=false
- Bickerton, Christopher J. – Dermot Hodson – Uwe Puetter (2015). The New Intergovernmentalism: European Integration in the Post-Maastricht Era. *Journal of Common Market Studies*, 53(4), 703–722. <https://doi.org/10.1111/jcms.12212>
- Bíró-Nagy, András (szerk.). (2023). *A világ magyar szemmel. Külpolitikai attitűdök Magyarországon 2023-ban*. Friedrich-Ebert-Stiftung & Policy Solutions. https://www.policysolutions.hu/userfiles/Policy_Solutions_A_vilag_magyar_szemmel.pdf
- Brown, Steven R. (1993). *A primer on Q methodology*. (Köt. 16, 91-138.).
- Brown, Steven R. (1996). Q methodology and qualitative research. *Qualitative Health Research*, 6(4), 561–567. <https://doi.org/10.1177/104973239600600408>
- Dieteren, Charlotte, M. – Nathalie J. S. Patty – Vivian T. Reckers-Droog, Job van Exel (2023). Methodological choices in applications of Q methodology: A systematic literature review. *Social Sciences & Humanities Open*, 7(1), 100404. <https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2023.100404>
- Göncz, Borbála – György Lengyel (2016). National Elites' Conceptions of National and European Identity. In Bettina Westle – Paolo Segatti (eds.), *European Identity in the Context of National Identity*. Oxford University Press, Oxford
- Hallin, Daniel C. – Paolo Mancini (2004). *Comparing Media Systems. Three Models of Media and Politics*. Cambridge University Press, Cambridge

- Higley, John – Michael Burton (1998). Elite Settlements and the Taming of Politics. *Government and Opposition*, 33(1), 98–115.
- Higley, John – György Lengyel (eds.) (2000) *Elites after State Socialism: Theory and Analysis*. Rowman & Littlefield, Lanham
- Ilonszki, Gabriella (ed.) (2014). *Perceptions of the European Union in new member states: A Comparative Perspective*. Routledge, London
- Kurucz Erika (2011). Magyar fiatalok európai identitása: Empirikus ifjúságkutatás. *Új Ifjúsági Szemle: Ifjúságelméleti Folyóirat*, 9(4), 17–34.
- Lengyel György – Göncz Borbála (2010) A magyar EU-tagság a közvéleményben. In T. Kolosi & I. G. Tóth (Szerk.), *Társadalmi Riport 2010* (o. 527–547). TÁRKI. https://tarki.hu/tarsadalomkutatas/publikaciok/tpubl_a_933.pdf
- Lengyel, György – Bálint Lengyel – Nicolo Conti (2018) Levels of policy decisions: Do elite preferences differ before and after the crisis? In Nicolo Conti – Borbála Göncz – Jose Real-Dato (eds.), *National Political Elites, European Integration and the Eurozone Crisis* (66–87). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781351064828>
- Mair, Peter (2004) The Europeanization Dimension. *Journal of European Public Policy*, 11(2), 337–348. <https://doi.org/10.1080/1350176042000216070>
- Mérand, Frédéric (2021). *The Political Commissioner: A European Ethnography*. Oxford University Press.
- Radaelli, Claudio, M. (2004). Europeanisation: Solution or problem? *European Integration Online Papers (EIoP)*, 8(16). <https://eiop.or.at/eiop/texte/2004-016a.htm>
- Real-Dato, Jose – Borbála Göncz – György Lengyel (2012). National elites' preferences on the Europeanization of policy making. In Heinrich Best – György Lengyel Luca Verzichelli (eds.), *The Europe of Elites: A Study into the Europeanness of Europe's Political and Economic Elites* (o. 67–93). Oxford University Press.
- Robyn, Richard (2005) *The Changing Face of European Identity. A Seven-Nation Study of (Supra)National Attachment*. Routledge. London
- Schimmelfennig, Frank (2015) What's the news in "new intergovernmentalism"? A critique of Bickerton, Hodson, and Puetter. *Journal of Common Market Studies*, 53(4), 703–722.
- Stone Sweet, Alec – Wayne Sandholtz (1997) European integration and supranational governance. *Journal of European Public Policy*, 4(3), 297–317.
- Szczerbiak, Aleks – Paul Taggart (eds.) (2008) *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism*. Oxford University Press.
- Székelyi Mária – Barna Ildikó (2008). *Túlélőkészlet az SPSS-hez Többváltozós elemzési technikákról társadalomkutatók számára* (4. kiad.). Typotex 2008.

- Urbán Ágnes (2022) *A magyar kormány média terjeszti a Kreml propagandáját*. Mertek.eu. <https://mertek.eu/en/2022/03/03/the-hungarian-government-media-disseminates-kremlin-propaganda/>
- Van Exel, Job – Gjalte de Graaf, G. (2005). *Q methodology: A sneak preview*. https://www.researchgate.net/publication/228574836_Q_Methodology_A_Sneak_Preview

MELLÉKLET

A kutatásban használt állítások jegyzéke

1. Magyarország az igazi európai értékek, a kereszténység és a család intézményének letéteményese.
2. Az EU veszélyezteteti Magyarország nemzeti szuverenitását.
3. Az EU központi intézményeit meg kell erősíteni.
4. Az EU-nak vissza kell állnia a szuverén nemzetállamok közti együttműködésre.
5. A nem uniós országokból érkező bevándorlás veszélyezteteti Európa kulturális identitását.
6. Az EU nyugat-európai „régii” tagállamai dominálnak a kelet-európai „új” tagállamok felett.
7. Közép-Európa országai közös értékeket és hagyományokat képviselnek, amelyeket az EU-nak tiszteletben kellene tartania.
8. Előbb-utóbb ki kellene lépni az EU-ból.
9. Az európai integráció többsebességes folyamat kell legyen, a tagállamok felkészültségének és érdekeinek megfelelően.
10. Az EU úgynevezett LMBTQ propagandája káros a gyerekekre nézve.
11. Magyarország gazdasága jobban teljesít, mint a legtöbb uniós országé.
12. A migráció megoldja az EU munkaerő-piaci problémáit.
13. Magyarország biztonságát háborús helyzetben az EU és a NATO garantálja.
14. Az EU jelenlegi politikája veszélyezteteti a magyar háztartások energiabiztonságát.
15. A Covid-járvány idején a magyar járványkezelés jobban teljesített, mint a legtöbb uniós országé.
16. Az EU a legjobb garancia a demokrácia, az emberi jogok és a jogállamiság megőrzésére a tagállamokban, így nálunk is.
17. Az EU-nak nem szabadna beavatkoznia semmilyen kisebbségi kérdésbe a tagállamokban, beleértve a nemi, faji és szexuális orientációt érintő kérdéseket.

18. Az EU-nak ki kell állnia az egyes tagállamokban tapasztalható tekintélyelvű tendenciákkal szemben, függetlenül a nemzeti vagy nemzetközi szereplők gazdasági érdekeitől.
19. Az európai identitás számunkra fontos érték és összeegyeztethető a nemzeti identitással.
20. Az EU-nak minden tagállamban hatékonyan fel kell lépnie az orosz és kínai dezinformációval szemben.
21. Az EU-tagság előnyös Magyarország számára.
22. A magyar kormány nem kellően transzparens módon használta fel az uniós forrásokat.
23. A Nyugat működése kaotikus, hatástalan és hanyatló.
24. Az EU integrációját folytatni kell.
25. Az EU főként a nagyvállalatok érdekeit szolgálja.

AZ EU, AZ ELIT ÉS A MÉDIA A MAGYAR KÖZVÉLEMÉNYBEN

LENGYEL GYÖRGY

Elméleti és politikai szempontból egyaránt fontos kérdés, hogy a közvélemény miként vélekedik az Európai Unióról (Gabel 1998). Elméleti szempontból azért, mert tesztelheti az elitek reszponzivitását (Hooghe – Marks 2005, Janky 2020). Politikai szempontból pedig azért, mert a populizmus és az autokrácia növekvő súlya Európa-szerte érzékelhető, s az ezekkel kapcsolatos vélemények és attitűdök számottevően befolyásolhatják a politikát (Berend 2020, Verzichelli 2020, Kelemen 2024, Palacios – Arnold 2024, Fabbrini – Zgaga 2024). A közvéleményben, az elit körében és a médiában formálódó EU-kép nálunk is fontos tájékozódási pont volt a csatlakozás előtti időktől napjainkig (Terestyéni 2002, Lengyel-Blaskó 2002, Tardos 2004, Pörzse 2004, Vidra 2006, Ilonszki 2009, Lengyel-Göncz 2010, Bíró-Nagy et al. 2016, Kolosi – Hudácskó 2020, Bíró-Nagy – Szászy 2024). A fősodortól való letérés, az illiberális és autokratizálódási tendenciák különös súlyt adtak ennek a kérdésnek (Körösenyi – Patkós 2015, Lengyel – Ilonszki 2016, Ágh 2016, Bogaards 2018, Gulácsi – Kerényi 2023).

Országos reprezentatív felmérésünk célja az volt, hogy elemezze a magyar felnőtt lakosság véleményének alakulását az európai integrációról, valamint az elitek és a média szerepét ebben a folyamatban. Tekintettel a növekvő politikai polarizációra és az EU-val szemben erősen kritikus kormánypárti média dominanciájára a megfigyelési időszakban először a lakosság érdeklődését és a közérdeklődés tükröződését kívántuk feltárni az EU-val kapcsolatos kérdésekben. Hogyan és milyen alapon reflektálnak az elit és a média diskurzusmintáira?

A kutatás terepmunkája 2023. július 21. és augusztus 2. között zajlott a CAPI-módszer alkalmazásával, háromlépcsős valószínűségi mintavétellel vett 1021 fős mintán, a TÁRKI omnibusz felmérés keretében. A minőségellenőrzést 10%-os visszahívás formájában alkalmazták, a nyers adatokat nem, életkor és településtípus szerint súlyozták.

Az alábbiakban először leíró statisztikai eszközökkel áttekintem a lakosság attitűdjeinek és véleményeinek megoszlását egyes héttérváltozók mentén néhány fontosabb kérdésben, így egyebek közt az európai integrációval, a médiával és az elitekkel kapcsolatban. Ezt követően röviden bemutatom annak a főkomponens elemzésnek a tanulságait amely a közvéleményben élő, EU-val kapcsolatos diskurzus-mintázatokat írja le. Végül regressziós modellek segítségével megvizsgálom, hogy miként hat mindez az európai integrációval kapcsolatos beállítottságra, s néhány következtetést fogalmazok meg.

A felmérés szerint a lakosság valamivel több mint fele (56%) nem, vagy alig érdeklődik a politika iránt, míg 44% azt állítja, hogy néha vagy gyakran beszélget politikai kérdésekről. A szélső értékeket tekintve, a lakosság mintegy 12%-a állítja, hogy soha nem beszélget barátaival politikáról, míg minden kilencedik ember gyakran. A nemnek nincs összefüggése ezzel a kognitív mobilizációval, az életkornak viszont igen: a fiatalok többsége azt állítja, hogy nem vagy ritkán vesz részt politikai vitákban, szemben a 45–64 éves korcsoporttal, amely a legérdeklődőbb. A nyugdíjas korosztály politikai érdeklődése az országos átlag körül mozog. Az életkor mellett a foglalkozás is jelentősen befolyásolja a kognitív mobilizációt. Jellemzően a vezetők és az értelmiségiek jóval átlag feletti, míg a szakképzetlen munkások és az irodai vagy szolgáltatói munkakörben dolgozók jelentősen az átlag alatti politikai érdeklődési szintet mutatnak.

Politikai beállítottságát tekintve a lakosság mintegy 30%-a baloldalinak, 44%-a jobboldalinak, egynegyede pedig középen álló semlegesnek vallja magát. Hasonló arányokat tükröz a liberális konzervatív tengelyen való önbesorolás (36% mondja magát liberálisnak, 43% konzervatívnak, 21% középen áll). A két politikai tengelyen való elhelyezkedés szoros kapcsolatban áll, ami főként abból adódik, hogy a jobboldaliak közel háromnegyede egyszersmind konzervatívnak is vallja magát, s ez fordítva is így van. Ugyanakkor bizonyos mértékig el is tér egymástól, mivel a baloldaliak közel háromnegyede liberális beállítottságú, azonban a liberálisoknak több mint ötöde jobboldali, s több mint hatoda semleges önbesorolást adott.

A kognitív mobilizáció a baloldaliak körében lényegesen nagyobb mint az átlag, a jobboldalon pedig átlag körüli. A középen elhelyezkedők ötöde soha nem beszélget ismerőseivel politikai kérdésekről.

1. tábla. Kognitív mobilizáció kor, településtípus, munkaerőpiaci pozíció és politikai orientáció szerint (%)

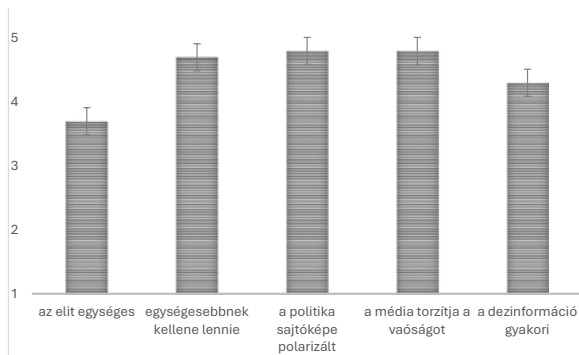
		soha	ritkán	néha	gyakran	össz.	N	Chi ² , Cramer's V
kor	18–29	24,8	40,9	28,5	5,8	100,0	137	42,1*** 0,2***
	30–44	8,4	48,7	34,9	8,1	100,0	347	
	45–64	8,8	41,8	36,5	12,9	100,0	318	
	65+	15,5	39,3	31,1	14,2	100,0	219	
	együtt	12,2	43,5	33,7	10,6	100,0	1021	
település	Budapest	3,8	41,1	45,4	9,7	100,0	185	45,4*** 0,2***
	nagyváros	9,9	43,2	31,0	16,0	100,0	213	
	egyéb város	18,9	45,9	28,3	6,9	100,0	318	
	falu	11,4	42,7	34,2	11,7	100,0	307	
	együtt	12,0	43,5	33,7	10,8	100,0	1023	
munkaerő- piaci pozíció	vezető, értelmiségi	9,6	38,1	37,6	14,7	100,0	197	46,4*** 0,2***
	irodai, szolgáltatói, technikusi	9,3	48,0	33,1	9,6	100,0	302	
	munka							
	szakképzett munkás	11,6	40,4	36,9	11,1	100,0	225	
	szakképzetlen munkás	13,6	47,9	28,4	10,2	100,0	236	
politikai orientáció	hallgató, egyéb	46,4	32,1	14,3	7,1	100,0	28	46*** 0,2***
	együtt	11,9	43,8	33,2	11,0	100,0	988	
	bal	6,8	37,3	42,3	13,6	100,0	279	
	közép	20,3	43,4	25,5	10,8	100,0	251	
	jobb	8,2	48,3	34,5	8,9	100,0	414	
politikai orientáció2	együtt	11,0	43,8	34,4	10,8	100,0	944	22,6** 0,15**
	liberális	9,6	42,7	38,6	9,1	100,0	342	
	közép	19,4	39,2	28,6	12,9	100,0	217	
	konzervatív	8,8	46,3	34,0	10,8	100,0	397	
	együtt	11,5	43,4	34,4	10,7	100,0	956	

Forrás: MEDEU felmérés. „Ha összejönnek barátokkal, rokonokkal, munkatársakkal, milyen gyakran beszélgetnek politikáról?”

A lakosság relatív többsége egyértelműen megosztottságot tapasztal mind az elit, mind pedig a média körében az uniós ügyekkel kapcsolatban. A lakosság fele véli úgy, hogy az elit nem egységes, és csak kevesebb mint negyede, hogy egységes az uniós kérdésekben. Ezzel szemben 58% azt várna, hogy az elit egységesebb legyen az EU-val kapcsolatos alapvető értékek tekintetében, míg minden ötödik ember ezzel ellentétes véleményen van. Más szóval a lakosság

relatív többsége megosztottnak látja az elitet, az abszolút többség pedig nagyobb egységet várna az elittől az EU-val kapcsolatos kérdésekben.

1. ábra. Vélemények az elitről és a médiáról (átlag és standard hiba, 1–7 skálán)

Forrás: MEDEU felmérés, n = 1001; 998; 985; 1007; 970. A kérdések így hangzottak: Azok, akik igazán befolyásolni tudják az ország fontos ügyeit általában versengenek és vitáznak, de az alapvető értékeket tekintve egyet is érthetnek. Ön szerint a magyar elitek mennyire egységesek, vagy megosztottak az EU-val kapcsolatos alapvető értékek tekintetében? Kérjük válaszoljon egy 1-től 7-ig terjedő skálán, ahol 1 azt jelenti, hogy teljesen megosztottak, 7 azt, hogy teljesen egységesek és 4 a skála közepe; És mennyire kellene, hogy egységesek, vagy megosztottak legyenek az elitek az EU-val kapcsolatos alapvető értékek tekintetében? Mennyire ért, vagy nem ért egyet az alábbi kijelentéssel? A sajtóból az látszik, hogy a hazai politika teljesen polarizált; És mennyire ért, vagy nem ért egyet az alábbi kijelentéssel? A hazai média többsége eltorzítja a valóságot; Mit gondol, személy szerint milyen gyakran találkozott félretájékoztatással és álhírekkel az elmúlt 7 napban?

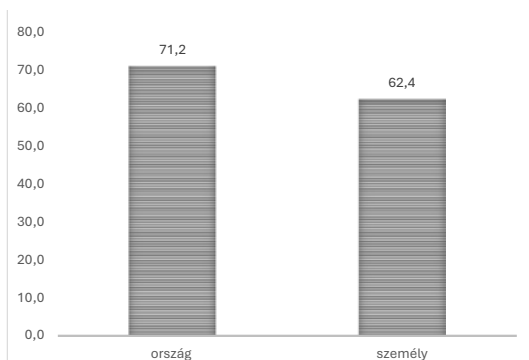
A médiával hasonlóképpen áll a helyzet: az emberek többsége úgy gondolja, hogy a média polarizált és torzítja a valóságot, a válaszadók mindössze 15%-a tagadja ezt a nézetet. Ami a dezinformációnak és az álhíreknek való kitettséget illeti, 40% azt állítja, hogy gyakran találkozott ilyesmivel.

Ha a médiafogyasztási szokásokat a kormánypárti – nem kormánypárti (kormánykritikus vagy semleges) média szempontjából vizsgáljuk, azt találjuk, hogy a válaszadók mintegy 40%-a nem nevezett meg sem kormánypárti, sem pedig egyéb információforrást. Körülbelül 15% csak a kormánypárti és 25% csak a nem kormányzati médiát említette a politikai információk fő forrásaként. Több mint 18% olvas/néz többféle forrást, tehát kormánypárti és más típusú médiát is. A magyar média polarizációjának és kisajátításának gazdag szakirodalma van. Ezek közt említhető Urbán Ágnes jelen kötetben közölt írása, valamint Dragomir 2019, Bajomi-Horváth 2023, Bátorfy 2019, Urban et al., 2017, Martin 2019, Éltető-Martin 2024).

Jogos feltételezés, hogy a lakosság médiafogyasztási szokásai kormánypárti és nem-kormánypárti vonalak mentén oszlanak meg, és ez a megosztottság az EU-val kapcsolatos attitűdökben is megjelenik: azok, akik kizárólag kormánypárti

médiából tájékozódnak, az átlagosnál nagyobb valószínűséggel gondolják úgy, hogy az EU-tagság nem előnyös az ország számára, és az átlagosnál nagyobb valószínűséggel gondolják, hogy az elitek egységesek.

2. ábra. Azok aránya akik az EU-tagságot előnyösnek tartják az ország, illetve a saját magukhoz hasonló emberek szempontjából (%)

Forrás: MEDEU felmérés, n = 961, 969.

A válaszadók túlnyomó többsége, 71% egyetértett azzal, hogy az országnak előnyére vált az uniós tagság, és 62% egyetértett azzal is, hogy a hozzájuk hasonló emberek személyesen is profitáltak belőle. Az előnyök között leggyakrabban a gazdasági fejlődés támogatását, az emberi jogok védelmét, a biztonsági szempontokat és a szociális jólét támogatását említették.

Különösen a fiatalok és a nyugdíjasok gondolják úgy, hogy az országnak előnyére vált az uniós tagság. A fiatalok ezt a személyek szintjén is így látják, míg az idősebbek kevésbé, s az összefüggés gyenge szignifikanciát mutat. A nem, a foglalkozás, a település, a kognitív mobilizáció, az EU-tudás szintje és az EU-tagság előnyeinek megítélése között nincs vagy csak gyenge szignifikáns kapcsolat van. Makroszinten az ország egészét tekintve az alap- és a felsőfokú végzettségük átlagon felülinek érzékelik az előnyöket, míg személyesen, mikroszinten csak a felsőfokú végzettségük érzékelik nagyobb valószínűséggel az előnyöket személyesen. Erős kapcsolat van a politikai irányultság és az EU előnyeinek megítélése között. A baloldal és a centrum átlag felett hangsúlyozza az integráció előnyeit, és bár a jobboldaliak többsége is meg van erről győződve, arányuk alacsonyabb. Hasonló a helyzet a liberális-konzervatív tengely mentén, ahol a liberálisok nagyobb valószínűséggel látják az előnyöket mind makro-, mind mikroszinten.

Azok, akik bíznak a politikusokban (20%), az átlagosnál jóval kisebb valószínűséggel gondolják úgy, hogy az EU jó az országnak és személy szerint nekik is. Kisebbségben ugyanaz igaz az újságírókba vetett bizalomra is, azzal a kiegészítéssel, hogy az EU előnyeit azok értékelik leginkább, akiknek ambivalens érzéseik vannak a bizalomfajtaival kapcsolatban.

Rendkívül szoros kapcsolat van az EU-tagság hasznosságának megítélése és a magyar kormány EU-politikájának megítélése között. Azok, akik elégedetlenek a kormány EU-politikájával (46%), jóval nagyobb arányban gondolják hasznosnak az EU-tagságot, míg azok, akik jónak tartják a kormány EU-politikáját (36%), átlag alatti arányban gondolják hasznosnak a tagságot (bár még a kormány politikájával elégedettek több mint fele is hasznosnak tartja az EU-tagságot).

Azok, akik szerint az elit megosztott, sokkal nagyobb valószínűséggel gondolják úgy, hogy az EU-tagság jót tett az országnak, míg azok, akik szerint az elit egységes, kevésbé gondolják így. Hasonló tendencia figyelhető meg az EU-tagság mikroszintű hatásai esetében is, de ez az összefüggés nem szignifikáns. Azok, akik szerint az elitnek egységesebbnek kellene lennie, valamivel az átlag felett vélik úgy, hogy az EU hatása az országra előnyös. Azok, akik szerint egy megosztottabb elit lenne kívánatos, ugyanígy vélekednek az előnyökről. Azok, akik az EU előnyeit átlag alattinak látják, jellemzően a kettő között helyezkednek el az elit kívánatos egységének/megosztottságának kérdésében.

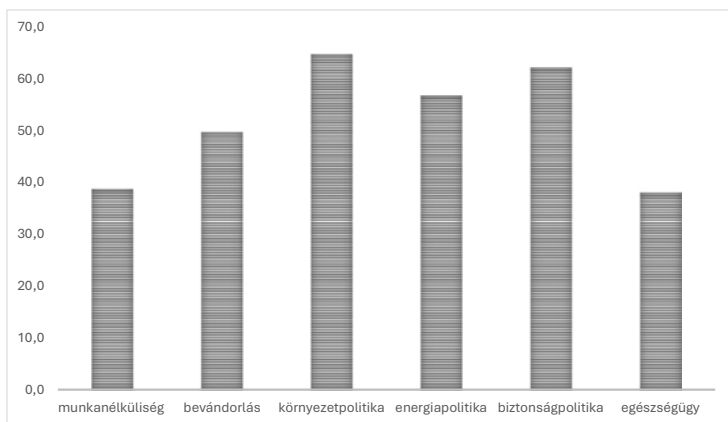
A kormánypárti média fogyasztói az átlag alatt, míg a kormánykritikus média fogyasztói az átlag felett érzékelik az EU előnyeit. A semleges média követői szintén átlagon felüli előnyökről számoltak be mind makro-, mind mikroszinten. Azok, akik úgy vélik, hogy a miniszterelnöknek nagy befolyása van a közügyekre, szintén jelentősen nagyobb valószínűséggel érzékelik az EU előnyeit az ország egészére és személyesen magukra nézve. Az újságíróknak tulajdonított befolyás nincs szignifikáns kapcsolatban az EU előnyeinek mérlegelésével. Azok, akik szerint a magyar média polarizált, az átlagot jóval meghaladóan ismerik fel az EU előnyeit mind makro-, mind mikroszinten.

Makroszinten a szakpolitikák és a redistributív kapacitás a legfontosabb pragmatikus uniós kérdések. A szakpolitikák döntési szintjeit illetően érdemes megkülönböztetni a hosszú és rövid távú elképzeléseket, valamint különbséget lehet tenni a költséges és a határokon átnyúló szakpolitikák között (Real-Dato et al. 2012, Lengyel et al. 2018). Először a rövid távú elképzelésekkel foglalkozunk és azt vizsgáljuk, hogy mekkora azoknak az aránya, akik kizárólag az EU döntési kompetenciáját látnák szívesen az adott szakterületen. A munkanélküliség elleni küzdelmet és az egészségügyi szakpolitikát kb. minden hatodik ember látná kizárólagosan EU-irányítás alatt. A határokon átnyúló politikák (a migráció, az energia, a biztonság és a környezetpolitika esetében ezek az arányok egyötöd

és egyharmad között húzódnak. Bár nem elhanyagolhatók ezek az arányok, az megállapítható, hogy a válaszadók többsége egyik szakpolitikát sem látna szívesen kizárólag EU-szintű döntési kompetenciában, vagy nem tartja reálisnak ennek kivitelezhetőségét.

Más következtetés adódik, ha azt vizsgáljuk, hogy mekkora azoknak az aránya, akik úgy érzik, hogy az adott szakpolitikai területen – egyedül, vagy más szintekkel együtt – az EU-nak is szerepet kell vállalnia. Az EU önállóan, vagy más területi egységekkel kombinálva – tehát egy kibővített értelmezésben – a költséges szakpolitikák esetében kétötöd alatti arányban kerül említésre. A határokon átnyúló politikák esetében ez az arány eléri a válaszadók felét-kétharmadát. Másként ez azt jelenti, hogy a határokon átnyúló politikák esetében csupán a válaszadók hatoda nem látna szívesen semmiféle EU-kompetenciát ezeken a területeken, fele viszont a vizsgált négy szakterületből háromban, vagy mind a négyben szükségesnek látná az EU jelenlétét. A költséges szakpolitikák esetében a válaszadók valamivel több mint fele vélekedett így, egyhatoduk legalább az egyik, 30% pedig mindkét vizsgált szakpolitikát az EU-val koordinált megoldásban képzei el. Azok közt akik elégedetlenek a kormányzat EU-politikájával ezek az arányok magasabbak.

3. ábra. Rövid távú szakpolitikai kompetencia: akik az EU részvételét a szakpolitikai döntésekben kívánatosnak tartják (%)

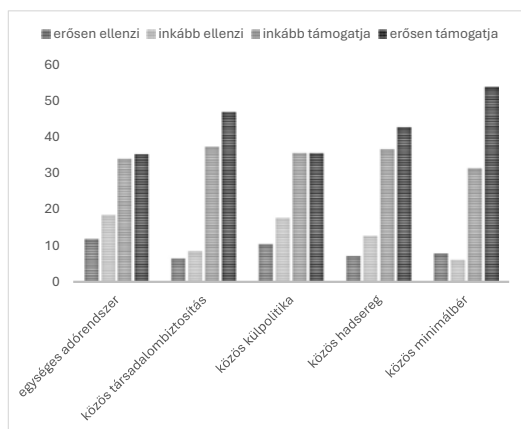
Forrás MEDEU felmérés. A legtöbb európai országban a szakpolitikai döntéseket három különböző – regionális, nemzeti, vagy EU – szinten hozzák. Optimális esetben Ön szerint hol kellene az alábbi szakpolitikákról dönteni?

A határokon átnyúló politikák – migráció, környezetvédelem, energia, biztonság – esetében a válaszadók legalább fele úgy véli, hogy az EU-nak részt

kellene vennie e területek irányításában. Még az olyan költséges szakpolitikák esetében is, mint a munkanélküliség elleni küzdelem vagy az egészségügy, a válaszadók mintegy kétötöde gondolja úgy, hogy az EU részvétele kívánatos. Azok körében, akik elégedetlenek a magyar kormány uniós politikájával, ezek az arányok általában magasabbak.

Tíz éves perspektívában minden vizsgált területen abszolút többség támogatta a közös szakpolitikák kialakítását. Így a közös minimálbér, a közös társadalombiztosítás, s a közös hadsereg gondolatát a válaszadók négyötöde, vagy afölötti része vallotta magáénak. De az egységes adórendszer, s a közös külpolitika vízióját is 70%, vagy afölötti arányban fogadták el.

4. ábra. Hosszú távú szakpolitikák (%)

Forrás: MEDEU felmérés, $n = 962$. (Az Európai Uniót tekintve a következő tíz évben inkább támogatja, vagy inkább ellenzi-e a fentieket? Egy optimális esetre gondolunk)

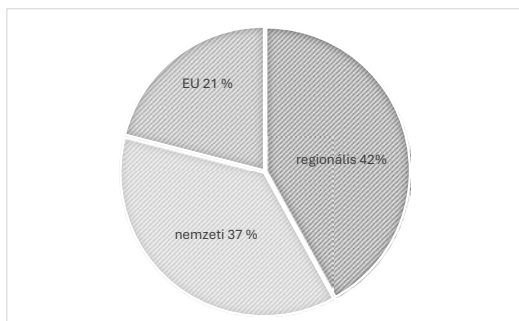
Az újraelosztás esetében azt kérdeztük, hogy a beszedett adók elköltésének milyen arányáról kellene regionális, nemzeti vagy uniós szinten dönteni. Az emberek átlagosan az adók 21%-át tartanák igazságosnak uniós szinten elosztani, ami jelentősen meghaladja az EU jelenlegi újraelosztó képességét.

A megkérdezettek túlnyomó többsége, tízből kilenc ember erősen kötődik hazájához, régiójához, 85 százalékuk Európához, tízből hét pedig az Európai Unióhoz is. Ez utóbbi esetben a valamennyire kötődik válaszok aránya magasabb, mint a nagyon kötődik válaszoké. Nem annyira a kötődés nagyságában, mint inkább annak intenzitásában vannak tehát különbségek.

Az Európai Unióhoz való kötődés nem korrelál szignifikánsan a nemmel, az életkorral és a foglalkozással. Akik szerint a magyar kormány nem kezeli jól

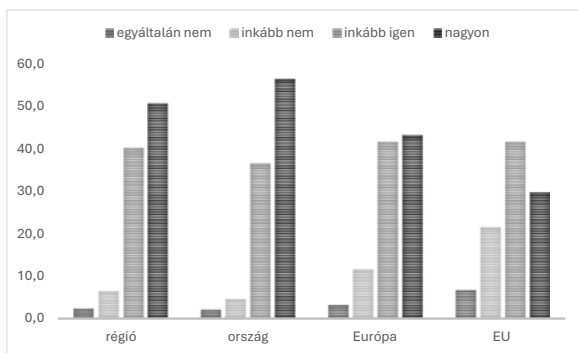
az EU-val való kapcsolatokat, nagyobb valószínűséggel kötődnek az EU-hoz. Ez párhuzamba állítható azzal, amit a bizalommal kapcsolatban figyelhetünk meg: miközben a bizalmi szint általában alacsony, az emberek jobban bíznak az európai, mint a magyar intézményekben.

5. ábra. A redistribúció igazságosnak ítélt aránya regionális, nemzeti és EU szinten (%)

Forrás: MEDEU felmérés, n= 913

6. ábra. A kötődés mértéke (régió, ország, Európa, EU... %)

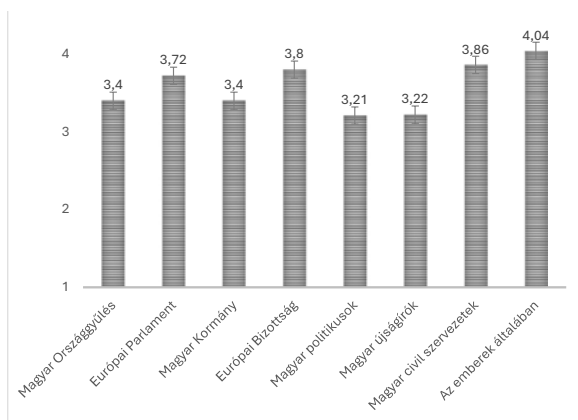

Forrás: MEDEU felmérés, n= 1021; 1019; 1020; 1003

A felsőfokú végzettségűek és a közügyekről gyakran vitázók az átlagosnál nagyobb mértékben elkötelezettek az EU iránt. A baloldali és liberális beállítottságúak az átlagosnál jobban kötődnek az EU-hoz, míg a jobboldali és konzervatív beállítottságúak az átlagosnál kevésbé, de a relatív többség minden csoportban ilyen kötődést mutat. Azok, akik az átlagosnál kisebb befolyást tulajdonítottak a miniszterelnöknek, az átlagosnál kevésbé kötődnek az EU-

hoz. Azok körében, akik közepes befolyást tulajdonítottak a miniszterelnöknek, az EU-val való azonosulás kiemelkedő volt. Az EU-hoz való kötődés magas volt azok körében, akik köztes álláspontot képviseltek az elit megosztottságát vagy egységét illetően, valamint azok körében, akik szerint az elitnek megosztottabbnak kellene lennie. Azok körében, akik tagadják a média polarizáltságát, az átlagosnál nagyobb volt az EU-hoz való kötődést egyenesen elutasítók aránya. Azok, akik a 20%-nál nagyobb mértékű uniós szintű újraelosztást elfogadhatónak tartják, szintén a skálaközépnél jóval nagyobb arányban kötődnek az EU-hoz. Azok, akik bízna a politikusokban, kevésbé azonosulnak az EU-val. Ez azért van, mert a válaszadók a bizalmat a hazai politikusokhoz kötik. Az általánosított bizalom éppen ellentétes összefüggést mutat: akik bízna embertársaikban (ezt a válaszadók valamivel több mint harmada gondolta így), azok átlag feletti szupranacionális kötődést is mutattak.

7. ábra. Intézményekbe és személyekbe vetett bizalom (átlag és standard hiba)

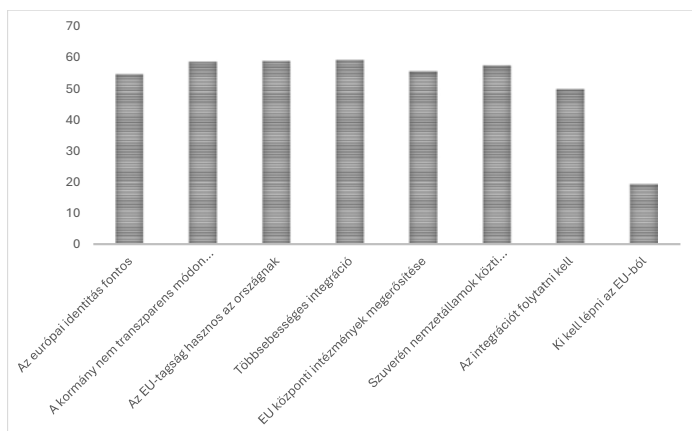
Forrás: MEDEU felmérés. (Kérem, mondja meg, hogy egy 1-től 7-ig terjedő skálán mennyire bíz az alábbiakban. 1 azt jelenti, hogy egyáltalán nem bíz, 7 azt jelenti, hogy teljesen megbíz és 4 a skála közepe)

A népesség mintegy harmada nyilatkozott úgy, hogy ha olyan törvény születne, amellyikkel nem ért egyet, részt venne legális tüntetésen. A nagyobb tiltakozási potenciál nagyobb EU-kötődéssel jár együtt, de a pragmatikus előnyök érzékelésével nem korrelált. A vállalkozói hajlandóság a népesség egyhatodát jellemezte, s körükben sem az EU előnyeinek érzékelése, sem a szupranacionális identitás nem tért el szignifikánsan az átlagtól. A népesség mintegy 8%-a nyilatkozott úgy, hogy a következő két évben kivándorolna, s körükben az EU-hoz való kötődés volt átlag fölötti. A szubjektív jóllét két

komponense közül a boldogság az identitással, az elégedettség a pragmatikus szempontokkal mutatott összefüggést. Elsősorban azért, mert aki boldogtalan volt (minden nyolcadik ember), vagy elégedetlen volt sorsa alakulásával (minden hatodik), az az átlagosnál jóval kevésbé kötődött, vagy ismerte fel az EU hasznosságát. Az identitással kapcsolatban a legfontosabb tanulság az, hogy a nemzeti és nemzetek feletti kötődés között inkább pozitív, mint negatív kapcsolat van. A kétféle kötődés nem aláássa, hanem erősíti egymást.

A közvélemény heterogenitása ellenére is érdemes felidézni, hogy a válaszadók kevesebb mint egyötöde értett egyet az EU-ból való kilépés gondolatával, míg kétharmaduk ellenezte azt. Ezzel szemben a válaszadók abszolút többsége az EU-hoz való kötődésről számolt be, míg kevesebb mint egyötöde ellenezte azt. A közvélemény relatív többsége támogatja az integráció folytatását, és abszolút többsége egyetért azzal az állítással, hogy a magyar kormány nem átlátható módon használta fel az uniós forrásokat.

8. ábra. Az EU-ra vonatkozó állításokkal való egyetértés a népesség körében (%)

Forrás: MEDEU felmérés. Azoknak az aránya, akik egy 1-től 7-ig terjedő skálán 5–7 pontot adtak. Állítások: Az európai identitás számunkra fontos érték és összeegyeztethető a nemzeti identitással; A magyar kormány nem kellően transzparens módon használta fel az uniós forrásokat; Az EU-tagság előnyös Magyarország számára; Az európai integráció többsébségi folyamat kell legyen, a tagállamok felkészültségének és érdekeinek megfelelően; Az EU központi intézményeit meg kell erősíteni; Az EU-nak vissza kell állnia a szuverén nemzetállamok közti együttműködésre; Az EU integrációját folytatni kell; Magyarországnak ki kellene lépnie az EU-ból.

Két jelenség jól látható itt. Az első, hogy a magyar lakosság elkötelezett az EU mellett, és a többség kritikus a kormánnyal szemben e tekintetben. A másik, hogy az EU-n belüli politikai alternatívák nem kristályosodtak ki annyira

a közgondolkodásban, hogy egyéni meggyőződésé váljanak, és döntésre kényszerítsék az embereket. Ezt a továbbiakban az EU-ról szóló nyilvános diskurzusok elemzése során is látni fogjuk.

A MÉDIA EU-DISKURZUSAINAK PERCEPCIÓJA

Az átlagok és szórások vizsgálata akkor is értelmes lehet a csoportok közötti összehasonlításokban, ha a csoportok erősen polarizáltak, mivel rejtett tényeket tárhatnak fel (ld. Shim 2024). Alább röviden összefoglaljuk az elit és a közvélemény átlagait összehasonlító eredményeket.

Először is vannak pozitív kijelentések, amelyeket mind a politikai elit, mind a lakosság elfogad. A három legfontosabb az, hogy az uniós tagság előnyös az ország számára, hogy a háborús biztonságot az EU és a NATO garantálja, s hogy az európai identitás fontos számunkra és összeegyeztethető a nemzeti identitással. Vannak továbbá olyan állítások, amelyekkel sem a politikai elit, sem a lakosság nem ért egyet. A legfontosabb, hogy mind a politikai elit, mind a lakosság elutasítja a Huxit gondolatát. Ez mindkét csoportban nagy szórással jár, mivel sokan vannak a teljes elutasítás álláspontján, így a vélemények mediánja és módusza jóval az átlag alatt van. Végül a politikai elit és a lakosság véleménye nemcsak mélységében, hanem irányában is jelentősen eltér a kormányt bíráló kijelentésekkel kapcsolatban. Ezek közé tartozik az az állítás, hogy az EU a legjobb garancia a demokratikus intézmények és a jogállamiság megőrzésére a tagállamokban, amelyet a hivatalban lévő politikai elit elutasít, de a közvélemény körében jelentős támogatottságot élvez. Az ellentétes véleménynyilvánítások között szerepel az a kritika, hogy a magyar kormány nem átlátható módon használta fel az uniós forrásokat. Ezt az értékelést a kormánypárti politikusok által dominált politikai elit szintén elutasítja, de a közvélemény többsége így látja.

A közönség körében végzett főkomponens-elemzés egy négyfaktoros modellt eredményezett, amely főbb jellemzőiben hasonlít az elit interjúk Q-elemzésének eredményeihez. A közvélemény négy tényezője a *pragmatikus integracionizmus*, a *szuverenizmus*, a *Huxit* és az EU-val kapcsolatos *kormánykritika* volt.

A közvéleményben megjelenő négy faktor közül a legerősebb az uniós integrációt támogató kijelentéseket egyesíti. Ezek között kiemelkedő szerepet játszanak a pragmatikus megfontolások, amelyek az EU-nak Magyarország gazdasági fejlődésére gyakorolt pozitív hatását, a külső biztonsági garanciákat hangsúlyozzák, valamint azok is, amelyek az európai identitásra, az emberi jogok és a demokrácia védelmére utalnak. Ebbe a faktorba tartoznak a föderalizmussal

és a többsebességes fejlődéssel kapcsolatos kijelentések is, amelyek – ellentétben az elittel, ahol az állítások politikai implikációi egyértelműbbek – nem képviselnek alternatív politikai programokat a nyilvánosság körében.

A második faktor a szuverenizmus, amely a szuverén nemzetállamok közötti együttműködésre és a kormányzati politikák támogatására épül. Ez főként instrumentalizált ideológiai kijelentésekkel (például azzal, hogy Magyarország az igazi keresztényi és családi értékek hordozója) és a közép-európai országok közös értékeire és hagyományaira való utalásokkal párosul. Ez a védekező szuverenizmus bírálja az EU-t, amiért az úgymond beavatkozik a belügyekbe, LMBTQ-propagandát hangoztat, és az erős uniós országok és a nagyvállalatok érdekeit szolgálja.

Harmadik faktor a Huxit, amely Magyarország EU-ból való kilépését helyezi kilátásba, a Nyugat tehetetlenségére és káoszára utal, és azt állítja, hogy a magyar gazdaság jobban teljesít, mint a legtöbb európai orszáé. Ezt a szuverenizmustól különálló tényezőként mutatjuk be, mert éppen abban különbözik a szuverenizmustól, hogy radikális következtetésre jut az EU-tagsággal kapcsolatban. Végül a negyedik faktor a kormány kritikáját tartalmazza, amiért az átláthatatlanul használta fel az uniós forrásokat.

Míg fentebb az elitet és a közvéleményt hasonlítottuk össze, most a közvéleményen belüli különbségeket vizsgáljuk. Ez a megközelítés egyre relevánsabb, mivel a közelmúltbeli tudományos kutatások a közvéleménynövekvő heterogenitását állapítják meg, és a magyar adatok az európai integrációval kapcsolatos közvélemény heterogenitásának magas szintjét mutatják (Palacios – Arnold 2024). A fentiek alapján kiegészíthetjük azt a szakirodalmat, amely megkülönbözteti a kemény és a puha euroszkepticizmust. Ezeket a fogalmakat egyénekre, nem pedig pártokra alkalmazzuk (Szczerbiak – Taggart 2008; Lengyel – Göncz 2009), és megvizsgáljuk, hogy faktortipológiánk alkalmazható-e. A puha szkepticizmus képviselőinek azokat tekintjük, akik pragmatikus alapon, az előnyöket és hátrányokat mérlegelve jutnak kritikus álláspontra az EU-val kapcsolatban. Ők az integráció jelenlegi formájával szemben kritikusak, más elképzeléseik vannak, de nem kérdőjelezik meg az integráció egészét (Ilonszki 2009; Bíró-Nagy – Szász 2024). Ezzel szemben azok nézeteit, akik az identitás alapján elhatárolódnak a nemzetek feletti egységtől, nehezebb megváltoztatni. A Huxit-követők kemény euroszkeptikusok, céljuk a kilépés, vagy – ahogy az egyik interjúalany fogalmazott – „az EU összeomlásáig való túlélés”; míg a szuverenisták nézeteiben a puha és a kemény euroszkepticizmus keveredik.

A faktorok közt vannak konszenzusos kijelentések, még ha az egyetértés intenzitása jelentősen el is tér. Például, hogy az EU segít a migráció kezelésében, hogy a szabályok a régi tagállamok és a nagyvállalatok hegemoniájának kedveznek. Abban is egyetértés van, hogy az EU-nak fel kell lépnie az orosz

és kínai dezinformáció ellen. De ugyanígy pozitív az európai identitás, a közös közép-európai hagyományok értéke és a szuverenitás megítélése is. Megfigyelhetjük a különböző álláspontok közötti kapcsolódásokat és átmeneteket, amelyek néha a diskurzus olyan kulcsfontosságú elemeihez kapcsolódnak, mint az identitás, a szuverenitás és a többsebességes fejlődés. Az elit körében ezek az állítások egymással versengő alternatívákhoz kapcsolódtak, a lakosságon belül azonban a politikai alternatívák határai elmosódóbbak. A szubsztantív szempontok megkövetelik, hogy ne hagyjuk el a konszenzusos kijelentéseket, mivel ezek megőrzése segít annak feltárásában, hogy mennyire merevek vagy mennyire rugalmasak a polarizált kontextusban kialakuló nézetek.

Másfelől egyértelmű törésvonalak húzódtak a Huxit és az összes többi véleménycsoport között, például abban a kérdésben, hogy az uniós tagság hasznára vált-e az országnak, hogy folytatódjon-e az integráció, hogy az EU és a NATO valóban védelmet nyújt-e háború idején. A pragmatikus integrációpártiak esetében az EU-nak mint a nemzeti identitást és hagyományokat fenyegető veszélynek a jellegzetes elutasítása, valamint a szankciók negatív mellékhatásainak tagadása olyan vonások, amelyek minden más faktorról ellentétesen jelennek meg.

A szuverenizmus a közvéleményben is eltér a pragmatikus integrációtól és a Huxittól, de úgy tűnik, hogy más implikációkkal és jelentésekkel bír, mint az EU-kritikus elit számára. Az elit körében a szuverenista álláspont a kormány EU-politikájának védelmezője, és szemben áll mind a föderalista, mind a Huxit-pozícióval. A közvéleményben a szuverenizmus inkább egy általános gyűjtőfogalom, amely elsősorban félelmeken és sérelmeken alapul. Ebben a felfogásban azért kell visszatérni a független nemzetállamok közötti együttműködéshez, mert az EU elsősorban a régi tagállamok és a nagyvállalatok érdekeit képviseli. Propagandája és elhibázott politikája nemcsak a háztartások energiaellátását, hanem a gyermekek pszichológiai fejlődését is veszélyezteti.

A kormányzati politikát a szuverenisták és a huxitáriusok is támogatják. Vagyis a kormánypárti média valójában mind a szuverenistákat, mind a Huxit-hívókat eléri. Brüsszel kritikája része a szuverenista retorikának a kormányzó elit körében, de ez összeilleszthető számukra alkalmasint azzal is, hogy *„ha az EU szétesik, mi ott leszünk az utolsók között, tartjuk az utolsó gerendát, és azon fogunk dolgozni, hogy a szétesést megállítsuk és visszafordítsuk”*¹, vagy egy másik változat szerint *„nem lépünk ki az EU-ból, hanem elfoglaljuk azt”*.

1 <https://www.szeretlekmagyarorszag.hu/hirek/orban-ha-az-eu-szetesik-mi-ott-leszunk-az-utolsok-kozott-tartjuk-az-utolso-gerendat/> (letöltve 2025 03 01)

A lakosság kormánytámogató részében azonban az „állítsuk meg Brüsszelt”² kijelentés vagy sértettséggel („megint a magyarokkal packáznak”), vagy a Huxit gondolattal társul, és ezeket az érzéseket erősíti régóta táplált aggodalmakra támaszkodva (Lengyel – Blaskó 2002).

AZ INTEGRÁCIÓ TÁMOGATÁSÁNAK TÁRSADALMI TÉNYEZŐI

Mint láttuk, a lakosság fele támogatja a további integrációt. A következőkben lineáris regressziós modellekkel vizsgáljuk, hogy mely társadalmi tényezők befolyásolják a további integráció támogatását, beleértve a médiahatásokat, valamint az EU megítélésének pragmatikus és szimbolikus aspektusait. Először az erőforrásokat és adottságokat tartalmazó kontrollváltozók modelljét vizsgáljuk, amelyet a médiahatások, az EU-diskurzusok, majd a pragmatikus és szimbolikus tényezők modellje követ.

A kontrollváltozók halmaza a társadalmi-demográfiai adottságok mellett az anyagi, kulturális és társadalmi erőforrásokat és jellemzőket tartalmazza. Beleértve a külföldi barátokat, a nyelvtudást, a kognitív mobilizációt, a politikai beállítottságot, a proaktív akciópotenciált (a vállalkozói és migrációs hajlandóságot), a tiltakozási potenciált, a szubjektív jóllét mutatóit, a társadalmi státuszt és a bizalmat. Ezután megvizsgáljuk a médiafogyasztás és az elit megítélésének hatását az integráció előmozdítására. Ez alatt egyrészt a válaszadó médiafogyasztási szokásait értjük, például azt, hogy csak kormánypárti médiumokból tájékozódik-e (kb. 15%), vagy csak tévét néz (39%). Azt is vizsgáljuk, hogy milyen mértékben érzékeli valaki a média és az elit polarizáltságát, milyen mértékben gondolja úgy, hogy a média torzítja a valóságot, és milyen mértékben érzi magát kitéve a dezinformációnak.

Ezután megvizsgáljuk a faktorelemzés során azonosított médiadiskurzusok hatását, kontrollálva az előző lépésekben említett változókkal. Itt elsősorban a Huxit és a szuverenitás hatásaira vagyunk kíváncsiak, mivel a többi faktor olyan elemekből épül fel, amelyek függő vagy magyarázó változóként jelennek meg a modellekben. Végül ezek fényében megvizsgáljuk, hogy az EU-val kapcsolatos pragmatikus és szimbolikus attitűdök hogyan befolyásolják az integráció támogatását a fenti eredmények kontrollálása mellett. Ezért felbontjuk a diskurzusfaktorokat, és egyes állítások hatását vizsgáljuk meg.

2 https://hvg.hu/itthon/20170328_megmutatta_a_kormany_mivel_plakatoljak_tele_az_orszagot (letöltve 2025 03 01)

2. tábla. Az európai integráció támogatásának modelljei³

változó	1. alap- modell	2. média- és elit- percepció	3. EU- diskurzusok a médiában	4. prag- matikus és szimbolikus tényezők	VIF (4. modell)
beszélt nyelvek száma	0,081*	0,118***	0,086*		
külföldi barátok, ismerősök				-0,084*	1,303
tiltakozási potenciál	0,108***	0,124***	0,125***	0,108***	1,185
bal-jobb skála	-0,201****	-0,239****	-0,217***		
liberális-konzervatív skála				0,139***	1,998
szubjektív jóllét	0,204****	0,205****	0,192****		
általánosított bizalom	0,097***				
csak TV-ből in- formálódik	x	0,103***	0,086*		
csak kormánytámogató sajtóból informálódik	x	-0,105***	-0,189**		
a média torzítja a valóságot	x			0,089*	1,55
úgy gondolja, az elitnek egységesebbnek kellene lennie	x	0,082*			
Huxit	x	x	-0,171***	x	

3 A függő változót egy 7 pontos skálán mértük, ahol 1 azt jelenti, hogy az integráció már túl megszűre ment, 7 pedig azt, hogy folytatni kellene. A változó normális eloszlású, átlaga 4,1, mediánja és módusza 4, szórása pedig 1,7. Jelmagyarázat: üres cella – nem szignifikáns változó; x – a változó nem szerepel a modellben. Béta értékek. Szignifikancia: 0,05=*; 0,01=**; 0,001=***; 0,0001=****. Az 1. modellben nem szignifikánsnak talált változók: település, nem, életkor, iskolai végzettség, aktivitás, szubjektív társadalmi státusz, internethasználat, EU-tudás, akciópotenciál, kognitív mobilizáció, liberális-konzervatív beállítottság, külföldi barátok, intézményi bizalom. A 2. modellben inszignifikánsnak bizonyult változók: település, nem, életkor, iskolai végzettség, aktivitás, szubjektív társadalmi státusz, internethasználat, uniós ismeretek, akciópotenciál, kognitív mobilizáció, liberális-konzervatív skála, külföldi barátok, általános és intézményi bizalom; média polarizált, dezinformáció érzete. A 3. modellben inszignifikánsnak bizonyult változók: település, nem, életkor, iskolai végzettség, aktivitás, szubjektív társadalmi státusz, internethasználat, uniós ismeretek, akciópotenciál, kognitív mobilizáció, liberális-konzervatív skála, külföldi barátok, intézményi bizalom; csak a kormányzati médiából tájékozódás, az elit és a média megosztottsága. dezinformáció érzete. A 4. modellben inszignifikánsnak bizonyult változók: település, nem, életkor, iskolai végzettség, aktivitás, szubjektív társadalmi státusz, internethasználat, beszélt nyelvek, uniós ismeretek, kognitív mobilizáció, intézményi bizalom, bal-jobb beállítottság; csak a kormányzati médiából tájékozódás, média polarizált, dezinformáció érzete, az elit megosztottságának érzése, az EU hozzájárul a hazai gazdasági fejlődéshez, az ország háborús biztonságát az EU és a NATO garantálja, az EU fontos szerepet játszik a demokrácia és a szabadságjogok védelmében nálunk, primordiális identitás, büszkeség a hazai kulturális eredményekre.

2. tábla. (folyt.)

változó	1. alap- modell	2. média- és elit- percepció	3. EU- diskurzusok a médiában	4. prag- matikus és szimbolikus tényezők	VIF (4. modell)
szuverenizmus	x	x	0,185****	x	
az európai identitás fontos számunkra, összeegyeztethető a nemzeti identitással	x	x	x	0,129***	1,661
az EU-hoz való kötődés	x	x	x	0,11***	1,548
az EU-tagság egyéni szinten is hasznos	x	x	x	0,166****	1,453
az EU fontos szerepet játszott a COVID-válság megoldásában	x	x	x	0,197****	1,773
az EU segít a migrációs válság megoldásában	x	x	x	0,081*	1,561
konstans	4,317	2,893	1,963	0,863	
N	761	741	689	821	
R ²	0,135	0,178	0,199	0,334	

Az alapmodell azt mutatja, hogy a nyelvtudás és az étellel való elégedettség, csakúgy mint a tiltakozási potenciál, pozitív hatással van a további integráció támogatására. Az integráció támogatását pozitívan befolyásolja az általánosított bizalom, míg a jobboldali orientáció csökkenti a támogatást.

A második modellben azt találjuk, hogy azok, akik kizárólag a kormánypárti médiára hagyatkoznak, negatívan, míg azok, akik az elit nagyobb összefogását szeretnék, pozitívan állnak a további integrációhoz. Az is kiderül, hogy azok, akik csak a televízióból tájékozódnak, szintén pozitívan viszonyulnak az integrációhoz. Ez az – első látásra meglepő – eredmény két okra vezethető vissza. Az egyik a semleges televíziós adások hatása. Míg a kormánypárti médiumok gyakran közvetítenek EU-kritikus üzeneteket, addig a legnépszerűbb semleges televízió nem közvetít ilyen politikai tartalmakat. A másik az, hogy az integrációt támogató tévékézők nyitottabbak az általános pozitív üzenetekre. Nem követik a kormányzó elit ellenségkereső, mozgósító ideológiáját, és a semleges televízióban nagyobb valószínűséggel találnak az ízlésüknek megfelelő tartalmakat. Hozzá kell tenni, hogy a médiafogyasztási szokások hatása (hogy valaki csak tévét néz-e, vagy napi- és hetilapokat is olvas) csak a modellben mutatkozott meg, vagyis nem páros korrelációban, hanem a kormánypárti média keresztthatásának fényében.

Az EU-kritikus médiadiskurzusok kontrollált hatását mérő harmadik modell tanulsága az, hogy a Huxit még a kontrollált hatások mellett is megőrzi negatív, azaz integrációellenes jellegét. A szuverenitási faktor azonban összeegyeztethető az integráció támogatásával, ha a társadalmi és politikai tényezők hatását kiszűrjük. Páros korrelációkkal vizsgálva a Huxit szignifikánsan negatív kapcsolatban állt az integráció támogatásával, míg a szuverenitás nem volt szignifikáns. Ha a szuverenitási faktort külön vesszük be a modellbe, akkor szignifikáns pozitív hatása van. A szuverenitás és a további integráció támogatása közötti pozitív kapcsolat akkor is fennmarad, ha a Huxittal együtt szerepel a modellben, és ekkor a Huxit hatása is szignifikánssá válik, változatlanul negatív tartalommal. Ez az első pillantásra meglepő eredmény magyarázatra szorul, hiszen, mint láttuk, a szuverenitás a médiadiskurzusokban az integrációval szembeni nézetek gyűjtőfogalma volt, és az elitdiskurzusokban is annak legfontosabb alternatívájaként jelent meg. Ha mélyebbre ásunk, a magyarázat az, hogy a közvélemény ezen a ponton nem követi az elit- és médiadiskurzusok összes allúzióját. A szuverenista diskurzus kulcsállítása a közvéleményben is az, hogy az EU-nak vissza kell térnie a szuverén nemzetek közötti együttműködéshez. Azonos társadalmi-kulturális feltételek mellett azonban a szuverenitás hatása az integrációra pozitív, mivel képviselői elfogadják, hogy az EU előnyös számukra, az uniós identitást értéknek tekintik, és úgy tűnik, hogy megtalálják az integráció olyan értelmezését, amely megfelel az igényeiknek. A Huxit-hívók ezzel szemben tagadják mind az EU előnyeit, mind a nemzetek feletti identitás elfogadhatóságát.

A végső modellben számításba vettük a szociokulturális adottságokat, a média- és elitpercepciót, valamint a pragmatikus és szimbolikus tényezőket, amelyek hatással lehetnek az integráció megítélésére. Az adottságok közül megőrizte jelentőségét a tiltakozási potenciál pozitív hatása. A jobboldali elkötelezettségnek inszignifikáns negatív hatása van. A konzervatív beállítottság azonban pozitív hatással van az integráció támogatására. Ez tehát arra utal, hogy a bal-jobb és a liberális-konzervatív skálák valóban más-más szeletét mérik a politikai nézeteknek. A nyelvtudás hatása, más kulturális tényezőkhez hasonlóan már nem szignifikáns, de van olyan szociokulturális tényező, amelyik igen, és ez a hatás első pillantásra meglepő lehet. Ez pedig a külföldi barátok, rokonok ismerősök léte. Ennek hatása ugyanis a teljes modellben szignifikáns és negatív. (Ez, páros korrelációkat vizsgálva inszignifikáns negatív kapcsolatban áll az integráció támogatásával, a modellbe illesztve azonban hatása szignifikánsnak bizonyul.) A dolog tehát nem úgy áll, hogy minél többet tud valaki az európai viszonyokról, s minél több külföldi kapcsolattal rendelkezik, annál inkább elkötelezett lenne az integráció támogatása mellett. A vizsgálati eredmény arra utal, hogy azonos szociokulturális feltételek mellett a személyes nemzetközi kapcsolatok enyhe negatív hatással

vannak a további integráció támogatására, tehát inkább az euroszkepticizmust erősítik. A kizárólagosan a kormánytámogató médiára való hagyatkozás ebben a végső modellben már inszignifikáns negatív hatást gyakorol az integráció támogatására. A média és az elit megítélésével kapcsolatos tényezők közül továbbá az bizonyult szignifikánsnak, amelyik a média torzításaira hívta fel a figyelmet. Minél inkább úgy gondolja valaki, hogy a hazai média torzítja a valóságot, annál inkább elkötelezett a további integráció támogatása mellett. A szimbolikus és a pragmatikus szempontok közül igen erős a hatása annak, hogy valaki úgy érzi, az EU-tagság előnyös az olyan emberek számára mint ő maga. Különösen erős a kapcsolat továbbá azzal, hogy valaki pozitívan ítéli-e meg azt a szerepet amit az EU a Covid-járvány leküzdése és a migrációs válság megoldása terén betöltött. Hasonlóan erős hatása van azonban a kollektív identitásnak is, tehát annak, hogy valaki erősen kötődik az EU-hoz, s úgy látja, hogy az európai és a nemzeti identitás egymást erősítő érzések.

ZÁRÓ MEGJEGYZÉSEK

A közvélemény bizonyos pontokon eltér az elit és a média által nyújtott EU-keretezésétől. Az elit és a média diskurzusában a szuverenizmus a fő alternatívája az integrációnak, és ezek az alternatívák kölcsönösen kizárják egymást. A közvéleményben a határok elmosódottabbak. A szuverenista nézeteket vallók jelentős része is elismeri az EU hasznosságát, elfogadja az európai identitást, és nem ellenzi az integráció minden formáját.

Míg a kormányzó elit élesen bírálja az EU-t, a közvélemény – a független médiához és a legtöbb ellenzéki politikushoz hasonlóan – túlnyomórészt EU-párti, mind szimbolikus, mind pragmatikus megnyilvánulásaiban. A kormányzó elit visszautasítja azokat a kritikákat, amelyek szerint az uniós forrásokat nem átlátható módon használták fel, és tagadja, hogy az EU lenne a magyarországi demokratikus intézmények legfőbb garanciája. Ezzel szemben a közvélemény többségében egyetért a kormánykritikus értékeléssel.

A politikai elit számára a föderalizmus, a szuverenitás és a Huxit valós alternatívák, konkrét, egymást kizáró intézményi következményekkel. Ezért a kormányzó elit körében a szuverenizmus a domináns narratíva, amely az EU-n belüli autonómiát hangsúlyozza, a Huxit pedig egy ellentétes, a kormányt és az EU-t egyaránt bíráló narratíva. A közvéleményben ezek a kategóriák elmosódottabbak. A legmarkánsabb narratíva az integráció előnyeit hangsúlyozza. Ezeket még a szuverenitás támogatói is elismerik, akik egyébként megvédik a kormányt a kritikákkal szemben. Az elit körében a Huxit az EU-val és a kormánnyal szemben

kritikus kijelentéseket is tartalmaz. A közvéleményben azonban a vékony Huxit-hívó réteg a kormány politikájának védelmezője a szuverenistákkal együtt. A Huxit támogatói a közvélemény körében kisebbségben vannak, tagadják az EU előnyeit, de támogatják a kormányt, és a kormányzó elit EU-ellenes retorikáját saját radikális nézeteik igazolásaként értelmezik.

A szupranacionális politikával kapcsolatos fogalmak kevésbé differenciált hívószavak a közvéleményben. Az erőforrások széles körét és a médiahatásokat kontrolláló modellek eredményei alapján azonban úgy tűnik, hogy csak a Huxit-kisebbség és a kizárólagos kormánypárti médiafogyasztók viszonyulnak negatívan a további integrációhoz.

Elméleti és politikai relevanciával bír, hogy a kormányzó elit szuverenista Brüsszel-kritikája a közgondolkodásban a sérelmi politika és a Huxit-eszme reflexeit reaktíválja. Az integrációellenességet egy szélsőjobboldalhoz kötődő marginális kisebbség támogatja. A közvéleményben a nemzetek feletti és a nemzeti identitást a többség összeegyeztethetőnek tartja. A Huxit-alternatívát 2023-ban az abszolút többség elutasította.

HIVATKOZÁSOK

- Ágh, Attila 2016. "The Decline of Democracy in East-Central Europe: Hungary as the Worst-Case Scenario". *Problems of Post-Communism* 63(5–6): 277–287.
- Bajomi-Lázár, Péter – Kata Horváth 2023. "Two journalistic cultures in one country. The case of Hungary in the light of journalists' discourses on fake news". *Journalism Practice*, 1-19 DOI: 10.1080/17512786.2023.2223173
- Bátorfy, Attila 2019. "Hungary: A Country on the Path Toward an Authoritarian Media System." In *Media, Freedom of Speech, and Democracy in the EU and Beyond*, edited by A. Giannakopoulos, 31–47. Tel-Aviv: The S. Daniel Abraham Center for International and Regional Studies, Tel Aviv University.
- Berend, T. Iván 2020. *The Economics and Politics of European Integration. Populism, Nationalism and the History of the EU*. London: Routledge.
- Bíró-Nagy, András, – Áron József, Szászi 2024. "Perceptions of the European Union's Policy Impact: Europeanisation of Public Attitudes in Hungary". *East European Politics and Societies* 38(2): 379-410. <https://doi.org/10.1177/08883254231196317>.
- Bíró-Nagy András – Kadlót Tibor – Köves Ádám 2016. A magyar közvélemény és az Európai Unió. Policy Solutions – Friedrich Ebert Stiftung, Budapest

- Bogaards, Matthijs 2018. "De-democratization in Hungary: diffusely defective democracy". *Democratization* 25(8): 1481-1499.
- Dragomir, Marius 2019. Hungary – a textbook case. In: *Media Capture in Europe*. Media and Journalism Research Center. 14-16. https://www.researchgate.net/publication/344906819_Media_Capture_in_Europe
- Éltető, Andrea – Martin, József Péter 2024. Captured institutions and permeated business – the longevity of Hungarian autocracy. *Post-Communist Economies*, 36(4), 482–505. <https://doi.org/10.1080/14631377.2024.2306423>
- Fabbrini, Sergio – Tiziano, Zgaga. 2024. "Right-Wing Sovereignism in the European Union: Definition, Features and Implications". *JCMS: Journal of Common Market Studies* 62(2): 341-359.
- Gabel, Matthew 1998. Public support for European integration: An empirical test of five theories. *Journal of Politics*, vol. 60, no.2, 333–358. p.
- Gulácsi Gábor, Kerényi Ádám 2023. Magyarország elfordulása az Európai Unió derékhadától és az Unió válaszai. *Közgazdasági Szemle* 70:(10) pp. 1131-1172. (2023)
- Hann, Endre, Klára, Megyeri, Ágnes, Urbán, Kata, Horváth, Petra, Szávai – Gábor, Polyák 2023. *Tájékoztató szigetek egy polarizált médiarendszerben*. [Islands of information in a polarised media system] Budapest: Mérték Médiaelemző Műhely.
- Hooghe, Liesbet – Gary Marks 2005. Calculation, community and cues. Public opinion on European integration. *European Union Politics*, vol. 6, no. 4, 419–443. p.
- Ilonszki, Gabriella 2009. "National Discontent and EU support in Central and Eastern Europe". *Europe-Asia Studies* (61): 6, 1041-1057.
- Janky, Béla (2020). Elit diskurzus, politikai identitás és polarizáció Magyarországon. In: Kolosi et al. (eds.), *Társadalmi riport*. Társi., Budapest., pp. 462-477.
- Kolosi, Tamás – Szilvia Hudácskó 2020. Az Európai Unióval és az euróval kapcsolatos vélemények nemzetközi összehasonlításban. In: Kolosi et al. (eds.), *Társadalmi riport*. Társi., Budapest. pp. 453-461
- Kelemen, R. Daniel. 2024. "Will the European Union escape its autocracy trap?" *Journal of European Public Policy* on-line first DOI: 10.1080/13501763.2024.2314739
- Lengyel, György – Göncz Borbála, 2010. A magyar EU-tagság a közvéleményben. In: Kolosi Tamás, Tóth István György (szerk.): *Társadalmi R riport 2010*. TÁRKI, Budapest. pp. 527-547
- Lengyel, György – Zsuzsanna, Blaskó. 2002. "Kik félnek az európai integrációtól?" In *Kolosi et al. (szerk), Társadalmi riport*. Társi, Budapest. pp. 404-20

- Lengyel, György – Gabriella, Ilonszki. 2016. “The Illiberal Turn in Hungary. Institutions and Leadership”. In *The Visegrad Countries in Crisis*. edited by Jan, Pakulski. 30-49. Collegium Civitas, Warsaw.
- Lengyel, György – Nicolo Conti – Bálint Lengyel (2018) Levels of Policy Decisions: Do Elite Preferences Differ before and after the Crisis? In: N. Conti (et al. eds.) *National Political Elites, European Integration and the Eurozone Crisis*. Routledge, N.Y. , 2018, pp. 66-87.
- Martin, József Péter, 2019. Kéz a kézben a lejtőn. Korruptió és sajtószabadság a magyar trendek tükrében (Sliding Hand-in-Hand: Corruption and Press Freedom in Light of the Hungarian Trends). *Médiakutató*. 7-21.
- Palacios, Irene – Arnold, Christine 2024. The divided public: Dynamics of heterogeneity of European public opinion towards European integration. *European Union Politics*, 14651165241274830.
- Pörzse Katalin 2004. Közvélemény az EU-tagságról a csatlakozást megelőző években. JEL-KÉP, 2004. 4. sz., 3–12. p.
- Real-Dato, Jose – Borbála Göncz – György Lengyel 2012. National elites’ preferences on the Europeanization of policy making, in: H. Best-G.Lengyel-L. Verzhichelli (eds.) *The Europe of Elites. A Study into the Europeanness of Europe’s Political and Economic Elites*. Oxford, Oxford U.P. pp. 67-93.
- Shim, Jaemin (ed.) 2024. *Mass–Elite Representation Gap In Old and New Democracies: Critical Junctures and Elite Agency*. E-book, Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Szczerbiak, Alex, – Paul, Taggart. eds. 2008. *Opposing Europe? The comparative party politics of Euroscepticism*. Vol. 2, Comparative and Theoretical Perspectives. Oxford: O.U.P.
- Tardos Róbert 2004. Tudás (és nem tudás) az EU-ról: ismeretek, tapasztalatok, külső beágyazottság. JEL-KÉP, 4:13-30.
- Terestyéni Tamás 2002. Az Európai Unió kiemelkedő eseményei a magyar médiában. JEL-KÉP , 2: 41-60.
- Urban, Agnes, Gábor, Polyak, Zsolia. Szasz 2017. “Hungary. Media Transformation Derailed”. In *Media in Third Wave Democracies. Southern and Central/Eastern Europe in a Comparative Perspective*. edited by Péter, Bajomi-Lázár. 136-163. Paris – Budapest: L’Harmattan,
- Verzhichelli, Luca 2020. “Conclusions. The populism-sovereignism linkage: findings, theoretical implications and a new research agenda”. *European Politics and Society* 21(2): 258-270.
- Vidra Zsuzsanna 2006. Az EU reprezentációja a magyar médiában a csatlakozási folyamat alatt. In: Hegedüs I. szerk.: *A magyarok bemenetele. Tagállamként a bővülő Európai Unióban*. Budapest: DKMKKA, Budapesti Corvinus Egyetem, Politikatudományi Tanszék, 45–70. p